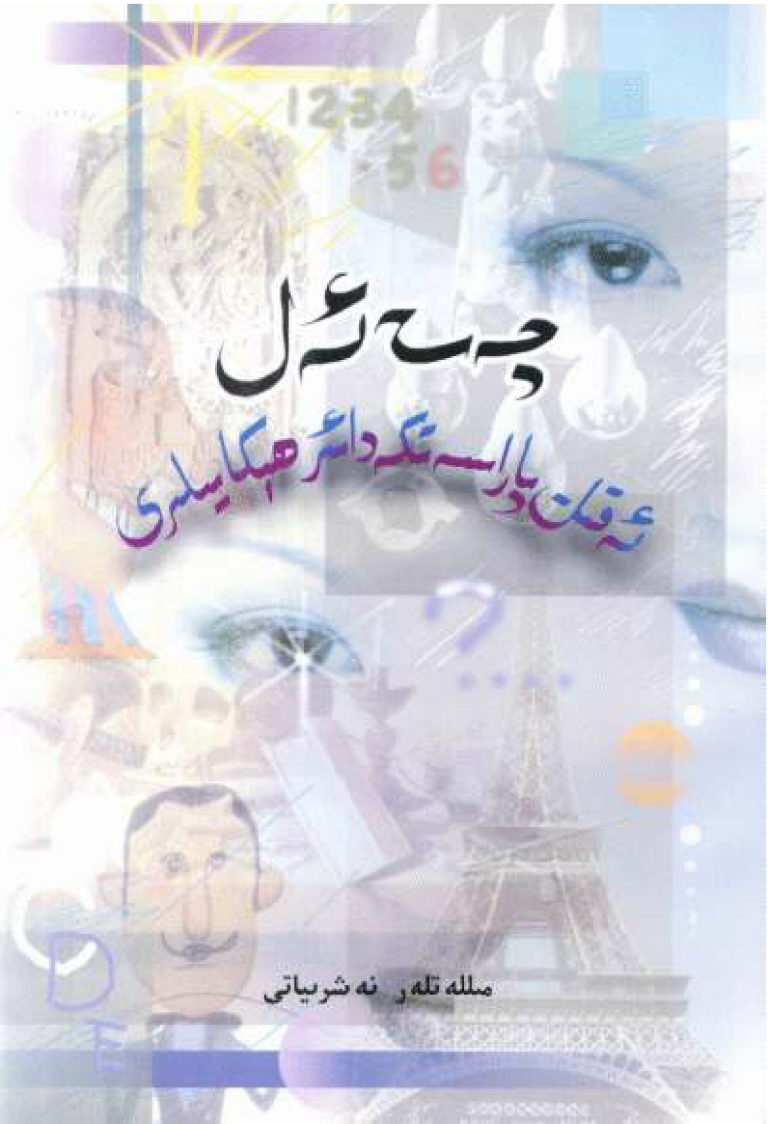
چەرخ
عەقڵ و یارمەتیدەرە هێماییەکان
مەلە تەڕ نە شریاتی

چەت ئەل

ئەقلى دارا سەنەمدىن ھېكايىلىرى

(چەت ئەل ھېكايىلىرىدىن تاللانما)

تۈزگۈچىلەر: تالانت چى، ۋېن يا

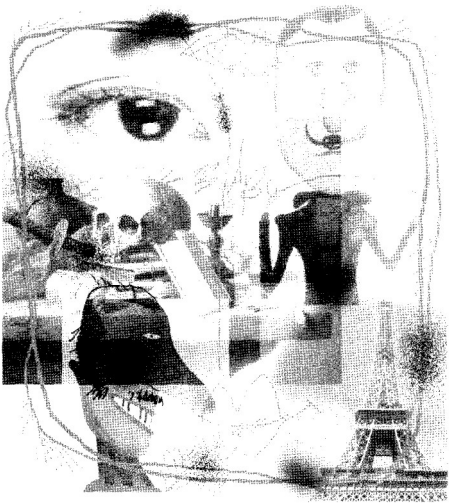

مىللەتلەر نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

外国智慧故事大观：维吾尔文/唐麒，文雅编著；艾力·阿比提译.-北京：民族出版社，1999.1
ISBN 7-105-03309-6

Ⅰ.外… Ⅱ.①唐… ②文… ③艾… Ⅲ故事-世界-维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I14

中国版本图书馆 CIP 数据核字（98）第 34404 号

民族出版社出版发行
(北京市和平里北街 14 号　邮编 100013　电话 010-64228007)
迪鑫印刷厂印刷
各地新华书店经销
1999 年 3 月第 1 版　1999 年 3 月北京第 1 次印刷
开本：850×1168 毫米　1/32　印张：10
印数　0001—4,000 册　定价：11.00 元

مۇندەرىجە

ياۋروپا

ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان مەھبۇس (گېرمانىيە) 1
تالىس بىلەن سودىگەر (گېرمانىيە) 3
"بەختەج" نىڭ سوت قىلىنىشى (گېرمانىيە) 5
كازراك ئۇسنا ۋە ئۇنىڭ شاگىرتى (گېرمانىيە) 8
شاھ تاھىنىڭ سىرى (گېرمانىيە) 11
ياغاچ ئات ھېيلىسى (گېرمانىيە) 14
چوڭ راۋىتچىكنىڭ "كىچىك يارەمچىسى" (گېرمانىيە) 17
ئاسما چىراغىنىڭ ئىلھامى (ئىتالىيە) 20
پىسا قىيىاس مۇنارىدىكى سىناق (ئىتالىيە) 21
سىرموميترنىڭ دۇنياغا كېلىشى (ئىتالىيە) 24
سائەت بىناسىدىكى زەھەرلىك يىلان (ئىتالىيە) 26
ئالتۇن جاۋۇر (ئەنگلىيە) 30
ئۆزىنى سۆزلىتىش (ئەنگلىيە) 33
سوبۇن ماغزىپىدىكى بىكىلىق (ئەنگلىيە) 35
رەڭگى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان گۈل (ئەنگلىيە) 38
ھېكايە توقۇپ، قاتىلنى قورقۇتۇش (ئەنگلىيە) 41

رازۋېتكا ھېكايىچىسىنىڭ ئوغرىغا ئۇچراپ قېلىشى (ئەنگلىيە) 44
كەلكۇندىكى يالغۇن (ئەنگلىيە) 46
باي ئەردىن قالغان تۇل ئايالنىڭ ئۆلۈمى (ئەنگلىيە) 49
چاشقانلىنىڭ ئەنزە ياش قېلىشى (ئەنگلىيە) 51
مەخپىي لەخمە (گوللاندىيە) 54
قىزىلارلىق ئەخلەت ساندۇقى (گوللاندىيە) 56
سېيگۈچى كېچىك بانۇر (بېلگىيە) 59
ئۆلگەن ئادەمنىڭ فولىدىكى فېيمىلىق نان (فرانسىيە) 61
ئىككى ھەيكەل (فرانسىيە) 64
بىرىنجى كونسېرتا (فرانسىيە) 66
نايولېئوننىڭ مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇرۇشى (فرانسىيە) 69
جاق ئىزى (فرانسىيە) 72
پاكار قوناق ۋە كالمېنـگۈبرىن واكسىنسى (فرانسىيە) 76
فورقۇنچلۇق غەلىتە ھادىسە (فرانسىيە) 77
لىگىللىتاختاق ۋە تىكشىغۇچ (فرانسىيە) 79
بىر سومكا زىننەت بۇيۇمى (فرانسىيە) 81
ئاننانىڭ كارامىتى (فرانسىيە) 84
كەم چىققان بەتتىكى مەخپىيەتلىك (فرانسىيە) 86
دېھقانلارنىڭ دەرەخ كېسىشى (گېرمانىيە) 89
گۈمبەز ئۈستىدىكى پارس مۇشۇكى (گېرمانىيە) 91
تاماكا ۋە فانىل (ئاۋستىرىيە) 94
سىرلىق "گۈۋاھچى" (ئاۋسترىيە) 96
سەندەل ياغىچىدىن ئىشلەنگەن ساندۇقتىكى قارا بىرلىبانت(سۇئىسارىيە)
..... 99

قارلىغاچنىڭ بارار يېرى (سۆيسارىيە) 102
سائەت تەكشۈرۈپ ئوغرىنى تۇتۇش (بولشا) 105
دېھقان بىلەن سودىگەر (سابىق جىجسلوۋاكىيە) 107
سېكىللارنىڭ قىزى (وىگرىيە) 110
مەسلىھەتچى مىنالى (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) 114
ئىنەكنىڭ ئۇرۇشقا يارىمى بېرىشى (سابىق سوۋېت ئىسپانى) 117
تەڭرى لەشكەرلىرى (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) 120
دون دەريانىڭ كۆۋرۈكىنى ئەپچىللىك بىلەن ئىگىلەش (سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) 123
شىر تەنلىك، ئادەم باشلىق تاش ھەيكەلنى "داۋالاش"(سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى) 125
مەلىكە دىدوننىڭ ئەيچىللىكى 128
ھاباتىمامان جىكى 131
پادىشاھ بىلەن يادىچى بالا 133
ئاز ئۇجرايدىغان جايغۇر ئات 135
ئوردىكى بالا 137
سەھىنىدىكى جاھاق 139
ئۇخلاس كىسمى 141
خان تاجىسىدىكى يوغان بىرلىيانت 144
پاسىپنى خېنىمنىڭ ئۆيىدە يۈز بەرگەن ئوغرىلىق ئەنزىسى 146
بوتۇن ئائىلىسىدىكى فاتىللىق ئەنزىسى 149
ئۆلۈم فەلئەسى 151

ئاسيا

كىچىك يىشيۇنىڭ چوڭ گېنېرالنى پەم بىلەن جايلىستى (بابونىيە)
157 .....
ئاۋازسىز سىگنال (يابونىيە) 162
ئاجايىپ ساندۇق (بابونسە) 164
ساياھەتچى (بابونسە) 167
يانجۇفتىكى دول باشلىغۇچى (بابونىيە) 170
غەلىتە ئېلان (يابوسە) 172
مەخپىي تىكشىغۇچ (يابونىيە) 174
ئۆزگەرتىلگەن جراي (بابونسە) 178
غەلىتە ئوعرى (يابونىيە) 181
يىللىقچىنىك پاراستى (حاۋسيەن) 184
فممەت توختىغان ھېكايە(چاۋسيەن) 187
ئەلەنۇ بىلەن دېكىز قاراقچىسى (كامودرا) 191
ئالتۇن مېۋە(بىرما) 195
سېھرىي يىچاق (بىرما) 197
كېۋەز مېۋىسىدىن چىققان ياشلار (بىرما) 201
دېھقاننىڭ خوراز تەقسىم قىلىشى (بىرما) 203
ئالتۇن تاۋلاس ھۇنىرى (تايلاند) 206
ئىككى ئاي بولغاندا فەرز فايتۇرۇش (تايلاند) 208
يادىشاھ بىلەن مالاي (فىلىپىس) 212
ئۇچتىن بىر (ھىندونېزىيە) 213
سۇ كالىسىنىڭ غەلىبىسى (ھىندونېزىيە) 216

شاهمات تاختىسىدىكى بۇغداي (ھىندىستان) 218
ئىككى كاچات (ھىندىستان) 221
بېربا بىلەن پادىشاھ (ھىندىستان) 224
ئەقىل-پاراسەتنىڭ مۇھىملىقى (ھىندىستان) 225
پادىشاھ بىلەن ـ مۇنەججىم (ھىندىستان) 227
ماينىڭ ئوغرى تۆتۇشى (ھىندىستان) 229
جاۋاب بېرىش تەس تۆت سوئال(ھىندىستان) 231
دەرەخنى گۈزاھچى قىلىش (ھىندىستان) 234
بىر قاچا سۇت (ھىندىستان) 238
گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار(ھىندىستان) 240
بۇئەلىنىڭ كېسەل داۋالىشى (ئىران) 244
"سايە سودىيە" (تۈركىيە) 247
ئات ئىزدەش ھۈنىرى (نۈركىيە) 250
سەكسەن تىللا (سەئۇدى ئەرەبىستان) 251
كوزىدىكى تىللا(ئەرەب) 256
ساراكنى سافاينىستىنىڭ ئەپچىل ئۇسۇلى (ئەرەب) 259
بېدۇئىنلارنىڭ يېراقنى كۆرەرلىكى (ئەرەب) 262

ئافرىقا

ئۇچ ئۇزۇك (مىسىر) 265
پادىشاھنىڭ قىزىنى ياتلىق قىلىشى (مالى) 268
گالۋاڭ ئەر بىلەن چېچەن خوتۇن (ئىفئىوپىيە) 272
"ھوي" بىلەن "ۋاي" 276

شمالىي ئامېرىكا

ئىسسىق جەسەت (ئامېرىكا) 278
بىر بولاق تېزەك (ئامېرىكا) 281
ئايىنەك يورۇقى گۈۋاھ بولسۇن (ئامېرىكا) 282
نەق مەيداندا ئايال ئىزى قالمىغان قاتىللىق ئەنزىسى (ئامېرىكا)
..... 285
بورۇقلۇق يىغۇچى ئادەم (ئامېرىكا) 288
تۈتۈشقا ئۇقتۇرۇش جىقىرىلغان ئادەم (ئامېرىكا) 290
ژېنىنىڭ سافجىغا ئەۋەتىلگەن مەلۇم قىلىنىش (ئامېرىكا) 292
گۆرۈگە ئادەم تۈتۈپ كەتكەن كىم (ئامېرىكا) 295
ئاجايىپ توي سوۋغىسى (ئامېرىكا) 296
يەرگە تاشلاقلىق مىس تاختا (ئامېرىكا) 299
كېسەللەرگە پۇل بېرىدىغان داۋالاش بونكىتى (ئامېرىكا)..... 301
چانغاللىقتىكى ئەر كىشىنىڭ حەسىنى (ئامېرىكا) 304
رىراھىنىك كىتىنىشى (ئامېرىكا) 306

جەنۇبىي ئامېرىكا

ئۆمۈحۈك ئەسكەرلەر (كولومبىيە) 309
ئوبنى ئوت بىلەن ئۆچۈرۈش (كولومبىيە) 310

ياۋروپا

ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغان مەھبۇس

قەدىمكى يۇنانستانىڭ بىر شاھى بىر توپ مەھبۇسنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. ئۇ چاغدا مەھبۇسلارنى ئۆلتۈرۈشنىڭ مۇنداق ئىككى خىل ئۇسۇلى بار ئىكەن: بىر خىلى، باش ئېلىش، يەنە بىر خىلى، دارغا ئېسىش. تۇرۇپ بۇ شاھنىڭ كاللىسىغا غەلىتە بىر خىيال كەپتۇ: "بۇ مەھبۇسلارغا بىر چاقچاق قىلىپ كۆرەي. توغرا، قانداق ئۆلۈشىنى ئۆلار ئۆزلىرى تاللىسۇن، قېنى ئۇلار نېمە دەيدىكىن. بۇ چوقۇم تازا قىزىق ئىش بولىدىغان بولدى."

شاھنىڭ خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، جاللاتلىرى ئارقىلىق مەھبۇسلارغا جاكارلاپتۇ:

— شاھ ئالىيلىرىدىن پەرمان — قانداق ئۆلۈشنى ئۆزۈڭلار تاللايسىلەر، بىر ئېغىزدىن خالىغان كېپىڭلارنى قىلىسىلەر، قىلغان كېپىڭلار راست بولسا، دارغا ئېسىلىسىلەر، قىلغان كېپىڭلار يالغان بولسا، كاللاڭلار ئېلىنىدۇ.

بۇ راستتىنلا غەلىتە پەرمان ئىدى. نېمە ئامال، مەھبۇسلارنىڭ جېنى شاھنىڭ قولىدا بەرىبىر ئۆلىدۇ، شۇڭا ئۇلار كۆپ ئويلاپ ئولتۇرماي، بىر ئېغىزدىن ئاغزىغا كەلگەن گەپنى قىلىپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە، مەھبۇسلارنىڭ بىرمۇنچىسى راست گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن دارغا ئېسىلىپتۇ، يەنە بىرمۇنچىسى يالغان گەپ قىلغانلىقى

ئۇچۇن كاللىسىدىن ئايرىلىپتۇ. ياكى قىلغان گۇناھنىڭ راست-يالغانلىقىنى دەرھال ئايرىغىلى بولمىغانلىقتىن، يالغان گەپ قىلدى دەپ قارىلىپ، كاللىسى كېسىلىپتۇ، ياكى بولمىسا ئاغزىدىن گەپ چىقىرالمىسا، راست گەپ قىلدى دەپ قارىلىپ، دارغا ئېسىلىپتۇ.

بۇلارنىڭ بىرىلەپ ئۆلۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شاھنىڭ كۆڭلى يايراپ كېتىپتۇ.

مەھبۇسلارنىڭ ئىچىدە بەك ئەقىللىق بىرسى بار ئىكەن. قانداق ئۆلۈشنى تاللاش نۆۋىتى ئۇنىڭغا كەلگەندە، ئۇ ئەپچىللىك بىلەن شاھقا بىردىنلا:

— سىلەر كاللامنى ئالماقچىسىلەر، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ بۇ گېپىنى ئاڭلىغان شاھ قېيىن ئەھۋالدا قاپتۇ: راستتىنلا ئۇنىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان بولسا، ئۇنىڭ قىلغان گېپى راست گەپ بولۇپ چىقىدۇ-دە، راست گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى دارغا ئېسىش كېرەك بولىدۇ؛ ئەگەردە دارغا ئاسىدىغان بولسا، ئۇنىڭ "كاللامنى ئالماقچى" دېگەن گېپى يالغان گەپ بولۇپ چىقىدۇ-دە، يالغان گەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن كاللىسىنى ئېلىش لازىم بولىدۇ، بىراق ئۇنىڭ قىلغان گېپى يالغان گەپ ئەمەس. ئۇنىڭ گېپىنى راست دېگىلىمۇ، يالغان دېگىلىمۇ بولمىغاچقا، ئۇنى دارغا ئاسقىلىمۇ، كاللىسىنى ئالغىلىمۇ بولمايدۇ.

ئامالسز قالغان شاھ جاللاتلىرىغا:

— بولىدى ئۇنى قويۇپ بېرىڭلار، كۆزىنى ئالسۇن، — دەپتۇ قولىنى شىلتىپ.

شاھنىڭ ھېلىقى غەلىتە پەرمانى دەرھال بىكار قىلىنىپ-دە، ئىش شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىپتۇ.

تالپس بلەن سودىگەر

قەدىمكى يۇنانلىق مەشھۇر ئالىم، پەيلاسوپ، سياسىئون تالپس (ميلادىدىن بۇرۇنقى 7 ــ 6 ـ ئەسىرلەردە ئۆتكەن) ملېتقا ھۆكۈم ـ رانلىق قىلغان ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، سياسىي ئورنى بەك يۇقىرى، تولىمۇ پۇلدار ئادەم ئىكەن. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ بىلىم ئېلىش ئارزۇسىدا ساياھەت ۋە ئۆگىنىش ئۈچۈن شەرقتىكى مىسىرغا بېرىپتۇ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۇرلۇك پەنلەر ئۈستىدە داۋاملىق ئىزدىنىپ، بىلىم ھاسىل قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئاتا ـ ئانىسىدىن قالغان مال ـ مۈلۈكنى تۈگىتىپ دەپ قاپتۇ.

بىر كۈنى كەچتە، تالپس ئاسمانىدىن كۆزىنى ئالماي مەيدان تەرەپكە قاراپ ئۇدۇل مېڭىپتۇ. ئۇ پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى كۆزىتىپ كېتىۋاتقاچقا، دىققەتسىزلىكتىن ئالدىدىكى ئاز ـ گالغا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

بىر سودىگەر ئۇنى كۆرۈپ كەپتۇ ـ دە، ئۇنىڭغا:

ــ سىز ئاسماندىكى نەرسىلەرنى بىلىمەن دەۋاتاتتىڭىز، پۈتىڭىز ـ نىڭ ئاستىدا نېمە بارلىقىنى بىلمەي قاپسىزغۇ. ئىلىم تەتقىقاتىدىن راستىنلا چوڭ نەپ ئاپىسىز، ئازگالغا چۈشۈپ كېتىشىڭىزمۇ بىلمىنىڭ سىزگە كەلتۈرگەن پايدىسى، ــ دەپتۇ.

تالپس ئازگالدىن چىقىپ، تەمكىن ھالدا ئۇنىڭغا:

ــ ئېگىزدە تۇرالىغان ئادەمدىلا ئېگىزدىن ئازگالغا چۈشۈش ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى بولىدۇ. سىزگە ئوخشاش قارا قورساق ئادەملەر بۇنداق ھوقۇق ۋە ئەركىنلىكتىن بەھرىمەن بولالمايدۇ. بىلىمسىز

ئادەملەرنىڭ ئىشى خۇددى ئازگالدىن قوپماي ياتقانغا ئوخشاش تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئۇستىدىن ئازگالغا چۈشەلمەيدۇن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇنىڭ چېچەنلىك بىلەن بەرگەن بۇ رەددىيىسى ھېلقى سودىگەرنى ئۇسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ.

ئەمما، سودىگەرمۇ بوش كەلمەپمۇ، ئۇ يەنە تالىسنىڭ چىشىغا تېگىپ:

ــ سىزدىكى مول بىلىم زادى سىزگە نېمە ئېلىپ كەلدى، ئالتۇن ئېلىپ كەلدىمۇ، بولكىمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ كېيىن كۆرەرمىز، ــ دەپتۇ تالىس.

ئۇ مول ئاسترونومىيە، ماتېماتىكا ۋە باشقا پەن بىلىملىرىنى تەتبىق قىلىش ئارقىلىق، تازا ئەتراپلىق مۆلچەرلەپ ۋە ھېسابلاپ، ئىككىنچى يىلى زەيتۇن مېۋىسىدىن مول ھوسۇل ئېلىنىدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىپتۇ ــ دە، قولىدا بار مال ــ مۈلۈكىنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ، ئەتراپتىكى زەيتۇن مېيى چىقىرىدىغان ماشىنىلارنى ئەرزان باھادا قويماي ئىجارىگە ئاپتۇ. ئىككىنچى يىلى، راست دېگەندەك رەيتۇن مېۋىسىدىن مول ھوسۇل ئېلىنىپتۇ، كىشىلەر زەيتۇن مېيى چىقىرىدىغان ماشىنىلارنى تالىشىپ ئىجارىگە ئالغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا تالىس قولىدىكى ماي چىقىرىش ماشىنىلىرىنى يۇقىرى باھادا ئىجارىگە بېرىپتۇ.

بىركۈنى تالىسنى زائىلىق قىلغان ھېلىقى سودىگەرمۇ ماي چىقىرىش ماشىنىسىنى ئىجارىگە ئېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، تالىس ئۇنىڭغا:

ــ ھۆرمەتلىك باي، كۆردىڭىزمۇ؟ بۇ ماي چىقىرىش ماشىنىلىرى بىلمىنىك شاراپتىدىن مېنىڭ قولۇمغا ئۆتۈپ قالدى. شۇڭا سىزدەك

بايلارمۇ ئالدىمغا كېلىشكە مەجبۇر. مەن بۇ ئىشنى پۈلنى دەپ قىلغىنىم يوق، بىلمىنىڭ كىشىلەر تۇرمۇشىغا بولغان زور پايدىسىنى، بىلمىنىڭ بىباھا گۆھەر ئىكەنلىكىنى، ئەڭ ئۈلۈغ كۈچ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن قىلدىم، ــ دەپتۇ.

"بەتخەج"نىڭ سوت قىلىنىشى

قەدىمكى يۇنانلىق پەيلاسوپ دىموكرىت ناھايىتى پۈلدار ئادەم ئىكەن. لېكىن ئۇ ئاتىسىدىن مىراس قالغان دەپى دۇنيانىڭ ھەممە-سىنى مىسىر قاتارلىق جايلارغا بېرىپ پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن سەرپ قىپتۇ، ئائىلىسىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ، پۈتۈن زېھنى بىلەن ھايۋانلارنىڭ جەسەتلىرىنى يېرىپ كۆرۈپ، «ئالەمنىڭ چوڭ سىستېمىسى» دېگەن كاتتا ئەسەرنى يېزىشقا تەييارلىق قىپتۇ. ئۇ چاغدا، ئابدالا شەھىرىنىڭ بىر قانۇنى بولۇپ، ئاتىسىدىن قالغان مىراسقا ئوبدان ئىگىدارچىلىق قىلماي بۇزۇپ چاچقانلار قاتتىق جازالىنىدىكەن، بۇ جازادا قولىدا قالغان مال-مۈلكى باشقا تۇغقانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلىش بىلەنلا قالماستىن، يەنە ئۇنىڭغا بەتخەج دېگەن يامان نام بېرىلىپ، ئۆلگەندىن كېيىن ھەتتا جەسىتىنمۇ ئاتا-بوۋىسى ياتقان زاراتكاھلىققا قويغىلى قويمايدىكەن.

دىموكرىتنىڭ بىر تۇغقىنى ئۇنىڭ مال-مۈلكىگە ئىگە بولۇۋېلىشنى خىيال قىلىپ، يۇقىرىدىكى قانۇنغا ئاساسەن دىموكرىتنىڭ ئۆستىدىن سوتقا ئەرز قىپتۇ. دىموكرىتنىڭ خوشنىسى تەييارلىق قىلىپ قويۇش تۇغرىسىدا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلسا، ئۇ ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى

ئەرز ئىشلىرى ئۈچۈن ئىسراپ قىلىشنى خالىسايلى، كۈن بويى يەنىلا ئۆزىنىڭ تەقسىقات ۋە يېزىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. بۇنى كۆرگەن خوشنىسى ئۇنىڭ نېرۋىسى چاتاق بولغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، ئاتايىن بېرىپ دوختۇر چاقىرىپ كەپتۇ.

چاقىرتىلغان دوختۇر كەپتۇ، قارسا دىموكراتىك ھەدەپ يىرتقۇچ ھايۋانلارنى يېرىپ، بىر تەرەپتىن، ھايۋانىڭ ئىچكى ئەزالىرىغا قارسا، يەنە بىر تەرەپتىن، خاتىرىسىگە بىرنېمىلەرنى يېزىۋاتقۇدەك.

ــ قارا، ــ دەپتۇ خوشنىسى دوختۇرغا قاراپ، ــ ئۇنى قانداق-مۇ نورمال ئادەم دېگىلى بولىدۇ، پۈتۈنلەي جىن چاپلاشقان سارا-ئىڭ ئۆزى.

گېپىنى ئەمدى تۈگىتىپ تۇرۇشىغا، ئۇشتۇمتۇت ئاسماندىن يوغان بىر تاشپاقا ئۇنىڭ بېشىغا چۈشۈپ، باش-كۆزىنى قان قىلىپ، ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار بۇ ئىش توغرىسدا پاراڭ قىلىپ:

ــ قۇش ئالىي ئىلاھ زىئۇسنىڭ خەۋەرچىسى، دىموكراتىنىڭ خوشنىسى چوقۇم ئۇنىڭ ياماں گېپىنى قىلغان، زىئۇس بولسا دىموكراتىنى ياقتۇرىدۇ، شۇڭا زىئۇس قۇش ئەۋەتىپ، ئاسماندىن تاشپاقا تاشلاتقۇزۇپ ئۇنى جازالىغان گەپ، ــ دېيىشىپتۇ.

دوختۇر بىلەن دىموكراتىك دەرھال ئۇنىڭ يارىسىنى تېڭىپتۇ.

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي دىموكراتىك سوتقا چاقىرتىلىپتۇ. سوتچى ئۇنىڭدىن:

ــ بۇ دېيىلگەن گەپلەر ئەمەلىيەتمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ تۇغقىنىم مېنى ئاتىسىدىن قالغان دۇنيانى خەجلەپ تۈگەتتى، دەپتۇ، توغرا، بۇ ئەمەلىيەت. لېكىن مەن پۈتكۈل ئالەمنى تەتقىق

قىلىدىغان بىلىم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىمەن، ھازىر «ئالەمنىڭ چوڭ سىستېمىسى» دېگەن ئەسەرنى يېزىۋاتىمەن. بۇ ئەسەر پەلسەپە، لوگىكا، ماتېماتىكا، ئالەمشۇناسلىق، فىزىكا، بىئولوگىيە، پسىخولوگىيە، ئېتىكا، پىداگوگىكا، سىمانتىكا ۋە سەنئەت، تېخنىكا ۋە ئىجتىمائىي تۈرمۇش قاتارلىق جەھەتلەردىكى مەسىلىلەرگە بىرىپ تاقىلىدۇ، — دەپتۇ دىموكرىت ئۆزىنى ئاقلاپ.

— سىز ئېيتقان بىلىملەر ئىچىدە نېمىشقا ئىلاھشۇناسلىق يوق؟ — دەپ سوراپتۇ سوتچى.

— ئۇ ئىلاھقا ئىشەنمەيدۇ، قانۇن بويىچە ئۇنىڭغا دەرھال ئۆلۈم جازاسى بېرىش كېرەك، — دەپتۇ ئىچىدە توڭگۇز قاتىرايدىغان ھېلىقى تۇغقىنى.

— سوتچى ئەپەندىم، — دەپتۇ دىموكرىت چاقچاقلىق بىلەن، — سىز ئىلاھقا ھەممىدىن بەك ئېتىقاد قىلىسىز، بۇ قىلغىنىڭىز ناھايىتى ياخشى. بەلكى ئاڭلىغان بولۇشىڭىز مۇمكىن، خوشنام مېنى سىراك بولۇپ قاپتۇ دېگەندى، ئۇنىڭ بېشىغا ئاسماندىن تاشپاقا چۈشۈپ، بېشىنى يېرىۋەتتى، بۇ ئىشتىن ئىلاھنىڭ كىمنى ياخشى كۆرىدىغانلىقى ئېنىق چىقىپ تۇرۇپتۇ. ئەمدى سىز ماڭا قانچىلىك ئېغىر جازا بېرىسىڭىز بېرىۋېرىڭ، بەرىبىر ماڭا ئالىي ئىلاھ رەئۇس ئىگە بولىدۇ. قارىسام ئۇ ئەۋەتكەن قۇش بىز تەرەپكە قاراپ ئۇچۇپ كېلىۋاتىدۇ.

خۇراپىي سوتچى قورققىنىدىن ئالدىراپ-سالدىراپ ئۇنى گۇناھسىز دەپ ئېلان قىپتۇ-دە، دىموكرىتنىڭ ھېلىقى نۇقتىنى تۆھمەت چايلىغانلىق جىنايىنى ئۈچۈن جازالاپتۇ.

دىموكرىت سوتتىن چىقىپ كېتىۋاتقاندا، دوختۇر ئۇنىڭدىن:

— سىر ئىلاھقا ئىشەنمەيتتىڭىزغۇ؟ نېمىشقا ئەمدى سوتتا زىئۇس-

نىڭ جازا بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ يۈرىسىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ھەقىقەت دېگەننى پەقەت ھەقىقەتكە ئىشىنىدىغان، ھەقىقەتنى سۆيىدىغان ئادەملەرگىلا سۆزلەش كېرەك، ھۆندىق چاكىنا ئادەملەرنى باشقىچە ئۇسۇل بىلەن ھاياڭلاش كېرەك، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دىموكرىت.

كاززاپ ئۇستا ۋە ئۇنىڭ شاگىرتى

پروتاگرا قەدىمكى يۇنانىنىڭ ئاتاقلىق كاززاپلىق ئېقىمىدىكى پەيلاسوپى ئىكەن. بىركۈنى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئۇياتېر ئىسىملىك بىر ياش كەپتۇ ــ دە، پروتاگرانى ئۇستار تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن ئەرز ــ شىكايەت قىلىش ۋە ئاقلاش ھۆنىرىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ.

پروتاگىرا بۇ ياش بىلەن بىرمەھەل پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەقىللىق ۋە ئۆتكۈر ئىكەنلىكى، كېيىنچە ئۇنىڭدىن چوقۇم ئىش چىقىدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۇنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلىشقا ماقۇل بوپتۇ، بىراق ئاغزىدا ئۇنى ئۆزىدىن قاچۇرغاندەك قىلىپ:

ــ مېنىڭ شاگىرتلارغا قويىدىغان تەلىپىم بەك يۇقىرى، ئېھتىمال سەن گېپىمگە كىرمەي قالارسەنمىكەن، ــ دەپتۇ.

ئۇياتېر ئۇنىڭ ئوقۇش پۇلى ئۇچۇن چوڭراق بىرنەرسە ئۇندۇرۇۋېلىش خىيالىدا بولىۋاتقانلىقىنى پەملەپ، راست گەپنى قىلىپ، ئۇنىڭغا:

ــ مېنى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلىدىغانلا بولسىڭىز، گېپىڭىزنى جەزمەن ئاڭلايمەن. ئۆگىنىپ بولغاندىن كېيىن ئادۇوكات بولۇپ، بىرنېچە قېتىملىق سوتتا ئۇتۇپ چىقسام، سىزگە كۆپ پۇل بېرىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ

مەن، ــ دەپتۇ.

پروتاگرا ئۇنىڭ مۇنداق دېيىشىگە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغانىكەن، شۇڭا ئۇ كۆڭلىدىكى گەپنى مۇشۇ يەرگىلا توغرىلاپتۇ:

ــ ئۇنداقتا، بايانتىن قىلغان گېپىڭ بويىچە توختام تۈزىلى.

ئېۋاتىر دەرھال ماقۇل بوپتۇ ــ دە، ئىككىيلەن توختام تۈزۈشۈپتۇ.

ئىككىنچى كۈندىن باشلاپ، ئېۋاتىر ھەركۈنى ئۇستازىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۇنىڭدىن كاززاپلىق ھۈنىرىنى ئۆگىنىپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ئېۋاتىرنىڭ ئىلگىرىلىشى ناھايىتى تېز بوپتۇ. گەپكە شۇنداق ئۇستا بوپتىكى، بەزىدە ئىككىيلەن مۇنازىرىلىشىپ قالغانداۋ، ئۇستازىمۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەپتۇ.

بىر يىل ئۆتكەندىن كېيىن پروتاگرا ئەمدى ئۇنىڭغا ئۆگىتىشكە ئامالسىز قاپتۇ، چۈنكى ئۇ ئاللىقاچان ئۇستازىدىن ئېشىپ كەتكەنىكەن. پروتاگرا شاگىرتىغا قاراپ:

ــ ئېۋاتىر، سەن ئەمدى ئۆگىنىشنى تۈگەتتىڭ، ئادۇوكات بولىسىڭ بولىدۇ، ئۇنتۇپ قالماسلىقىڭ كېرەككى، ئوقۇش راسخوتى ئۈچۈن ماڭا كۆپ پۇل بېرىسەن، ــ دەپتۇ.

ــ ھەممە ئىش توختام بويىچە بولىدۇ، ــ دەپتۇ ئېۋاتىر، ــ توختامدا مەن ئادۇوكات بولۇپ بىرىنچى قېتىملىق سوتتا ئوتۇپ چىقسام، سىزگە كۆپ پۇل بېرىدىغانلىقىم ئېيتىلغان. شۇڭا مەن ھازىر سىزگە ئوقۇش راسخوتى تولىيەلمەيمەن.

ئېۋاتىر بۇ پۇلدىن تېنىۋېلىش خىيالىداۋ، باشقىلارنىڭ دەۋاسىغا ئارىلىشىشنى قەستەن ئارقىغا سوزۇپ، پروتاگرانىڭ ئىزدەپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ.

پروتاگرا ئوقۇش پۇلىنى ئەكىلىپ بېرەرمىكىن دەپ ئېۋاتىرنى

شۇنچە كۆتسەمۇ، ئېۋاتىر زادى كۆرۈنمەيتۇ. بۇ ئىشقا چىداپ تۇرالمىغان پروتاگىرا سوتقا بېرىپ، ئېۋاتىرنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىپتۇ.

سوتقا بارغاندا، پروتاگرا شاگىرتىغا قاراپ:

ــ ئەگەر بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى مۇشۇ دەۋادا ئۇتۇپ چىقىدىغان بولساڭ، توختام بويىچە ماڭا ئوقۇش پۇلى تۆلەيسەن؛ دەۋادا ئوتتۇرۇپ قويىدىغان بولساڭ، سوتنىڭ ھۆكمى بويىچە يەنە ماڭا ئوقۇش پۇلى تۆلەيسەن. قىسقىسى، دەۋادا ئۇتۇپ چىقساڭمۇ، ئوتتۇرۇپ قويساڭمۇ، بەرىبىر ماڭا ئوقۇش پۇلى تۆلەيسەن، ــ دەپتۇ.

ئېۋاتىر ئۇستازىنىڭ بۇنداق دەيدىغانلىقىنى ئاللىقاچان بىلگەنىكەن. شۇڭا ئۇستازىنىڭ گېپى تۈگىشىگىلا، كاززاپلىق ھۇنىرىنى ئىشلىتىپ، قايتۇرۇپ مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ دەۋادا ئۇتۇپ چىقىدىغان بولسام، سوتنىڭ ھۆكمى بويىچە ئەلۋەتتە ئوقۇش پۇلى تۆلىمەيمەن؛ دەۋادا ئوتتۇرۇپ قويساممۇ، توختامىمىز بويىچە يەنىلا ئوقۇش پۇلى تۆلىمەيمەن، چۈنكى، توخىتامدا بىرىنچى قېتىملىق سوتتا ئۇتۇپ چىقسام، ئاندىن ئوقۇش پۇلى تۆلەيدىغانلىقىم ئېيتىلغان. شۇڭا، دەۋادا ئوتتۇساممۇ، ئوتتۇرساممۇ، مەن ئوچۇن ئوقۇش پۇلى تۆلەش مەسلىسى مەۋجۇت ئەمەس.

پروتاگرا كاززاپلىق ھۇنىردە شاگىرتىغا تەڭ كېلەلمىگەچكە، ئاچچىقىنىڭ كەلگىنىدىن گەپ قىلالماي قاپتۇ.

سوتچى پروتاگرانىڭ كونا دوستى ئىكەن، ئۇنىڭ ئوستىگە شاگىرت دېگەن ئوستازىغا ئوقۇش پۇلى تۆلىشى كېرەك، شۇڭا ئۇ پروتاگىراغا ياردەم قىلماقچى بوپتۇ. ئۇ ناھايىتى كۆپ باش

قاتۇرۇپ، ئاخىرى ئىشنى مۇنداق توغرىلاپتۇ:

ئالدى بىلەن، پروتاگىرانىڭ بىرىنچى سوتتىكى ئەرزىنى بىكار قىپتۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئەرز قىلىشىغا رۇخسەت قىپتۇ؛ ئاندىن، سوتچى پروتاگىرانىڭ بۇ سوتتا ئۇتۇپ چىققانلىقىنى جاكارلاپتۇ. ئەتىجىدە ئېۋاتىر بىرىنچى قېتىملىق سوتتا ئۇتۇپ چىققان بولسىمۇ، ئىككىنچى قېتىملىق سوتتا ئۇتقۇرغان بولۇپ چىقىپتۇ. شۇڭا، مەيلى توختام بويىچە بولسۇن، ياكى ھۆكۈم بويىچە بولسۇن، ئېۋاتىر ئۇستازغا ئوقۇش پۇلى تۆلىشى لازىم بوپتۇ.

ئېۋاتىر مەيۇسلىكتىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ سوئال قايتىپ چىقىپتۇ. ئۇ چىقىپ كېتىۋېتىپ، سوتچى مەندىنمۇ ئەقىلسىز ئىكەن، دەپ ئويلاپتۇ.

شاھ تاجنىڭ سىرى

قەدىمكى يۇنانىڭ ئاتاقلىق ئالىمى ئارخىمىد (مىلادىدىن بۇرۇنقى 212 ــ 287 ــ يىللىرى) يۇيۇنۇش ئۈچۈن ۋاننىغا يېرىمدىن جىقراق ئىسسىق سۇ توشقۇزۇپ، ئەمدى تېخى سۇغا چىلىنىپ ئولتۇرۇپتىكەن، بىردىنلا ئۆزى يەڭگىلەپ، سۇدا لەيلەپ قالغانىدەك بوپتۇ ــ دە، ئىسسىق سۇ ۋاننىدىن تېشىپ چىقىشقا باشلاپتۇ. ئۇ "سۇ بەك كۆپ بولۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ" دېگەن خىيال بىلەن ئورنىدىن تۇرغانىكەن، ۋاننىنىڭ سۈيى شۇ ھامان ئازلاپتۇ. ئۇ كىچىك بالىلارچە قىلىق قىلىپ، يەنە ۋاننىدا ئولتۇرۇپ بېقىپتىكەن، سۇ كۆتۇرۇلۇپ، ۋاننىدىن تېشىپ كېتىپتۇ.

ئۇنىڭ كۆزى بىردىنلا يورۇپ كېتىپتۇ ــ دە، ۋاننىدىن سەكرەپ

چۈشكەن پېتى قىپ يالىڭاچ كوچىغا چىقىپ، "ئەمدى بىلدىم، ئەمدى بىلدىم!" دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇ بوۋاي ساراڭ بولۇپ قالغانمىدۇ؟ قاراڭلار، ئۇچسىدا ھېچنېمە يوق، پۈتۈن ئەزايى ئوچۇق...

ئەمەلىيەتتە، ئارخىمېد ساراڭ ئەمەس، ئۇ مۇھىم بىر سىرنى يەشكەنلىكى ئۈچۈن، بىرمەھەل ھەممىنى ئۇنتۇغان.

شۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ ستىسلىيە ئارىلىدىكى سىراكوزى خانلىقىنىڭ شاھى زەرگەر ئۇستامىنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا ساپ ئالتۇندىن چىرايلىق بىر تاج ياسىتىنۇ. ئەمما ۋەزىرلەر بىر-بىرىگە كۈسۈلداپ "ساپ ئالتۇنمۇ، ئەمەسمۇ، بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىش تەس" دېيىشىپتۇ.

شاھ بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئادەملىرىنى چاقىرىپ، تاجنى تۆلچىتىپتۇ، قارىسا، تاجىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن زەرگەرگە بەرگەن ئالتۇننىڭ ئېغىرلىقى ئوخشاش چىقىپتۇ. ئۇنىڭغا بىرنەرسە ئارىلاشتۇرغان، ئارىلاشتۇرمىغانلىقىنى ئايرىغىلى بولمايتۇ. شۇڭا شاھ ئەقىلىق ئارخىمېدنى چاقىرىپ، بۇ ئىشنى ئېنىقلاپ چىقىشنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپتۇ.

ئەمدى ئارخىمېد يۇيۇنۇۋېتىپ، بىرنەرسىدىن ئىلھام ئاپتۇ-دە، شاھ تاجىنىڭ سىرىنى دەرھال ئېنىقلاپ چىقىشقا بولىدىغانلىقىنى ھېس قىپتۇ.

ئارخىمېد كۆپچىلىكنىڭ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە، ئېگىشىپ ئۆزىگە قاراپ، يالىڭاچ تۇرغانلىقىنى بىلىۋىنۇ-دە، دەرھال ئۆيىگە قايتىپ، ھاپىلا-شاپىلا كىيىنىپ، ئوردىغا قاراپ مېڭىپتۇ.

ئۇ شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ مۇنداق بىرنەرسىنى تەجرىبە قىپتۇ ــ ئىغىرلىقى ئالتۇن تاج بىلەن تەڭ كېلىدىغان بىر پارچە ئالتۇن كەلتۈرۈپتۇ، ئاندىن چوڭ ــ كىچىكلىكى ئوخشاش كېلىدىغان ئىككى ئىدىش ۋە ئىككى تەخسە ئەكەلدۈرۈپتۇ ــ دە، ئالتۇن تاج بىلەن ھېلقى ئالتۇننى ئايرىم ــ ئايرىم ھالدا سۇ توشقۇرۇلغان ھېلىقى ئىدىشلارغا سالىتۇ. ئىدىشتىن سۇ چىقىپ كېتىشكە باشلىغاندا، ھەر ئىككىسىدىكى چىقىپ كەتكەن سۇنى ئوخشاش تەخسىگە چۈشۈرۈۋالىتۇ. كېيىن تەخسىگە چۈشۈرۈۋالغان سۇلارنى ئايرىم ــ ئايرىم ئۆلچەپ كۆرۈپتىكەن، تېشىپ چىقىقان سۇنىڭ ئاز ــ كۆپلۈكى ئوخشاش چىقماپتۇ.

ئارخىمىد شاھقا دەپتۇ:

ــ ئەمدى كېسىپ ئېيتالايمەنكى، بۇ شاھ تاجىغا باشقا مېتال ئارىلاشتۇرۇلغان.

ــ نېمە ئۈچۈن؟ ــ سوراپتۇ شاھ ئۇنىڭدىن.

ــ شاھ تاجى بىلەن ساپ ئالتۇنىنىڭ ئېغىرلىقى ئوخشاش، ئەگەردە شاھ تاجى ساپ ئالتۇندىن ياسالغان بولسا، ئۇنىڭ چوڭ ــ كىچىكلىكىمۇ ئوخشاش بولغان بولسا، ئىدىشتىن تېشىپ چىقىقان سۇنىڭ ئاز ــ كۆپلۈكىمۇ ئوخشاش بولغان بولسا بولاتتى. مانا شاھ تاجىنى سالغان ئىدىشنىڭ تېشىپ چىقىقان سۇ كۆپ بولۇپ چىقتى، بۇ شاھ تاجىنىڭ ساپ ئالتۇنغا قارىغاندا چوڭ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىن كۆرگىلى بولىدۇكى، شاھ تاجى ساپ ئالتۇندىن ياسالغان ئەمەس، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شاھ ئەۋەتكەن ئادەملەر دەرھال زەرگەرنى تۇتۇپ كەپتۇ، زەرگەردىن سوراپتىكەن، راست دېگەندەك شاھ تاجىنى مىس بىلەن

ياسىغانىلىقى ئېنىقلىنىپتۇ. شاھ تاجىنىڭ سىرى مانا مۇشۇنداق ئاشكارىلانغانىكەن.

ياغاچ ئات ھېيلىسى

بۇنىڭدىن ئۇزاق يىللار بۇرۇن، كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلىدىكى تروياغا قورغان دۆلىتىنىڭ شاھزادىسى يۇنانىنىڭ گۈزەل قىزى — قۇدرەتلىك سپارتانىڭ پادىشاھى مونېلائوسنىڭ خوتۇنى ھايېرۇننى ئالداپ ئېيقىچىپتۇ. بۇ ئىش پۈتۈن يۇنانلىقنىڭ غەزىپىنى قوزغاپتۇ. شۇڭا ئۇلار يۇنان بىرلەشمە قوشۇنى تەشكىللەپ، تروياغا ئاتلىنىپتۇ.

ئۇلار ئۇن يىل ئۇرۇش قىلىپمۇ بىر-بىرىنى يېڭەلمەپتۇ.

يۇنانلىق كاركاس باتۇرلارنى يىغىپ، ئۇلارغا:

— تۇنۇگۈن بىر قۇشنىڭ بىر كەپتەرنى قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، قارىسام ھېلقى كەپتەر چاققانلىق بىلەن ئۈچۈپ بېرىپ بىر تاغ ئۆڭكۈرىگە كىرىۋالدى. قۇش ئۆڭكۈرنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ كەپتەرنى ئۈزاق ساقلىغان بولسىمۇ، كەپتەر ئۆڭكۈردىن چىقمىدى. قۇش ئاخىرى ئۆڭكۈر يېنىدىكى بىر ئورمانغا كىرىپ مۆكۈپ تۇرغانىدى، كەپتەر ئەمدى ئىش پۈتتى دەپ قىلچە گۇمان قىلماستىن ئۆڭكۈردىن ئۈچۈپ چىقتى. بۇنى كۆرگەن قۇش ئورماندىن چىقىپلا بىر قاناق سېلىپ ئۇنى تۇتۇۋالدى. سىزمۇ ئاشۇ قۇشنى ئولگە قىلىپ، تروياغا قاراتقان ھۇجۇمنى توختىتىپ، باشقىچە ئامال تېپىشىمىز لازىم، — دەپتۇ.

يۇنان بىرلەشمە قوشۇنىدىكى ئېدىشۇس ئاخىرى ئەپچىل بىر چارە ئويلاپ تېپىپتۇ. ئۇ يۇنانلىقلارغا ناھايىتى چوڭ بىر ياغاچ ئات

ياستىپتۇ. ياغاچ ئاتنىڭ قورسىقى كاۋاك بولۇپ، ئىچىگە بىرمۇنچە قورقماس باتۇر ئەزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنى يۇنانلىقلارنىڭ ئىستىھكامىغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ ـ دە، ئاندىن شۇنۇن ئىسمىلىك بىر ياشنى ياغاچ ئاتنىڭ ئاستى تەرىپىگە مۆكتۈرۈپ قويۇپتۇ. ھەممە ئىش ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، يۇنانلىقلار ئۆزلىرىنىڭ بارلىق چېدىر ـ بارىگاھلىرى ۋە مال ـ مۈلكىگە ئوت قويۇۋېتىپ، ھېلىقى چوڭ ياغاچ ئات بىلەن شىنۇنىنى قالدۇرۇپ، ئالمان ـ تالمان چېكىنىپ كېتىپتۇ.

شەھەرنى ساقلاۋاتقان تروياللىقلار ئۆزاق ئۆتمەي دېگىزنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئاسمانغا كۆتۈرىلىۋاتقان ئىس ـ تۈتەكنى ۋە كۆيۈۋاتقان ئوتنى كۆرۈپ قېلىپ، پوتەيىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ دىققەت بىلەن قاراپتىكەن، يۇنان كېمىلىرىنىڭ بۇ يەردىن كېتىپ قالغانلىقىنى بايقاپتۇ. ئۇلار خۇشال بولۇشۇپ دېگىز يېقىسىغا كېلىپ قارىسا، يوغان بىر ياغاچ ئات تۇرغۇدەك. ئۇلار ياغاچ ئاتنى قورشىۋېلىپ، ھەيرانلىق ئىچىدە ئۇنىڭغا قارىشىپتۇ. قارىسا ياغاچ ئاتنىڭ قۇلاقلىرى دېگە، كۆزلىرى پارقىراپ تۇرغان، تۆكلىرى شۇنداق ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇرۇلغانكەنكى، كىشىگە خۇددى شامالدا يەلپۇنۇپ تۇرغانىدەك كۆرۈنىدىكەن، ئىتتىنىڭ قارىغاندا خۇددى مېڭىشقا تەييار تۇرغان راست ئاتنىڭ ئۆزى، دەسلەپتە ئۇلار غايەت زور بۇ سەنئەت بۇيۇمىنى كۆرۈپ تولىمۇ ھەيران قاپتۇ، ئەمدى ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش قىلغىلى تۇرۇپتۇ. بەزىلەر ئۇنى شەھەرگە ئېلىپ كېتىپ، غالىبىيەت خاتىرىسى سۈپىتىدە شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا قويۇپ قويۇشنى تەشەببۇس قىپتۇ؛ بەزىلەر دۈشمەن قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ غەلىتە نەرسىگە ئىشەنمەي، ئۇنى دېگىزغا ئىتتىرىۋېتىش

ياكى كۆيدۇرۇۋېتىشنى تەشەببۇس قىلىپتۇ.

بۇ چاغدا، ياغاچ ئاتنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنۇۋالغان شىنۇن ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، تروياللارغا:

ــ ھۆرمەتلىك تروياللار، ئەگەردە مەندەك بىر يۇنانلىق قاچقۇننىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچسەڭلار، مەن سىلەرگە راست گەپنى دەپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

تروياللار بۇ "خاسىيەتلىك ياغاچ ئات"نىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن، ئۇنى ئۆلتۈرمەسلىككە ماقۇل بوپتۇ. شىنۇن ئۇلارغا:

ــ بۇ غايەت زور ياغاچ ئات يۇنانلىقلارنىڭ ئەقىللىق ئايال ئافىناغا قىلغان سوغىتى. مۇبادا سىلەر ئۇنى شەھەرگە ئېلىپ باردىڭىز بولسىڭلار، يۇنانلىقلارنىڭ ئورنىدا ئافىنانىڭ شاراپىتى ۋە ھىمايىسىگە ئىگە بولىسىلەر. ئەگەردە مەيلى قايسى ئۇسۇل بىلەن بولسۇن، بۇ خاسىيەتلىك ياغاچ ئاتقا زىيان كەلتۈرىدىغان بولساڭلار، ئافىنا سىلەرنىڭ شەھىرىڭلەرنى ئوت قويۇپ كويدۇرۇۋېتىدۇ، ــ دەپتۇ.

تروياللار شىنۇننىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، ياغاچ ئاتنى ئاۋايلاپ ئىتتىرىپ، شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. سېپىلنى تېشىپ ياغاچ ئات پاتقىدەك بىر كاما چىقىرىپتۇ. ياغاچ ئاتنىڭ پۇتىغا غالىتەك ئورنىتىپ، چوڭ ئارقان بىلەن بوينىدىن باغلاپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار غايەت زور بۇ ياغاچ ئاتنى شەھەرنىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىرىپتۇ، شىنۇنمۇ بىللە كىرىپتۇ.

قاراڭغۇ چۈشكەندە، تروياللار كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپتۇ. ئۇلار زىياپەت ھارىقىنى شۇنداق قاتتىق ئىچىۋەتكى، مەستىخۇشلىكتە لايەك يېتىپ كېتىپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا، شىنۇن مەشئەل يېقىپ، ئۇنى ئېگىز كۆتۈرۈپ

پۇلاڭشتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن يۇنان كېمىلىرى ئۇچقانىدەك يېتىپ كەپتۇ-دە، تروياللار ياغاچ ئاتنى كىرگۈزمىز دەپ ئاچقان كامادىن ئەسكەرلەر شەھەرگە كىرىپتۇ. ياغاچ ئاتنىڭ قورسىقىغا يوشۇرۇپ قويغان يۇنانلىق ئەسكەرلەرمۇ ئاللىبۇرۇن شەھەرنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغانىكەن. ئۇلار ئىچى، تېشىدىن ماسلىشىپ، ھەمدە ھۇ دېگۈچە تروياغا شەھىرىنى قانغا بويايتۇ، گۈزەل ئايال ھايرۇنىنى قۇتۇلدۇرۇپ چىقىپتۇ. ئون يىل داۋام قىلغان تروياغا ئۇرۇشى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشىپتۇ.

چوڭ رازۋېتچىكنىڭ "كىچىك ياردەمچىسى"

1978-يىل 8-ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئاخشىمى، گرېتسىيىنىڭ مەلۇم بىر شەھىرىدىكى كەمپۈت زاۋۇتى ئامېرىكىنىڭ ئىشىك قۇلۇپلىرى بۇزۇلۇپ، ئامبارداىكى كۈنجۈتلەر ئوغۇرلىنىپتۇ، قىممىتى بىر مىليون 200 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئىكەن. ھېلىگەر ئوغرى نەق مەيداندا ھېچقانداق ئىز قالدۇرمىغاچقا، ساقچىلار ئون نەچچە كۈن تەكشۈرۈپمۇ ھېچقانداق نەتىجىگە ئېگە بولالماپتۇ. جىنايەنچىلەرنىڭ مۇنچىۋالا كۆپ كۈنجۈتنى ئوغۇرلاشتىن مەقسىتى ئۇنى سېتىپ پۇل قىلىش، شۇڭا ساقچى ئىدارىسى پورت، ۋوگزال ۋە سودا بازارلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپتۇ، لېكىن يەنىلا ھېچقانداق نەتىجە چىقماپتۇ.

زاۋۇت خوجايىنى ئاخىرى شەخسىي رازۋېتچىك پىكىرىدىن ياردەم سوراشقا مەجبۇر بوپتۇ.

ئاردىدىن يېرىم ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، پىكىر زاۋۇت خوجايىنىغا

تېلېفون بېرىپ:

ــ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدىم، ئوغۇرلانغان كۇنىجوت مەلۇم كەنتتىكى يەر ئاستى ئامبىرىدا، ساقچىغا خەۋەر قىلىڭ، ئادەم ئەۋەتىپ بىر تەرەپ قىلىۋېلىڭ، ــ دەپتۇ.

ساقچى باشلىقى ساقچىلاردىن بىرنەچچىنى ئەگەشتۈرۈپ، پىكاپ ئېپتىپ بەرگەن كەنتكە بارغانىكەن، راست دېگەندەك بىر دېھاننىڭ ياڭيۇ ساقلايدىغان ئامبىرىدىن نۇرغۇن كۇنجوت تېپىلىپتۇ.

سوراقتىن كېيىن، ھېلىقى ئامبارنىڭ ئىگىسى باشقا ئۇچ ئادەم بىلەن بىرلىكتە كۇنجوت ئوغۇرلىغانلىقىنى ئىقرار قىپتۇ. بۇ ئۇچ يىلەدىنىڭ بىرسى كەمپۇت زاۋۇتىنىڭ ئادىمى ئىكەن. ئۇلار فاراڭغۇ چۈشكەندە، ئىچى-تېشىدىن ماسلىشىپ ئوغۇرلۇق قىلغانىكەن.

بۇ ئەنزىنىڭ قانداق پاش بولغانلىقىغا قىرىنداش ساقچى باشلىقى پىكاپنى ئالاھىدە يوقلاپ كېلىپ ئۇنىڭدىن:

ــ بۇ ئوغۇرلانغان نەرسىلەرنى قانداق تەكشۈرۈپ تاپتىڭىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇ يارداملىشىپ تۇرغىنى، ــ دەپتۇ پىكاپ كۆرەڭلىك بىلەن، ــ بىراق، مەن بۇ يارداملىشىپ پۇل خەجلەپ يالىغان ئەمەس، ئۇلار ئۆزلىكىدىن ماڭا يارداملىشىپ بولغان.

ــ مۇشۇنداق ئىشمۇ بارمۇ؟ ئۇلار كىم؟

ــ ئۇلارنىڭ ئىسمى چۈمۈلە، ــ دەپتۇ پىكاپ، ئاندىن ساقچى باشلىقىغا چۈشەنىلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ــ بۇ ئەنزىنى تەكشۈرۈۋاتقىنىمدا، كەنتىنىڭ ئاغزىدىكى دەرەخنىڭ ئاستىدا قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەرگە كۆزۈم چۈشتى، قارىسام چۈمۈلىلەرنىڭ ھەربىرى بىر تالدىن كۇنجوت ئېلىپ مېڭىپتۇ. بۇلارنىڭ كېلىۋاتقان

تەرىپىدىكى ئىزىنى بويلاپ ماڭدىم ــ دە، كۆنجۇتنىڭ كەنت ئىچىدىن توشۇلۇاتقانلىقىنى بىلدىم. ئىتتىك بېرىپ كەنت ئاھالىسىدىن سۈرۈشتە قىلسام، بۇ يەردە زادىلا كۆنجۇت تېرىلىپ باقمىغان ئەمەس-كەن. مۇشۇلارغا قاراپ، بۇ كۆنجۇتلەرنىڭ كەمسۈت زاۋۇتىدىن ئوغۇرلانغان كونجۇتنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكى، جىنايەتچىلەرنىڭ مۇشۇ كەنتكە يوشۇرۇپ قويغانلىقىنى سەزدىم. ئىز قوغلاپ تەكشۈرۈپ بارسام، چۈمۈلىلەر كۆنجۇتنى بىر دېھقان ئائىلىسىدىن ئېلىپ چىقىۋېتىپتۇ، ئۇقۇشۇپ كۆرسەم، ئۇ دېھقاننىڭ بىر يېر ئاستى ئامبىرى بار ئىكەن... ئېيتىپ بېقىڭا، چۈمۈلە يارىدەم قىپتىمۇ؟

ئەسلىدە چۈمۈلىلەر بىر-بىرىگە خەۋەر يەتكۈزىدۇ، ئۇلار ھەر-بىرىگە قىلغانداء، بىر-بىرىنى پۇراش ئارقىلىق ئۆزئارا ئالا-قىلىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر جەمەتكە تەۋە چۈمۈلىلەردە شۇ جەمەتكە خاس بىر خىل پۇراق بولۇپ، خەۋەر يەتكۈزگۈچى بىرىنچى چۈمۈلە ئۇۋىسىغا قايتىپ ماڭغانداء، يول بويى بىر خىل پۇراق قالدۇرۇپ ماڭىدۇ. بۇ چۈمۈلە يول باشلاپ بەرمىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ شېرىكلىرى ئۇ قالدۇرۇپ كەتكەن ھىلىقى پۇراق بويىچە خاتالاشماي ئۇدۇل بېرىپ ئۇزۇقلۇق تاپالايدۇ. بۇ ئەنزىدىكى چۈمۈلىلەرنىڭ قاتارلىشىپ مېڭىپ كۆنجۇت يۆتكىشىدىكى سەۋەب، ئامباردىكى كۆنجۇت تاغارلىرىنىڭ يېرىلىپ كەتكەنلىكىدىن بولغان.

چوڭ رازۋېتچىك پىكرى مۇشۇنچىلىك بىئولوگىيە بىلىمىگە ئىگە بولمىغان، ئىنچىكە تەكشۈرۈپ تەھلىل قىلمىغان بولسا، بۇ "كىچىك يارىدەمچىلەر"نىڭ يارىدىمىگە ئىگە بولالمىغان بولاتتى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟

ئاسما چىراغنىڭ ئىلھامى

گالىلې (1564 ــ 1642) ئىتالىيىنىڭ مەشھۇر فىزىكا ئالىمى ۋە ئاستىرونومىيە ئالىمى، ئۇ ياش چېغىدا كاتولىك دىنى مۇرىتى ئىكەن.

گالىلې بىركۈنى ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن پىسا چېركاۋىغا بېرىپتۇ. ھەيۋەتلىك، ئازادە بۇ چېركاۋدا ئەر، ئايال كاتولىك مۇرىتلىرى يەردە يۈكۈنۈشۈپ ئولتۇرۇپ، بىردەم پوپىنىڭ ئىنجىل تەپسىرىنى ئاڭلىسا، بىردەم دۇئا ــ تەڭىرى قىلىشىپ، مۇناجات ئوقۇشۇپتۇ. 19 ياشلىق گالىلې ئاستا ــ ئاستا بۇ ئىشلارنىڭ قىلچە مەنىسى يوق ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىپتۇ ــ دە، ۋاقىت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن، ئىختىيارسىز ھالدا تۆت ئەتراپىغا قارىغىلى تۇرۇپتۇ. چېركاۋنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېسىلغان مىس ئاسما چىراغ بىردىنلا ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتىپتۇ. ئۇ بىرھازا قارىغاندىن كېيىن، ئاسما چىراغنىڭ ئىشكىنىڭ تۆشۈكىدىن كىرگەن شامالدا لىڭشۇاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇ ئاستا ــ ئاستا مۇنداق بىر قانۇنىيەتنى ــ ئاسما چىراغنىڭ لىڭشىش دەرىجىسىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، كەتكەن ۋاقىتنىڭ ئوخشاش ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

ئىشكىتىن يەنە شامال كىرىپتىكەن، ئاسما چىراغ تازا بەك لىڭشىغىلى تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرۈپ گالىلې ئۆك قولى بىلەن سول قولىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ سانىغىلى باشلاپتۇ: بىر، ئىككى، ئۈچ... ئاسما چىراغنىڭ لىڭشىشى ئۇ ياقتىن بۇ ياقتا جەمئىي 20 قېتىم داۋاملىشىپتۇ. ئاسما چىراغنىڭ لىڭشىش دەرىجىسى كىچىكلىگىلى تۇرۇپتۇ، ئۇ

تومۇردنى تۇتۇپ يەنە ساناپتىكەن، ھەر قېتىمقى لىگىشش يەنىلا 20 قېتىمغا يېتىپتۇ. "ئەسلىدە ئاسما چىراغىنىك ھەربىر لىگىشىغا كېتىدىغان ۋاقىت ئوخشاش بولىدىكەن ـ دە" دەپ ئويلاپتۇ ئېچىدە.

گاللىلې ئۆيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ ھېلىقى ئۇ ياقتىن بۇ ياققا لىگىشپ تۇرغان ئاسما چىراغ ئۇنىڭ كاللىسىدىن نېرى كەتمەپتۇ.

ئۇ بىر تال شوينىغا ئېغىر بىرنەرسىنى ئېسىپ لىگىشتىپ كۆرۈپتە- كەن، مۇندىق بىر ھادىسى بايقاپتۇ: بىر قېتىملىق لىگىشتا كەتكەن ۋاقىتتىكى ئېسىلغان نەرسىنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئالاقىسى يوق بولۇپ، ئۇ پەقەت لىگىشش ئارىلىقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. ئۇ قايتا ـ قايتا تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق، ئاخىرى تەۋرەش- نىڭ تەڭ ۋاقىتچانلىغى قانۇنىنى كەشىپ قىپتۇ.

كېيىن گوللاندىيىلىك ئالىم ھېلىستىن ھېيگىنىس مۇشۇ قانۇنغا ئاساسەن، توغرا ماڭىدىغان مېخانىكىلىق سائەتلەرنى كەشىپ قىپتۇ.

پىسا قىيپاش مۇنارىدىكى سىناق

1590 ـ يىلى بىركۈنى ئەتىگەنلىكى 25 ياشلىق ئىتالىيە ئالىمى گاللىلې مەزمۇت قەدەملەر بىلەن 50 مېتر ئېگىزلىكتىكى پىسا مۇنارىغا چىقىپتۇ. ئۇ ئوڭ قولىغا ئون قاداق ئېغىرلىقتىكى بىر تۆمۈر شارىكچىنى، سول قولىغا بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى بىر تۆمۈر شارىكچىنى ئېلىپ، قىيپاش مۇنارىدىن جىسىملارنىڭ ئەركىن چۈشۈشىنى سىناق قىلىپ، مەشھۇر قەدىمكى يۇنان ئالىمى ئارىستوتېلنىڭ مەلۇم بىر نەزەرىيىسىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىماقچى بوپتۇ.

ئارىستوتېلنىڭ بۇ نەزەرىيىسى ــ

جىسىم قانچە ئېغىر بولسا، ئۇنىڭ چۈشۈشى شۇنچە تېز بولىدۇ، جىسىملارنىڭ چۈشۈش سۈرئىتى جىسىملارنىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ. مەسىلەن، ئون قاداق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈر شارىكچە بىلەن بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈر شارىكچىنى بىر لاۋاقتتا ئېگىزدىن تۆۋەنگە تاشلىغاندا، ئوں قاداق ئېغىرلىقتىكى شارىكچە چوقۇم بالدۇر يەرگە چۈشىدۇ، بەلكى ئۇنىڭ سۈرئىتى بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شارىكچىنىڭكىدىن يۈز ھەسسە تېز بولىدۇ.

گالىلې بۇ نەزەرىيىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئاشكارا تەنقىد قىلىپ يۈرگەن ئىكەندۇق. ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەگەردە ئارىستوتېلنىڭ بۇ نەزەرىيىسى توغرا بولىدىغان بولسا، مۇشۇ بويىچە يەكۈن چىقارغاندا، يۈز قاداق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈر شارىكچىنىڭ چۈشۈش سۈرئىتى بىر قاداق تۆمۈر شارىكچىنىڭكىدىن يۈز ھەسسە تېز بولغان بولىدۇ، لېكىن رېئال تۇرمۇشتا ئەھۋال بۇنداق ئەمەس.

ــ نېمە دېدىڭىز، ــ دەپتۇ بىر ەيلەن ھەيران بولغان ھالدا ئۇنى ئەبىلەپ، ــ سىز ئارىستوتېلغا ھەممىدىن بەك چوقۇنىدىغانلىقىڭىزنى ئېيتقانىدىڭىزغۇ؟ ئەمدى نېمىشقا ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ، نەزەرىيىسىنى ئىنكار قىلىسىز؟

ــ راست ئېيتىسىز، مەن ئارىستوتېلغا چوقۇنسەمەن، ئۇنىڭ مول بىلىمگە قايىلمەن، ئۇنىڭ شەيئىلەرنىڭ قانۇنىيەتلىرى توغرىسىدا دادىل ئىزدىنىدىغان ئىلمىي، ئالغا بېسىش روھىغا ئاپىرىس ئۈقۇمىمەن. لېكىن ئۇلۇغ ئادەملەرمۇ چەكلىمىلىك بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممە گېپى ھەقىقەت بولۇۋەرمەيدۇ. ھازىر مەن ئۇنىڭ بۇ نەزەرىيىسىنى،

يەنى يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈر شاركچە بىلەن بىر قاداق ئېغىرلىقتەكى تۆمۈر شاركچىنى بىرلا ۋاقىتتا ئىگىزدىن يەرگە تاشلىغاندا، يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچە بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىغا قارىغاندا تېز چۈشىدۇ دېگەن نەزەريىسىنى رەت قىلىشقا ھەقلىق. ئەگەردە يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈر شاركچە بىلەن بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىنى بىر-بىرىگە چېتىپ، ئېگىزدىن تۆۋەنگە تاشلايدىغان بولساق، ئارىستوتېلنىڭ مەنتىقىسى بويىچە بولغاندا، مۇنداق ئىككى يەكۈن چىقىدۇ: بىرىسى، بۇ ئىككى شاركچىنى بىر-بىرىگە چاتقاندا، ئۇنىڭ ئېغىرلىقى يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىغا قارىغاندا بىر قاداق ئېغىر بولىدۇ، شۇڭا، بۇنىڭ يەرگە چۈشۈشى يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىغا قارىغاندا تېز بولۇشى كېرەك؛ يەنە بىرسى، بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىنى يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچە بىلەن چېتىپ يەرگە تاشلايدىغان بولساق، بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچە يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىغا قارىغاندا ئاستا چۈشكەنلىكتىن، بىر قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىنىڭ چۈشۈش سۈرئىتى جەزمەن يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىنىڭ چۈشۈش سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ قويىدۇ، نەتىجىدە، بىر-بىرىگە چېتىپ قويۇلغان ئىككى شاركچە يۇز قاداق ئېغىرلىقتىكى شاركچىدىن كېيىن يەرگە چۈشۈشى كېرەك. بۇ ئىككى خىل تەھلىل ئارىستوتېلنىڭ نەزەريىسىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئەمما بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغىنى بىر-بىرىگە زىت بولغان ئىككى خىل يەكۈن. بىر نەزەريىدىن چىقىدىغان يەكۈنلەر ئۆزئارا زىت بولىدىكەن، ئۇ نەزەريە چوقۇم خاتا بولغان بولىدۇ، ــ دەپتۇ گالىلې.

ۋاھالەنكى، بىرمۇنچە ئىلاھىۇناسلار، پەيلاسوپلار ۋە مىزىكلار گالىلېنى ئەيىبلەپ، "تەلۈە" دېيىشىپتۇ، شۇنىڭدەك

"دانىشمەنلەردىن گۈمانلىنىش ھەققەتتىن يۈز ئۆرىگەنلىك بولىدۇ"... دەپتۇ.

گاللىلې بۇنىڭغا تىز پۈكمەپتۇ، شۇڭا ئۇ پىسا مۇنارىغا چىقىپ، ئۆزىنىڭ توغرا قىلغانلىقىنى ئەملىيەت بىلەن ئىسپاتلىماقچى بوپتۇ. مۇنارنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە نەچچە مىڭ كىشى ئۇنىڭ تەجرىبىسىنى كۆزىتىپ تۇرۇپتۇ.

مىڭلىغان كۆزلەر تىكىلىپ تۇرغاندا، گاللىلې چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ، قولىدىكى ئېغىرلىقى ئوخشاش بولمىغان ئىككى تۆمۈر شاركچىنى بىر لا ۋاقىتتا تۆۋەنگە قارىتىپ ئىتتىرىۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا ھەممەيلەن ئۇنىنى چىقارماي، بۇ ئىشنىڭ نەتىجىسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرىتىپ تۇرۇپتۇ.

ــ ئاللا كارامەت، ئىككى شاركچە يەرگە تەڭ چۈشتى.

ــ ئېغىرلىقى ئوخشاش بولمىغان جىسىملارنىڭ چۈشۈش سۈرئىتى ئوخشاش بولۇپ چىقتى.

شۇنداق قىلىپ، ئارىستوتېلنىڭ چۈشكەن جىسىم توغرىسىدىكى يەكۈنى بىردىنلا ئاغدۇرۇلۇپبۇ.

گاللىلې پىسا مۇنارىدىن چۈشكەنىدە، قىزغىنلىقتا چۆمگەن ياش ئوقۇغۇچىلار ئۇنى كۆتۈرىۋاپتۇ ــ دە، بىرلىكتە يېكى نەرەرىيىسىنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىگە تەنتەنە قىپتۇ.

تېرمومېتىرنىڭ دۇنياغا كېلىشى

گاللىلې ۋېنېتسىيەدىكى بىر داشۆدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. ئۇ بىركۈنى ئوقۇغۇچىلارغا تەجرىبە دەرسى ئۆتىۋاتقاندا،

تەجرىبە قىلغاچ ئوقۇغۇچىلاردىن سوراپتۇ:

ــ سۇئال تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىگەندە، بولۇپمۇ سېلسىيە يۇز گرادۇس ئەتراپىغا چىققاندا، نېمىشقا قاچىدىكى سۇ ئۆرلەيدۇ؟

ــ چۈنكى بۇ چاغدا سۇنىڭ ھەجمى ئارتىپ، ئىسسىقتىن كېڭىيەدۇ ــ دە، يۇقىرىغا قاراپ ئۆرلەيدۇ، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئوقۇغۇچىلار.

ــ سۇ سوۋۇغاندىن كېيىنچۇ؟

ــ سۇ سوۋۇغاندا ھەجمى تارىيىدۇ ــ دە، ئاندىن تۆۋەنلەيدۇ.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ جاۋابىنىڭ توغرىلىقىدا گەپ يوق ئىدى. بۇ چاغدا گاللىنىڭ كاللىسىغا بىر ئىش كەپتۇ. بىر قېتىم بىر دوختۇر ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلىپ: "گاللىي ئەپەندىم، كېسەللەرنىڭ تېمپېراتۇرىسى ھامان ئۆرلەپ تۇرىدۇ، تېمپېراتۇرىنى توغرا ئۆلچەپ، كېسەللىك ئەھۋالىنى ئېنىقلاشقا ياردەم بەرگىلى بولارمۇ؟" دېگەنىكەن.

ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ قېتىمقى جاۋابى ئۇنىڭغا ئىلھام بوپتۇ. ئۇ: "سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆزگەرسە، ئۇنىڭ ھەجمىمۇ ئۆزگىرىدىكەن، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغانداء، سۇ ھەجمىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن ئەملىكنىڭ ئۆزگىرىشىنمۇ تەكشۈرۈپ چىقىلى بولامدۇ؟ ــ دەپ ئويلاپتۇ.

گاللىي تەجرىبخانىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن دەرھاللا ئىسسىقتىن كېڭىيىش، سوغۇقتىن تارىيىش قائىدىسىگە ئاساسەن، كۆڭۈل قويۇپ سىناق قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ قولى بىلەن نەيچىنىڭ ئۆۋەن تەرىپىنى تۇتۇپ، نەيچىدىكى ھاۋانى ئاستا ــ ئاستا ئىسستىپتۇ، ئاندىن تەجرىبە نەيچىسىنى سوغۇق سۇغا سېلىپ، قولىنى قويۇۋېتىپ قارىسا،

ئەجرىبە نەيچىسىدىكى سۇ ئاستا-ئاستا كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ، نەيچىنى تۆتۈۋالغاندىن كېيىن بولسا، نەيچىدىكى سۇ ئاستا-ئاستا بېسىلغىلى تۇرۇپتۇ. سۇنىڭ ئۆرلەش ۋە تۆۋەنلىشىگە قاراپ، نەيچە ئىچى تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى كۆرىۋالغىلى بولىدىكەن، بىراق بۇنداق ئۆرگىنىشنىڭ دەرىجىسىنى كۆرىۋالغىلى بولمايدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر تال نەيچە بىلەن بىر قاچا سۇنى ئىشلەتكەندە، ئىش بەك مۇرەككەپ بولۇپ كېتىدىكەن.

بۇ كۇنى گاللىلې ئىنچىكە بىر تال نەيچىگە ئازراق سۇ قاچىلاپ، ئىچىدىكى ھاۋانى چىقىرىۋېلىپ، ئاندىن نەيچىنىڭ ئاغزىنى چىڭ بېكىتىپتۇ-دە، ئۈستىگە بەلگە قويۇپ چىقىتۇ.

دوختۇر كەلگەنىكەن، ئۇ بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچەيدىغان بۇ نەيچىنى كېسەلنىڭ قولتۇقىغا قىستۇرغۇزۇپتۇ. قارىسا نەيچىنىڭ ئىچىدىكى سۇ كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ-دە، ئادەم بەدىنىنىڭ نورمال تېمپېراتۇرىسىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ، يەنە ئۆرلىگىلى تۇرۇپتۇ...

ئىش نەتىجىلىك بوپتۇ، گاللىلىنىڭ چىرايىدىن بىلىنەر-بىلىنمەس كۆلكە ئېپادىلىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، تۇنجى تېرمومېتر ئاخىر دۇنياغا كەپتۇ.

سائەت بىناسىدىكى زەھەرلىك يىڭنە

گاللىلىنىڭ ماربىيە ئىسىملىك ئامراق قىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىر مۇناستىردا مۇناخ بولۇپ ئىشلەيدىكەن. گاللىلې قىرىنى كۆرگىلى بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكەن.

بىركۈنى ماربىيە گاللىلىغا بىر پارچە خەت يېزىپتۇ. خەتتە مۇنداق

يېزىلغان:

ــ تۇنۇگۈن سەھەردە، مۇناخ سوفيە ئىگىز سائەت بىناسىنىڭ بالكونىدا ئۆلۈك يېتىپتۇ. ئوق كۆزى ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن بەش سانتىمېتر كېلىدىغان ناھايىتى ئىنچىكە بىر تال زەھەرلىك يېڭنە بىلەن زەخمىلەنگەن. قان يۇقى بۇ زەھەرلىك يېڭنە ئۇنىڭ جەسىتى يېنىدا تۇرۇپتۇ. بەزىلەر ئۆزى بۇ زەھەرلىك يېڭنىنى تارتىپ ئېلىۋەتكەندىن كېيىن ئۆلگەن دېيىشۋاتىدۇ. سائەت بىناسىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى ئىشكى تاقالغان. ئەھۋالدىن قارىغاندا، شامال ئىشكىنى ئېچىۋەتمەسۇن دەپ، سوفيە بىناغا كىرىۋالغاندىن كېيىن، ئىشكىنى ئۆزى ئېتىپ قويغان بولۇشى كېرەك. شۇڭا، قاتىلنىڭ بىناغا كىرەلىشى زادى مۇمكىن ئەمەس. بالكون سائەت بىناسىنىڭ تۆتىنچى قەۋىتىدە، جەنۇبقا قاراپ تۇرىدۇ، يەر بىلەن بولغان ئارىلىقى تەخمىنەن 15 مېتر كېلىدۇ. تۆۋىنى دەريا بولۇپ، قىرغاقتىچە بولغان ئارىلىقى 40 مېتر كېلىدۇ. تۇنۇگۈن شامال قاتتىق چىقىقان، قاتىلنىڭ قىرغاقتا تۇرۇپ زەھەرلىك يېڭنىنى سوفيېنىڭ كۆزىنى چەلىپ ئېتىپ تەگكۈزەلىشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس. باش مۇناخ سوفيە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان دەۋاتىدۇ. ئەمما، ساداقەتمەن سوفيېنىڭ دىنىي قائىدىگە خىلاپ ھالدا مۇشۇنداق غەلىتە ئۇسۇل بىلەن ئۆلۈۋېلىشى مۇمكىنمۇ؟...

گاللىپ خەتنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، قىزىنى يوقلاش ئۈچۈن مۇناستىرغا بېرىپتۇ.

ــ مانا مۇشۇ سائەت بىناسى، بالكونىنى كۆردىڭىزمۇ؟ ــ دەپتۇ ماريە مۇناستىرنىڭ ئارقا ھويلىسىدا سائەت بىناسىدىكى بالكوننى كۆرسىتىپ تۇرۇپ.

سائەت بىناسىنڭ پەلەمپەيلىرى بەك تىك بولغاچقا، گالسلې بىناغا چىقالماي، تۆۋەندە تۇرۇپ بالكونىنڭ ئىگىرلىكى بىلەن دەريا-نىڭ قىرغىقىغچە بولغان ئارىلىقنى كۆز چېنىدە ئۆلچەپ كۆرۈپ، قاتلىنىڭ قىرغاقتا تۇرۇپ زەھەرلىك يىڭنىنى ئېتىپ تەگكۈزەلىشىنىڭ مۇمكىن بولمايدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىپتۇ.

ــ خەلقىرنىڭ ئېيتىشىچە، ــ دەپتۇ مارىيە، ــ ئۇ سىزنىڭ يەر ھەرىكىتى تەلىماتىڭىزغا بەك قىزىقىدىكەن، ھېلىقى چەكلەنگەن «ئاستىرونومىيە توغرىسىدا سوئال ــ جاۋاب» دېگەن كىتابىڭىزنىمۇ ئوغرىلىقچە كۆرگەنىكەن. ئەگەردە باش مۇناخ كۆرۈپ قالغان بولسا، مۇناستىردىن قوغلانغان بولاتتىكەندۇق. ئۇ ئۆگىنىشكە تولىمۇ قىزىقار-تى، ئۇنىڭ ئۇستىگە باتۇر قىز ئىدى. شۇ كۇنى ئاخشىمى ئۇ چوقۇم يۇلتۇزلارغا ۋە ئايغا قاراش ئۈچۈن سائەت بىناسىغا چىققان بولۇشى مۇمكىن.

ــ ئۇنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈش ئىمكانىيىتى بارمۇ؟ يەنى ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمىسە بولمايدىغان دەرىجىدە ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك قىلىدىغانلار بارمۇ، يوق؟

ــ سوفىيە ناھايىتى باي ئائىلىنىڭ قىزى. ئۇنىڭ ئاتا بىر، ئانا باشقا بىر ئىنىسى بار ئىدى، بۇ يىل ئەتىيازدا ئۇنىڭ ئاتىسى ئالەمدىن ئۆتكەندە، سوفىيە ئۆزىگە تېگىشلىك مىراسىنىڭ ھەممىسىنى مۇناستىرغا ھەدىيە قىلماقچى بولدى. ئەمما ھېلىقى ئانا باشقا ئىنىسى بۇنىڭغا قارشى تۇردى، ھەتتا ئۇنى قورقۇتۇپ، مۇشۇنداق قىلىمەن دەپ تۇرۇۋالغانغا بولسا، ئەرز قىلىپ ۋاتىقان ھوقۇقۇڭدىن مەھرۇم قىلىۋېتىمەن، دېدى. ۋەقە يۈز بېرىشتىن بىر كۈن بۇرۇن، ئىنىسى ئۇنىڭغا كىچىك بىر خالىتا ئەۋەتىپتىكەن، ئېھتىمال ئۇ

ناھايىتى مۇھىم ياكى تولىمۇ قىممەتلىك نەرسە بولسا كىرەك. بۇگۈن ئۇنىڭ ئۆيىنى يۇغۇشتۇرۇپ قارىساق، ھېلىقى كىچىك خالتا يوق. قاتىل ئۇنىڭدىكى مۇشۇ كىچىك خالتىنى ئوغۇرلاش ئۈچۈن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتتىمۇ، قانداق؟

گاللىپ سائەت بىناسىنىڭ يېنىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان دەريانى قاراپ، ئۆزىگە:

ــ دەريانى ئاختۇرۇپ باقىدىغان بولساق، ئېھتىمال ئۇ يەردىن بىر دۇربۈن تېپىلىپ قېلىشى مۇمكىن، ــ دەپ پىچىرلاپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى سەھەردە، مارىيە يۈگۈرگەن پېتى ئائىلىسىگە كېلىپ، گاللىغا:

ــ ئاتا، تاپتۇق. مۇشۇ شۇمۇ؟ ــ دەپتۇ ــ دە، 47 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان بىر دۇربۈننى چىقىرىپتۇ، ــ ئىشىك باقىقۇچى سۇ ئاستىدىن تېپىپ چىقتى، بۈنى چوقۇم ئىنىسى سوفىيىگە ئەكىلىپ بەرگەن، چۈنكى بۇرۇن ئۇنىڭدا بۈنداق بىر دۇربۈنىنىڭ بارلىقىنى زادىلا كۆرۈپ باققان ئەمەسمەن. بىراق، بۈنىڭ قاتىل بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

گاللىپ دۇربۈننى قولىغا ئېلىپ، تازا زەڭ سېلىپ قارىغاندىن كېيىن دەپتۇ:

ــ راست دېگەندەك ئويلىغان يېرىمدىن چىقتى. سوفىيەنىڭ ئىنىسى دۇربۈنىنىڭ كۆرىدىغان تۆشۈكىگە زەھەرلىك يىڭنە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان. شۇ كۈنى كەچتە، سىلەر ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، سوفىيە تۈيدۇرماي سائەت بىناسىنىڭ بالكونىغا چىققان ــ دە، مۇشۇ دۇربۈن بىلەن يۈلتۈزلارنى كۆزەتمەكچى بولغان. ئۇ كۆزىنى دۇربۈنىنىڭ تۆشۈكىگە توغرىلاپ بولغاندىن كېيىن، دۇربۈنىنىڭ

پوكسنى توغرىلاش ئۇچۇن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تەڭشىگۈچنى تەڭشىگەن. بۇ چاغدا، پورژىنا زەھەرلىك يېگىنسىنى ئىتتىرگەن ـ دە، يېڭىنە كۆزنى زەخمىلەندۈرگەن. سوفيە قاتتىق چۆچۈگەلىكسىس، دۈربۈن قولىدىن سىرىلىپ دەريا غا چۈشۈپ كەتكەن. سوفيە كۆزىنىڭ ئاغرىغىنىغا قارىماي، كۆزىدىكى يېگىنىنى تارتىپ ئالغان.

ــ ئۇ نېمىشقا باشقىلارنى يارەمگە چاقىرمايدۇ؟

ــ ئۇ مېنىڭ ھېلىقى «ئاستروئومىيە توغرىسىدا سوئال ـ جاۋاب» دېگەن چەكلەنگەن كىتابىمنى كۆرگەندىن كېيىن، يەر ھەرىكىتى تەلىماتىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن، ئاسمان جىسىملىرىنى كۆزەتمەكچى بولغان. بۇ ئىشنى باش مۇناخ بىلىپ قالسا ھەرگىز بولمايتتى، شۇڭا ئۇ باشقىلارنى يارەمگە چاقىرمىغان. ئۇ زەھەرلىك يېگىنىنى تارتىپ چىقىرىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ بۇ يارىسىنى داۋالىماقچى بولغاندۇ. ئەمما زەھەر تېز تارقاپ كەتكەنلىكتىن، ئامال بولمىغان.

كېيىن ئەھمەلىيەت سوفيەنىڭ ئىنىسىنىڭ ھەقىقەتەن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئىسپاتلىغان.

ئالتۇن جاۋۇر

بۇرۇنىسدا، ئەنگلىيىدە بىر دېھقان تۇرمىگە قامىلىپتۇ.

ئەمما ئۇ ئەسكى ئادەم ئەمەسكەن، قىلىغان ھېچقانداق يامان ئىشمۇ يوقكەن. ئۇنىڭ قامىلىشىدىكى بىردىنبىر سەۋەب، شۇ چاغدا پادىشاھ ئۇرۇشتا ئىشلىتىش ئۈچۈن تەۋەسىدىكى پۇقرالارنىڭ ھەممىسىگە پۇل چاچقانلىكەن. ئۇ دېھقانىنىڭ بەرگۈدەك ھېچنەرسىسى بولمىغاچقا، پادىشاھنىڭ ئادەملىرى كەلگەندە دېھقان ئۇلارغا:

ـــ مەندە بىر تىيىن پۇلـمۇ يوق، كەمبەغەللىكىنىڭ دەستىدىن تاماق يېيەلمەي قورساقلىرىم كورىكراپ كەتتى، ـــ دەپتۇ.

ـــ سېنى بەك باي دېيىشىدۇ، سەندە بىر ئالتۇن جاۋۇر بار ئىكەن، ـــ دەپتۇ پادىشاھنىڭ ئادەملىرى كۇلۇشۇپ كېتىپ. ئۇلار ئۆيلەرىنىڭ ھەممىسىنى بىر ـ بىرلەپ ئاقتۇرۇپتۇ، لېكىن پۇلغا يارىغۇدەك ھېچنەرسە تاپالماپتۇ. شۇڭا ئۇلار دېھقاننى قولىغا ئېلىپ، تۇرمىگە قاماپ قويۇپتۇ. ئۇلار دېھقانغا:

ـــ ئالتۇن جاۋۇرنى تاپشۇرماي تۇرۇپ، بۇ يەردىن چىقىپ كېتىمەن دەپ ئويلىما، ـــ دەپتۇ.

بىچارە دېھقان بەكمۇ قايغۇرۇپتۇ، ئۆزى تۇرمىدە بولغان بىلەن، ئېتىزدىكى زىرائەتلىرىدىن ئەنسىرەپتۇ، چۈنكى ئائىلىسىدە بىرلا خوتۇندىن باشقا ئەمگەك كۈچى بولمىغاچقا، يەرلىرىنى تېرىيدىغانغا ئادەم يوق ئىكەن.

بىركۈنى ئۇ خوتۇنىدىن خەت تاپشۇرۇۋاپتۇ، خەتتە مۇنداق يېزىلغانىكەن:

ـــ ئەتىياز كېلەي دەپ قالدى، تېرىمچىلىق ئىشىدىن ئەنسىرەۋاتىمەن.

دېھقان ئىنىتايىن مەيۇسلەنگەن ھالدا خەتنى ئوقۇپتۇ ـ دە، ئويلاپتۇ، قانداق قىلىش كېرەك؟ كېيىن ئۇ ئوبدان بىر چارە تېپىپتۇ. ئۇ خوتۇنىغا يەرلەرنى ئاغدۇرماسلىق توغرىسىدا خەت يېزىپتۇ. خەت مۇنداق يېزىلىپتۇ:

ـــ مېنىڭ ئالتۇن جاۋۇرۇم ئېتىزغا كۆمۈلگەن، مەن ئۇقتۇرۇش قىلماستىن بۇرۇن، ياكىيۇ تېرىماي تۇرۇڭلار.

دېھقان خەتنى گۇندىپايغا بېرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ بۇ خەتنى خوتۇنۇمغا ببرىپ قويۇڭ، ـــ دەپتۇ.

گۈندىپايلارنىڭ جنايەتچىلەرگە كېلىپ ۋە جىنايەتچىلەردىن چىقىپ تۇرىدىغان خەت-چەكلەرنى بىر-بىرلەپ ئېچىپ كۆرۈشى تۇرغان گەپ ئىدى. ئۇلار دېھقانىنىڭ خوتۇنىنىڭ ئېرىگە يازغان خېتىنى ئوقۇغانىكەن، ئەمدى دېھقانىنىڭ خوتۇنىغا يازغان جاۋاب خېتىنى كۆرۈپتۇ-دە، خۇشاللىقدىن:

ـــ قارىغاندا، بۇ دېھقان راست باي ئىكەن، ئالتۇن جاۋۇرنىڭ ئېتىزغا كۆمۈلگەنلىكىنى ئوچۇق يېزىپتۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ.

ـــ بىراق ئۇنىڭ قايسى ئېتىزغا كۆمۈلگەنلىكىنى دېمەپتۇ، ـــ دەپتۇ باشقا بىر گۈندىپاي، ـــ بۇ دېھقانىنىڭ يېرى شۇنچە كۆپ تۇرسا.

ـــ چاتاق يوق، ـــ دەپتۇ بىرىنچى گۈندىپاي، ـــ ئۇنىڭ ئالتۇن جاۋۇرنىڭ ئېتىزغا كۆمۈلگەنلىكىنى بىلگەندىكىن بولدى.

ئىككى ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، دېھقان خوتۇنىدىن ئىككىنچى پارچە خەتنى تاپشۇرۇۋاپتۇ، خەتتە مۇنداق دېيىلىپتۇ:

ـــ غەلىتە ئىش بولدى ـــ بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە بۇرۇن بەلچە كۆتۈرۈشۈالغان ئون ئادەم كېلىپ يەرلەرنى چاناپ، پۈتۈنلەي بىر قېتىمدىن ئاغدۇرۇپ چىقىپ، ئاندىن كەلگەن يولى بىلەن كەتىپ قالدى. ھېمە ئۇچۇن شۇنداق قىلغانلىقىنى ئۇقالمىدىم، ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىرنەرسە ئىزدىگەندەك تۇرىدۇ، قانداق قىلىمىز؟

دېھقان خەتنى ئوقۇپ بولۇپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ئاندىن دەرھال خوتۇنىغا جاۋاب خەت يېزىپتۇ:

ـــ ئۇ ئادەملەر يېرىمىزنى ئاغدۇرۇپ بېرىپتۇ، ئەمدى ياڭىيۇنى تېرىساقلار بولىدۇ.

ئۆزىنى سۆزلىتىش

ئەنگلىيەدە مۇنداق بىر رىۋايەت بار ئىكەن:

بىركۈنى بىر كەمبەغەل ئاتلىق سىرتقا چىقىپتۇ. چۈش مەزگىلى بولغاندا ئۇسساپ تاماقلىرى قۇرۇپ، قورسىقى ئېچىپتۇ، ئۇ ئېتىنى بىر دەرەخكە باغلاپ قويۇپ، ئۆزى ئولتۇرۇپ غىزالىنىشقا باشلاپتۇ. ھۇ چاغدا بىر باي كېلىپ، ئۇمۇ ئېتىنى شۇ دەرەخكە باغلاپتۇ.

ــ ئېتىكىزنى ئۇ دەرەخكە باغلىماڭ، مېنىڭ ئېتىم كۆنىمگەن شاشراق ئات، ئېتىكىزنى تېپىپ ئۆلتۈرۈپ قويىمسۇن، ــ دەپتۇ ھېلىقى كەمبەغەل ئادەم.

ــ ئېتىمنى قەيەرگە باغلىغۇم كەلسە، شۇ يەرگە باغلايمەن، ــ دەپتۇ ھېلىقى باي. شۇنداق قىلىپ ئۇمۇ ئېتىنى ئاشۇ دەرەخكە باغلاپتۇ ــ دە، ئولتۇرۇپ غىزالانغىلى تۇرۇپتۇ.

ئاردىدىن ئۇزاق ئوتمەي ئۇلار ئاتلارنىڭ قورقۇنچلۇق كىشنەشلىرىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئىككى ئاتنىڭ تېپىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئاتلىرىغا قاراپ يۈگۈرۈشۈپتۇ، بىراق ئۇلىگۈرەلمەپتۇ، قارىسا ھېلىقى بايىنىڭ ئېتى ئۆلۈپ بولغانىكەن.

ــ ئېتىڭنىڭ قىلغان ئىشىنى كۆردۈڭمۇ، ئەمدى ماڭا بىر ئات تۆلەپ بېرىشىڭ كېرەك، ــ دەپتۇ باي ھېلىقى كەمبەغەلنى سوتقا سۆرەپ.

ــ ئېتىڭ راستتىن ئۇنىڭ ئېتىنى تېپىپ ئۆلتۈرۈپ قويدىمۇ؟ ــ سوراپتۇ سوتچى كەمبەغەلدىن.

كەمبەغەل جاۋاپ بەرمەپتۇ. سوتچى كەمبەغەلدىن يەنە بىرمۇنچە

نەرسىلەرنى سوراپتىكەن، كەمبەغەل لام-جىم دېمەي تۇرۇۋاپتۇ.

ــ ئەمدى بۇنىكىغا نېمە ئامال، ئۇ گەپ قىلالمايدىغان گاچا بىرنېمىكەن، ــ دەپتۇ سوتچى ئىلاج قىلالماي.

ــ مەن بايانتىن ئۇنى كۆرگىنىمدە، ئۇ ماڭا گەپ قىلغانىدى، ــ دەپتۇ ھېلىقى باي ھەيران بولغان ھالدا.

ــ راستتىن گەپ قىلغانمۇ؟ ئۇ نېمە دېگەن؟

ــ ئەلۋەتتە راست، ئۇ، ئېتىم باغلانغان دەرەخكە ئېتىگىزنى باغلىماڭ، مېنىڭ ئېتىم تېخى كۆنىدۈرۈلمىگەن شاش ئات، ئۇ يەرگە باغلايدىغان بولسىڭىز، ئېتىگىزنى تېپىپ ئولتۇرۇپ قويىدۇ، دېگەن.

ــ ماۋۇ گەپنى قارىڭ! ــ دەپتۇ سوتچى، ــ مۇشۇ بويىچە بولغاندا، سىزنىڭ دەۋا قىلىشىڭىز يولسىزلىق بوپىتۇ، چۈنكى ئېستىن بۇرۇن ئۇ سىزنى ئاگاھلاندۇرغانىكەن، ئەمدى ئۇنىڭ سىزگە ئات تۆلەپ بېرىشىڭ ھاجىتى يوق.

بۇ چاغدا سوتچى كەمبەغەلگە بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭدىن نېمە ئۈچۈن سورالغان گەپلەرگە جاۋاب بەرمىگەنلىكىنى سورىغانىكەن، كەمبەغەل مۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن سىزنىڭ بايلارنىڭ گەپلىرىنىڭ ھەممىسگە ئىشىنىدىغانلىقىمنى، كەمبەغەلنىڭ بىر ئېغىز گېپىگىمۇ ئىشەنمەيدىغانلىقىمنى بىلەتتىم. بۇ بىر سەۋەب. يەنە بىر سەۋەب، ئىشىنىڭ جەريانىنى ئۇ ئۆ ى سۆزلىگۈن دەپ جىم تۇرۇۋالدىم. مانا قارىڭ، كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ئىكەنلىكى ئايدىڭلاشمىدىمۇ؟!

سوپۇن ماغزىپىدىكى يېڭىلىق

نېيۇتونلىك بەلچە كۆتۈرگۈچىلىغان دادىسى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ماسكاپ غولىدا سوپۇن ماغزىپىنى پۈۋلەپ ئويناۋاتقان ئوغلىغا دەپتۇ:

ــ ئوغلۇم، تېزرەك بېرىپ پۈرچاقلىك ئوتلىرىنى ئوتۇۋەتكىن، چوپ ـ چوقۇ ئادەم بولۇپ قالغانىدا، كىچىك بالىلارەك ئويناسا بولامدىكەن.

ــ دادا، بۇنىڭغا قارايلا، سوپۇن ماغزاپىلىرى قويۇلۇش نۇرىدا ئالا ـ يېشىل كۆرۈنىدىكەن، ئۇنىڭدا رەڭلەرنىڭ ھەممە خىلى بار.

ــ بۇنىڭ ھەيران بولغىچىلىك نېمىسى بار، ماغزاپ دېگەن ئۆزى شۇنداق نەرسە.

ــ ئۇنداق ئەمەس، بۇنىڭ داۋلىسى بار، بۇ قويۇلۇش نۇرىنىڭ بىرلا خىل رەڭدە ئەمەسلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ــ سوپۇن ماغزىپىنىڭ قويۇلۇش نۇرى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟ قويۇلۇش نۇرىنىڭ ئاق ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەيدۇ؟ سارالىق قىلماي ئىشىڭغا بارغىن بالام.

ــ مەسىلە ئۇنداق ئاددىي ئەمەس، بۇنى تازا ئوبدان تەتقىق قىلىپ كۆرمىسەم بولمايدۇ.

كىچىكىدىن تارتىپ ئىشتىن باش تارتىمايدىغان نېيۇتون بىرەر ئىشنى چۈشەنمەي قالغاندا، ئۇنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئېنىقىنى ئاق، قارىسىنى قارا قىلمىغىچە، زادىلا ئۇ ئىشتىن قول ئۈزمەيتتى.

شۇ يىلى ئۇ ئەمدىلا كامبرىگې داشۆسىنى پۈتتۈرگەنىدى، ئەمما ئۆتكۈر يۈقۇملۇق ۋابا لوندوننى قاپلاپ كەتكەچكە، يۇرتىغا قايتىپ

كېلىشكە مەجبۇر بولغانىدى.

ئىككىنچىسى كۈنى، ھاۋا يەنە شۇنداق ئوچۇق، قويماش نۇرى يەنىلا شۇنداق ئىللىق. نيۇتون كېچىچە ئويلاپ چىقتى، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان قويماش نۇرى كارۋىتىنىڭ بېشىغا چۈشكەنىدە، ئۇ ئاق قويماش نۇرىنىڭ سىرىنى چوقۇم ئېنىقلاپ جىقشقا بەل باغلاپتۇ-دە، سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، كارۋاتتىن چۈشۈپ، لازىملىق نەرسە-كېرەكلىرىنى ئېلىپ، يېڭى تەجرىبىنى باشلاپتۇ.

ئۇ يىغىۋالغان تەجرىبە ئەسۋابلىرى ئىچىدە دانە-دانە ئەينەك پارچىلىرى ھەممىدىن كۆپ ئىكەن، چۈنكى، نيۇتون سوپۇن ماغزىسىمۇ ئىچى كاۋاك ئەينەك شارىكچىنىڭ ئۆزى، سوپۇن ماغزىسى قويماش نۇرىدا نەچچە خىل رەڭلىك بولۇپ كۆرۈنگەن يەردە، قويماش نۇرى چۈشۈرۈلگەن ئەينەك پارچىدىمۇ نەچچە خىل رەڭ كۆرۈنۈشى كېرەك دەپ قارايدىكەن.

نيۇتون دەرىزە ئالدىدا تۇرۇپ سوپۇن ماغزىسىنى پۈۋلىگەچ، قولىدىكى ئەينەك پارچىسىنى دەرىزىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، پۈتۈن دىققىتى بىلەن كۆزىتىپتۇ. لېكىن ئۇ ئەينەك پارچىسىدىن بىرنەچچە-سىنى ئالماشتۇرۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن زادىلا ھەر خىل رەڭ كۆرۈنمەپتۇ. قويماش نۇرى ئاستىدىكى سوپۇن ماغزىسىدىن بولسا، ئالا-يېشىل رەڭلەر كۆرۈنۈپتۇ. بۇ زادى نېمە ئۈچۈن؟ ئەجەبا، مېنىڭ ھۆكۈمۈم خاتا بولدىمۇ؟ نيۇتون ئۆرىگە سوئال قويغىلى تۇرۇپتۇ.

نيۇتون بىرئاز تاقەتسىزلىنىپ تۇرغاندا، قانداقتۇ قولىغا بىر پارچە ئۈچ قىرلىق ئەينەك چىقىپ قاپتۇ، ئۇ بۇ ئەينەكنى قويماش نۇرىغا تۇتۇپ ئۇ يان-بۇ يان مىدىراتقان ئىكەن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۆجىزە

پەيدا بوپـۇ: هېلىقى ئۇچ قىرلىق ئەينەكتە سوپۇن ماغرىپىدا كۆرۈنگەنگە ئوخشاش مەنزىرە كۆرۈنۈپۇ. ھەتتا بۇنىڭدا كۆرۈنگەن رەڭلەر قويۇق نۇرى ئاستىدىكى ماغزاپتا كۆرۈنگەنگە قارىغاندا تۇراقلىق ۋە تېخمۇ ئېنىق چىقىپتۇ. نېۋتون ئالدىراپ ئۇنىڭدىكى رەڭنى سانغىلى باشلاپتۇ:

ــ پاھ! مانا قىزىل، پو رەڭ، سېرىق، يېشىل، كۆك، نىل رەڭ، سۆسۈن جەمئى يەتتە خىل رەڭ. شۇنداق، قويۇق نۇرىدا يەتتە خىل رەڭ بار ئىكەن.

نېۋتون ئۆزىنىڭ تاپقان بۇ يېڭىلىقىدىن خۇشال بولۇپ سەكرەپ كېتىپ،ۇ. لېكىن يەنىمۇ ئوبدانراق ئويلىنىپ قاپتۇ. ئاق نۇر يەتتە خىل رەڭگە تارقالغان يەردە، يەتتە خىل رەڭنى بىر يەرگە يىغسا، بۇنىڭدىن ئاق نۇر پەيدا بولماسمۇ؟

ئۇ يەنە ئالدىراش ئىشقا كىرىشىپتۇ ــ دە، بىر دانە كۆپۈنىكى لىنزىنى ئۇچ قىرلىق ئەينەك پارچىسى بىلەن ئاق قەغەز ئارىسىغا قويغانىكەن، شۇ ھامان ئۇ كۆزلىگەن ئۇنۇم كۆرۈلۈشكە باشلاپتۇ. ھېلىقى ئۇچ قىرلىق ئەينەكتە پارچىلىنىپ كۆرۈنگەن يەتتە خىل رەڭدىكى نۇر بىر يەرگە يىغىلىپ، ئاق قەغەز ئۈستىدە بىر ئاق نۇر بەلبىغى پەيدا بوپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، نېۋتون ئەڭ ئاددىي سوپۇن ماغزىپى ئۈستىدە ھارماي ــ تالماي ئىزدىنىش، ئۆزلۈكسىز تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق، ئاخىرى ئۇپتىك فىزىكىدىكى ئىنتايىن موھىم بىر قائىدىنى ــ نۇرنىڭ رەڭلەرگە ئاجرىلىشى ۋە يىغىلىشى قائىدىسىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپتۇ.

رەڭگى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان گۈل

دادىسى دارۋىننى كۆپ ئىزدەپتۇ، ئۇنىڭ بۇ قوزىچقى زادىلا ئۆبدە جىم ئولتۇرالمايدىكەن. ھازىر ئۇنىڭ نەلەردە سەكرەپ يۈرىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

مانا، ئۇ ھازىر دەرەخكە چىقىۋېلىپ، ھاشارات تۇتقىلى تۇرۇپتۇ.

ــ دادا، تېزرەك كېلىڭ، قارىڭ بۇنىڭغا، ئاجايىپ قۇرۇت ئىكەن، ــ دەپىۋ دارۋىن دەرەختە تۇرۇپ ۋارقىراپ. ئۇ راستتىن ئادەتتە كەم ئۇچرايدىغان ئىككى قۇرۇتنى ئۇچرىتقان ئىكەن، ئۇ ئالدىراپ بېرىپ ئىككى قولىدا ئىككى قۇرۇتنى تۇتۇۋاپتۇ. بۇ چاغدا نېخىمۇ ئاجايىپ بىر قۇرۇت ئۇچۇپ كەپتىكەن، ئۇ شۇ ئان ئوڭ قولـ ددكى قۇرۇتنى ئاغزىغا سېلىپ، قولىنى بوشۇتۇپتۇ ـ دە، بۇ قولى بىلەن ھېلىقى ئۇچۇپ كەلگەن قۇرۇتنى تۇتۇۋاپتۇ. ھېلىقى قۇرۇت ئۇنىڭ ئاغزىدا جىم تۇرماي ئۇ ياقىسى ـ بۇ ياققا سەكرىسىمۇ، ھەتتا چىدىغۇ ـ سىز دەرىجىدە ئاچچىق سىيۇەتسىمۇ، ئاغزىنى زادىلا ئاچمايتۇ.

ــ تېز قايتىپ چۈش، بىقىلىپ چۈشىسەن، ــ دەپتۇ دادىسى ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ.

بالا دارۋىن بۇ ئاجايىپ قۇرۇتلارنى بىر قۇر تەتقىق قىلىپ كۆرگەندىن كېيىن، باغچىغا چىقىپ، ئۇ يەردىكى گۈل ـ گىياھلارنى تەنقىد قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئۇ ئۆزۈ ـ ئۆزىگە: تەبىئەتنى دەرسخانا قىلمەن، كەلگۈسىدە ئالىم بولىمەن. ئالىم بولۇش ئۈچۈن قۇرۇت ـ قوڭغۇزلار، گۈل ـ گىياھلار ـ نى "تەتقىق" قىلىپ كۆرۈشۈم كېرەك، دەپتۇ.

قىش ئۆتۈپ باھار كەپتۇ. ئۇنىڭ باغچىسىدىكى گۈل ـ گىياھلار يوپۇرماق چىقىرىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ "تەتقىقات" نەزىرى باغچىدىكى ئېچىلىپ كەتكەن ئاق، سېرىق ئاق چېچەك (باھار ئەلچىسى)لەرگە تاشلىنىپتۇ. ئۇ دادىسىدىن ئاق چېچەك ئاق، سېرىق ئىككى خىل رەڭدە بولىدۇ، دەپ ئاڭلاپتىكەن. شۇڭا ئۇ ئىچىدە: بۇ گۈل بىرنەچچە خىل رەڭدە ئېچىلسا، نېمىدېگەن ياخشى ئىش بولغان بولاتتى، دەپ ئويلاپتۇ.

ئۇ باغچىغا كىرىپ، ئىللىق قويىاش نۇرىغا قاخلىنىپ ياتقانىكەن، كۆز ئالدىدىن ئاجايىپ خىيالار ئۆتۈشكە باشلاپتۇ: باغچىدىكى ئاق چېچەك بىردەم ئاق، بىردەم قىزىل، بىردەم كۆك، بىردەم سېرىق، بىردەم سۆسۈن، بىردەم قارا... كۆرۈنگىلى تۇرۇپتىكەن، ئورنىدىن تۇرۇپ سەكرەپ كېتىپتۇ ـ دە، باغچىدا گۈللەرنى تۇزەشتۇرۇۋاتقان دادىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ـــ دادا، مەن گۈللەرنى قايسى رەڭدە ئېچىل دېسە، شۇ رەڭدە ئېچىلدىغان قىلىمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ھەي، خىيالپەرەس ئوغلۇم، بۇ خىيالىڭغۇ بولىدىكەن، بىراق تەبىئەتنىڭ ئۆز ئالدىغا قانۇنىيىتى بولىدۇ، سەن قانداق قىلىپ ئۇ گۈلنىڭ رەڭگىنى ئۆزگەرتەلەيسەن؟ ـــ دەپتۇ دادىسى ئۇنىڭ بۇرنىغا چېكىپ قويۇپ.

ـــ مەن ناھايىتى ياخشى، بەكمۇ ئوبدان بىر ئامال ئويلاپ قويدۇم، ـــ دەپتۇ بالا داڕۇس رەسمى ھالىدا، ـــ مەن چوقۇم ئاق چېچەكنى قىزىل رەڭدە ئېچىلدۇرىمەن، بۇ دېگەنلىرىم راست.

ـــ بولىدۇ، سەن ئۇنى ئۆزگەرت، راست ئۆزگەرتەلىسەڭ، ئۇ ئەنگلىيىدە كۆرۈلگەن تۇنجى قىزىل رەڭلىك ئاق چېچەك بولىدۇ،

بۇ تولمۇ ئېسىل ئىش بولىدۇ، ــ دەپتۇ دادىسى.

ئىككىنچى كۈنى، دادىسى باغچىدا گۈللەرنى تۈزەشتۈرۈۋاتقاندا، بالا دارۋىن راست دېگەنىدەك قىزىل رەڭلىك بىر ئاق چېبچەكنى كۆتۈرۈپ دادىسىنىڭ يېنىغا كەپتۇ.

ــ ھوي! سەن بۇ ئاق چېچەكنى قانداق قىلىپ قىزىل رەڭگە ئۆزگەرتتىڭ؟

ــ ئەمەلىيەتتە، ــ دەپتۇ خۇشاللىقىدىن ئاغزى يۇمۇلماي قالغان بالا دارۋىن، ــ مەن بۇنى سىزدىن ئۆگەنگەن، سىز ھەمىشە، گۈللەر يىلتىزى ئارقىلىق سۇ ئىچىدۇ، ئاندىن بۇ سۇنى غولى ئارقىلىق ھەممە يەرگە تارىتىدۇ، دەيتتىڭىز. شۇنىڭغا ئاساسەن، ئاق چېچەككە ئازراق قىزىل رەڭ ئېچكۈزسەم، رەڭ ئۇنىڭ غولى ئارقىلىق غۇنچىسىغا بارسا، گۈلى قىزىل ئېچىلامدىكەن دەپ ئۇنىڭغا قىزىل رەڭ ئېچكۈرۈشنى ئويلىدىم ــ دە، تۇنۇگۈن ئاق رەڭلىك ئاق چېچەكتىن بىر تال ئۈزۈپ، قىزىل رەڭ ششىسىگە چىلاپ قويدۇم، قارىسام بۈگۈن راستتىن ئۇنىڭ رەڭگى قىزىلغا ئۆزگىرىپتۇ.

دادىسى ھەيران بولغان ھالدا "تەتقىقات"نى ياخشى كۆرىدىغان ئوغلىغا قاراپ، خۇشاللانغان ھالدا ھېلىقى رەڭگى ئۆزگەرگەن ئاق چېچەكنى قولىغا ئېلىپ:

ــ بۈگۈن باغچىمىزدا ئاق چېچەكنىڭ بىرىگى بىر سورتىنى پەيدا بولدى، سىزنىڭ ئەنگلىيىدە قىزىل ئاق چېچەك مەيدانغا كەلدى، ــ دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ.

كېيىن ئەنگلىيىدە يەنە بىر ئۇلۇغ ئالىم مەيدانغا كەپتۇ، ئۇ چارلىس لوبىبى دارۋىن (1809 ــ 1882) ئىكەن.

هېكايه توقۇپ، قاتىلنى قورقۇتۇش

ئالىكس ئەنگلىيىلىك ياش ئايال ئىدى. بىر كۈنى ئۇ ئېرىنىڭ ئۆيلەرنى يېغىشتۇرۇشىغا ياردەملىشۋاتقاندا، ئېرىنىڭ ئىش ئۈستىلى تارتمىسىدىن گېزىتلەردىن كېسىپ يۆگەپ قويغان بىرنەرسە ئۇنىڭ قولىغا چىقىپ قاپتۇ. قارىسا ئۇنىڭدا چارلېس رامبت ئىسىملىك بىر جىنايەتچىنىڭ ئەھۋالى خەۋەر قىلىنغانىكەن، ئۇ جىنايەتچى ساپلا پۇلدار ئاياللارنى تېپىپ، ئۇلار بىلەن توي قىلىدىكەن ـ دە، ئاندىن ئامال قىلىپ خوتۇنىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسىغا ئۆزى ئىگە بولىۋالىدىكەن. سوت ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىشكە تولۇق ئاساس تاپالمىغاچقا، ئۇنى قاماقتا ھۆكۈم قىلىپ، تۈرمىگە تاشلاپتىكەن. كېيىن ئۇ تۈرمىدىن قېچىپ چىقىپتۇ. ئالىكس گېزىتتە خەۋەر قىلىنغان جىنايەتچىنىڭ رەسمىنى ۋە ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن جىنايەت ئەھۋاللىرىنى كۆرۈپ بىردەمىنىڭ ئىچىدىلا بېشى ئايلىنىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپتۇ. ئەسلىدە بۇ جىنايەتچى ئۇنىڭ يېڭى توي قىلغان ئېرى گېلارت ماك ئىكەن.

دەل شۇ چاغدا، ئالىكس دېرىزىنىڭ سرتىدىن بىرسىنىڭ ئىسقىرتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ، قارىسا ئېرى تۆمۈر گۈرجەك تۇتقان ھالدا سرتتىن كىرىۋېتىپتۇ. ئالىكس ئېھتىمال ئۇ بۇگۈن مېنى ئۆلتۈرىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ، ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كەتمەكچى بوپتۇ، ئەمما ئېرىنىڭ گۇمان قىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ، بۇ خىيالىدىن يېنىپتۇ ـ دە، ئېرى ئۆينىڭ كەينىگە ئۆتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، تېلېفونىنى ئېلىپ ھاپىلا ـ شاپىلا يېقىن دوستى

دىكقا ۋەقە مەلۇم قىلىش تېلېفونى بېرىپتۇ.

تېلېفوننى بېرىپ بولۇپ، ھېچنەرسە بولمىغانىدەك بىر قىياپەتتە قەھۋە دەملەپ، ئۇنى ئەدىلا ئۆيگە كىرگەن ئېرىگە تۇتۇپتۇ.

ــ قەھۋىگە شىكەر سالمىغانمۇ؟ نېمە دىگەن قېرىق، بولدى ئىچمەيمەن، يۈرۈڭ، ئامبارغا چۈشۈپ ئۇ يەرنى رەتلەپ قويايلى، ــ دەپتۇ ئېرى قەھۋىنى بىر ــ ئىككى ئوتلىغاندىن كېيىن.

ئالىكس ئېرىنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلىقىنى بىلمەي، كۈچىنىڭ بېرىچە ئۇنىڭ قولىدىن ئاجرىۋاپتۇ. بىراق ئۆزىنىڭ قۇتۇلالمايدىغانلىقىغمۇ كۆزى يېتىپ، چاقماقلىق بىلەن مۇنداق دەپتۇ:

ــ گېلارت، توختاپ تۇرۇڭ، مەن سىزگە پۈشايمانىمنى ئېيتىپ بېرەي، ــ ئۇ شۇ ھامان بىر ھېكايە توقۇپ، دوستى دىگ كەلگۈچە ئۇنى بىردەم كولدۇرلىتىپ تۇرماقچى بوپتۇ.

ــ نېمىگە پۈشايمان قىلدىڭىز؟ ــ سوراپتۇ گېلارت بەكمۇ قىزىقسىنىپ.

ــ مەن سىزدىن ئىككى ئىشنى يوشۇرغان، ــ دەپتۇ ئالىكس سۆزىنى باشلاپ، ــ بىرسى، 22 ياش ۋاقتىمدا باي بىر ئەر بىلەن توي قىلغانىدىم. كېيىن چىرايلىق، شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۇنى كۆندۈرۈپ، ئۇنىڭ ستراخوۋانسىيىسىگە قاتناشتۇردۇم. مەن ئۇ چاغدا بىر دوختۇرخانىنىڭ دوختۇرىدىم. بىرمۇنچە ئاز ئۇچرايدىغان زەھەرلىك دورىلار مېنىڭ قولۇمدىن ئۆتەتتى. مېڭدىۋانسە ئىشقارى دېگەن زەھەرلىك دورىنى ئالغان بولغىدىڭىز؟ بۇنداق زەھەرلىك دورىنى باشتا تونۇۋالغىلى بولىدۇ، زەھەرى تارقىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇنى ئادەم بەدىنىدىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا بولمايدۇ. ئۆز ۋاقتىدا بۇ دورىدىن بىزە ئوغۇرلىۋالغانىدىم. ئېرىمگە

يالغاندىن ياخشىچاق بولۇۋالدىم، ئەتراپىمدىكى خوشنا-خۇلۇملارمۇ مېنى ياخشى خوتۇن دەپ بىلىشەتتى. كۈنلىكى كەچتە ئىرىمگە قەھۋە دەملەپ بېرەتتىم. بىركۈنى ئاخشىمى ھېلىقى رەھىملىك دوستۇم ئوغۇرلۇقچە ئۇنىڭ قەھۋىسىگە سېلىپ قويىدۇم. بىردەمدىن كېيىن ئۇ ئورۇندۇققا يېقىلدى-دە، ئىككىنچى ئورنىدىن تۇرالماي قالدى. بۇ ئىشتىن كېيىن ئۇنى ئۇشتۇمتۇت كېسىلى قورغىلىپ ئۆلۈپ كەتتى دەپ يالغان مەلۇم قىلىپ، ئۇنىڭ 2000 فوند ستېرلىڭ ئۆمۈر ستراخوۋانىيسى پۇلىغا ۋە بارلىق مال-مۈلكىگە ئىگە بولدۇم. بىرنەچچە قېتىم بولغان ئىش يەنە بولماي قالمايدىكەن. ئىككىنچى قېتىم يەنە ئۆز قولۇم بىلەن دەملەپ بەرگەن قەھۋىگە زەھەر سېلىپ، 4000 فوند ستېرلىڭ ئۆمۈر ستراخوۋانىيسى پۇلىغا ئىگە بولدۇم. ئەمدى ئۇچىنچى قېتىملىق سىزگە كەلدى، ــ دەپتۇ ئالىكس ئۇستەلدە تۇرغان قەھۋىنى كۆرسىتىپ.

قىلىنۇاتقان گەپنى ئاڭلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە گېلارتىنىڭ يۈزى تامدەك ئاقىرىشقا باشلاپتۇ-دە، قولى بىلەن گېلىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

ــ قەھۋە، قەھۋە شۇڭا ئاچچىقكەندە، ــ دەپ سارىڭلارچە ۋارقىراپ، ئالىكسقا ئېتىلىپتۇ.

ئەسلىدە ئالىكستا زەھەرلىك دورا يوقكەن، بىراق ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغان ئادەم قانخور ئالۋاستى بولغاچقا، ئۇنىڭغا راست گەپ قىلىشنىڭ ھېچقانداق ئورنى يوق ئىدى. ئالىكس ئارقىسىغا داجىپ تۇرۇپ، قەتئىي ھالدا:

ــ راست دېدىڭ، قەھۋىگە زەھەر سالدىم، مانا ئەمدى زەھەر تارقىلىشقا باشلىدى. بىراق، سەن ئانچە كۆپ ئىچمىدىڭ، دەرھال

ئۆلمەسلىكنىڭ مۇمكىن. ئالدىرىما، ھازىر سېنى جايلايدىغان ئادەم كېلىدۇ. ئورۇندۇقنى سىر قەدەم ئايرىلسەن دەپ ئاۋارە بولما، — دەپتۇ.

گېلارتنىڭ نېرۋىسى بۇ ئېغىر زەربىگە چىداشلىق بېرەلمەي، بىر دىنلا تۆگىشىپتۇ — دە، ھوشىدىن كېتىپتۇ. دەل شۇ چاغدا ئالىكسىڭ دوستى دىك ساقچىلارنى باشلاپ كىرىپ كەپتۇ...

رازۋېتكا ھېكايىچىسىنىڭ ئوغرىغا ئۇچراپ قېلىشى

ئاجايىپ قىزغىن كەيپىياتتا ئۆتكەن تۇغۇلغان كۈن كەچلىك زىياپىتى كەچ سائەت ئىككىدە ئاخىرلاشتى.

— يېرىم كېچە بولۇپ قالدى، ئۆزىڭىز يالغۇز كەتمىڭىز بىز خاتىرجەم بولالمايمىز. بولمىسا بىز سىزنى ئاپىرىپ قويايلى، — دېيىشىپتۇ ئاگاسا كىرىستىنىڭ ئەر-ئايال دوستلىرى ماشىنا چاقىرىشىپ.

— رەھمەت، سىلەرمۇ چارچىدىڭلار، ئۆزۈم كېتىۋېرەي. مەن دېگەن رازۋېتكا ھېكايىچىسى تۇرسام، ئوغرىدىنمۇ قورقامدىمەن، — دەپتۇ ئاگاسام كىرىست دوستلىرىنى توسۇپ، ئۇ ئالدىراپ يولغا چىقىپتۇ.

ئەنگىلىك بۇ ئايال يازغۇچى بىرنەچچە ئون رازۋېتكا رومانى يازغان، بۇلارنىڭ ئىچىدە «شەرق تېز پويىزىدىكى ئادەم ئۆلتۈرۈش ئەنزىسى»، «نېل دەرياسىدىكى پاجىئە» قاتارلىقلار بار. ئۇ يەنە ئاتاقلىق رازۋېتچىك ھورمۇسقا ئوخشاشلا دۇنيادا داڭ چىقارغان چوڭ رازۋېتچىك پورلونىڭ ئوبرازىنى يارىتقان. بىراق، كەمىنكىمۇ خىيالىغا كەلمەن، راست دېگەندەك ئۇ بۈگۈن ئاخشام بۇلاڭچىغا

ئۇچراپ قاپتۇ.

ئۇ ئۆزى يالغۇز ئادەم قالمغان ئۇزۇن بىر كوچىدا كېتىۋاتقاندا، چوك بىر بىنانىك كۆلەڭگۈسىدىن ئۇشتۇمتۇت يوغان بىر ئەر كىشى ئادەمنىڭ قورقۇسى كەلگۈدەك چوڭ بىر خەنجەرنى كۆتۈرۈپ ئاگاسا كرىستقا ئېتىلىپتۇ. كرىست ئەمدى قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، ئۇ ئادەم كەلگۈچە جايىدا مىدىرلىماي تۇرۇپتۇ.

ــ سىزگە نېمە كېرەك ــ سوراپتۇ ئاگاسا كرىست قورقۇنچاق هالدا.

ــ قۇلاقتىكى هالقىنى چىقار، ــ دەپتۇ ئوغرى ئويلاپ تۇرمايلا.

ئوغرىنىڭ هالقا دېگىنىنى ئاڭلاپ، ئاگاسا كرىست يەلكىسىنى سەل تۇزەشتۇرۇپ، بىر قولىدا پەلتوسىنىڭ ياقىسى بىلەن بوينىنى چىڭ ئېتىۋېلىپ، يەنە بىر قولى بىلەن قۇلىقىدىكى هالقىنى چىقىرىپ يەرگە تاشلاپ:

ــ ئەنە، ئېلىڭ، ئەمدى كەتسەم بولامدۇ؟ ــ دەپتۇ.

ئوغرى كرىستنىڭ هالقىسىغا ئۇنچە ۋاي قىلىپ كەتمەي، هە دەپ يافىسى بىلەن بوينىنى توسۇۋېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ بوينىدا چوقۇم پۇلغا يارايدىغان ئېسىل مىدالىيۇن بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، يەردىكى هالقىنى ئالماي، كرىستقا قايتا بۇيرۇق قىپتۇ:

ــ بوينۇڭدىكى مىدالىيۇننى چىقار.

ــ ئەپەندىم، ئۇ تازا دېگەندەك پۇلغا يارىمايدۇ، بۇنى ئۆزۈمگە قالدۇرسىڭىز.

ــ قۇرۇق گېپىڭنى قوي، چىقار دېگەندىكىن، تېز چىقار.

ئاگاسا كرىست قولى تىترىگەن هالدا ناهايىتى تەستە بويىنىدىكى مىدالىيۇننى چىقىرىپ بېرىپتۇ.

ئوغرى مىدالىيۇننى ئاپتۇ ـ دە، ئارقىسىغا قارىماي تىكىۋېتىپتۇ.

ئوغرى يېراقلىشىپ كۆزدىن غايىب بولغاندىن كېيىن، ئاگاسا كرىسىت چوڭقۇر سىر تىنىۋاپتۇ ـ دە، خۇشاللانغان ھالدا يەردىكى ھالقىسىنى قولىغا ئاپتۇ.

ئەسلىدە ئاگاسا كرىستىنىك مىدالىيۇنىنى يوشۇرغىنى يالغان، ھالقىسىنى ساقلاپ قالماقچى بولغىنى راست ئىكەن. ئۇ بايانچىقى ئويۇننى ئوغرىنىك دەققىتىنى ھالقىدىن مىدالىيۇنغا يۆتكەش ئۈچۈنلا ئويناپقانىكەن. چۈنكى ئۇنىڭ بىرلىيانت كۆزلۈك ھالقىسىنىك قىممىتى 480 فوند ستېرلىڭ بولسا، ئوغرى ئېلىپ قاچقان مىدالىيون ئەينەكتىن ئىشلەنگەن بولۇپ، قىممىتى ئاران ئالتە فوند ستېرلىڭ ئوں شىللىڭ ئىكەن.

كەلكۈندىكى يالقۇن

بۇ تېمىنى كۆرگەندە كىتابخانلار ئېھتىمال كەلكۈن دېگەندە يالقۇن نېمە قىلىدۇ؟ دەپ سورىشى مۇمكىن. بۇ ئەپسانە ئەمەس، 1940 ـ يىلى يازدا، ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى نېمىس قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغاندا بولغان ھەقىقىي ئىش.

ئۇ چاغدا ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى دېڭىزكىتىن چېكىنىپ چىقىش پىلانىنى يولغا قويغان ئىكەن. چېكىنىپ چىقىشتىن بۇرۇن ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسىدىكى قوماندانلار بۇ ئىشنىڭ تەدبىرىنى مۇزاكىرە قىپتۇ.

ـــ ئارقىمىزدىن مىڭلاپ تانكا قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، بۇ تانكىلارنى ئۇجۇقتۇرماي تۇرۇپ، بۇ يەردىن ساق چېكىنىپ چىقىش مۇمكىن

ئەمەس.

مانا بۇ ئەنگلىيە-فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ ئالدىدا تۇرغان قىيىن مەسىلە ئىكەن. شۇ چاغدىكى قورال-ياراقلار بىلەن بۇزغىلى بولمايدىغان بۇ "تاشپاقا قېپى"نى ئۇجۇقتۇرۇش مۇمكىن بولمايتتى.

ــ كەلكۈن بىلەن ئۇلارنى توسۇش كېرەك، ــ دەپتۇ بىر قۇماندان ئورنىدىن تۇرۇپ.

ــ بىراق، ــ دەپتۇ يەنە بىر قۇماندان ئۇنىڭ سۆزىنى رەت قىلىپ، ــ كەلكۈن ئۆزىمىزنى توسۇپ قويۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۇستىگە كەلكۈن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار يەنىلا ئارقىمىزدىن قوغلاپ كېلىدۇ.

ئۇچىنچى قوماندان ئۇستەلنى مۇشتلاپ تۇرۇپ:

ــ ئەگەردە كەلكۈنگە قوشۇپ لاۋۇلداپ تۇرغان يالقۇن پەيدا قىلىۋەتسەكچۇ؟ ــ دەپتۇ.

كۆپچىلىك بۇ تۇتۇرۇقسىز گەپنى ئاڭلاپ، كۈلىشىپ كېتىپ:

ــ ئوتنى سۇ بىلەن ئۆچۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى كىچىك بالىمۇ بىلىدۇ، قانداقمۇ كەلكۈندە ئوت پەيدا قىلغىلى بولسۇن؟ ــ دېيىشىپتۇ.

ھېلىقى ئۇستەل مۇشتلىغان قۇماندان "شارت"لا ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئىسانىيەتنىڭ ئەڭ گۈزەل غۇنچىسى ــ "ئىجادىيەت" ئۇچقۇنى، ھەممە گەپ ئىجاد قىلىشتا، مەن چوقۇم كەلكۈن ئىچىدە بۇلۇڭتا تاقاشقىدەك يالقۇن پەيدا قىلىمەن...، ــ دەپتۇ.

ئۇنىڭ مۇشۇ گېپىدىن كېيىن، راست دېگەندەك ئۇرۇش

تارىخىدىكى تۇنجى مۆجىزە مەيدانغا كەپتۇ.

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى دىنكېركتىن چېكىنىپ چىقىش پىلانىنى يولغا قويۇپتۇ. نېمىس قوشۇنىنىڭ تانكىلىرى قوغلاپ كەلگىلى تۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئەلپازى بەكمۇ ياماق. ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى دىنكېرك بىلەن كالى ئوتتۇرىسىدىكى توغانىنى پۈتۈنلەي ئىچىۋېتىپ، تىكەن، بىردەمدىڭ ئىچىدە نېمىس قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىدا چوڭ كەلكۈن پەيدا بوپتۇ، تانكىلار ئىلاجسىز ئېگىز دۆڭلەرگە چىقىپ ۋاقتىنچە توختاشقا مەجبۇر بوپتۇ. ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، كەلكۈن بىرئاز پەسىيىپتىكەن، نېمىس قوشۇنلىرىنىڭ تانكىلىرى كەلكۈن تاشقان ئېتىزلارغا كىرىپ، ئەمىنيات بىلەن ماڭغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى "گۈم، گۈم" قىلىپ بىرنەچچە پاي توپ ئېتىلىكەن، بىردەمدىلا دالىدىكى ئىچى ئوت دېگىزغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ، نېمىس قوشۇنلىرىنىڭ تانكىلىرىغا ئوت كېتىپتۇ، بەزىلىرى ئىلگىرىلىمەي توختاپ قالغان يېرىدە كۆيۈپ كېتىپتۇ، تانكىلار بىرمۇنچىسى كەينىدىن ئىس چىقىرىپ قاناللىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ....

ئەسلىدە ئەنگلىيە ـ فرانسىيە بىرلەشمە ئارمىيىسى ھېلىقى قوماندانىنىڭ پىلانى بويىچە "ئىسپىرت ئۇرۇشى" ئېلىپ بارغانىكەن. ئۇلار سۇغا نەچچە مىڭ گاللون (سىر گاللون تۆۋ پۇتۇن مىڭدە 546 قاداققا باراۋەر. ت) ئىسپىرت چاچقان ئىكەن، توپنىڭ ئېتىلىتى بىلەن ئىسپىرت ئوت ئېلىپ لاۋۇلداپ كۆيۈپتۇ، نېمىس تانكىلىرى ئوت ئىچىدە ئۆجۈقۇپتۇ.

باي ئەردىن قالغان تۇل ئايالنىڭ ئۆلۈمى

ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، قاتتىق بوران چىقىپ، دېڭىزدا دولقۇن كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ، ئۆركەشلەر خۇددى كۆندۈرۈلمىگەن ياۋا ئاتلاردەك قالايمىقان سەكرەشكىلى تۇرۇپتۇ، ئەنگلىيىگە قاراپ يولغا چىققان پاراخوت ئۇ ياققا بىر، بۇ ياقىقا بىر ئىغاڭلاپ، تەستە ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىكەن.

سالامەتلىكى شۇنداق ياخشى بولۇپ كېلىۋاتقان ساقچى باشلىقى جورجمۇ سىزە بېشى قېيىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ:

ــ قۇرۇب كەتسۇن بۇنداق ھاۋا، ــ دەپتۇ.

ــ تازىمۇ كۆڭۈلسىز ئىش بولدى، ــ دېيىشتۇ پاراخوتتىكى باشقىلارمۇ.

دەل شۇ چاغدا پاراخوت خادىملىرىدىن بىرسى كېلىپ دوكلات قىپتۇ:

ــ ساقچى باشلىقى، پاراخوتتا ئۆلۈم ئەنزىسى تۇغۇلدى.

جورج ئالدىراپ ھېلىقى خادىم بىلەن بىللە پاراخوتنىڭ بىر بۆلۈمىگە كەپتۇ. قارىسا بىر ئايال ئۆلۈك ياتقان، بۇ باي ئەردىن قالغان تۇل ئايال تېرىس خېنىم ئىكەن، كۆكسىگە بىر پاي ئوق تەگكەن، بۆلۈمدىكى پولات سانىدۇق بۇزۇلغان، بۆلۈمدە بىر ئەر كىشى ئۆرە تۇرۇپتۇ.

ــ سەن نېمە ئادەم؟ ــ سوراپتۇ ساقچى باشلىقى جورج.

ــ ئىسمىم گرېبت، ــ دەپتۇ ھېلىقى ئەر جاۋاب بېرىپ، ــ تېرىس خېنىمنىڭ شەخسى كاتىبى بولىمەن. بايانتىن بۆلۈمىدە بىرنەرسە

يىزىۋاتاتتىم، ئۇشتۇمتۇت ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى، ئىتتىك چىقسام، گويا بىر قارا كۆلەڭگۇ زالدىن ئۆتۈپ كەتكەندەك قىلدى، كىرسەم تېرس خېنىم ئۆلۈك يېتىپتۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ ساقچى باشلىقى جورج، ــ سىزنىڭ بۆلۈمىڭىزنى كۆرۈپ باقسام بولامدۇ؟

ــ ئەلۋەتتە بولىدۇ.

ساقچى باشلىقى جورج گرېتنىڭ بۆلۈمىگە كىرىپتۇ، قارىسا ئۇستەل ئۈستىگە بىرمۇنچە كىتاب قويۇلغان، كىتابلار يېنىدىكى خاتىرە قالدۇرۇش دەپتىرىگە بىرنەچچە قۇر رەتلىك، چىرايلىق خەت يېزىلغان.

ــ بايا تىن سىز بۆلۈمىڭىزدە مۇشۇلارنى يازغانمۇ؟ ــ سوراپتۇ جورج گرېتتىن.

ــ شۇنداق، ــ جاۋاب بېرىپتۇ گرېت.

ــ يالغان ئېيتتىڭىز، ــ دەپتۇ جورج ئۇنىڭ سۆزىنى رەت قىلىپ.

گرېتنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ.

ــ بايا تىنمۇ ھازىرقىغا ئوخشاش پاراخوت قاتتىق سىلكىنىپ تۇرغان تۇرسا، بۇنداق رەتلىك خەت يېزىش ھېچكىمنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. بولدى، ئۆزىڭىزنى ئاقلىماڭ، بولمىسا بىرقانچە قۇر خەت يېزىپ بېقىڭ، كۆرۈپ باقايلى، ــ دەپتۇ ساقچى باشلىقى جورج.

گرېتنىڭ بەشى چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇ قاتىل ساقچى باشلىقى جورجنىڭ ئالدىدا ئىلاجسىز قاپتۇ.

چاشقاننىڭ ئەنزە پاش قىلىشى

"پاڭ! پاڭ!" ئەنگلىيىنىڭ S شەھرى ئېلىكتر شىركىتى باش جىڭلىسىنىڭ ئىشخانىسىدىن ئارقا-ئارقىدىن ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق ئاۋازى ئاڭلىنىپتىكەن، مۇھاپىزەت ئىشىغا مەسئۇل ئىككى نەپەر خادىم شۇ ئان يۈگۈرگەن پېتى باش جىڭلىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ قارىسا، بېشى بىلەن سول كۆكسىگە ئوق تەگكەن روبىسون بولۇپ ئۆلۈك يېتىپتۇ.

ھېلىقى ئىككى مۇھاپىزەتچى دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ سىرتقا قاراپتىكەن، ئوتتۇرا ياشلىق ناتونۇش بىر ئەر كىشىنىڭ شىركەتنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن سىرتقا قاراپ قېچىپ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئۇنىڭ قەدەم ئېلىشىدىكى ھۆدۈقۇشىدىن قارىغاندا، بۇ ئادەمنىڭ ئەنزە تۇغدۇرغان جىنايەتچى ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. بۇ ئىككەيلەن ۋەقەنى مەلۇم قىلىشقىمۇ ئۇلىگۈرمەي، بىنادىن چۇشۇپلا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېتىپتۇ. ئۇلار قوغلاپ سانجاق-سانجاق ئادەم بىلەن تولغان ۋوگزالىغا كەلگەندە، قوغلىغان ئادەمنى يوقىتىپ قويۇپتۇ. ئۇلار ئەمدى ئۆزى يالغۇز بۇ قانلىنى تۇتالماي-دىغانلىقىغا كۆزى يەتكەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن، ساقچى ئىدارىسىغا مەلۇم قىپتۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، ۋوگزالىنىڭ كىرىش-چىقىش ئىشىكلىرىنى ساقلاپ تۇرۇپتۇ.

بىر دەمدىن كېيىن، ۋوگزالغا ئىككى ساقچى ماشىنىسى كەلگەنىكەن، ھېلىقى ئىككەيلەن كەلگەنلەرگە قاتىلنىڭ بوي-تۇرقى ۋە كىيىنىشلىرىنى سۈرەتلەپ بېرىپتۇ. ساقچىلار بۆلۈنۈپ ئامما ئىچىگە

كىرىپ كېتىپتۇ.

ــ ئەپەندىم، سىز بىلەن بىللە مېڭىڭ! ــ دەپتۇ ئىككى ساقچى ئامما ئارىسىدىكى چىرايلىق كىينىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىرسىگە سوغۇق كۆلۈپ قويۇپ.

ساقچىلار تەكشۈرۈش ئارقىلىق، بۇ ئادەمنىڭ يانچۇقىدىن كىچىك بىر تاپانچا تېپىۋاپتۇ، قارىسا ئىچىدىكى ئوقىتىن ئىككى تال كەم، ئۆلگۈچىنىڭ بەدىنىدىكى ئوق بىلەن سىلىشتۇرۇپ كۆرۈپتىكەن، بۇ ئادەمگە تەگكەن ئوق تاپانچىدىكى ئوق بىلەن ئوپ ـ ئوخشاش چىقىپتۇ. سوراق نەتىجىسىدە ئوتتۇرا ياشلىق بۇ ئادەمنىڭ راست قاتىل ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ. جىنايەتچىنىڭ تاپشۇرۇشىچە، ئۇ باشقا بىر شىركەتنىڭ يالليشى بىلەن مۇشۇ قاتىللىق ئىشنى قىلغانىكەن.

ساقچىلارنىڭ بۇ ئەنزىنى شۇنچە تېز پاش قىلغانلىقى ئىلھىكتر شىركىتىنىڭ ھىلىقى ئىككى مۇھاپىزەتچىسىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ.

ــ بۇ ئەنزىنى نېز پاش قىلىشىمىزدىكى نەتىجە ھەممىدىن بۇرۇن سىزنىڭ "پراكتىكانت ساقچى"مىرغا مەنسۇب، ــ دەپتۇ ساقچىلار.

ــ پراكتىكانت ساقچى؟ ــ ئىلھىكتر شىركىتىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ھېچنەرسىنى چۈشىنەلمەپتۇ. تېخىمۇ ھەيران قالىدىغىنى يېرى شۇكى، ئۇلار كۆرگەن "پراكتىكانت ساقچى" ئادەم بولماسىنى، بەلكى بىر چاسقان ئىكەن.

ــ بۇ، ــ دەپتۇ ساقچى، ــ يېقىندا ئالىملار يېتىشتۈرگەن "ساقچى". چاشقانىنىڭ مۇراش شىلىق پەردىسى تەرەققىي قىلغان، مۇراش شىلىق پەردىسى ئوستىدە نۇرغۇنلىغان پۈراش ھېرۋىسى ئۈچى ۋە ياھايىتى كۆپ قان تومۇرلار بولىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ پۈراش سېزىمى

بەك ئۆتكۈر بولىدۇ. شۇڭا ئالىملار مۇشۇنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇنى "ساقچى" قىلىپ ئىشلەتمەكچى بولغان.

ــ سىلەر ئۇنى قانداق مەشىق قىلدۇردۇڭلار؟

ــ چاشقانىنى قەپەزگە سولاپ، ئۇنىڭ ئىككى-ئۈچ ئاي مەشىق قىلدۇردۇق. ئالدى بىلەن ئۇنى قورقمايدىغان قىلىدۇق. تەجرىبە قىلغۇچىلار چاشقانغا ئوزۇق بېرىش ئارقىلىق ئۇنى ئادەملەرگە يېقىنلاشىدىغان قىلدى. ئاندىن ئۇنى ھويلىغا ئېلىپ چىقىپ، قاتناش قوراللىرى ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭلىرىغا ئوخشاش تەقلىدىي ئاۋازلارنى پەيدا قىلىپ، ئۇنى كەلگۈسىدىكى خىزمەت شارائىتى بىلەن تونۇشۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. ئارقىدىنلا ئۇنىڭغا تۈرلۈك پارتلايدىغان نەرسىلەر ۋە ئوق دورىسىنىڭ پۈرىقىنى پۈرتىپ، ئاندىن توك تايىقى بىلەن ئۇرۇپ تۇردى. ھەر قېتىم ئاز-تولا پۈراق پۈرىغاندا، ئۇلارنى توك تايىقى بىلەن ئۇرۇپ، سەكرەيدىغان ۋە چىقىراپ كېتىدىغان قىلىپ كۆندۈردى. ئۇلاردا بۇ شەرتلىك رېفلېكس شەكىللەنگەن ۋە مۇستەھكەملەنگەندىن كېيىن، ئاشۇنداق پارتلايدىغان نەرسىلەرنى ۋە ئوق دورىسىنى پۈرىغاندا، توك تايىقى بىلەن ئۇرمىسمۇ، ئۇزى سەكرەيدىغان ۋە چىرقىرايدىغان بولدى. شىركىتىڭلارنىڭ باش جېڭلىسنى ئۇلۇتۇرگەن قاتىل كىچىك تاپانچا ئىشلەتكەنكەن. چاشقان ئۇ ئادەمگە يېقىنلاشقاندا، ئۇنىڭدىكى ئوق دورىسىنىڭ پۈرىقىنى پۈرىدە-دە، سەكرەپ، چىرقىراپ كەتتى، مۇشۇنىڭغا قاراپ بىز ئۇنى تۇتتۇق.

ــ بۇ بەك قالتىس كەشپىيات ئىكەن. بىراق، سىلەر نېمە ئۈچۈن ئۇنى "پراكتىكانت ساقچى" دەپ ئاتىدىڭلار.

ــ سەۋەب، مەشىق قىلدۇرۇلغان بۇ چاشقان بىز بىلەن بىللە

ۆەربە ئۆتەشكە سرىنچى قبتىم چقتى، بۇمۇ سرىنىڭ سرىنچى قبتىم ۆەزىپە ئۆتىگەن چېغىمىزدىكى "پراكتىكانت"لىق ۋاقتىغا ئوخشايدۇ.

مەخپىي لەخمە

گوللاندىيە ماي بويىاق رەسسامچىلىقىنىڭ ئۇستازى گوھ (1853 — 1890) ياش چېغىدا گوللاندىيىنىڭ ھۆگۈ شەھىرىدىكى گۈزەل سەنئەت شىركىتىدە ئىشلەيدىكەن.

سىركۇنى شىركەتىنىڭ جىگىلىسى بىر پارچە رەسىمنى ئۇنىڭدىن مۆتىۋەر بىر ئادەمنىڭ ئۆيىگە ئەۋەتىپتۇ. بۇ مۆتىۋەر كىشى غەلىتە مىجەزلىك ئادەم بولۇپ، يالغۇز ياشاپ كەلگەنىكەن. ئۆتكەن ئايدا گوھ ئۇنىڭغا دېھقان رەسسام مىللېرنىڭ «ئېكىنچى» دېگەن رەسىمنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسنى ئاپىرىپ بەرگەنىكەن.

گوھ ھېلىقى مۆتىۋەرنىڭ ئۆيىگە كەلسە، دەرۋازا ئوچۇق تۇرغانىكەن، ئۇ گەپ قىلمايلا ئۆيگە كىرىپتۇ. كىرىپ قۇلاق سالسا، مېھمانخانا ئۆيدىن ۋاي-ۋايلاپ ناله قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپتىكەن، ئۇسۇپلا ئۆيگە كىرىپتۇ. قارىسا، ئۆيىنىڭ ئىچىدە خەنىجەر بىلەن زەخمىلەندۇرۇلگەن بىر ساقچى ياتقان، ھېلىقى مۆتىۋەر ھېچىدە يوق.

— مەخپىي... لەخمە... قاچتى...، — دەپتۇ ھېلىقى يەردە ياتقان ساقچى كۆچىنىڭ بېرىچە كارىۋاتنىڭ ئاستىنى كۆرسىتىپ. گوھ كارىۋاتنىڭ ئاستىغا قارىسا، قاپقاقتەك سىرنەرسە تۇرۇپتۇ. مۇشۇنىڭغا قاراپ ئۇ ھېلىقى مۆتىۋەر مۇشۇ يەردىن قاچقان ئوخشايدۇ دەپ پەرەز قىپتۇ.

ـــ قاپقاقـنـك ئاچـقۇچى... مىللىر...، ـــ دەپـتۇ ـ دە، ساقـچى مەڭگۈگە كۆز يۇمۇپتۇ. گوھ كارىۋاتنىڭ ئاستىغا كـىرىپ، قاپقاقـنى ئاچماقچى بولغانىكەن، قاپقاقنى زادىلا مىدىرلتالماپتۇ.

ساقچى مىللىر دېدىـغۇ؟ بۇ يەردىـكى مىللىر ھېـلىقى رەسىمـنى كـۆرسەتـسە كېرەك، بۇ دەل ئـۆزىـكەن ئاي ئەكـىلـىپ بەرگەن «ئېكىنـچى» دېگەن رەسىمـنىڭ كۆپەيـتىلـگەن نۇسـخـىسى، بۇنىڭ قاپـقاق بىلەن مۇناسىۋـىتى بارمۇ ـ يوق؟ گوھ بۇ رەسـمـنى قولـىغا ئاپتۇ ـ دە، رەسمـنىڭ رامكـىسى ۋە رەسـىم تۇرغان يەردىـكى تامغا سىنچىلاپ قاراپتۇ، ھېچنەرسە كۆرۈنمەپتۇ.

گوھ قاپقاقـنىڭ ئاچقۇچـىنى تېـپـىش ئۈچۈن، ئۆيـنىڭ ھەمـمە بۇلۇڭلىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپـتۇ. ئۇ بىر رېيالـنىڭ ئەتراپـىغا قارا ـ ۋاتقاندا، بىردىنلا نوتا ئېسـگە كېپقاپـتۇ. مىللىرنىڭ رەسـمـنىڭ ئاچقۇچ بىلەن ئالاقىسى چىقمىدى. ئۇنداقتا، بۇ يەردىـكى "مىللىر" باشقا نەرسىمدۇ يە. نوتىدىـكى 3 بىلەن 2 بەلـگـىسى بۇ يەردىـكى "م" بىلەن "ل" نى بىلدۇرىدىغان بولۇپ قالمـسۇن، سىناپ كۆرۈش كېرەك. گوھ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، رېيالدىكى 3 بىلەن 2 نى بىلدۇرىدىغان كونۇپكـىنى باسـقانـىكەن، كارامەت ئاشـكارا بوپـتۇ، قاپقاقنىڭ ئاغزى ئېچىلىپتۇ. ئەسلى قاپقاقنىڭ ئاستى لەخـمە بولۇپ، مۆتـۈھەر ئادەم ساقچىنى زەخمىلەنـدۈرگەنـدىن كېيىن، مۇشۇ لەخـمە ئارقىلـىق يەر ئاسـتى سۇ يولـىغا چـۈشـۈپ، شۇ يەردىن قېـچـىپ كەتكەنىكەن.

گوھ بۇ مەخپىي لەخمىنىڭ سىرىنى بىلگەنـدىن كېـيىن، ئانـدىن ساقچىغا خەۋەر قىپتۇ.

قىزىقارلىق ئەخلەت ساندۇقى

بىركۈنى، مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ باشلىقى گوللاندىيەنىڭ بىر شەھرىنى زىيارەت قىپتۇ. زىيارەت ئاخىرلاشقاندا، بۇ شەھەرنىڭ باشلىقى ئەزىز مېھمانلارنى ئۆزىتىپ كاتتا زىياپەت ئۈتكۈزۈپىتۇ، زىياپەت ئارىلىقىدا شەھەر باشلىقى مېھمانغا سەممىي ھالدا:

ــ زۇكتۇك جانابلىرى، بىزنەچچە كۈندىن بۇيان شەھرىمىزنىڭ نۇرغۇن جايلىرىنى زىيارەت قىلدىڭىز، شەھەر قۇرۇلۇشى ۋە باشقا جەھەتلەردە ساقلانغان نۇرغۇن نۇقسانلارنى بايقىغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. جانابىڭىزنىڭ بايقىغانلىرىڭىزنى قالدۇرماي تولۇق ئېيتىپ بېرىشىڭىزنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمىز، ــ دەپتۇ.

بۇ ئەسلىدە شۇنداقلا بىر دەپ قويغان تەكەللۇپ سۆزى بولۇپ، زۇكتۇك ئەپەندىنى راستتىن سۆزلەپ قالار دەپ ھېچكىم ئويلىمىغانىكەن. ئۇ تارتىنىپ تۇرمايلا سۆز باشلاپتۇ:

ــ جانابىي شەھەر باشلىقى، مەن ئۆز ۋاقتىدا گوللاندىيەنى گۈلگە پۈركەنسىگەن دۆلەت، مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك ئەل دەپ ئاڭلىغانىدىم. ئەپسۇسكى، شەھىرىڭىزلەرنى زىيارەت قىلىپ بارغان جايلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىدە گۈلدىن كۆرە ئەخلەت كۆپ ئىكەن.

چەتئەل زۇكتۇكىنىڭ بۇ سۆزى زىياپەتتە ئولتۇرغان مۇخبىرلارنى قاتتىق كۈلدۈرۈپتۇ.

شەھەر باشلىقى شۇنداق رەسۋا بوپتىكى، ئىزا تارتقىنىدىن بۇرۇكۈزى قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كېتىپتۇ.

شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، قالايمىقان ئەخلەت تاشلاش مەسىلىسى

هەل قىلىشتىن ئىبارەت شەھەرنىڭ موھىت تازىلىقى مەسئۇلىيىتى شەھەر دائىرىلىرىنىڭ ھەممىدىن موھىم جەزمىتىگە ئايلىنىپ ئۇ. شەھەر باشلىقى بۇ خىزمەتنى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ كونكرىت ئىشلىنىگە ئۆزى بىۋاستە تاپشۇرۇپتۇ.

سەھىيە ئىدارىسىنىڭ قوللانغان تەدبىرچى ئوسۇلى قالايمىقان ئەخلەت تۆككەنلەرگە 25 يۈەندىن جەرىمانە قويۇش بولىنۇ. لېكىن، بىرمۇنچە ئائىلىلەر ئۆچۈن ئېيتقاندا، بۇنچىلىك پۇل ھېچ گەپ ئەمەس ئىكەن، شۇڭا ئەخلەتلەر بۇرۇنقىدەكلا كەلسە-كەلمەس دۆۋىلىنىۋېرىپتۇ. شەھەر دائىرىلىرى جەرىمانە سومىمىسىنى 50 يۈەنگە كۆتۈرۈپتۇ. بەزىلەر بۇنىڭغىمۇ بوش كەلمەپتۇ، ئۇلار كۈندۈزى جەرىمانە تۆلەشتىن قورقۇپ، ئەخلەتنى كېچىسى ئوغرىلۇقچە تۆكۈپتۇ.

سەھىيە ئورۇنلىرى مەسئۇلىنىڭ جەرىمانە قويۇش بىلەن ھەل بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ، باشقىچە يول ئۇتۇپتۇ، يەنى چارلىغۇچىلارنى كۆپەيتىپ، كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، كىشىلەرنى ئەخلەتنى ئەخلەت ساندۇقىغا تۆكۈشكە مەجبۇر قىبتۇ. ئەمما، كوچىلارنىڭ دائىرىسى كەڭ، تازىلىق چارلىغۇچىلىرىنىڭ سانى چەكلىك بولغاچقا، ئاڭسىز شەھەر ئاھالىسى چارلىغۇچىلار بىلەن مۆكۈ-مۆكۈلەك ئويناپىنۇ. چارلىغۇچىلار شەرقىي كوچىنى چارلىسا، ئۇلار غەربىي كوچىنى ئەخلەتكە تولدۇرۇپتۇ: غەربىي كوچىنى چارلىسا، شەرقي كوچىغا ئەخلەت تۆكۈپتۇ. قىسقىسى، مەجبۇرلاش خاراكتېرىنى ئالغان بۇ تەدبىرمۇ تازا كۆڭۈلدىكىدەك ئۇنۇم بەرمەپتۇ.

ــ ئەخلەت دېگەن بۇ بالايى ئاپەتنى زادى قانداق قىلغاندا قۇرۇتقىلى بولىدۇ؟

بۇ شەھەرنىڭ تازىلىق خادىملىرى شۇنچە باش قاتۇرۇپتۇ، ياشقا چارىلەرنمۇ قوللىنىپ يېقىپنۇ، ھېچقايسىسى كارغا كەلمەپتۇ. نەتىجىدە سەھىبە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى غەمگە پېتىپتۇ.

ــ ئىدارە باشلىغى، مېنىڭ بىر ئامالىم بار، بۇنىڭ بىلەن ئەخلەت مەسىلىسىنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ، ــ دەپتۇ سەھىيە ئىدارىسى باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەن سالاپەتلىك بىر ياش، ــ بۇ مەخسۇس بۇ ھەقتە ئويلىغان چارە ــ ئامالىلارنى ئېيتىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن.

ــ ئۇنداق بولسا ئېيتىپ بېقىڭ، ــ دەپتۇ ئىدارە باشلىقى ياشنىڭ گېپىگە قىزىقىپ.

شۇنداق قىلىپ ھېلىقى ياش ئۆزىنىڭ ئاجايىپ بىر تەسەۋۋۇرىنى ئىدارە باشلىقىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ...

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، شەھەر ئاھالىلىرى ئاجايىپ بىر ئىشنى ــ بۇ شەھەردىكى ئەخلەت ساندۇقلىرىنىڭ سۆزلىيەلەيدىغانلىقى، ھەتتا ناھايىتى قىزىق ھېكايىلارنى ئېيتالايدىغانلىقىنى بىر ــ بىرىگە خەۋەر قىلىشىپتۇ.

بۇ خەۋەر گويا قانات ياساپ ئۇچقاندەك، بىردەمىدىلا ئىچىدە شەھەر كوچىلىرىنىڭ ھەممىسگە تاراپتۇ. ئەھۋالىنىڭ تەپسىلاتىنى بىلمەيدىغان بىرمۇنچە ئادەملەر بۇ ئىشقا قىزىقىپ، جىقىراق يول مېڭىشقا رازى بوپتىكى، ئەخلەتنى كۆرگەنلا يەرگە تۆكمەيدىغان بوپتۇ. ئۇلار ھەر قېتىم ئەخلەت تۆككەندە، ئەخلەت سانداقىغا سۆزلەپ بەرگەن قىزىق گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاغزىلىرىنى يۇمۇشالمای قېلىشىدىغان بوپتۇ. ئۇيگە قايتقانىدا بۇلارنى ئۆيدىكىلەرگە سۆزلەپ بېرىدىكەن.

ئەسلىدە ھېلىقى ياشنىڭ ئاتالمىش مۇنداق بولغانلىكەن: ئۇ توك بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان ئەخلەت ساندۇقىنى لايىھىلەپ، ئۇنىڭغا سېزىش ئەسۋابىدىن بىرنى ئورنىتىپتۇ، ھەر قېتىم ئەخلەت تۆكۈلگەندە، سېزىش ئەسۋابى ئۇنىڭ ئالغۇنى قوزغايدىكەن ـ دە، ئۇنىڭ ئالغۇ لېنتىسىدىكى قىزىق چاقچاقلار ئاڭلىنىشقا باشلايدىكەن، چاقچاق ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەخلەت ساندۇقلىرىدىكى چاقچاقلارمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىكەن. مۇنداق قىلىپ، بۇ قىزىقارلىق ئەخلەت ساندۇقى بۇ شەھەردىكى ئاھالىنىڭ ئەخلەتلەرنى قالايمىقان تۆكۈش كېسىلىنى تۈيدۈرماي ساقايتۇۋېتىپتۇ.

سېيگۈچى كىچىك باتۇر

بۇنىڭدىن 500 نەچچە يىل ئىلگىرى مەلۇم بىر ئاخشىمى بىلگىينىڭ پايتەختى بريۇسسېلدىكى مەركىزىي مەيداندا رەڭگارەڭ چىراغلار يېقىلىپ، كۆزنى چاقنىتىدىغان مەنزىرە شەكىللىنىپتۇ، پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى بۇ يەرگە جەم بولۇپ ئۇسسۇل ئويناپ، ناخشا ئېيتىشىپ، چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى ئۇستىدىن غەلىبە قىلغانلىقىنى تەبرىكلىشىپتۇ. قوڭغۇراق ۋە سالىيوت ئاۋازلىرى ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى بىلەن قوشۇلۇپ يۇتكۈل پايتەخت ئاسمىنىدا ھەيۋەتلىك مۇزىكا ساداسىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ. كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان بۇ مىنۇتلار تاجاۋۇزچىلىق ۋە قۇللۇقنىڭ دەرد ـ ئەلىمىنى تارتىدىغان كۈنلەرنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرسىتىپتۇ.

خەلق غەلىبە تەنتەنىسىگە جۆمگەن مۇشۇ پەيتىنە، قالدۇق دۈشمەنلەر ئۆزىنىڭ مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، بۇزۇق بىر

ئەلھەختى شەھەر مەمۇرىيەتى مەھكىمىسىنىڭ يەر ئاستى ئۆيىگە ئەۋەتىپ، بۇزغۇنچىلىق قىلماقچى بوپتۇ.

بۇ يەر ئاستى ئۆيىدە ناھايىتى نۇرغۇن پارتىلىغۇچ دورا بار ئىكەن. بىر تال ئوت ئۈچقۇنى تېگىپلا قالسا، غايەت زور پارتىلاش يۈز بېرىپ، پۈتۈن شەھەر مەمۇرىيەتى مەھكىمىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى بىنالارنى تۆپ-تۈز قىلىۋېتىدىكەن-دە، غەلىبە تەنتەنىسى قىلىۋاتقانلارمۇ ئېچىشلىق ھالدا جېنىدىن ئايرىلىدىكەن. دۇشمەنلىك سۈيىقەستى نېمىدېگەن زەھەرلىك-ھە!

ئۇنىڭ ئۇسۇلىگە بۇ بۈزۈق ئەبلەخ پارتىلىغۇچ دورىلارنى دۆۋىلەپ، پىلتىسى تاكى قورۇغىچە تۇتاشقۇرۇپ بوپتۇ، ئۇ ئوتنى يېقىپلا ئۆرى تىكىۋېتىپتۇ.

ئوت تۇتاشتۇرۇلغان پارتىلاش پىلتىسى "ۋىز-ۋىز" قىلىپ يەر ئاستى ئۆيىگە قاراپ ماڭغىلى تۇرۇپتۇ، بۇ خەتەرلىك ئوتتىن ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىكەن، چوڭ بىر بالايى ئاپەت مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپلا قاپتۇ.

دەل مۇشۇ جەددىي پەيتتە، خۇددى بىرسى چاقىرىپ قويغاندەك، يۇرۇمەن ئىسىملىك بىر كىچىك بالا بۇ قوروغا ئۇيىنغىلى كىرىپتۇ. قارىسا تامنىڭ بۈلۈڭىدا ئوت كۆيۈۋاتقان پارتىلاش پىلتىسى ئالغا قاراپ كۆيۈپ مېڭىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قاپتۇ. ئۇ بالا يەر ئاستى ئۆيىدە پارتىلىغۇچ دورىنىڭ بارلىقىنى، پىلتىگە ئوت تۇتاشسا، قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەتتىكەن. ئۇ سۇ قۇيۇپ ھېلىقى كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئۆچۈرمەكچى بوپتۇ، ئەمما بۇ بەرده سۇ يوق ئىكەن، يېراقتىن ئېلىپ كېلىشى دېسە، ئۇلگۈرمەيدۇ، ئادەم چاقىرايلى دېسىمۇ ئەپلەشمەيدۇ. نېمە قىلىش كېرەك؟ سىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە ياخشى بىر ئامال كەپتۇ:

يۇگۇرگەن پەتى تامىنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ، كۆيۈۋاتقان پارتلاش پىلتىسىگە سىيىپتىكەن، ئوت بىردىنلا ئۆچۈپتۇ.

چوڭ ئاپەتنىڭ ئالدى ئېلىنىپتۇ، بىرىۋسىھل خەلقى پارتلاش پىلتىسىگە سىيگەن بۇ كىچىك باتۇرنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، تەنتەنە قىلىشتۇ.

بىرەيلەن تەكلىپ بېرىپتۇ:

ــ بۇ كىچىك باتۇر ئۇچۇن مىس ھەيكەل تۇرغۇزۇشىمىز كېرەك.

بۇ تەكلىپنى ھەممەيلەن بىردەك ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئۇلار مەملىكەت بويىچە داڭلىق ھەيكەلتاراشلارنى تەكلىپ قىلىپ، يالىڭاچ بالىنىڭ سىيىۋاتقان مىس ھەيكىلىنى ياساپ، ئۇنى پايتەختىنىڭ بىر كوچىسىغا داغدۇغا بىلەن ئورنىتىپتۇ.

ئۆلگەن ئادەمنىڭ قولىدىكى قىيمىلىق نان

بىركۇنى، فرانسىيىنىڭ ماتېماتىكا ئالىمى گروئا (1811 ــ 1832) قەدىناس دوستى روبونى يوقلاپ بېرىپتۇ.

روبو د.روۋېئىر كوچىسىدىكى تۆت قەۋەتلىك بىنادا ئولتۇرىدىكەن، ئۇ ئىككىنچى قەۋەتنىڭ توققۇزىنچى ئۆيىدە تۇرىدىكەن. گروئا ئىشكنى ئېچىپلا ئۆيگە كىرىپتۇ ــ دە، ھەيران قاپتۇ، چۈنكى ئۆي ئىچى قۇپ ــ قۇرۇق بولۇپ، ھېچ نەرسە يوق ئىكەن.

ــ روبو ئەپەندىنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىگە بىرنەچچە ئاي بولۇپ قالدى، ــ دەپتۇ ئىشىككە قارايدىغان ئايال خىزمەتچى، ــ بىرسى ئۇنى پىچاق سىلىپ ئۆلتۈرۈپ، تېخى يېقىندا ئاتا ــ ئانىسىدىن كەل ــ

گەن پۇلنىمۇ ئوغۇرلاپ قېچىپتۇ.

— جىنايەتچى تۇتۇلدىمۇ؟

— بۇنىسى ماڭا نامەلۇم. روبو مەن بىلەن بىر يۇرتتىن، شۇڭا ھەر قېتىم كۆش نان پىشۇرغاندا ئۇنىڭغا بىرئاز بېرەتتىم. ۋەقە تۇغۇلۇشىنڭ ئالدىنقى ئاخشىمى ئالما قىيمىسى سېلىپ پىشۇرغان نان كىرگۈزۈپ بەرسەم، ئۇ بەك خۇشال بولغانىدى. ئۇنىڭ قولىدا شۇ نانىنى تۇتقان پېتى ئۆلۈپ كېتىشىنى زادىلا ئويلىمايتكەن-مەن. ساقچىلارمۇ بۇ ئىشنى چۈشەنمەي كەتتى. كۆكسىگە پىچاق يەپ ئېغىر يارىلىنىپ، ئۆلەر ھالەتتە تۇرغان ئادەم يەنە نېمىشقا قولىدىكى نانىنى تاشلىمايدۇ؟

— جىنايەتچى توغرىسىدا بىرەر يېپ ئۇچى تېپىلدىمۇ؟

— ئاستىراق سۆزلەڭ، جىنايەتچى چوقۇم مۇشۇ بىنادا. ۋەقە يۈز بېرىشىڭ ئالدى-كەينىدە، مەن دېجورنى ئۆيدىن چىقمىدىم، بىناغا بىرەر ئادەمنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرمىدىم. ئۇزۇپ ئېيتالا-مەنكى، بۇ ئىشنى چوقۇم مۇشۇ بىنادىكىلەر قىلغان. بىراقمۇ بىنادا بىرنەچچە ئون ئېغىز ئۆي، يۇزگە يېقىن ئادەم بار، شۇڭا نېمە دېيىشىمنى بىلمەي بېشىم قېتىپ كەتتى.

— ئۇچىنچى قەۋەتنە قانچە ئۆي بار؟ — سورىدى گروئا.

— ھەممە قەۋەتنىڭ ئۆيلىرى بىرنىچىدىن 15 - گىچە.

— ياخشى، ئۇنداق بولسا مېنى باشلاپ بېرىڭ، كۆرۈپ باقايلى. — گروئا ھېلىقى ئىشككە قارايدىغان ئايالنىڭ ئارقىسىدىن ئۇچىنچى قەۋەتكە چىقىپتۇ. ئۇچىنچى قەۋەت كارىدورىنىڭ ئۇ چېتىگە يېقىنلىشىپ دېگەندە، گروئا ھېلىقى ئايالدىن سوراپتۇ:

— بۇ ئۆيدە كىم بار؟

ـــ بۇ ئۆيدىكى ئادەمـنىڭ ئـسـمى مـسەيـر، ئـۆزى قـمارغا ئامراق، هاراق دېـسه جېـنـسىنى بېرىـدۇ، ئەمـما نان بىلەن ئۇنىڭ قىلچه مۇناسىۋىتى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگه ئۇ تۇنـۇگـۈن بۇ يەردىـن كۆچۈپ كەتتى.

ـــ مۇشۇ ئەبلەخ قاتىلنىڭ دەل ئـۆزى، ـــ دەپ ژارقـىرىۋېـتىپتۇ گروئا، ـــ ئۆلگۈچىنىڭ قولىـدىكى ئالما قىيمـىدا پـىشۇرۇلـغان نان بىر خىل مەخپىي بەلگە، يەنى جىنايەتچى ئۇچۇن قالدۇرۇلغان يـىپ ئۇچى. بۇ نان ئېـنگىلىزچـىدە "PIE" دېـيـىلـىدۇ، "PIE" بولـسا گرېك تىلىدا π بولىدۇ، "π" دېگىنىمىز چەمـبەر تۇراقـلىقنىڭ ۋە-كىل قىلىپ ئېلىنغان بولۇپ، بۇ ...3.1416 ۋە چـەكـسىز سوزۇلـغان سانـلارنى كـۆرسىتىـدۇ، ئادەتـتە 3.14 بىلەن هـېـسـاب قىلـىنىدۇ. قىيمىلىق نان ئارقىلىق كۆرسىتىلگەن مەخپىي بەلگە قاتىل 3 ـ قەۋەت 14 ـ ئۆيدە دېگەندىن دېـرەك بېرىـدۇ. روبو ماتېـماتـىكىنى ياخـشى كۆرەتتى، ئۇ ئۆلۈش ئالدىدا قاتىل توغرۇلۇق پۈتۈن كۆچـى بىلەن بىر يەپ ئۆچى قالدۇرماقـچى بولغان. شۇڭا ئۇ قولىدىكى تېخى يەپ تۇگەتمىگەن ناننى ئېسىگە ئالغان ـ دە، مۇشۇنىڭ بىلەن ئىما قىلماقچى بولۇپ، ئۇنى تاشلىۋەتمەي چىڭ تۇتۇۋالغان.

مۇشۇ يىپ ئۇچىغا ئاساسەن، هېلىـقى مـسەير ئىسمىلـىك قاتىـل ئاخىرى قولغا چـۈشـۈپـتۇ. ئۇ قـمـاردا ئۇتتۇرۇپ گـاڭـسا ـ جـسا بولۇپ تۇرغاندا، بىر سىسىك روبوغا پۈل ئەۋەتكەنلىـكىنى ئاڭـلاپ، پۈل ئۇچۇن ئۇنىڭ جېسىغا قەست قىلغانىكەن.

ئىككى ھەيكەل

فرانسيىلىك كاتتا ھەيكەلتىراش رودىن (1840 ــ 1917) بىر كۈنى چوڭ بىر سەنئەت مۇزېيىغا كىرىپتىكەن، ئۇنىڭ ئۇتكۇر كۆزى مۇزېيدا تۇرغان بىر ھەيكەلگە چۈشۈپتۇ.

بۇ ھەيكەل 13 ــ ئەسىردىكى بىر تارىخىي ۋەقەگە ئاساسەن ئىشلەنگەنكەن. يەنى: ئىتالىيەنىڭ پىسا پادىشاھى ئوگلىنو بەكمۇ ۋەھشىي ئادەم بولغاچقا، خەلق ئۇنىڭغا چىش ــ تىرنىقى بىلەن ئوچ ئىكەن، شۇڭا ئۇنى ئاخىرى تەختتىن چۈشۈرۈپتۇ. قوزغىلاڭچىلار ئۇنىڭغىمۇ ئاچارچىلىقىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنى ئىككى ئوغلى بىلەن قوشۇپ قاماس بىر تاغدىكى ئېگىز مۇنارنىڭ ئىچىگە سولاپ قويۇپ، يەبدىغان، ئىچىدىغانغا ھېچنەرسە بەرمەپتۇ، ئاخىرى ئۇلار ئاچلىقىنىڭ دەردىدىن مۇنارنىڭ ئىچىدە ئۆلۈپ قاپتۇ.

18 ــ ئەسىردە فرانسىيىلىك مەشھۇر ھەيكەلتىراش كالىبو ئۇلارنىڭ ئاچلىقىدىن ئۆلگەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان مۇشۇ ھەيكەلنى ئىشلىگەنىكەن. ئۇ بۇ ھەيكەلدە پۈتۈن كۈچى بىلەن ئوگلىنوىنىڭ ئاچلىقتىن ئۆلۈش ۋاقتىدىكى يىرگىنىشلىك ھالىتىنى سۈرەتلىگەن: ئوگلىنوىنىڭ ئىككى ئوغلى ئاچلىقتىن ئۆلۈپ ئۇنىڭ يېنىدا ياتقان، ئوگلىنوىنىڭ بولسا ئۆچەيلىرى تارتىنىپ كەتكەن، ئۇ بىر قولى بىلەن قورسىقىنى چىڭ بېسىپ، يەنە بىر قولىنى جېنىنىڭ بىرىنچە پۈلاڭلىتىپ، كىملەردىن ياردەم تىلەۋاتقاندەك كۆرۈنۈشتە تۇرغان.

رودىن پۈتۈن دىققىتى بىلەن بىر قۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن،

ئەپسۇسلانغاندەك بېشىنى چايقاپ، ئۆز-ئۆزىگە: "ھەي! ئۇستاز كالبو كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بۇ مانېرىيالنى بۇزۇپ قويۇپتۇ" دەپتۇ.

— مۇئەللىم، — دەپتۇ رودىننىك يېنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئوقۇغۇچىسى، — بۇ مانېرىيالنى قانداق بىر تەرەپ قىلغاندا، كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرغىلى بولاتتى؟

— مەن بۇ ھەيكەلنى قايتىدىن ئىشلەش قارارىغا كەلدىم، — دەپتۇ رودىن بىردەم ئويلىسۇالغاندىن كېيىن.

كېيىن كىشىلەرنىڭ ئالدىدا مۇنداق بىر ھەيكەل پەيدا بوپتۇ.

ئوگلىنونىڭ بىر ئوغلىنىك تېخى ئەمدىلا جېنى چىققان، يەنە بىر ئوغلى ھە دەپ جان تالاشماقتا، ئۇ بىر قولىدا جېنىسىڭ بىرپارچە دادىسىنىك بىلىكىگە ئېسىلىۋالغان، بېشى تىك، گويا قاتتىق ئېچىنىش ئىچىدە چىرقىراۋاتقاندەك كۆرۈنىدىكەن. ئوگلىسونىڭ بولسا بۇ چىرقىراشلار بىلەن كارى يوق، ئۇ ئېگىشىپ، ئۆلۈپ بولغان ئوغلىنىڭ ئۈستىگە يېتىۋالغان بولۇپ، ئۆلگەن ئوغلىنىڭ گۆشى بىلەن ئاچ قورسىقىنى تويغۇزۇشقا ھازىرلانغانۇ، چىشلەپ يېيىشكە ئاغزى بارمىغان. ئۇنىڭ ئورۇق يۈزلىرى تارتىشىپ كەتكەن بولۇپ، گويا كۆڭلىدە جىددىي كۈرەش، يەنى ئۇنىڭ ھايۋانلىق تەبىئىتى بىلەن ئىنسانلىق تەبىئىتى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بولىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىكەن. يىرىتقۇچ ھايۋانغا ئوخشايدىغان بۇ ياۋۇز ئادەم ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلغان، ئۆلگەن ئوغلىنىڭ تېخى سوۋۇمىغان جەسىتىنى يەپ قورساق تويغۇزۇش ئۈنىڭ تەبىئىتىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ بەرىبىر ئادەم، ئۇنىڭدا ئاز-تولا ئادەملىك تەبىئىتى بار، جەسەتنى چىشلەشكە ئاغزىنى

ئاپىرىشىن بۇرۇن سىرتاز ئويلىنىپ قالغانلىقىمۇ كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمىدۇ.

رودىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئۇستازىنىڭ يېنىگە ئەسىرنى كۆرۈپ، ئۇنى كالبونىڭ ئەسىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ باھالاپ:

— توغرا، رودىن مۇئەللىمنىڭ ئەسىرى ھەقىقەتەن كالبونىڭ ئەسىرىدىن ئېشىپ چۈشۈپتۇ، كالبو قىسمەن چىنلىقنى ئېچىپ بەرگەن بولسا، رودىن مۇئەللىم ژالىم ئوگلىنودەكنى مۇشۇنداق بىر ئادەمنىڭ ئاشۇنداق بىر ئالاھىدە موھىتتا ئاچ قالغانلىقىدىن ئىبارەت چىنلىقنى سۈرەتلەپ بەرگەن. شۇڭا بۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك بەدىئىي تەسىر قىلىش كۈچىگە ئىگە بولغان، — دەپتۇ.

بىرىنچى كونسېرۋا

19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى مەلۇم بىركۈنى، فرانسىيە كوچىلىرىنىڭ ھەممە يېرىگە كىمكى يېڭى كۆكتات ۋە مېۋىلەرنى ئۈزاق ساقلاشقا، يىراقتا توشۇشقا بولىدىغان بىرەر خىل ئۇسۇلنى تەتقىق قىلىپ چىقىپ، 12 مىڭ فرانك ئىنئام قىلىنىدۇ، دېگەن مەزمۇندا ئېلان چاپلىنىپ كېتىپتۇ.

ئەسلى ئىش مۇنداق بولغانىكەن: فرانسىيە قوشۇنىنىڭ باشلىقى ناپولېئون داۋاملىق قوشۇننى باشلاپ يىراقىغا يۈرۈش قىلىدىكەن، يېڭى يېمەكلىكلەر يىراقتىكى ئالدىنقى سەپكە يېتىپ بارماي تۇرۇپلا سېسىپ كېتىدىكەن. قىسىملار ئۇچۇن ئۇزۇقلۇق ماددىسى مول بولغان گۆش، مېۋە، كۆكتاتلار نېمە دېگەن زۆرۈر ـ ھە!

بۇ ئېلاننى كۆرگەن ئاپتو ئىسىملىك فرانسۇز يىگىت بۇ ئىش

ھەققىدە ئەستايىدىل ئويلىنىشقا باشلاپتۇ.

ئۇ ئائىلىسىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن خوتۇنىغا:

— سۆيۈملۈكۈم، ئەتە كۆكتاتنى كۆپرەك ئېلىپ كېلىڭ، — دەپتۇ.

— كۆپ ئېلىپ كەلسەك بۇزۇلۇپ قالمامدۇ؟ — دەپتۇ خوتۇنى.

— كۆپرەك ئېلىپ كېلىۋېرىڭ، مەن بىر ئىش ئۈستىدە تەتقىق ئېلىپ بارماقچى.

— پاھ، — دەپتۇ خوتۇنى كۈلۈپ كېتىپ، — كەشپىياتچى، ئېيتىپ بېقىڭا، نېمە كەشپ قىلماقچى؟

ئاپتو ئېلاندا كۆرگەنلىرىنى خوتۇنىغا بىر قۇر ئېيتىپ بېرىپ، رەسمى ھالدا:

— يېمەكلىكنىڭ بۇزۇلۇشى ئېھتىمال كۈن نۇرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. كۆكتاتنى كۈن چۈشمەيدىغان يەرگە قويۇپ كۆرۈپ باقاي دەۋاتىمەن، شۇنداق قىلسام ياخشىراق تۇرۇشى مۇمكىن.

ئەتىسى خوتۇنى بازاردىن بىرنەچچە خىل سەي ئېلىپ كېلىپ، ئېرىگە يارەملىشىپ ئۇنى كۈن چۈشمەيدىغان جايغا قويۇپتۇ، لېكىن بىرنەچچە كۈندىلا كۆكتاتنىڭ ھەممىسى بۇزۇلۇپ بوپتۇ.

— يېمەكلىكلەرنىڭ بۇزۇلۇشى، — دەپتۇ ئاپتو خوتۇنىغا، — ئۇنىڭغا باسكىنا نەرسىلەر ئارىلىشىپ، مىكروبلىنىپ قالغانلىقىدىن بولغاي. ئۇلسا كېرەك، بۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشى تۇرغاي گەپ، مېنىڭچە، يېمەكلىكلەرنى چىڭ ئوراپ كۆرۈپ باقايلى.

ئۇلار بىرەنچە مېۋە، كۆكتاتنى ئاھايىسى چىڭ ئوراپ

قويۇپتۇ، نەتىجىدە ساقلىنىش ۋاقتى ئالدىنقىدىن بىرە ئۇزاقىراق بولغان بولسىمۇ، يىراققا ئېلىپ بارغىچە سېسىماسلىق تەلىپىگە يەنىلا يېتەلمەپتۇ.

شۇ كۇنى ئاخشىمى ئاپىتو ئولتۇرۇپ كىتاب كۆرۈپتۇ، خوتۇنى شۇ كۇنى ئېشىپ قالغان سەينى يېگىباشتىن بىر قېتىم قىزىتىۋېتىپ قويۇپ قويۇپتۇ-دە، مۇشۇنداق قىلساق ئىككىنچى كۇنى بۇزۇلمايدۇ، دەپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ ئاپىتونىڭ كۆڭلى يورۇپ كېتىيتۇ: يېمەكلىكلەرنى قاچىتىپ بولغاندىن كېيىن، ئالدىن پىچەتلەپ قويۇپ قويسا، ئۇنىڭ ساقلىنىش ۋاقتى ئۇزارامدۇ؟

ئۇ كىتابنى قويۇپ، يېمەكلىكنى شېشىگە سېلىپ، ئاغزىنى ئوچۇق قويۇپ قاچىتىپتۇ، قاچىغاندىن كېيىن، مومىلانغان پورۇچكا بىلەن شېشىنىڭ ئاغزىنى چىڭ ئېتىپ، سىم بىلەن چىڭ باغلاپ، ئاندىن سۇغا سېلىپ يەنە بىردەم قايناتىپتۇ، شېشە سوۋۇغاندىن كېيىن بۇنى لاتا بىلەن بىر قەۋەت، بىر قەۋەت قىلىپ ئوراپتۇ. ھەممە ئىش پۈتكەندىن كېيىن، ئاپىتو شېشىنى نورمال تېمپېراتۇرىدا قويۇپ ساقلاپتۇ.

ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئاپىتو ھېلىقى شېشىنى ئېلىپ ئاغزىنى ئېچىپ، ئىچىدىكى يېمەكلىكنى پۇراپ كۆرۈپتىكەن، باشقىچە پۇرىنى پۇرىمايتۇ، ئالدىن ئۇ خوتۇنى بىلەن بىتىپ كۆرۈپتىكەن، شۇنداق ياخشى تۇرۇپتۇكى، تەمىي ھېچقانداق ئۆزگەرمەپتۇ.

ئاپىتو خوتۇنىنى قۇچاقلاپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ كېتىپتۇ، ئۇ عەلىبە قىپتۇ.

دۇنياديكى بىرىنچى كونسېروا مانا مۇشۇنداق مەيدانغا

كەلگەنىكەن.

شۇنداق قىلىپ ئاپىتو ناپولېئوننىڭ ئىنتىمىغا ئىرىشىتۇ.

بىز بۈگۈن كونسېرۋا يېگەن چېسىمىزدا ئاپىتوىي ئونتۇپ قالماسلىقىمىز لازىم.

ناپولېئوننىڭ مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇرۇشى

1800 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى ۋېنا خۇشاللىقىغا چۆمگەن، ئوردا ئىچى ئالا - يېشىل چىراغلار بىلەن بېزەلگەن بولۇپ، خۇشاللىق تەنتەنىسى نامايان بولماقتا ئىكەن.

— پادىشاھ يۈيرۈق قىلدى، قوشۇنسىزنىڭ مارونكا ئۇرۇشىدىكى زور غەلىبىسىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن ئوردا ۋەزىرلىرىگە كاتتا زىياپەت بېرىلدى.

— باش قوماندان مىللاس راستىنى قالتىس ئادەم ئىكەن، ھە دېگەندىلا فرانسىيە قوشۇنىدىن ئون مىڭ ئادەمنى يوقاتتى، ئەمدى ناپولېئوننىڭ كۆزەكلىگىنىنى كۆرۈپ باقايلى.

...

كىشىلەر بىر - بىرىگە خەۋەر يەتكۈزۈشۈپتۇ، ۋارقىرىشىپ، جارقىرىشىپتۇ، سالىيوتلارنى ھەددى - ھېسابسىز ئېتىپ، ئاۋىستىرىيە قوشۇنىنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەپتۇ. دەل مۇشۇ چاغدا، ئويلىمىغان يەردىن، چىرايىدا قان دېدارى قالمىغان بىر ئاتلىق ئەسكەر شەھەر سىرتىدىن چاپقىنىچە ئوردۇل ئوردىغا كىرىپ كەپتۇ.

— نېمە؟ فرانسىيە قوشۇنى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى، ئىتالىيە قولدىن كەتتى؟ بۇ... بۇ زادى نېمە ئىش؟ بۇ نېمە بولغىنى؟

ئاۋستريه پادىشاهى ئاخىرى هېلىقى ئاۋستريه قوشۇنىنىڭ خەۋەرچىسىدىن ئالىدىقى سەپتىكى يېڭى ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپتۇ - دە، بۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشتىن پۈت - قولىدا جان قالماي ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ قاپتۇ.

پۈتكۈل ۋېنانىڭ كەيپىياتى گويا قاينىغان قازانغا سۇ قۇيغاندەك بولۇپ كېتىپتۇ.

ئەسلىدە، فرانسىينىڭ پادىشاھى ناپولېئون 6 - ئايىڭ 14 - كۈنى سەھەردە ئاۋستريىگە تاجاۋۇر قىلىش ئۈچۈن مارونكا ئۇرۇشىنى قوزغىغان ئىدى.

— جەڭچىلەر، بىر فرانسىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ غالىب قوشۇنى، بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىشىمىز كېرەك. ئاۋستريىنى قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى مېللاسنى جەزمەن تىرىك تۇتۇشىمىز لازىم، — ناپولېئون ئۇرۇشقا جىقىشتىن بۇرۇن جەڭچىلىرىگە مۇشۇ سۆز بىلەن تەربىيە بەرگەنىدى.

بىراق، ئىش ئويلىغان يەردىن چىقىپتۇ. سەھەردە ئۇرۇش باشلىنىش بىلەنلا فرانسىيە قوشۇنلىرى ئاۋستريىيە قوشۇنىنىڭ قورشاۋىغا چۈشۈپ قېلىپ، قانىتىق زەربە يەپتۇ. بۇنداق بولۇشىنى ناپولېئون زادىلا ئويلاپ باقمىغانىدى.

— ھاھ، ھاھ... نابالېئون مەغلۇپ بولمايدۇ، دېگەن ئەپسانىنىڭ ۋەتىۋەرىكى چىقىپ كەتتى. پەرماننى پەتكۈز، سەن دەرھال ئوردىغا بېرىپ، قوشۇنىمىزنىڭ غەلىبىسىنى خانىغا مەلۇم قىل.

ئاۋستريىيە قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى مېللاس خۇشاللىقتىن خۇددىنى يوقاتقانىدى.

ئىش ئەپلەشمەپتۇ، خەۋەرچىنىڭ يولىغا چىقىپ تۇرۇشىغا

توساتتىن فرانسيە قوشۇنلىرىنىڭ جەڭ دۇمبىقى ياڭراپ، ھەممە ياقنى قاپلاپ كېتىپتۇ، بەلكى بۇ سادا كەينى-كەينىدىن توختىماي چىقىپ، بارغانسېرى يېقىنلاشقاندەك ئاڭلىنىپتۇ.

— چاتاق بولدى، فرانسيە قىسىملىرىنىڭ يارەمگە كەلگەن قوشۇنلىرى يېتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، — جەڭ دۇمباقلىرىنىڭ ئۇشتۇمتوت ئاڭلانغان بۇ ئاۋازى مېللاسنى گاڭگىرىتىپ قويغانىكەن، مەسلىھەتچىلىرىنىڭ بۇ ئاگاھلاندۇرۇشىنى ئاڭلاپ، بۇنى راست دەپ بىلىپتۇ ۋە ئالدىراپ-سالدىراپ قوشۇنلىرىغا چېكىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىپتۇ.

ئۇنىڭ چېكىنىش بۇيرۇقى يەتكۈزۈلۈش بىلەنلا، تېخى بايات ئارقىغا چېكىنگەن فرانسيە قوشۇنلىرى ئاتتا قىلىچلىرىنى ئويناتىپ، ئاكوپلاردىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرىنىڭ ئۇستىگە خۇددى كەلكۈندەك ېسىپ كەپتۇ.

ئاۋستىرىيە قوشۇنلىرى چېكىنىش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇپ ئالغاچقا، ئۇرۇش قىلمايلا مەغلۇپ بوپتۇ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە يېڭىلگەن قوشۇن پىتراپ كېتىپتۇ. فرانسيە قوشۇنلىرى غەلىبە بىلەن ئىلگىرىلەپ، ھايت-ھۇيت دېگىچە ئاۋستىرىيىگە قاراشلىق ئىتالىيىنى بېسىۋاپتۇ.

بىر يۈقىرىدا ئېيتقان ئاۋستىرىيىنىڭ پايتەختى ۋېنادا بولغان ۋەقە مانا مۇشۇنىڭدىن باشلانغانىكەن.

ئەسلىدە، ناپولېئون فرانسيە قوشۇنلىرىنىڭ چۈشتىن بۇرۇنقى مەغلۇبىيىتى ىلەن ئۆزىنى يوقىتىپ قويغان ئەمەس ئىكەن. ئۇ ئۇرۇش مەيدانىدا ھوللۇقۇپ كەتمەي، ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ئۇرۇش ئەھۋالىنى تەھلىل قىپتۇ، دۇربۇن ئارقىلىق ئاۋستىرىيە

قوشۇننىڭ خۇشاللىق تەلتەنسى ئىچىدىكى ئەھۋالىنى كۆرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قورسقىغا، تېرە تاراقشىتىپ، ساختا كۆرۈنۈش پەيدا قىلسام، دۈشمەن قوشۇنلىرىنى چېكىنىدۈرەلەمدىمەن، يوق؟ دېگەن جەن كىرىيتۇ-دە، شۇنىڭ بىلەن جەڭ دۈمبىقىنى بولۇشىغا چېلىپ، ئۇرۇشتا غەلىبە قىلىش پۈرسىتىنى يېڭىباشتىن قولغا كەلتۈرۈپ، دۇنيا ھەربىي ئىشلار تارىخىدا مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇرۇشتەك مەشھۇر جەڭ سەھنىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپتۇ.

چاق ئىزى

بىر كۈنى تاڭ سەھەردە، فرانسىيىنىڭ مەشھۇر فىزىكا ۋە خىمىيە ئالىمى كىيۈرى خانىم كوچىغا ۋېلىسىپىتلىق چىقىپتۇ.

ئازراق يامغۇر بېغىپ توختىغان، ھاۋا شۇنداق سالقىنكى، كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ، كوچا جىمجىت، ئانچە ئادەم يوق. كىيۈرى خانىم ۋېلىسىپىتلىق كېتىۋېتىپ، بىر ساقچىنىڭ يولنىڭ بويىدا قانغا مىلىسپ ياتقانلىغىنى كۆرۈپ قاپتۇ، قارىسا كۆكىرىكى يارىلانغان، ھاياتى قىلىنىڭ ئۈستىدە ئالغانىكەن. كىيۈرى خانىم ئىتتىنىڭ بويىنىدىكى شارپىسىنى ئېلىپ، ئۇنىڭ يارىسىنى ئېتىپتۇ.

ساقچى يارىسىڭ ئاغرىقىغا جىددىيلىك قاتناشقا ئىكەن، ئۇ كىيۈرى خانىمغا قاراپ يېرىمى بار، يېرىمى يوق گەپ بىلەن بۇنىڭدىن بەش، ئالتە مىنۇت بۇرۇن بىر ياشنى سوراق قىلغانلىغىنى، ئۇ ياشنىڭ بېنىدىن پىچاقنى چىقىرىپ ئۇنىڭ كۆكىرىكىگە سانجىپ، ئاندىن ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ قېچىپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ،

ساقچى سوزلەۋېتىپ جىنايەتچى قاچقان تەرەپنى كۆرسىتىپ بېرىشىنى دە، جاى ئۇرۇپتۇ.

كىيۈرى خانىم يولدا كېتىۋاتقان ئادەملەرنى چاقىرىپ، ھېلىقى ساقچىغا قاراپ قويۇشنى ئېيتىپ، ئۆزى ساقچى كۆرسەتكەن تەرەپ بىلەن ھېلىقى جىنايەتچىنى قوغلاپ كېتىپتۇ. لېكىن ئانچە ئۇزاق ماڭمايلا ئاچا يولغا كېلىپ قاپتۇ. قاتىل قايسى تەرەپكە قاچقان بولۇشى مۇمكىن؟ ئۇ ئىككى تەرەپتىكى يولغا كۆز ساپتىكەن، قاردىسا ھەر ئىككىسى ئانچە ئېگىز كەلمىگەن دۆڭ يول ئىكەن. ئاچالىغا 40 مېتر كېلىدىغان جايدا ھەر ئىككى يولغا بىر قەۋەتتىن سېرىق قۇم تۆكۈلگەن. ئۇ ئالدى بىلەن ئوڭ تەرەپتىكى يولنى كۆزىتىپتۇ، بۇ يولغا تۆكۈلگەن بىر قەۋەت سېرىق قۇمدا ۋېلىسىپىت چاقسىڭ يەڭگىل باسقان ئىزى تۇرۇپتىكەن، ئۇ قاتىل مۇشۇ يول بىلەن قاچقان بولۇشى مۇمكىن، دەپ ئويلاپتۇ. بىراق دەرھال سول تەرەپتىكى يولنىڭ سېرىق قۇم تۆككەن يېرىدە خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىزنىڭ تۇرغانلىقىنى بايقاپتۇ. بۇ قانداق بولغىنى؟ ئۇ ھەر ئىككى تەرەپتىكى ۋېلىسىپىت ئىزىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلىپ كۆرۈپتۇ: ئوڭ تەرەپ يولدىكى ئىزدا ئالدى چاق بىلەن كەينى چاقنىڭ قۇمغا پېتىش دەرىجىسى ئاساسەن ئوخشاش، سول تەرەپ يولدىكى ئىزدا بولسا، كەينى چاق قۇمغا بەكرەك ياتقان، ئالدى چاق ئانچە پاتمىغان. ئۇ ئويلاپ قاراپ، ئەھوالنى چۈشىنىپتۇ.

بۇ چاغدا يەنە بىر ساقچى ۋېلىسىپىتلىك بېتىپ كەپتۇ. كىيۈرى خانىم ئۇنىڭغا:

— قاتىل ئوڭ تەرەپتىكى يول بىلەن قاچقان. بۇنىڭ سەۋەبىي شۇكى، ئادەتتە ۋېلىسىپىت مىنگەنلەرنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى كەينى

چاقتا چۈشىدۇ، شۇڭا تۇز بولدا ماڭغاندا ياكى دۆگدىن چۈشكەندە، ئالدى چاقىنىڭ ئىزى چوڭقۇر بولمايدۇ، كەينى چاقىنىڭ ئىزى چوڭقۇر بولىدۇ. دۆگگە چىققاندا، ۋېلسىپىت مىنگۈچى ئالدىغا ئىگىلىپ، ئېغىرلىقنى رولغا چۈشۈرۈپ ماڭمىغان بولغاچقا، كەينى چاق بىلەن ئالدى چاقنىڭ چوڭقۇرلۇق دەرىجىسى ئاساسەن ئوخشاپ قالىدۇ. بۇ ئىككى يولىنىڭ ھەممىسى دۆگگە ماڭمىغىنىكەن، قاتتىل مىنگەن ۋېلسىپىتنىڭ كەينى چاقى بىلەن ئالدى چاقىنىڭ ئىزى ئوخشاش بولۇشى كېرەك، ئوڭ تەرەپ يولدىكى ئىز دەل مۇشۇنداق، شۇڭا كېسىپ ئېيتقىلى بولمايدۇكى، قاتتىل ئوڭ تەرەپتىكى يول بىلەن قاچقان. سول تەرەپ يولدىكى ئىز دۆگدىن چۈشكەندىكى ئىز، بۇنى قاتتىلنىڭ ئىزى دېيىشكە بولمايدۇ، ــ دەپتۇ.

ساقچى بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ ـ دە، دەرھال قوغلاپ مېڭىپتۇ. راست دېگەندەك، قاتىل مۇشۇ يولدىن چىقىپتۇ.

پاكار قوناق ۋە كالمېت ـ گۈبرىن ۋاكسىنسى

20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرى فرانسىيلىك باكتېرىئولوگىيە ئالىمى كالمېت بىلەن گۈبرىن سىل تاياقچە باكتېرىيىسىنىڭ سۈنئىي واكسىنسىنى سىناق قىلىپ ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىكەن، بۇنىڭ نامى كالمېت ـ گۈبرىن ۋاكسىنسى دەپ ئاتىلىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىنسانلار ياۋۇز دۇشمەنگە ــ سىل تاياقچە باكتېرىيىسىگە قارشى تۇرالايدىغان قۇدرەتلىك قورالغا ئىگە بوپتۇ. كالمېت بىلەن گۈبرىننىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدا قىرىق بىر ھېكايە بار، بۇ ھېكايە بىر پارچە يەردىكى پاكار قوناق بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

فویاش نۇرى سالقىن شامال بىلەن قوشۇلۇپ كىشىگە تازا ھۆزۈر بېغىشلايدىغان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى چۈشتىن كېيىن، پارتىز ئەترابىدىكى مارپوتېر دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خوجايىنى مار-پوتېر ئەپەندى ئۆزىنىڭ بىر پارچە قوناق ئېتىزى ئەترابىدا خاپا ھالدا ئايلىنىپ يۈرۈپتىكەن، ئۇدۇل تەرەپتىن بىر ئېگىز، بىر پاكار ئىككى ئادەم كېلىپ قاپتۇ. ئۇلار نېمىلەرنىدۇ مۇھاكىمە قىلىشۇاتقاندەك بىر-بىرى بىلەن سۆزلەشمەكتە ئىكەن:

ــ ۋېننا چېچەك ۋاكسىنىسىنى كالىغا ئەمىلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان يەردە، سىل باكتېرىيىسىنى باشقا ھايۋانلارغا ئەمىلەشكىمۇ بولۇشى كېرەك ئىدى، نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ئىككى قوچقارغا قىلغان تەجرىبىمىز دېگەن يەردىن چىقمايدۇ؟

ــ ئۇكا، ئالدىرىماڭ، ئېھتىمال بىزنىڭ ئايرىۋالغان سىل باكتېرىيىسىدە مەسىلە بولسا كېرەك.

ــ بەلكى شۇنداق بولغاندۇ، بىراق مەن بۇنىڭغا تازا دېگەندەك قايىل ئەمەس.

ئۇلار گەپ بىلەن بولۇپ مەيدان خوجايىنىنىڭ ئالدىغا كېيقاپتۇ. قارىسا قاغجىراپ كەتكەن ئېتىزدا بويلىرى پاكار، باشلىرى كىچىك-كىچىك قوناق تۇرۇپتۇ، سۇسىزلىقىنىڭ دەستىدىن قوناقلار شاخلىرى سارغىيىپ سولىشىپ كەتكەن.

ــ ئەھۋالدىن قارىغاندا، بۇ يىلقى ھوسۇل تازا ياخشى بولماي-دىغان ئوخشىمامدۇ؟ قوناقنىڭ ئۆسۈشى تازا ياخشى ئەمەستەك تۇرىدۇ، ئوغۇت يېتىشمىگەنمۇ، قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ ھېلىقى ئېگىز بويلۇق ئادەم مەيدان خوجايىنىدىن.

ــ ئۇنداق ئەمەس ئەپەندىم، بۇ خىل قوناق بىزگە كەلگىلى

ئون نەچچە يىل بولدى، ئەمدى بىرئاز چېكىنىپ قالغان بولسا كېرەك، — دەپۇ مەيدان خوجايىنى كۆلۈپ تۇرۇپ.

— ھە، نېمە دېدىڭىز؟ — سوراپتۇ ھېلىقى پاكار بىرسى ھەيران بولغان ھالدا.

— چېكىنگەن، ئۇرۇق ياخشى ئەمەس، — تەكرارلاپتۇ مەيدان خوجايىنى.

— مۇشۇنداق ئىشمۇ بارمۇ؟ — ھېلىقى ئېگىز بىرسىمۇ قىزىقىپ سوراپتۇ.

بۇ ئىككەيلەن گويا ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇشال ھالدا ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، ئالدىراپ كېتىپ قاپتۇ.

— ئۇرۇق چېكىنسە بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار، كۆپنى كۆرمىگەن ئادەم ئانچىكى ئىشلارغا ھەيران قاپىنۇ دېگەن مۇشۇ - دە! — دەپ ھەيران بوپتۇ مەيدان خوجايىنى ۋە ئۆزىگە ئۆزى سۆزلەپ ھېلىقى ئىككىيلەنىڭ ئارقىسىدىن قاراپ قاپتۇ.

ھېلىقى بىرى پاكار، بىرى ئېگىز ئىككىيلەن كالېھ بىلەن گۈبرىن ئىكەن. ئۇلار قوناقسىڭ چېكىنىشىنى دەرھال ئۆزلىرىنىڭ ئويلىغانلىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈپتۇ: زەھىرى كۆچلۈك بولغان سىل تاياقچە باكتېرىيىسىنى نىشانىنى بەلگىلەپ بىر ئەۋلاد - بىر ئەۋلادتىن بېتىشتۈرىدىغان بولساق، بۇنىڭ زەھىرىمۇ چېكىنمەمدۇ؟ مۇشۇ خىل زەھىرى چېكىنىگەن سىل تاياقچە باكتېرىيىسىنى ئادەم بەدىنىگە سالساق، ئادەم بەدىنىگە زىيان قىلىشىڭ ئورنىغا، بەدەندە ئىممۇنىنىپ ھاسىل قىلمامدۇ؟

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ساق 13 يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ، 230 - ئەۋلاد كۆندۈرۈلگەن سىل تاياقچە باكتېرىيىسىنىڭ سۈزۈكلۈ

ژاكسنسنى يېتىشتۇرۇپ، ئاخىرى مۇڭۇپپەقىيەت قازىنىپتۇ.

ئالاھىدە خىرمەت كۆرسەتكەن ئالىم كالىمبت بىلەن گوبرنىسك ئەمگىكىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، كىشىلەر بۇ ژاكسنسنىڭ نامىنى "كالمبت ـ گۇبرىن ژاكسنسى" دەپ ئاتاپتۇ.

قورقۇنچلۇق غەلىتە ھايۋان

فرانسىيلىك چوڭ بىئولوگىيە ئالىمى كوۋىئېر ئوقۇغۇچىلارغا بەكمۇ قاتتىق تەلەپ قويىدىكەن، شۇڭا كەپسىز ئوقۇغۇچىلار ھەمىشە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يامان گېپىنى قىلىپ يۈرىدىكەن.

بىركۈنى، ئادەتتىكە قىلىقسىز ئىشلارنى قىلىپ يۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرنەچچىسى بىر يەرگە جەم بولۇپ، مۇئەللىمنى تازا بىر ئەخمەق قىلىشنى قارار قىلىشىپتۇ.

ـــ مېنىڭ تەكلىپىم، بۇ ئىشنى قىلىمايدىغان بولساق، بولدى قىلايلى، قىلمىدىغان بولساق، بوۋايىنى بىرنەچچە كۈن قوپالمايدىغان قىلىۋېتەيلى، ـــ دەپتۇ چاتاقچىلارنىڭ باشلامچىسى كۆك، ئۇ بۇنداق ئىشلارنى پىلانلاشتا بوش كەلمەيدىكەن.

ـــ مەن بۇ تەكلىپنى قوللايمەن، ـــ دەپتۇ چاتاقچىلارنىڭ ئاتارمىنى بېتا دەرھال، ـــ بوۋاينى ياتقۇزۇپ قويمىدىغان بولساق، بىرنەچچە كۈن تازا ئوبدان ئويىنىۋالمىز.

ژېم، كارل قاتارلىق ئوقۇغۇچىلارمۇ ئادەم ئەخمەق قىلىمىدىغان ئىشلارنى قىلىشتا ئانچە كەينىدە تۇرمىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى، ئۇلارمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن قوشۇلۇپتۇ.

ئەمدى ئۇلار ھەربىرى لايىھىسى ئۈستىدە مەسلىھەت قىلىشىپتۇ.

ئەھلىيەتتە، بۇ لايىھنى كۆك ئاللىبۇرۇن ئويلاپ قويغانىكەن. كۆك لايىھنى ئېلان قىلىنسىكەن، ھەرقايسى "باتۇر"لار ئۇنىڭغا بىرىدەك قوشۇلۇپتۇ. ۋەزىپە تەقسىم قىلىنىپ، ھەركىم ئايرىم-ئايرىم تەييارلىق قىلىدىغان بوپتۇ. ھەربىرىدە ئەتىسى چۈشتىن كېيىن باشلىنىدىغان بوپتۇ.

ئايرىلىش ئالدىدا، "باتۇرلار" قوللىرىنى بىر-بىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇشۇپ، مەخپىيەتلىكنى قەتئىي ساقلاش توغرىسىدا تەكىرىنىڭ نامىدىن قەسەم ئىچىشىپتۇ.

ئەتىسى، كۈڭىر چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن كارىۋاتقا چىقىپ يانپاش-لاپ يېتىپ كىتاب ئوقۇشقا باشلاپتىكەن، كۆزى يۇمۇلۇپ بىرىدەمدىلا ئۇيقىغا كېتىپتۇ.

تۇيۇقسىز "تاراق" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ دېرىزە ئېچىلىپتۇ.

كۈڭىر ئۇيقۇلۇڭ كۆزىنى ئاستا ئېچىپ، دېرىزە تەرەپكە قارىغا-نىكەن، دېرىزىدىن يۇزىنىڭ ھەمىمە يېرى تۆك، ئاغزى قىپقىزىل قان، بېشىدا مۈگىزى بار قورقۇنچلۇق غەلىتە بىر ھايۋان كۆرۈنۈپ-تۇ. بۇ ھايۋان خىرىس قىلغان ھالدا ئىكىكى پۇتىنى دېرىزىدىن كىرگۈزۈپ، گويا كۈڭىرغا ئېتىلىپ، ئۇنى يەپ چاينىۋېتىدىغاندەك بىر قىياپەتتە تۇرۇپتۇ.

بىراق، بۇڭاي بۇ غەلىتە ھايۋانغا بىرلا قاراپ قويۇپ، ئۇنىڭغا پىسەنتمۇ قىلماي ئۇيقىسىنى ئۇخلاۋېرىپتۇ.

ــ خاھ، خاھ، خاھ، ــ ھېلقى "غەلىتە ھايۋان" بىر سىلكىنىپتە-كەن، ئۇنىڭ ئارقىسىدا كۆك بىلەن بېتا پەيدا بوپتۇ، دېرىزىدىنمۇ ژېم قاتارلىق بەش، ئالتە بالىنىڭ بېشى كۆرۈنۈپتۇ.

ــ ھە، چاتاقچىلار، چۈش ۋاقتىدا ئۇخلىمای جىنىدەك يامىنىپ

نېمە قىلىپ يۈرۈسلەر؟ ــ دەپتۇ كۆڭىبر. ئۇ بۇ بىرنەچچە چاتاقچى ئوقۇغۇچىنى كۆرۈپ، بىر تەرەپتىن، ئۇلارغا قىزىقىپ قاراپتۇ، يەنە بىر تەرەپتىن، كۈلگىسى كەپتۇ.

ــ مۇئەللىم، بىزنىڭ بۇ غەلىتە ھايۋان بولۇپ ياسىنۇالغىنىمىزنى بىلمەيسىز، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە نېمىشكە قورقۇپمۇ قويمايسىز؟ ــ سوراپتۇ كارل تاقەتسىزلىك بىلەن. باشقا ئوقۇغۇچىلارمۇ كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ مۇئەللىمنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ.

ــ دەرستە بۇ نەرسىنى سۆزلەپ بەرگەنىدىغۇ، موگگۈزى بار، تۈياقلىق ھايۋانلار ئوت ـ چۆپ يەيدىغان ھايۋانلار بولۇپ، ئۇلار گۆش يېمەيدۇ. شۇڭا بۇنىڭدىن قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كۆڭىبر كۈلۈپ تۇرۇپ.

ــ ھە، مۇنداق دەڭ، راست ئەمەسمۇ، ــ دېيىشىپتۇ ئوقۇغۇچىلار بىردىنلا ھوشىنى تېپىپ. بۇ غەلىتە ھايۋاننى ياسىغانلار ۋە شۇ رولنى ئويناپ چىققانلار شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن ئىككىنچى بۇنداق ئىشنى قىلمايدىغان بوپتۇ.

لىگگىلىتاختاق ۋە تىگىشغۇچ

1816 ـ يىلىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى، فرانسىيىنىڭ پارىژ شەھىرىدىكى ناك دوختۇرخانىسىدىن بوي ـ تۇرقى كېلىشكەن ئېگىز بىر دوختۇر چىقىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ ئىسمى لېرناك (1781 ــ 1826) بولۇپ، قاپىقى تۇرۇلگەن ھالدا نېمىلەرنىدۇ ئويلاۋاتقانىكەن.

بايا تىن، باي ئاقسۆڭەك ئائىلىدىن كېلىپ چىققان بىر خىنىم كېسەل كۆرسىتىش ئۈچۈن دوختۇرغا كەپتۇ. كېسەل كۆكسىنىڭ

ئەتراپىنى كۆرسىتىپ، شۇ جايىنىڭ ئاغرىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپتۇ. لېرناك بۇ خىنمىسىنىڭ يۈرەك كېسىلى بولسا كېرەك دەپ گۇمان قىلىپ، قۇلقىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە يېقىپ، يۈرەكسىنىڭ سوقۇشىنى ئاڭلاپ بافماقچى بوپتۇ.

ــ بۇنداق قىلسا قانداق بولىدۇ؟ــ دەپتۇ خىنىم يۈزى قىزارغان هالدا.

خىنىم كەتكەندىن كېيىن، لېرناك بىر خىل ئەسۋاب كەشىپ قىلىپ، كېسەلنىڭ يېنىدا تۇرۇپ يۈرىكىنىڭ سوقۇشى ۋە نەپەس ئېلىش ئاۋازىنى ئاشۇ ئەسۋاب بىلەن ئاڭلاشنى ئويلاپ يۈرۈپتۇ.

بىركۈنى لېرناك كىچىك قىزنى ئېلىپ، سەيىلى ئۈچۈن باغچىغا كىرىپتۇ، باغچىدا كېتىۋېتىپ كۆزى بىردىنلا لىگىملىتاختاق ئويۇنۇاتقان ئىككى بالىغا چۈشۈپ قاپتۇ. بۇ بالىلارنىڭ بىرسى لىگىملىتاختاقنىڭ بىر ېيىشىدا قۇلقىنى ئۇنىڭ تاختىسىغا مەھكەم يېقىپ تۇرۇپتۇ؛ يەنە بىرسى بولسا، يەنە بىر يېشىدا تۇرۇپ، قولىدىكى مىخ بىلەن تاختاينى ئاستا سىزىپ، "ئاڭلىدىڭمۇ؟" دەپتۇ، قۇلقىنى يېقىپ تۇرغىنى "ئاڭلىدىم، شۇنداق ئېنىق ئاڭلىدىم" دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

لېرناك بۇ ئىشقا قىزىقىپ، بۇ ئىككى بالا كەتكەندىن كېيىن، قۇلقىنى لىگىملىتاختاقنىڭ بىر تەرىپىدىكى تاختايىغا چىڭ يېقىپ، قىزنىڭ قولىغا ئاچقۇچنى بېرىپ، يەنە بىر تەرەپتىكى تاختاينى ئاستا سىزىشقا بۇيرۇپتۇ. قىزى ئاچقۇچ بىلەن سىزغانىكەن، راست دېگەندەك "تىك، تىك" قىلغان ئاۋاز ئېنىق ئاڭلىنىپتۇ.

ئۇ بۇنىڭدىن ئىلهام ئېلىپ بۇنداق بىر داۋلىسى چۈشىنىۋ: ئاۋاز هاۋا ئارقىلىق تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىلىدۇ، ئارىلىق يىراق بولسا،

ئاۋاز ئاڭلانمايدۇ، ئەگەردە ئاۋازنى ياغاچ نەيچە ياكى باشقا نەيچە بىلەن يەتكۈزگەنسدە، ئاۋاز تەرەپ-تەرەپكە تارقىلىپ كېتەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ياغاچ قاتارلىق جىسىم ئارقىلىق ئاۋاز يەتكۈزگەندە، بۇنىڭ ئىقتىدارى ھاۋاغا قارىغاندا يۇقىرى بولىدۇ، زىيانمۇ كۆپ بولمايدۇ، ئارىلىق يىراقراق بولغان تەقدىردىمۇ ئىككىنچى تەرەپتە تۇرۇپ ئاۋازنى ئېنىق ئاڭلاشقا بولىدۇ.

دوختۇرخانىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، لېرناك بىر تال ئۇزۇن تاياقنى تېپىپ، بىر ئۇچىنى كېسەلنىڭ كۆكسىگە قويۇپ، يەنە بىر ئۇچىنى ئۆزىنىڭ قۇلىقىغا تېقىپتىكەن، راست دېگەندەك كېسەلنىڭ يۈرىكىنىڭ سوققان ئاۋازى ئېنىق ئاڭلىنىپتۇ. كېيىن لېرناك ياغاچ نەيچىنىڭ تاياققا قارىغاندا ياخشى بولىدىغانلىقىنى بايقاپتۇ-دە، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ياغاچ نەيچە ئىشلىتىدىغان بوپتۇ.

دوختۇرلار ئىشلىتىۋاتقان تىڭشىغۇچ شۇنىڭدىن كەلگەنىكەن.

بىر سومكا زىننەت بۇيۇمى

فرانسىيىنىڭ پارىژ شەھىرىدىكى ھەشەمەتلىك كاتتا بىر مېھمانخانا.

بىركۈنى ئەتىگەنلىكى مېھمانخانىنىڭ جىڭلىسى ساقچى ئىدارىسىغا مېھمىنىمىز سانا خېنىمنىڭ نۇرغۇن قىممەت باھالىق زىننەت بۇيۇمى سېلىنغان سومكىسىنى ئوغرى ئالدى، دەپ مەلۇم قىپتۇ.

بىرنەچچە منوتتىن كېيىن، ساقچى باشلىقى خارگىن يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئەتراپىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆرگەندىن كېيىن، سانا خېنىمنى چاقىرتىپ ئەنزىنىڭ يۈز بېرىش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپتۇ.

سانا خېنىم شركەتكە ۋەكىل بولۇپ بىر خەلقئارا كۆرگەزمىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنىكەن. ئايروپىلاندىن چۈشۈپلا مۇشۇ مېھمانخانىغا كەپتۇ، ئۇنىڭ قول سومكىسىدا نۇرغۇن ئېسىل زىننەت بۇيۇملىرى بار ئىكەن. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئايال كۆتكۈچىسى ئۇنىڭ قولىدىن سومكىنى ئېلىپ كارىۋاتنىڭ بېشىدىكى ئىشكاپقا سېلىپ قويغانىكەن.

ــ خېنىم، نېمە لازىم بولسا تاپشۇرۇۋېرىڭ، ــ دەپتۇ ئايال كۆتكۈچى ئىنتايىن سەممىي ھالدا.

ــ باشقا ئىشىم يوق، ئەتە ئەتىگەندە بىر قاچا ئىسسىق سۇت ئەكىرىپ بېرىڭ، ــ دەپتۇ سانا خېنىم.

ئۇخلاشتىن بۇرۇن سانا خېنىم زىننەت بۇيۇملىرىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپتىكەن، ھەممىسى ئۆز پېتى تۇرۇپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەندە، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ كونۇپكىنى بېسىپ، ئايال كۆتكۈچىنىڭ سۇت ئەكىرىپ بېرىشىنى ئوقتۇرۇپتۇ- دە، ئۆزى يۇز يۇيۇدىغان ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. چىشىنى چوتكىلاپ بولۇپ، يۇزىنى يۇيايدەپ تۇرۇشىغا ياتاقنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپتىكەن، كۆتكۈچى ئايال سۇت ئەكىرگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماپتۇ. يۇزىنى سوپۇنلاپ بولۇپ، چايىقايدەپ تۇرۇشىغا سىرتتىن "ۋاي" دەپ چىقىرىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ "گۈلدۇر" قىلغان بىر تاۋۇش ئاڭلىنىپتۇ. سانا خېنىم يۈگۈرۈپ چىقىپ قارىسا ئايال كۆتكۈچى ھوشسىز يېرىدە ياتقان، پېشانىسىدىن قان ئېقىۋېتىپتۇ. كارىۋاتنىڭ بېشىدىكى ئىشكاپقا قارايتىكەن، قول سومكىسى كۆرۈنمەپتۇ، ئۇ بۇ ھالنى كۆرۈپ قېتىپلا قاپتۇ...

ساقچى باشلىقى خاركېن سانا خېنىمنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى

ئاڭلاپ بولۇپ، هوشىغا كەلگەن ئايال كۆتكۈچىنى يوقلاپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بايا‌تىنقى ئەھۋاللارنى بىرقۇر سۆزلەپ بېرىشنى ئېيتىپتۇ.

ــ بايا‌تىن، ــ دەپتۇ بېشى بىزە يارىلانغان ئايال كۆتكۈچى ناھايىتى قىينالغان هالدا، ــ سانا خېنىمنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن بىر قاچا سۈت ئەكىرگەنىدىم. بىراق ئىشىكتىن كىرىشىمگە كەينىمدىن سوغۇق شامال ئۇرۇلغاندەك قىلدى، مەن ئۆرۈلۈپ بولغىچە ئارقام-دىن بىر ئەر كىشى كەلدى ــ دە، ماڭا ئېتىلىپ بىر مۇشت سالدى، مەن دەرھال يەرگە يىقىلدىم، بېشىم ئايلىنىپ ياتقاندا هېلىقى ئەر كىشىنىڭ بىر سومكىنى كۆتۈرۈپ قاچقاندەك قىلغانلىقىنى كۆرگەن-دەك قىلدىم.

ــ ئۇ ئادەمنىڭ چىرايى قانداق ئىكەن؟ ــ سوراپتۇ ساقچى باشلىقى.

ــ ئېنىق كۆرەلمىدىم.

ساقچى باشلىقى سوئالنى توختىتىپ، كارىۋات بېشىدىكى ئىشكاپ-نىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئىسسىق سۈتنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ:

ــ سانا خېنىم، سۈتىڭىزنى تېخى ئىچمەپسىزغۇ، ــ دەپتۇ.

ــ توغرا، دېمىسىڭىز، ئۇنىتۇپ قالىدىكەنمەن.

ــ خېنىم، سوۋۇپ قالغانىدۇ، مەن چىقىپ ئىسىتىپ ئەكىرىپ بېرەي، ــ دەپتۇ هېلىقى ئايال كۆتكۈچى سەممىي هالدا.

ــ كۆتكۈچى خېنىم، بولدى ئويۇنىڭىزنى ئەمدى ئاخىرلاشتۇ-رۇڭ، شىرىكىڭىزنىڭ كىملىكىنى تاپشۇرۇڭ، ــ دەپتۇ ساقچى باشلىقى مەسخىرە ئاھاڭىدا.

ــ ساقچى باشلىقى، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ــ ئايال كۆتكۈچىنىڭ چىرايىدا بىردىنلا قان قالماپتۇ.

ـــ سز بايانتن، ئىشكتىن كىرىشىمگە ئارقامدىن بىر ئەر كىشى چىقىپ بىر مۇشت قويغانىدى، ئىشىك ئالدىغا يېقىلدىم، دېدىكىز، بىراق بۇ لىق قاچا سۇب يەرگە تۆكۈلۈشىك ئورنىغا كارىۋات بېشىدىكى ئىشكاپقا چىقىپ قاپتۇ، بۇ بىر مۆجىزە ئەمەسمۇ؟

ئايال كۆتكۈچىنىڭ زۇۋانى تۇتۇلۇپ ھېچ نەرسە دېيەلمەي قاپتۇ. ئەسلىدە، ئۇ بايانتىن ئۈيگە كىرگەندە، سۇتنى ئىشكاپنىڭ ئۈستىگە قويۇپ بولۇپ، سومكىنى ئېلىپ، ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە ئۆزى كېلىشىپ قويغان ئوغرىغا بېرىپتۇ، ئاندىن ھېيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ، قەستەن ھېلىقى ئوغرىغا بىر مۇشت ئۇرغۇزۇپتۇ.

ساقچى باشلىقىنىڭ سۇرۇشتۇرۇشى بىلەن ئايال كۆتكۈچى ئاخىرى ئۆزىنىڭ شېرىكى ۋە قېممەت باھالىق رىسنەت بۇيۇمى سېلىنغان سومكىنى تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ.

ئاننانىڭ كارامىتى

لوكېيونىڭ مەلۇم بىر يېرىمدىكى يەر ئاستى تۆمۈرىيولىدا يوىز ئاخىرقى بېكەتكە يېتىپ كەپتىكەن، فرانسىيە مۇخبىرى ئاننا خېنىم قىستاپ يۇرۇپ بىرسنچى بولۇپ پويىزدىن چىقىپتۇ ـ دە، ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن ساقچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ـــ پورتمىلمىنى ئوغرى ئېلىۋالدى، ئاقىزۇرۇشۇپ بەرسەڭلار، ـــ دەپتۇ.

ساقچىلار خۇددى ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەرىدەك كەينى ـ كەينىدىن چىقىۋاتقان ئادەملەر توپىغا قاراپ، قاپىقىنى سۇرۇپ، قولىنى سىلكىپ ئىلاج قىلالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ:

— خېنىم، كەچۈرۈڭ، بۇنچىۋالا يولۇچىنىڭ ھەممىسىنى بىر-بىرلەپ ئاختۇرالمايمىز، — دەپتۇ.

— يېنىنى ئاختۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق، ئەرلەرنىڭ ئايىغىنى سالدۇرۇپ، پۇتىنىڭ دۈمبىسىگە قارىساقلا، ئوغرىنى تاپقىلى بولىدۇ، — دەپتۇ ئانىنا.

— بۇ قانداق بولغىنى؟

— مەن ئوغرىنىڭ پۇتىنىڭ دۈمبىسىگە قاتتىق بىرنى دەسسۈەتكەن، پۇتىنىڭ دۈمبىسىدە چوقۇم ئايىغىمنىڭ پاشنىسىنىڭ ئىزى قالغان بولۇشى مۇمكىن.

بايانتىن ئانىنا پويىزنىڭ ئۆتۈشىدىغان يېردە قىستىلىپ يۇرگەندە، بۇرۇنغا تاماكا پۇرىقى پۇراپتۇ، دەل شۇ چاغدا كەينى تەرەپتىن بىر ئەر كىشىنىڭ قولىنى ئاننانىڭ كۆكسىگە ئۇزىتىپتۇ. ئانىنا توكيونىڭ لۈكچەكلىرى، يانچۇقچىلىرى ھەمىشە يەر ئاستى پويىزدا ئەنزە تۇغدۇرىدىكەن، كىمكى شۇ مەيداندا ۋارقىرىسا، پىچاق يېيدىكەن دەپ ئاگاھلىغانكەن. شۇڭا ئانىنا ۋارقىرىيالماي، ئالدىدىكى ئادەم ئىتتىرىۋەتكەندەك بولۇۋېلىپ، ھېلىقى ئادەمنىڭ پۇتىغا قاتتىق بىرنى دەسسۈەتكەنكەن...

ساقچىلار ئاننانىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، چىقىش ئىشىكى ئالدىدا تۇرۇپ بىر-بىرلەپ ئەرلەرنىڭ ئايغىنى سالدۇرۇپ تەكشۈرۈپتۇ. قارىسا، راست دېگەندەك بىر ئەر كىشىنىڭ سول پۇتىنىڭ دۈمبىسىدە قىزىل ئىششىق كۆرۈنۈپتۇ، بۇ ئىز ئاننانىڭ ئايىغىنىڭ پاشنىسىنىڭ ئىزى بىلەن ئوخشاش چىقىپتۇ. ساقچىلار ئۇ ئادەمنى دېجۇرنىلار ئۆيىگە ئاپىرىپ ئاخنۇرىپتىكەن، ئاننانىڭ پورتمىلى چىقىپتۇ. ئەسلەدە، بۇ يانچۇقچى بايانتىنقى قىستاڭچىلىقتا ئاننانىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋې-

لىپ، ئالدىن ئۇنىڭغا ئەسكىلىك قىلىپ دىققىتىنى بۆلگەندىن كېيىن، ئاندىن پورتمىلىنى ئوغۇرلىغانىكەن.

كېيىن باشقىلار ئانىنادىن سوراپتۇ:

ــ ئۇ چاغدا سىز ئارقىڭىزدا تۇرغان ئەرنىڭ پۇتىغا دەسسەپسىز، ئۇنىڭ باشقا ئادەم بولماي، دەل سىزنىڭ پورتمىلىڭىزنى ئوغۇرلىغان ئوغرى ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىڭىز؟

ــ ئەگەر، ــ دەپتۇ ئانىنا كۆزىدىن قانداقتۇر بىر سېھرىي كۈلكىسىنى ئىپادىلەپ تۇرۇپ، ــ باشقا ئادەمنىڭ پۇتىغا دەسسىگەن بولسام، ئۇ ئادەم ۋاراقراپ پويىزنى بېشىغا كىيىپ، مېنى ئەيىبلىگەن بولاتتى. لېكىن مەن پۇتىغا دەسسىگەن ئادەم غىڭ قىلالماي قالدى، بۇ ئۇنىڭ پورتمىلىنى ئوغۇرلىغان ئادەمنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. چۈنكى ئۇ ئەسكىلىكىنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ ئۇن چىقىرالمىغان.

ــ يارايسىز، سىز جىنايەتچىنىڭ پىسخىكا ھالىتىگە قاراپ ھۆكۈم چىقىرىپسىز. ئوغرىنىڭ پۇتىغا كېلىشتۇرۇپ دەسسىگەنلىكىڭىز ئۇچۇن، مۇشۇ دەسسەشنى ئانىنانىڭ كارامىتى دېسەك بولىدىكەن، ــ دېيىشىپتۇ ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپ.

كەم چىققان بەتتىكى مەخپىيەتلىك

رودىن كۇتۇپخانىسىنىڭ باشقۇرغۇچىسى گالى خىزمەتىنى تولمۇ ئىنچىكە ئىشلەيدىغان قىز ئىدى. بىركۈنى ياشاىغان بىر ئايال «مانىنۇرا نېمىگە ئېرىشتى» دېگەن كىتابنى قايتۇرۇپ بېرىش ئۇچۇن كەپتۇ. گالى قىز كىتابنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ 41 ــ ، 42 ــ بەتلىرىنىڭ

كەم تۇرغانلىقىنى بايقاپتۇ.

مەن ئارىيەت ئالغاندا ئاشۇ بەتلىرى يوقىكەن، بۇنى ئالدىن سىزگە ئېيتىپ قويماپتىمەن، ــ دەپتۇ ھېلىقى ئايال چۈشەندۈرۈپ.

ــ كىتابنىڭ كەم بېتى سىز كىتابنى ماڭا قايتۇرۇۋاتقاندا بىلىندى، شۇڭا بەلگىلىمە بويىچە تۆلەپ بېرىشىڭىز كېرەك، ــ دەپتۇ گالى قىز كۈلۈپ تۇرۇپ.

ھېلىقى ياشانغان ئايال بەلگىلىمە بويىچە تۆلەشكە تېگىشلىك پۇلنى تاپشۇرۇپتۇ.

گالى قىز بۇ ئايالنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئۇ يان، بۇ يان ۋاراقلاپ كۆرۈپتۇ ـ دە، 43 ـ بەتنىڭ بىر قانچە يېرىدە ناھايىتى ئىنچىكە سىزىق ئىزىنى كۆرۈپ قاپتۇ، قارىسا بۇ گويا ئويمىكەشلەرنىڭ پىچىقىغا ئوخشاش ئىتتىك بىرنەرسە بىلەن سىزغاندەك كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ دەسلەپ كىتابنىڭ ئاشۇ بېتىنى زەڭ قويۇپ ئوقۇپتۇ ۋە قېرىنداش بىلەن ھېلىقى سىزىلغان ئىزنى يېڭىلاپ-تۇ، يېڭىلاش نەتىجىسىدە ئۇنىڭ سىزىقلىرى مانا مەن دەپ ئېنىق كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ سىزىق ئىزىنىڭ ھەممىسنى يېڭىلاپ بولغاندىن كېيىن، شۇنى بايقاپتىكى، بۇ سىزىقلار خەتلەرنىڭ ئەتراپىدىلا بولماستىن، بىر قىسمى خەتنىڭ ئەتراپىدا، يەنە بىر قىسمى خېتى يوق ئاق يەردە، بەزىلىرى بولسا پۈتۈنلەي ئاق يەردىلا ئىكەن. ئۇ بىردىنلا ئۇزۇنىڭ مۇناسىۋەتسىز بەت بىلەن ئاۋارە بولۇپ يۈرگەنلىكىنى، ھەقىقىي مەخپىيەتنىڭ كەم چىققان بەتتە ئىكەنلىكىنى، 43 ـ بەتتىكى ئىزلارنىڭ ئالدىنقى بەتتىن ئۇتكەن ئىز ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ.

ئۇ بىر كىتابخانىغا بېرىپ «مانىنۇرا نېمىگە ئېرىشتى» دېگەن كىتابتىن بىرنى سېتىۋېلىپ، ئېھتىيات بىلەن ئۇنىڭ 41 ـ ، 42 ـ بەتـ

لىرىنى كېسۋاپتۇ ـ دە، ئۇنى ئەسلىدىكى كىتابنىڭ 44 ـ بېتىنىڭ ئاخىرىغا قىستۇرۇپ قويۇپتۇ. ئاستى ـ ئۈستىنى توغرىلاپ بولغاندىن كېيىن، ئىككى ۋاراقنىڭ ئارىسىغا بىرۋاراق قارا قەغەز قويۇپ، 43 ـ بەتتە بار سىزىقلارنى بىر قۇر يېڭىلاپ چىقىپتۇ. يېڭىلاپ بولغاندىن كېيىن ھېلىقى ۋاراقنى سۇغۇرۇۋېلىپ، خۇشالىق بىلەن ئەتراپتىكى سىزىقتا ئويۇلغان خەتلەرگە دىققەت قىپتۇ:

داۋالاش ئېلىپ كېلىنگەن ساقلاش بەك ياماق بالا ئارزۇلۇق كەتكەن يۈەن ئۇ سالامەتلىك سىز ئەللىك جاۋاب تۇمەن.

قىز بۇلارنى كۆرۈپ بىرئاز ئۇمىدسىزلىنىپتۇ، بۇ سۆزلەرنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن ھېچقانداق باغلىنىشى يوق ئىكەن. بۇنى مەلۇم بىر ئادەم ئوينىشىپ شۇنداقلا سىزىپ قويغان بىر بەلگە دېيىشكە بولامدۇ؟

ئۇ يەنە كىتابنىڭ 41 ـ بېتى ئۇستىدە تەپسىلىي مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، ئاخىرى بۇ ئىزنىڭ ھەربىر تاق خەتسىنىڭ ئەتراپىغا ئويۇلغان رام ئىكەنلىكى، ئەمەلىيەتتە بىرسىنىڭ 41 ـ بەتتىكى خەتلەرنى ئويۇپ ئالغاندا، ئىزسىنىڭ 43 ـ بەتكە چىقىۋالىقىنى بايقاپتۇ. ئۇ ئەدى ھوشىنى تېپىپتۇ: بۇ خەتلەرنى بىردىن ـ بىردىن ئويۇپ ئالغانىكەن، ئۇنى قانداق تىزىمەن دېسە، شۇنداق تىزغىلى بولىدۇ. بۇ خەتلەرنىڭ تەرتىپىنى ئۆزگەرتىپ كۆرسە، نەتىجە قانداق بولۇپ چىقار؟

ئۇ خەتلەرنىڭ تەرتىپىنى بىرقانچە قېتىم ئالماشتۇرۇپ كۆرۈپتىكەن، ئاخىرى مۇنداق بىر جۈملە مەنىلىك سۆز بولۇپ چىقىپتۇ:

ئارزۇلۇق ئالىمزنىڭ سالامەتلىكى بەك ناچار، ئەللىك (ياكى ئون بەش)تۇمەن ئېلىپ كېلىپ، ئۇنى داۋالىتىڭ، جاۋاب كۈتىمىز.

گالى قىز بىردىنلا «ئارزۇلۇق بالا» ۋە «ئەللىك تۇمەن» دېگەن سۆزلەرگە دىققەت قىپتۇ. ئۇنىڭ يۈرىكى قاتتىق سالغىلى تۇرۇپتۇ.

بۇ چوقۇم بىر باغلاپ تۇتۇۋېلىش ئەنزىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن، بۇلاڭچى پوچۇركىسىك ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، كىتابتىن خەتنى ئويۇۋېلىپ، ئۇنى بىر جۈملە سۆز قىلىپ تۇزۇپ، "ئارزۇلۇق بالا"نىڭ ئائىلىسىگە ئەۋەتىپ، ئۇلاردىن "ئەلىك تۇمەن" ياكى "ئون بەش تۇمەن" تەلەپ قىلغان. ئۇ ئۇزىنىڭ بۇ ھۆكمىنى دەرھال ساقچىغا مەلۇم قىپتۇ.

ساقچى باشلىقى بېئىرگالى قىزغا مۇشۇ ئىشتىن بۇرۇن كىتاب ئاريەت ئالغانلارنىڭ ئىسىملىكىنى يازدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆزى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى تەكشۈرۈپتىكەن، راست دېگەندەك بىر گۇماندىلىق ئۇنسۇر ئېنىقلىنىپ، باغلاپ تۇتۇپ كېتىش ئەنزىسىدىن بىرى پاش بوپتۇ.

دېھقانلارنىڭ دەرەخ كېسىشى

گېرمانىيىنىڭ ۋېتتىدىن ھاۋسىن دېگەن يېرىدىكى ۋېرنىكېن دەريا ـ سىنىڭ يۇقىرىقى ئېقىمىدىكى كەنتنىڭ ئارقا تەرىپى قېلىن ئورمانلىق بولۇپ، يېنىدا تۇگمەنگە سۇ بارىدىغان بىر ئۆستەڭ بار ئىكەن، ئالدى تەرىپىدىكى ئانچە ئۇزاق بولمىغان جاي ئوبدان ئىكەن. بۇنىڭدىن خېلى ئۇزاق يىللار بۇرۇن، بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئەقلىلىق ۋە چۈھەر ئىكەنلىكىنى بىراق ـ يېقىندىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىدىكەن. كىشىلەرنى ھەممىدىن بەك قىزىقتۇرىدىغىنى بۇ دېھقانلار ـ نىڭ چاقچاقچى ۋە تەۋەككۈلچى ئىكەنلىكى ئىكەن.

بىركۈنى دېھقانلار گراف جونناس فون چىموبېننىك بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، كەنت ئالدىدىكى چوك يولدا پۈت ـ

لىرنىي بىر-بىرىگە ئالماشتۇرۇشۇپ، دۆگلەك بولۇپ ئولتۇرۇۋېلىپ، قالايمىقان ۋارقىراپ، جارقىراپ، ئۆزئارا دە-تالاش قىلغىلى تۇرۇپتۇ، گراف ئېتىنى توختىتىپ، ئۇلاردىن نېمە تالىشۋاتقانلىقىنى سوراپتۇ. دېھقانلار ئۆزىنىڭ پۈتىنى تاپالمىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزئارا دە-تالاش قىلىشۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ، گرافتىن ھەربىر دېھقانىنىڭ پۈتىنى تېپىۋې-لىشىغا ياردەم قىلىشىنى سوراپتۇ، ئەگەر گراف مۇشۇ ئىشتا ئۈتۈپ چىقىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا بىر خالتا ئاشلىق بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ.

جونناس بۇ ئىشقا قىزىقىپ ئېتىدىن چۈشۈپتۇ-دە، قولىغا كال-تەكتىن بىرنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ پاچىقىغا تازا ئۇرۇپتىكەن، كالىنىڭ كىمنىڭ پۈتىغا تەگسە، شۇ دەرھال ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپتۇ. دېھقانلار جوننىاسنىڭ ئۈتۈپ چىققانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭغا بىر خالتا ئاشلىق بېرىدىغان بوپتۇ.

جونناس ئەپەندى ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئادەملىرىگە ھەم يوغان، ھەم ئۇزۇن خالتىسىدىن بىرنى تىكىۋۈپتۇ، بۇ خالتىغا بىر ماشىنا ئاشلىقنى قۇيسىمۇ تولمايدىكەن. بۇ خالتىنى كۆرگەندىن كېيىن دېھقانلارنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قاپتۇ. بۇ خالتىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن قانچىلىك ئاشلىق كېتەر؟! بىراق خەتتە بىر خالتا ئاشلىق دەپ ئېنىق يېزىلغان، لەۋنى چىشلەپ بولسىمۇ خالتىنى تولدۇرماقتىن باشقا ئامال يوق.

دېھقانلار بۇ ئىشتا زىيان تارتقاندىن كېيىن، زىيانىنى تۆلىتىۋېلىش قارارىغا كەپتۇ.

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، دېھقانلار بىرقانچە كىشىنى ۋەكىل سايلاپ، جونناس ئەپەندىنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ ئورمانلىقىدىن ئۆي سېلىش ئۈچۈن ئازراق ياغاچ كېسىۋېلىشىنى

ئىلتىماس قىلغاندىكەن، **جوننىاس ئەپەندى** بۇنىڭغا دەرھال ماقۇل بوپتۇ.

دېھقانلار جوننىاسنىڭ **ئورمانلىقىنىڭ** ئۇ قېتىمدىن چوڭ بىر **تۈپ** دەرەخنى كېسىپتۇ-دە، ئاندىن جوننىاسنىڭ ئالدىغا ئادەم ئەۋەتىپ، ئۆزلىرىنىڭ پەقەت بىر تۈپلا دەرەخ كەسكەنلىكى، لېكىن دەرەخ بەك يوغان بولغانلىقتىن، يۆتكەشكە ئەپسىز بولۇاتقانلىقىنى ئېيتىپ، دەرەخنى شۇ پېتى يۆتكىۋېلىش ئۈچۈن، ئورماندىن **يول** ئېلىشقا ماقۇل بولۇشنى، شۇنىڭدەك يول بويىدىكى ياغاچنى ئېلىپ مېڭىشقا پۈتۈ-لاشقان دەرەخلەرنىمۇ كېسىپ بىللە ئېلىپ مېڭىشقا قوشۇلۇشنى ئىلتىماس قىپتۇ. جوننىاس دېھقانلارنى نادان دەپ بىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بوپتۇ.

دېھقانلار ياغاچنى ئادەتتىكىدەك ئۆزۈنىغا ئېلىپ ماڭماي، توغرا-سىغا قويۇپ، ئىككى ماشىنا بىلەن ئېلىپ مېڭىپتۇ. بۇ دەرەخ ھەم يوغان، ھەم ئۇزۇن بولغاچقا، ئۇنىڭ شاخلىرى ئىككى تەرەپتىن خېلى يىراققا سوزۇلۇپتۇ. ئۇلار ياغاچنى ئېلىپ ئورماندىن چىقىش جەريانىدا، بۇ چوڭ دەرەخنىڭ شېخى تەككەنلىكى دەرەخنى قويماي كېسىپ، كەنتكە ئېلىپ كەپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆتكەندىكى زىيىننى تولتۇرۇلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە بىر مۇنچە پايدا ئاپتۇ.

جوننىاس شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ يەردىكى دېھقانلارنى سەل چاغلىمايدىغان بوپتۇ.

گۈمبەز ئۈستىدىكى پارس مۈشۈكى

بىر ئىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلى.

بىركۈنى، كۆزەينەك تاقىۋالغان بىر نېمىس كوماندىرى دۇربۈننى قولىغا ئېلىپ، ئالدى تەرەپتىكى فرانسىيە قوشۇنىنىڭ بازىسىغا قاراپ، بىر پارس مۇشۇكىنىڭ يېراقتىكى گۈمبەزنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ، ئاپتاپ سىنىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

ــ قىزىق ئىش، بۇ مۇشۇك خۇددى كىشىشىپ قويغاندەك ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 8 ــ 9لاردا ئاشۇ يەردە ئولتۇرۇپ ئاپتاپ سىنىدۇ، بۇ ئىشنىڭ داۋاملاشقىنىغا 4 ــ 5 كۈن بولۇپ قالدى. بۇ ئىش زادى نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ؟ ــ سوراپتۇ ھېلىقى نېمىس كوماندىرى يېنىدا تۇرغان بۇرۇتلۇق كوماندىردىن.

ــ بەلكى بۇ بىر ياۋا مۇشۇك بولسا كېرەك، ــ دەپتۇ ھېلىقى بۇرۇتلۇق.

ــ ياق، ئۇنداق ئەمەس، ياۋا مۇشۇك كۈندۈزى چىقمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە توپ ئاۋازى گۈمبۈرلەپ تۇرغان بۇنداق ئۇرۇش مەيدانىغا يېقىنمۇ كەلمەيدۇ. قاراپ بېقىڭ، بۇ ناھايىتى چىرايلىق بىر پارس مۇشۇكى ئىكەن، ــ دەپتۇ كۆزەينەكلىك كوماندىر ھېلىقى بۇرۇتلۇققا دۇربۈننى سۈنۈپ بېرىپ.

بۇرۇتلۇق دۇربۈن بىلەن قاراپتىكەن، راست دېگەندەك تۈكلىرى پارقىراپ تۇرغان، كۆزلىرى خۇددى كەھرىۋادەك يالتىراپ تۇرغان پارس مۇشۇكى ئەمەسمۇ...

ــ ئۇرۇش مەزگىلىدە بۇنداق قىممەت باھالىق مۇشۇكنى بۇنداق يەرگە ئېكلىپ ئويناش ھەرگىزمۇ تۈۋەن دەرىجىلىك كوماندىرلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. ئۇلار مۇشۇك ئويناشنى خالىمايدۇ، باشلىقلىرىمۇ بۇنداق قىلىشقا رۇخسەت قىلمايدۇ، ــ دەپتۇ كۆزەينەكلىك نېمىس كوماندىرى، ــ شۇڭا، مەن شۇنداق ھۆكۈم قىلالايمەسكى، ئاشۇ

گۈمبەزنىڭ ئەتراپىدا فرانسىيە قوشۇننىڭ يەر ئاستى قوماندانلىق شتابى بولۇشى مۇمكىن.

ئۇ مۇشۇ گەپنى دەپتۇ ـ دە، دەرھال نېمىس قوشۇننىڭ ئىستىھكام ـ كام ئالىي قوماندانىغا ئەھۋالنى دوكلات قىپتۇ.

ئالىي قوماندان "كۆزەينەك"نىڭ ھۆكمىگە قوشۇلۇپ، ئىستىھكام ـ دىكى 6 توپچىلار قىسمىغا ئوت كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ گۈمبەزنى ئوققا تۇتۇشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ.

دەھشەتلىك بوراندەك كەلگەن شىددەتلىك ھۇجۇمدىن كېيىن، فرانسىيە قوشۇننىڭ گۈمبەز ئەتراپىدىكى بىر قوماندانلىق شتابى تارمار قىلىنىپتۇ، فرانسىيە قوشۇننىڭ بۇ قىسمى قوماندانلىقتىن ئايرىلىپ قېلىپ، قالايمىقانلىشىپ كەتكەچكە، ھە ھۇ دېگۈچە نېمىس قوشۇنى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپتۇ.

ھېلىقى چرايلىق پارس مۇشۇكىنىڭ تەقدىرىمۇ ئىگىسىنىڭكىگە ئوخشاش بوپتۇ.

تاماكا ۋە قاتىل

بىركۈنى، ئاۋستىرىيىنىڭ پىسخولوگىيە ئالىمى فاۋندېر كوچىدا ئايلىنىپ كېتىۋېتىپ، ۋېنا ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بۇلېر سىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ.

ساقچى باشلىقى ئۇنىڭغا يېقىندا يۈز بەرگەن بىر ئەنزىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ـ بۇنىڭدىن بەش كۈن بۇرۇن، شەھەر سىرتىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر ئادەمنىڭ چىرايلىق خوتۇنى ئۆلتۈرۈلدى. ئەنزە سادىر بولغان

ۋاقىت چۈشتىن كېيىن سائەت بىردىن ئىككى يېرىمغىچە بولغان ۋاقىتـ
قا توغرا كېلىدۇ... ــ ساقچى باشلىقى فلۇئىـدېرغا بىر تال تاماكا
تۇتۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ــ ئۆلكۈچىنىڭ ئېرى ۋېنا سمفونىيە
ئوركېستىر ئانسامبلىسىنىڭ پىئانىنوچىسى ئىدى، ۋەقە يۈز بەرگەندە
ئۇ كۇندۇزلۇك ئويۇنغا قاتنىشىۋاتقانىكەن. ھازىر بىز ئىككى كىشىدىن
گۇمانلىنىۋاتىمىز، لېكىن قولىمىزدا كۆچلۈك ئاساس يوق، ھەقىقىي
قاتىلنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىكىتىش قېيىن بولىۋاتىدۇ.

ــ نەق مەيدانداً قاتىلىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغان نەرسىلىرىمۇ بار ـ
مىكەن، ــ سوراپتۇ فلوئىدېر تاماكىنى بىر شورۇپتىپ.

ــ دەرۋازا ئالدىدا تېخى بىر ـ ئىككى شوراپلا تاشلىۋەتكەن
تاماكىنى تېپىۋالدۇق، بۇ تاماكىنىڭ ماركىسى سىز چېكىۋاتقان تاماكـ
نىڭ ماركىسىغا ئوخشايدۇ. چۈشتىن كېيىن سائەت بىر ئەتراپىدا
ئۆلگۈچى ئالدىدا ھويلىسىنى سۈپۈرۈپتىكەن، بۇنى دەل شۇ چاغدا
يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان پوچتالىئون كۆرۈپتىكەن. دەرۋازا ئالدـ
دىكى ھېلىقى تاماكا قالدۇقى جەزمەن قاتىل تەرىپىدىن تاشلانغان،
تېخى ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر ـ ئىككىنى دەسسىۋېتىپتۇ.

ــ ھېلىقى گۇمانلىق ئىككى ئادەم تاماكا چېكەمدىكەن؟

ــ شۇنداق، يەنە كېلىپ ئۇلار ئاشۇنداق ماركىلىقىنى ياخشى
كۆرىدىكەن، شۇڭا ھۆكۈم قىلىش تەس بولىۋاتىدۇ. بۇ ئىككىيلەنـ
نىڭ بىرسى ئۆلگۈچىنىڭ ياش ئاشنىسى بولۇپ، مۇزىكا مەكتىپىنىڭ
ئوقۇغۇچىسى ئىكەن. ئۆلگۈچىنىڭ ئېرى سىرتقا ئويۇن قويغىلى
كېتىپ، كۆپ چاغلاردا ئۆيىدە بولالمىغاچقا، ئۆيدە يالغۇز قېلىپ
زېرىكىدىكەن، ھېلىقى ئوقۇغۇچى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ بەك
يېقىن ئىكەن، تېخى ئۇ ئايال ھەمىشە ھېلىقى ئوقۇغۇچىنى ئۆيىگە

ئاپىرارمىش.

ــ ئۇ ئوقۇغۇچىدا ئادەم ئۆلتۈرۈش غەرىزى بارمۇ؟ ــ سوراپتۇ فلوئىدېر.

ــ يېقىندا ئۇ باشقا بىر قىز بىلەن توي قىلىشقا پۈتۈشكەنلىكىنى رەسمىي جاكارلاپتىكەن، بۇنى ئاڭلاپ ئۆلگۈچىنىڭ تازىمۇ كۆندەشلىكى كەپتۇ، شۇڭا ھېلىقى ياش بىلەن دائىم جىدەللىشىدىغان بولۇپ قاپتىكەن.

ــ گۇمانلىق ئادەمنىڭ يەنە بىرسىچۇ؟

ــ ئۇ ئاشۇ رايوندىكى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ساتىدىغان ئادەم بولۇپ، ئۇ ئايالىنىڭ دائىم ئۆيىدە يالغۇز قالدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، يۈزىنى قېلىن قىلىپ ئايالىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، شېرىن گەپلەر بىلەن ئايالىنى ئالدايدىكەن.

ــ ئايالدىن دەككىسىنى يېگەندىن كېيىن، ئىزاغا چىدىماي، ئۆچمەنلىك بىلەن ئايالىنى ئولتۇرۇپتۇ ــ بۇنداق ئېغىر جىنايەت يوق ئەمەستۇ؟

ــ شۇنداقمۇ دەيلى، كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان يېرى پاكىتىنىڭ تولۇق بولماسلىقى بولۇپتىدۇ.

فلوئىدېر ئاغزىدىكى تاماكىنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىردەم قارىپ تۇرغاندىن كېيىن دەپتۇ:

ــ كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ساتىدىغان ئادەم قاتىلىنىڭ ئۆزى شۇ.

ــ بۇنىڭغا نېمە ئاساسىڭىز بار؟

ــ ئەگەر قاتىل ھېلىقى ئايالىنىڭ ياش ئاشنىسى بولىدىغان بولسا، تېخى ئەمدىلا بىر ــ ئىككى شورىغان تاماكىنى ئىشلەك ئالدىغا

تاشلىۋەتمەيتتى، ئۇ ھەردائىم ئۆلگۈچىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، ئاغرىدا تاماكا چىنلىگەن يېرى بۇ ئائىلىگە كىرىپ-چىقىپ بۇرۇش ئۈنۈك ئۈچۈن ئادەتتىكى ئىش ئىكەن. كېيىم تىكىش ماشىنىسىنى ساتقۇچى ئادەم بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. ئۇ قولىدىكى مالنى سېتىش ئۈچۈن، ياتو-نۇش ئادەملەرنىڭ ئۆيىگە بارىدۇ. شۇڭا ئۇ ئەدەپ يۈزىسىدىن بىرەر ئائىلىگە كىرىشتىن بۇرۇن، ھەمىشە دەرۋازا ئالدىغا كەلگەندە، ئۆتاشتۇرغان تاماكىسىنى تاشلاپ، ئۇستىگە دەسسەۋېتىدۇ. بۇ ئىش ئۈنىڭغا ئادەت بولۇپ قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۆلگۈچىنىڭ ئىشكى ئالدىدا ئالاھىدە ئەدەپلىك بولۇپ كۆرۈنگەن ئادەم چوقۇم مال ساتقۇچى بولۇشى كېرەك.

ساقچى باشلىقى بۇلبر بۇ گەپنىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىنى سېزىپتۇ، تەكشۈرۈپ سوراق قىپتىكەن، راست دېگەندەك قاتىل ھېلىقى مال ساتقۇچى بولۇپ چىقىپتۇ.

سىرلىق "گۈزاھچى"

يازنىڭ بىركۈنى چوش مەزگىلى، ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال ئاۋسترىيىنىڭ پايتەختى ۋېنادىكى ساقچى ئىدارىسىغا ئۈسۈپ كىرىپ، ئېرىنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ، بۇنىڭدىن بىر ھەپتە بۇرۇن ۋېكتور ئىسىملىك بىر دوستى بىلەن ساياھەت ئۈچۈن سىرتقا كەتكەنلىكىنى دەپ بېرىپتۇ.

ساقچى باشلىقى ۋېكتوردىن سوراپتىكەن، ۋېكتور جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— بىر دوناي دەرياسىنى بويلاپ ساياھەت قىلغانىدۇق، بۇنىڭ-

دىن ئىۇچ كۈن بۇرۇن بىر مېھمان كۈتۈشكە چۈشۈپ، ئىككىسىز سىر ئۆيگە ئورۇنلاشتۇق، ئۇ ئازراق ئىشلىرىم بار، سىرتقا چىقىپ پۈتتۈ- رۈپ كېرەي دېگەنىدى، كىم بىلىۋن، مانا ئۇچ كۈن بولدى، تېخىچە مېھمانخانىغا قايتىپ كەلمىدى. ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى مەنمۇ بىلمەيمەن.

ساقچى باشلىقى ۋېكتور ئېيتىپ بەرگەن نام بويىچە دەرھال شۇ مېھمانخانىغا تېلېفون بېرىپتۇ. مېھمانخانىدىن جاۋاب كەپتۇ:

ــ ۋېكتور مېھمانخانىدىن تۇنۇگۈن ئايرىلدى، ۋېكتور بىلەن بىر ئۆيدە ياتقان سايامەتچى مېھمانخانىدىن ئايرىلىش رەسمىيىتىنى تېخى ئۇتتىمدى، ئۆزىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

ساقچى ئىدارىسى بىرنەچچە ئون ساقچىنى تەرەپ-تەرەپكە ئەۋەتىپ، يوقاپ كەتكۈچىنىڭ خوتۇنى بەرگەن سۈرەت بويىچە ئىزدەپتۇ، بىراق، بىرنەچچە كۈن ئىزدەپمۇ ھېچىيەردىن دېرەكسىز ئالالماپتۇ. ساقچى تەرەپ ئەنزىنى مەلۇم قىلىغۇچىنىڭ ئېرى ئۆل- تۈرۈلگەن بولۇشى مۇمكىن، بۇ ئەنزىنى پاش قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۆلگۈچىنىڭ جەسىتىنى تېپىش كېرەك، دېگەن يەرگە كەپتۇ. شۇڭا، ساقچى تەرەپ تېك ئۇچار ئايروپىلان ئەۋەتىپ، ئەتراپتىكى تاغ ئورمانلىقلىرىنى تەكشۈرۈپتۇ، ماتورلۇق كېمە بىلەن دونايى دەريانىنى ئاقتۇرۇپتۇ. بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق ئاۋارىچىلىقتىن باشقا نەتىجە چىقمايتۇ.

ئاخىرى ساقچى تەرەپ مۇنداق ھۆكۈم قىپتۇ: ئۆلگۈچىنىڭ جەسىتى تولىمۇ چەت بىر جايغا تاشلىۋېتىلگەن بولۇشى مۇمكىن، دەم ئېلىشقا بارغانلار ئۇنداق چەت جايغا ئۆزى يالغۇز بارمايدۇ، ئۇنى چوقۇم بىر يېقىن دوستى ئاپارغان گەپ. ۋېكتور مۇشۇ ئەنزىدىكى

ئەڭ مۇھىم ئاساسلىق ئادەم. بىراق ۋېكتور بۇ ئەنزە بىلەن ھېچقاندا ق مۇناسىۋىتى يوقلىقىنى ئېيتىۋاتىدۇ، بۇ ئەنزىدە يا ئىقرار يوق، يا پاكىت يوق، شۇڭا ساقچى تەرەپ ۋېكتورنى ۋاقىتلىق تۇتۇپ تۇرۇش قارارىغا كەپتۇ.

ساقچى باشلىقىنىڭ بىر يېقىن ئاغىنىسى داڭلىق بىئولوگىيە ئالىمى ئىكەن، ئۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، پاش قىلىشقا ياردەملىشىشكە ماقۇل بوپتۇ.

بىئولوگىيە ئالىمى بىرنەچچە كۈن ئالدىراش ئىشلىگەندىن كېيىن ساقچى باشلىقىغا:

— ئاغىنە، ئۆلگۈچىنىڭ جەسىتى ۋېنانىڭ جەنۇبىدىكى ئورمانلىقتا بولۇشى مۇمكىن، تېزراق ئادەم ئېلىپ بېرىپ ئاختۇرۇڭ، — دەپتۇ.

ساقچى باشلىقى ساقچىلارنى باشلاپ، جەنۇبتىكى ئورمانلىققا كېلىپ ئاختۇرۇپتىكەن، راست دېگەندەك بىر ساسلىقتىن بىر ئەركەشنىڭ جەسىتىنى تېپىپتۇ، تەكشۈرۈپ قارىسا، يوقاپ كەتكەن ئادەم دەل شۇ ئىكەن. ئۆلگۈچىنىڭ بوينىدا بىرنەچچە يول قىزغۇچ ئىز تۇرۇپتۇ، قاتىل ئۇنىڭ گېلىنى بوغۇپ ئۆلتۈرگەن.

سوراق باشلىنىپتۇ. ساقچى باشلىقى قاتتىق ئاۋاز بىلەن سوراپتۇ:

— ۋېكتور، كىشلەر سېنى دوستىنى ۋېنانىڭ جەنۇبىدىكى ئورمانغا ئالداپ ئېلىپ بېرىپ ئۆلتۈرگەن دەۋاتىدۇ، جىنايىتىڭنى تېز تاپشۇر.

— گۇۋاھچىنى ئەكىرىڭ، مەن بىلەن يۈزلەشسۇن، — دەپتۇ ۋېكتور سوغۇق كۈلۈپ.

— گۇۋاھچى ئەنە ئاۋۇ يەردە دەپتۇ، — بىئولوگىيە ئالىمى گۇۋاھچى ئورنىغا قويۇلغان كىچىك شېشىنى كۆرسىتىپ، — ئۇنىڭ ئىچىگە گۈل چېكىلى قاچىلانغان.

ـــ گۈل چېكى؟ ئۇ قانداق قىلسىپ مېنىڭ جىنايەت ئۆتكۈزگەنلەـ
كىمگە گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ...

ـــ ئۇ ئايغىنىدىكى لايدىن ئېلىنغان، ـــ دەپتۇ بىئولوگىيە ئالىمى ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا، ـــ گۈل چېكى يالىڭاچ ئۈرۈقلۇق ئۆسۈملۈك بىلەن يېپىق ئورۇقلۇق ئۆسۈملۈكنىڭ كۆپىيىش ھۈجەيرىسى بولۇپ، ئۆزى بەك كىچىك، ئۇنى پەقەت مېكروسكوپ بىلەنلا كۆرگىلى بولىدۇ. ئوخشاش بولمىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈل چېڭىنىڭ شەكلىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بىز ئايغىنىدىكى لايدىن ئېلىنغان گۈل چېڭىنى تەجرىبە قىلىپ كۆردۇق، قارىساق ئۇ ئاساسى ئالنۇس، قارىغاي ۋە 30 ـــ 40 مىليون يىللار بۇرۇنقى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈل چېڭىغا ئوخشايدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنداق ئالاھىدە گۈل چاڭلىرى ۋېنانىڭ جەنۇبىدىكى ئادەم بارمايدىغان زەيلىك رايوندا بولىدۇ. ئۇ سېنىڭ دوستۇڭنى ئالداپ ئاشۇ يەرگە ئاپىرىپ ئۆلتۈرگەنلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرەلەيدۇ.

ئەسلىدە، ۋېكتورنىڭ دوستى بۇ قېتىمقى ساياھەت ئۈچۈن بىرمۇنچە ئامېرىكا دوللىرى ئېلىۋالغانىكەن، پۇلىنى كۆرۈپ يامان نىيەتكە كەلگەن ۋېكتور دوستىنى ئالداپ مۇشۇ ئورمانلىققا ئېكىلىپ، بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ، جەسىتىنى ئاشۇ ساسلىققا تاشلاپ كەتكەنىكەن.

سەندەل ياغىچىدىن ئىشلەنگەن ساندۇقتىكى قارا بىرلىيانت

ۋەقە 18 ـ ئەسىردە بولغان. شۇبىتسارىيىنىڭ كىچىك بىر بازىرىدىكى ئۇنچە ـ مەرۋايىت دۇكىنىدا ناھايىتى نۇرغۇن ئاز ئۇچرايدىغان

قىممەت باھالىق ئۇنچە-مەرۋايىت ساقلانغانلىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ پۈلغا يارايدىغىنى سەددەل ياغىدىن ئىشلەنگەن سانسۇقتىكى قارا بىرلىيانت ئىكەن. بۇ قارا بىرلىيانت ئالدىنقى ئەسىردە ئۆتكەن مەلۇم بىر پادىشاھنىڭ تاجىسىغا ئورنىتىلغان بولۇپ، كېيىن پادىشاھ ئوردىسىدىن ئوغۇرلانغانمىش.

بىركۈنى، بۇ ئىككىنچە-مەرۋايىت دۆكىنىغا ئۈچ مۆتىۋەر ئادەم كەپتۇ-دە، ھېلىقى قارا بىرلىيانتنى كۆرۈپ باقماقچى بوپتۇ. بۇ ئۈچ مۆتىۋەرنىڭ بىرسى ئاياغ كىيىم سودىگىرى، يەنە بىرسى كېمە زاۋۇتىنىڭ خوجايىنى، يەنە بىرسى چوڭراق كەلىگەن ئۇچمىنچى بىرسى ئاتاقلىق ئالىم ئىكەن.

ئۇنىچە-مەرۋايىت دۆكىنىنىڭ خوجايىنى بىر ئۈچ مېھمانىنى ساقلاش ئۈچۈن باشلاپ كىرىپ، نەرسىلەرنى تىزىپ قويىدىغان ئوچۇق ئىشكاپتىن توق بىغىر رەڭدىكى سەددەل ياغىچىدىن ئىشلەنگەن بىر سانسۇقنى ئېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىن ھېلىقى قارا بىرلىيانتنى ئاۋايلاپ ئاپتۇ. بۇ ئۈچ مېھمان قارا بىرلىيانتنىن كۆزىنى ئۇزمەي قارىشىپتۇ-دە، ئاغزى بىسلىماي ماختىشىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان بىر كۆرەڭلىگەن ھالدا:

— قانداق، پۈتۈن شۇ بىتسارىيسىدە يەنە بىرسى يوققۇ دەيمەن؟ — دەپتۇ.

— بۇ قارا بىرلىيانتنىڭ بۇ دۇكانغا قانداق كەلگەنلىكىنى بىرگە تەپسىلى سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ ياشانغان ئالىم.

بىر بىشىنى لىكىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ، قارا بىرلىيانتنى سانسۇققا سېلىپ، سانسۇقنىڭ ئاغزىنى ئېتىپ، شىلىم سورۇنلىگەن مەغەزنى چاپلاپ ئۇنى بىچەتلەپتۇ-دە، ئاندىن ئۇلارنى ئازادە بىر

مېھمانخانىغا باشلاپ كىرىپتۇ. بېيىر قارا بىرلىيانتنىڭ قاداقى كەل-گەنلىكى توغرىسىدا سۆز باشلاۋېتىپ، بۇ ئۇچ مېھماننىڭ ئېڭ بارمىقىدا ئارراق يارا تۇرغانلىقىنى، ئۇچەيلەنىڭ ئوخشاشلا يود سۇركەۋ-ئالغانلىقىنى بايقاپتۇ.

سۆھبەت جەريانىدا بۇ ئۇچ مېھمان ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ھاجەتخانىغا چىقىپتۇيۇ، قايتىپ كىرىپ يەنە داۋاملىق بۇ قىزىق پاراڭغا داخىل بوپتۇ. بىردەمدىن كېيىن بېيىرنىڭ دوسىنى مەشھۇر خىمىيە دوكتورى ھېۋېي ئەپەندىمۇ دوستىنى يوقلاپ كەپتۇ-دە، قارا بىرلىيانتنى كۆرۈپ باقماقچى بوپتۇ. بېيىر ھېلىقى ئۇچ مېھمانغا بىردەم كۈتۈپ تۇرۇشنى ئېيتىپ، ئۆزى ھېۋېي ئەپەندىنى باشلاپ ساقلاش ئۆيىگە كىرىپتۇ.

بېيىر پېچەتنى يىرتىپ، سەندەل ياغىچىدىن ياسالغان ساندۇقنى ئېچىپ قاراپ، ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قاپتۇ: ساندۇقنىڭ ئىچىدىكى قارا بىرلىيانت يوق.

— بۇنىڭدىن يېرىم سائەت بۇرۇن، قارا بىرلىيانت تېخى مۇشۇ ساندۇقتا بار ئىدىغۇ! — دەيتۇ بېيىر يېغلامسىراپ، — توغرا، ھېلىقى ئۇچ مېھمان ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ھاجەتخانىغا چىققان، پەقەت مۇشۇ ۋاقىتتىلا ساقلاش ئۆيىگە كىرگىلى بولىدۇ...

بېيىر بىلەن ھېۋېي ئەپەندى مېھمانخانا ئۆيىگە چىقىپ، قارا بىرلە-يانتنىڭ ئوغرىلانغانلىقىنى ھېلىقى ئۇچ مېھمانغا ئېيتىپ بېرىپتۇ، ھېۋېي ئەپەندى ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشكە دىققەت قىلىپ تۇرۇپتۇ. بىردىنلا ئۇنىڭ كۆزى ياشانغان ئالىمنىڭ بارمىقىغا چۈشە-كەندە ئۇ تۇرالماي قاپتۇ-دە، سەكرەپ بېرىپ ياشانغان ئالىمنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ قارا بىرلىيانتنى ئوغۇرلىغان سەن، قارا بىرلىيانتنى تاپشۇر، ـــ دەپتۇ.

ئالمىسىق چىرايى بىردىنلا ئاقىرىپ كېتىپتۇ، ئۇ ئۆزىنى ئاقلاپ:

ـــ مەن سىر ئۇقۇمۇشلۇق ئادەم، مېنىڭ قولۇمدىن قانداقمۇ ئوغۇرلۇق قىلىش كەلسۇن؟ ـــ دەپتۇ.

ـــ ئەگەردە سەن خىمىيە ئوقۇغان بولساڭ، ـــ دەپتۇ ھېۋېسي ئەپەندى، ـــ شۇنى بىلىشىڭ كېرەككى، يود شىلىم بىلەن ئۇچراشقاندا، قارا رەڭگە ئۆزگىرىدۇ. بېير ئەپەندىنىڭ ئېيتىشچە، ئۇچۇقلار-نىڭ ئوڭ قولىغا يود سۈۋالغان، پەقەت سېنىڭ ئوڭ قولۇڭدىكى يودلا قارا رەڭگە ئۆزگەرگەن. شۇڭا، ناھايىتى ئېنىقكى، قارا بىرلىيانتنى ئوغۇرلىغان سەن.

ياشانغان ئالىم ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمايلا قاپتۇ-دە، ئىلاجسىز قويۇن يانچۇقىدىن ھېلىقى قارا بىرلىيانتنى چىقىرىپ بېرىپتۇ.

قارلىغاچنىڭ بارار يېرى

بۇ ۋەقە 18-ئەسىردە شۋېتسارىيىنىڭ شىمالىدىكى بازېل شەھىرىدە بولغان.

بۇ شەھەردە بىر ياماقچى بار ئىكەن، ئۇ كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كەپە تىكىۋېلىپ، شۇ يەردە كىشىلەرنىڭ ئايغىنى ياماش بىلەن بىرنەچچە يىلنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئۇنىڭ كەپىسىنىڭ بالاڭبىشىدا ناھايىتى ئەپچىل قارلىغاچ ئۇۋىسى بار ئىكەن. قارلىغاچلار كۈنلىكى ئۇۋىسىغا كىرىپ-چىقىپ يۈرۈپ،

ياماقچى بىلەن يېقىن تونۇشلاردىن بولۇپ كېتىپتۇ. بىراق، قارلىغاچ-لار ھەرىيلى كۆز پەسلى ئاخىرلاشقاندا، يىراق جايلارغا ئۇچۇپ كېتىپ، ئىككىنچى يىلى باھاردا قايتىپ كېلىدىكەن.

"قارلىغاچ زادى نەگە بارىدۇ؟" بىرىيلى كەچ كۆز كىرىشكە يېقىنلاشقان چاغدا، ياماقچى ئۆزىگە يېقىن بىر جايدا تۇرۇشلۇق پېشقەدەم بىر ئالىمدىن بۇ مەسىلىنى سوراپتۇ.

پېشقەدەم ئالىم ئەستايىدىللىق بىلەن ياماقچىغا مۇنداق دەپتۇ:

— بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ بىر يۈز يىل بۇرۇن قەدىمىي يۇنان پەيلاسوپى ئارىستوتېل مۇنداق يەكۈن چىقارغان: ئۆي قارلىغىچى قىشنى سازلىق جايدىكى مۇزلىڭ ئاستىدا ئۆتكۈزىدۇ. كۆپ يىللاردىن بۇيان كىشىلەر بۇ يەكۈنىنى ھەقىقەت دەپ قاراپ كەلگەنىدى. لېكىن بىز ياشاۋاتقان دەۋرگە كەلگەندە، بوفۇن دېگەن بىر پەن خادىمى قارلىغاچتىن بەشىنى تۇتۇۋېلىپ مۇزلىڭ ئاستىغا قويۇپ قويغانىكەن، نەتىجىدە ھەممىسى توڭلاپ ئۆلۈپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئارىستوتېلنىڭ يەكۈنىگە قارىتا گۇمان پەيدا بولدى.

— ئەپەندىم، بىر تاغار سۆزلىدىڭىز، بىراق مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بەرمىدىڭىز، قارلىغاچ زادى قەيەرگە بېرىپ قىشلايدۇ؟ — دەپتۇ ياماقچى.

— مېنىڭ جاۋابىم بىر جۈملە سۆز — بارىدىغان يېرى ئېنىق ئەمەس، — دەپتۇ ھېلىقى پېشقەدەم ئالىم مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ.

ياماقچى ئۆيگە قايتىپ كەپتۇ، بىراق قارلىغاچ قەيەرگە بېرىپ قىشلايدۇ دېگەن مەسىلە ئۇنىڭ كاللىسىدىن كەتمەپتۇ. ئۇ بىردىنلا ئويلاپتۇ: قارلىغاچ ھەرىيلى دېگەن ۋاقىتتا قايتىپ كېلىدۇ، ئۇنداقتا ئۇنىڭ يارىدىغان يېرىمۇ بىرقەدەر مۇقىم بولۇشى كېرەكقۇ؟

ئۇ كاللىسىنى ئىشلىتىپ مۇنداق بىر باغاقچە، يەنى ــ قارلىغاچ، سەن شۇنچىلىك سادىق، شۇڭا ماڭا ئېيتىپ بەرگىن، سەن نەدە قىشلايسەن؟ دەپ يېزىپ، ئۇنى قارلىغاچنىڭ پۇتىغا باغلاپ قويۇپتۇ.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ياماقچى كەبىدىن چىقىپ ھېلىقى سۆيۈملۈك قارلىغاچنى ئاق بۇلۇتنىڭ ئىچىگە كىرىپ كۆزىدىن غايىب بولغۇچە ئۇزىتىۋى. بىر كۈن ئۆتۈپتۇ، ئىككى كۈن ئۆتۈپتۇ، ئۈچ كۈن ئۆتۈپتۇ، قارلىغاچ قايتىپ كەلمەپتۇ.

ياماقچى كۈتە ـ كۈتە شۇنچە ئىنتىزارلىق ئىچىدە قىشنى ئۇزىتىپ، باھارنى كۈتۈۋاپتۇ.

بىركۈنى ھېلىقى قارلىغاچ قاناتلىرىنى كېرىپ خۇشال ھالدا قايتىپ كەپتۇ، قارىسا پۇتىدا باشقا بىر باغاقچە تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغا: "ئۇ ئافغانىستاندىكى ئاسىۋاسىنىڭ ئۆيىدە قىشلايدۇ، سىز بىمە ئۈچۈن بۇ ئىشنى زېغىرلاپ سوراپسىز؟" دەپ بىرىلغانىكەن.

ياماقچى بۇ باغاقچىنى ھېلىمى پىنھەدەم ئالمىغا كۆرسىتىپكەن، ئۇ باغاقچىنى خېلى ئۇزاق كۆركەندىن كېيىن، خىجىل بولغان ھالدا:

ــ مەن بىر ياماقچىغۇ بەنمەسىدىكىدىمەن، ــ دەپتۇ ئۇ ياماقچىلىك دۇمبىسىگە قېقىپ تۇرۇپ ــ سىزنىڭ بۇ ئامالىڭىز راست قالتىس ئىكەن، ــ دەپتۇ.

كېيىن ئۇ بۇ ئۇھفەنى ئۇيىنىڭ بارغان كىتابغا كىرگۈزۈپتۇ.

شۇنىڭدىن باشلاپ كىشىلەر قارلىغاچقا بەلگە ئىسىپ قويۇپ بېرىپ، تەدرىجىي ھالدا قارلىغاچنىڭ ئۆچۈش قانۇنىيىتى ئۇ يولىنى بىلىۋاپتۇ.

سائەت تەكشۈرۈپ ئوغرىنى تۇتۇش

"جىرىڭ، جىرىڭ..."

قاق سەھەردە، پولشىنىڭ مەلۇم بىر شەھەرلىدىكى ساقچى ئىدارىسى ئىشخانىسىنىڭ تېلېفونى جىرىڭلاپتۇ.

ساقچى ۋېرىنىي دەرھال قولىغا تېلېفون تۇرۇپكىسىنى ئېلىپ سوراپتۇ:

ــ ياخشىمۇسىز، ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟

قارشى تەرەپتىن ناھايىتى جىددىيلەشكەن ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

ــ مەن شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇنىچە ـ مەرۋايىت دۇكىنىدىن بولىمەن، ئىسمىم چۇگى، دۇكىنىمىزدىكى قىممەت باھالىق بىر بويۇم ـ لۇق مەرۋايىت مىدالىيون ئوغۇرلاندى، تېز ئادەم ئەۋەتسەڭ بۇ ئەدـ زىنى پاش قىلىشقا بەرسەڭلار.

بىرنەچچە مىنوتتىن كېيىن ساقچى ۋېرىنىي ئۇنىچە ـ مەرۋايىت دۇكىنىغا كەپتۇ.

دۇكان خوجايىنى چۇگى ساقچىلارغا ئەھۋالىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ: دۇكاندا تىجارەت توختىغىنىغا ئۈچ كۈن بولغانلىكەن، بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن دۇكاننى ئېچىپ تىجارەت باشلاي تۇرغاندا بىر خېرىدار كەپتۇ. ئۇ ئىشكاپنى ئاچقۇزۇپ ئىچىدىكى سائەتلەرنى كۆرمەكچى بوپتۇ. چۇگى شكاپنى ئېچىپ، تاللاشنى ئۈستىلىرىغا قويۇپتۇ. خېرىدار سائەتنى قولغا ئېلىپ بۇراپ كۆرۈپ بېقىپ، باھاسىنى سورىغاندىن كېيىن، ئويلىنىپ باقاي دەپ كېتىپ قاپتۇ. ئۇكە تەكەندىن كېيىنلا قاراپ باقسا، ئىشكاپنىڭ ئىشىك تەرىپىدە بىر بويۇن قىممەت باھالىق

مەرۋابىت مىدالىيونىنىڭ يوق تۇرغانلىقى بايقىلىپتۇ...

ــ ئۇ ئادەمنىڭ چىراي شەكلى ــ ، ــ سوراپتۇ ساقچى ۋېرېنىي.

چۈگى بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ بويى ئېگىز، كۆزىگە قوڭۇرۇڭلىسىك كۆزەينەك تاقىۋالغان، كىينىشلىرى ناھايىتى ئالىپتە، بىراق چىرايىنى تازا ئېنىق كۆرەلمىدىم. ئىشىنمەنكى، ئۇ چوقۇم ئادەتلەنگەن ئوغرى، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇ ناھايىتى تېز ھەرىكەتلىنىدىكەن، ئۇنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى مەنمۇ كۆرەلمەي قالدىم.

ــ ئەگەردە، ــ دەپتۇ ۋېرېنىي، ــ ئۇ ئادەتلەنگەن ئوغرى بولسا، ئارخىپتا ئۇنىڭ بارماق ئىزى ساقلانغان، بۇ ئانكېتكىمۇ چۈشكەن بولاتتى.

ــ مەن ئۇنىڭ سائەتنى قويۇپلا، قولىغا قولقاپ كىيىۋالغانلىقىنى كۆردۈم.

ــ ئۇنداقتا، سائەتتە چوقۇم ئۇنىڭ بارماق ئىزى قالغان بولىدۇ.

ــ بىراق بىزنىڭ دۆكانىدا بىر يۈزنەچچە سائەت ئېسىغلىق تۇرىدۇ، سائەت ئالغىلى كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى بۇرۇپ باقىدۇ. قايسى سائەتتە ئۇلارنىڭ بارماق ئىزى قالغان دېگىلى بولىدۇ؟

ۋېرېنىي بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ــ مەن بىرەمسىگە ئىچىدە ئاشۇ ئادەم بۇرنىغان سائەتنى تاپمەن، ــ دەپتۇ ــ دە، قىسقۇچ بىلەن بىر سائەتنى قىسىپ ئاپتۇ.

ــ سىز قانداق بىلىسىز؟ ــ دەپ سوراپتۇ چۈگى گۇمانلانغان ھالدا.

ــ دۇكىنىڭلارنىڭ تىجارەت توختاتقىنىغا ئۇچ كۈن بولدىغۇ؟

ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ ئادەم دۆكىنىڭلارغا كەلگەن بىردىنبىر خېرىدار، شۇنداق ئىكەن، ئۇ بۇراپ كۆرگەن سائەت تېخى مېڭىۋاتقان بولىدۇ. قالىغان سائەتلەر تىجارەت توختىتىشتىن بۇرۇن باشقىلار تەرىپىدىن بۇرالغان بولسىمۇ، ئۇچ كۈنگىچە ئاللىقاچان توختاپ قالغان بولىدۇ، شۇنداقمۇ؟

چۈشى تازا ئىنچىكىلەپ قاراپتىكەن، بۇ سائەت مېڭىۋېتىپتۇ، قالغان سائەتلەر توختاپ قالغانىكەن، شۇڭا ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ۋېرىنىي تېزلىك بىلەن ھېلىقى سائەتتىكى بارماق ئىزىغا ئاساسەن، جىنايەتچىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ قولغا ئاپتۇ.

دېھقان بىلەن سودىگەر

چېخ ئاھالىسى ئولتۇراقلاشقان مەلۇم بىر شەھەردە، ئاكا-ئۇكا ئۈچ ياش سودىگەر ياشايدىكەن. ئۇلار سودا-سېتىق ئىشلىرىنى بىللە قىلىپ، پايدىسىنى تەڭ بۆلۈشىدىكەن، پۇل تېپىش ئۈچۈن، ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدىكەن.

بىر قېتىم، بۇ ئۈچ سودىگەر تىجارەت قىلىش ئۈچۈن يىراق جايغا بارماقچى بوپتۇ. ئۈيدىكى پۇلنى قانداق قىلىش كېرەك؟

— مەن تونۇيدىغان بىر دېھقان بار، — دەپتۇ كىچىك ئىنىسى، — ئۆزى كەمبەغەل، بىراق بەك سادىق، ئائىلىسى شەھەرگە ئانچە يىراق ئەمەس. ئۇنى چاقىرتىپ، پۇلنى ئۇنىڭغا ساقلىغىلى بېرەيلى، كەلگەندە ئالساق بولىدۇ. قانداق؟

چوڭ ئۆ ئۇنتۇرانجى ئاكىسى بۇ پىكىرگە ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭ

بىلەن ئۇلار پۇلنى دېھقانغا بېرىپ، دېھقانغا: ئاكا-ئۇكا ئۇچىمىز بىللە كەلگەندىلا، پۇلنى بىزگە تاپشۇرىسىز، دەپ تاپىلاپتۇ.

بۇ ئۇچ سودىگەر خاتىرجەم بولۇپ، يولىغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار كۆپ جايغا بېرىپ، نۇرغۇن سودا-سېتىق ئىشلىرىنى قىلىپ، جىق پۇل تېپىپ، ئائىلىسىگە قايتىشىپتۇ-دە، ئالدى بىلەن ھېلىقى پۇلنى ساقلىغىلى بەرگەن دېھقانىنىڭ يېزىسىغا كەپتۇ.

— بۇ دېھقان بىز ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى، ئۇنىڭغا قانداق ھۆرمەت بىلدۇرۇشىمىز كېرەك؟ — دەپتۇ چوڭ ئاكىسى.

— ئەتە يەكشەنبە، — دەپتۇ ئەڭ كىچىك ئىنىسى، — مەن ئۇ دېھقانىنىڭ ھەر يەكشەنبىنى قولدىن بەرمەي دېرىزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، كوچىغا قارايدىغانلىقىنى بىلىمەن. ئەتە ئەتىگەندە ئۇنىڭ دېرىزىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتەيلى، دەل دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، بۆكسىزنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئېگىلىپ تارىم قىلايلى-دە، ئاندىن بېرىپ پۇلنى ئالايلى.

ئىككى ئاكىسى بۇ چارىسىنىڭ جايىدا ئىكەنلىكىنى ھېس قىپتۇ، چۇنكى بۇنىڭدا بىر ياماقمۇ چىقىم بولمايدىكەن.

كىچىك ئۇكىسى ئاللىقاچان كۆڭلىدە چوت سوقۇپ قويغانىكەن. ئۇ شۇ كۇنى كەچتە دېھقانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا:

— ئاكا-ئۇكا ئۇچۇيلەن مۇشۇ ئەتراپتىن بىرئاز يەر ئالدىغان بولدۇق، ئەتە يەرنىڭ پۇلنى تۆلەيدىكەنمىز، ئاكىلىرىم ئەھۋالىنى ئېيتىپ قويۇش ئۈچۇن مېنى سىزگە ئەۋەتتى، پۇلنى ماڭا بېرىڭىز بولىدۇ. مەن سىزنى ئالدىمايمەن، بىز ئاكا-ئۇكا ئۇچۇيلەن ئەتە دېرىزىڭىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ، بۆكسىزنى ئېلىپ، ئېگىلىپ سىزگە تازىم قىلىپ بۇ ئىشنى ئىسپاتلىماقچى، ئاندىن مەن سىزگە كېلىپ

پۇلنى ئېلىپ كېتىمەن، ــ دەپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە، دېھقان دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇلارنى كۈتۈپتۇ. سودىگەر ئېيتقان راست دېگەندەك بۇ ئۇچ سودىگەر ئۇنىڭ دېرىزىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، بۆكنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئېگىلىپ تۇرۇپ چوڭقۇر تەزىم قىپتۇ. ئاندىن ئۈچەيلەن ھەرقايسى ئۆزىنىڭ ئىشىغا كېتىشىپتۇ. ئايرىلىشتىن بۇرۇن، چوڭىتە بىللە تاماقخانىغا كىرىپ تاماق يەپ، تاماقتىن كېيىن پۇلنى ئالغىلى بېرىشقا پۈتۈشۈپتۇ.

ئايرىلىشقاندىن كېيىن، كىچىك ئۇكىسى ئىنتىكىلا دېھقانىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. دېھقان راست بۇنى ئاكلىرى ئەۋەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ قاراپ، پۇلنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. كىچىك ئۇكىسى پۇلنى ئالغاندىن كېيىن، بۇ شەھەردە تۇرماي تىكىۋېتىپتۇ.

ئىككى ئاكىسى تاماقخانىدا ئولتۇرۇپ كۈتۈپتۇ، بىراق شۇنچە كۈتسىمۇ ئۇكىسى كۆرۈنمەيتۇ. ئۇلار دېھقانىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇكىسىنى سوراپ، ئۇنىڭ پۇلنى ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن قاتتىق ئاچچىقى كېلىپ، دېھقانىنى تىللاپتۇ ــ دە، ئاندىن دېھقانىڭ ئۇستىدىن سوتقا ئەرز قىپتۇ. سوتچى پۇلنى دېھقانىڭ تۆلەپ بېرىشىگە ھۆكۈم قىلىپ، پۇلنى بېرەلمىسە، ئۇنىڭ ئورنىغا بارلىق مۈلكىنى بېرىشنى ئېيتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ دېھقانىڭ كۆڭلى بەكمۇ غەش بوپتۇ.

ــ قورقماڭ، ــ دەپتۇ دېھقانىڭ بىر قوشنىسى، ــ سوتقا بېرىپ مەن سىز ئۈچۈن ئاقلىغۇچى بولىمەن.

سودىگەرلەر بۇ ئاتاقلىق كەسپىي ئادۋوكاتتىن بىرنى يالليپتۇ. دېھقان بىلەن سودىگەر ھەرقايسى ئۆزىنىڭ ئاقلىغۇچىسىنى بىللە

ئېلىپ سوتقا كەپتۇ، سودىگەرلەرنىڭ ئاقلىغۇچىسى ناھايىتى گەپتان ئادەم بولۇپ، گەپ دېگەن ئاغزىدىن خۇددى پىلىۋوتتەك چىقىدىكەن. ئۇ ئاغزى بىسقماي سۆزلەپ، ھېلىقى دېھقانىنى گويا چوڭ بىر جىنايەتچىدەك كۆرسىتىۋېنىپتۇ.

دېھقانىنىڭ ئاقلىغۇچىسى سۆز قىلىشنى تەلەپ قىپتۇ.

ــ سوتچى ئەپەندىم، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ ھېلىقى ئاقلىغۇچىنىڭ بايانىدىن قىلغان گەپلىرىنىڭ ھەممىسى بىر تېنىگە ئەرزىمەيدىغان قۇرۇق گەپ، سودىگەرلەرنىڭ پۇلى دېھقانىنىڭ يانچۇقىدا، ئۇنى ھارىرلا ئۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرەلەيدۇ، بىراق ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاكا-ئۇكا ئوچۇيلىق بىللە كەلگەندىلا، ئاندىن پۇلىنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ، دېگەن كېلىشىم بار. شۇڭا ئىش مۇناداق بولسۇن، ئاكا-ئۇكا ئوچۇيلىق بىللە كەلگەنده، دېھقان پۇلىنى دەرھال ئۇلارغا قايتۇرۇپ بەرسۇن.

سوتچى چوڭ ئاكىسى بىلەن ئوتتۇرانچى ئاكىسىنى ئوكسىنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ، ئوكسىنىك بولسا ئۆزى تۇغۇل سايىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ، شۇنداق قىلىپ بۇ ئىككى سودىگەر ھېچ نەرسىگە ئېرىشەلمەپتۇ.

سېكىللارنىڭ قىزى

ۋېنگرىيىده ماگاش ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. بىر كۈنى ئۇ مۇلازىمىنى چوڭ يولنىڭ بويىغا توغرا قويۇلغان چوڭ تاشنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ:

ــ يولدا ماڭغانلارنىڭ ھەممىسىنى توختىتىپ، ئاشۇ تاشنىڭ

تېرىسىنى سويدۇرسەن، بۇنى كۆپچىلىككە پادىشاھىنىڭ ئەمرى دەپ ئۇقتۇرسەن، — دەپتۇ.

مۇلازىم پادىشاھنىڭ ئەمرىگە بىنائەن، چوڭ يولدا كېتىۋاتقان نۇرغۇن ئادەمنى توسۇپتىكەن، ئۇلار مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ:

— خۇدايا توۋا، تاش دېگەننىڭ تېرىسىنى قانداق سويالايمىز؟ — دەيىشىپتۇ.

بۇ چاغدا، سېكىللاردىن بىرسى قىزىنى ئېلىپ يولدىن ئۆتۈپ قاپتۇ. قىز ئامالسىز قالغان دادىسىغا قاراپ:

— دادا، سىز بېرىپ پادىشاھ ماگاشقا ئېيتىڭ، ئۇ ئالدى بىلەن تاشقا قان بەرسۇن، ئاندىن بىز ئۇنىڭ تېرىسىنى سويايلى، — دەپتۇ.

پادىشاھ ماگاش بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، سېكىللاردىن بولغان ھېلىقى ئادەمگە ئىككى تال كەندىر ياغچىنى بېرىپ، قىزىغا ئوردىدىكى ھەممە ئادەمگە بىردىن قالپاق تىكىپ بېرىشىنى ئېيتىشنى تاپىلاپتۇ.

قىز يەردىن ئىككى تال تارىشنى ئېلىپ، دادىسىغا:

— دادا، بۇنى پادىشاھقا بېرىپ، ئۇنىڭغا بۇ ياغاچتىن رەخت توقۇيدىغان دۇكان، موكا ۋە ناچا ياساپ بېرىشنى ئېيتىڭ، ئاندىن مەن ئۇنىڭغا نۇرغۇن قالپاق تىكىپ بېرىمەن، — دەپتۇ.

سېكىللاردىن بولغان ھېلىقى ئادەم ئىككى تال تارىشنى پادىشاھ ماگاشقا بەرگەندە، پادىشاھ ئۇنىڭغا:

— قىزىڭىز كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشسۇن، بىراق يولدىن ماڭمىسۇن، يولدىن ماڭمايمۇ كەلمىسۇن؛ كىيىم كىيمىسۇن، كىيمەيمۇ قالمىسۇن؛ ئۇ ماڭسا سوۋغات ھېسابلانمايدىغان سوۋغىدىن بىرنى ئەكەلسۇن؛ ئۇ ماڭا سالام بەرسۇن، بىراق ئەھۋال سورىمىسۇن، —

دەپتۇ.

قىز پادىشاھنىڭ شەرتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، پادىشاھغا سۇۋغا قىلىش ئۈچۈن، بىر قۇشقاچ تۇتۇپ كەپتۇ ـ دە، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئۇنى قويۇپ بېرىشنى؛ پادىشاھنىڭ ئالدىغا بارغاندا، ئېگىلىپ تازىم قىلىش، بىراق گەپ ـ سۆز قىلماسلىقنى؛ دادىسىنىڭ بېلىق تۇتقىدىغان تورىنى ئۈچىسىغا يېپىنىپ بېرىشنى كۆڭلىگە سىلىپ قويۇپتۇ. دادىسىنىڭ بىر ئىشىكى بار ئىكەن، ئۇ ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىغا ئېسىلىپ، ناھايىتى ئاۋايلاپ ئېشەكنىڭ ئىزىغا دەسسەپ ماڭماقچى بوپتۇ. بۇنداق بولغاندا ئۇ ئوردىغا چوڭ يول بىلەن ئەمەس، بەلكى ئېشەكنىڭ ئىزى بىلەن كەلگەن بولىدىكەن.

مۇلازىم بۇ قىزنى پادىشاھ ماگاشىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەپتۇ. قىز پادىشاھقا ئېگىلىپ تەزىم قىپتۇ ـ دە، قۇشقاچىنى سۇۋغا سۈپىتىدە پادىشاھقا كۆرسىتىپ قويۇپ، ئاندىن ئۇنى ئويۇۋېتىپتۇ. پادىشاھ ماگاش بۇ قىزنىڭ بۇنداق ئەقىللىق ۋە گۈزەل قىز ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ بىلەن توي قىپتۇ.

بىركۈنى بۇدا شەھىرىدە ناھايىتى چوڭ بازار بوپتۇ. كوچىلاردا ئادەم شۇنداق مەغلۇلاب كېتىپتىكى، قىستاڭچىلىقىنىڭ دەستىدىن تۈرـغىلى يولماي قاپتۇ. مۇشۇنداق قىستاڭچىلىغىتا، بازارغا كەلگەن بىر ـ كەمبەغەلنىڭ بايىتىلى باشقا بىر ئادەمنىڭ ھارۋىسىنىڭ ئاستىغا كىرىپ بىر تايچاق تۈگۈپ قويۇپتۇ، ھېلىقى كەمبەغەل ھارۋىنىڭ ئاستىدىن تايچاقنى ئالمافچى بوپتۇ. بىراق ھارۋىنىڭ ئېگىسى بۇنىڭغا ئۇنىماي، بۇ تايچاقنى مېنىڭ ھارۋام تۈغقان دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

بۇ ئىككىيلەن جەدەللەشكەن پېيى پادىشاھ ماگاشىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ. پادىشا بۇ دەۋاغا ھۆكۈم قىلىپ، تايچاق ھارۋىنىڭ ئاستىدا

تۇغۇلغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى بايىتال تۇغقان ئەمەس، بەلكى ھارۋا تۇغقان، دەپتۇ. كەمبەغەلنىڭ كۆڭلى قاتتىق رەنجىپتۇ، بىراق نېمە ئامال، ئۇ خانىشنىڭ پادىشاھتىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپتىكەن، شۇڭا خانىشنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بېشىغا كەلگەن دەرد-ئەلەمنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ.

خانىش ئۇنىڭغا ئېيتىپتۇ:

— ھازىر بېرىپ بېلىق تۇتىدىغان قارمىقىنىڭ ياغچى بىلەن تورنى قۇملۇقنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ، خۇددى بېلىق تۇتۇۋاتقاندىيا-پەتتە ئولتۇرۇڭ.

كەمبەغەل خانىشنىڭ دېگىنى بويىچە قىپتۇ. بىردەمدىن كېيىن پادىشاھ ماگاش ئۇنى كۆرۈپ، دېھقانىنى سارايغا بولدۇڭمۇ، قۇمنىڭ ئۈستىدە بېلىق نېمە قىلىدۇ، دەپ تىللاپتۇ.

— شۇنداق، — دەپتۇ كەمبەغەل، — قۇملۇقتا بېلىق بولمايدۇ، ھارۋىنىڭ قورسىقىدىمۇ تايچاق بولمايدۇ.

— شۇنداقمۇ، بۇنى ساڭا چوقۇم خوتۇنۇم ئۆگەتكەن، بوپتۇ مەيلى، تايچاق سېنىڭ بولسۇن.

پادىشاھ قاتتىق غەزەپكە كەپتۇ. ئۇ ئوردىغا كىرىپ، خوتۇنىغا تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن ئوردىدىن كەت دەپتۇ. خانىش ئۇنىڭغا:

— ھازىرلا كېتىمەن، سىز مېنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرۈدىغان نەرسەمنى بىللە ئېلىپ كېتىشكە ماقۇل بولامسىز؟ — دەپنۇ.

— چاتاق يوق، — دەپتۇ پادىشاھ.

خانىش ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئېرىنىڭ داۋاملىق يوتقان-كۆرپە سېلىقلىق ئورۇندا ئۇخلايدىغانلىقىنى بىلىدىكەن، شۇڭا، كەچتە قاۋۇل تۆت يىگىتنى ئېرىنىڭ ياتاق ئۆيىگە تۈيدۈرماستىن كىرگۈزۈپ،

ئۇلارغا كۆرپىنىڭ تۆت تەرىپىدىن تەڭ تۇتۇپ، ھېچنېمىنى تۇيماي ئۇخلاۋاتقان پادىشاھنى ئۇ ئۆزى كۆچۈپ كىرگەن دېرىزىلىرى مەھكەم تاقالغان كىچىك ئۆيگە كۆتۈرۈپ ئەكىرىشنى ئېيتىپبۇ.

ئەتىسى ئەتىگىنى پادىشاھ ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ۋازقىرىغىلى تۇرۇپتۇ:

— ۋاي خۇدا، مەن نەگە كېپقالدىم...

خانىش ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپتۇ:

— شاھ ئالىيلىرى، مېنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان نەرسەمىنى بىللە ئېلىپ كېتىشىمگە ماقۇل بولغانتىڭىز، شۇڭا مەن سىزنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدىم.

ئۇلار بىر-بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ سۆيۈشۈپتۇ، شۇندىن ئېتىبارەن ئۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلماي بەختلىك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

مەسلىھەتچى مىنالى

تۈركمەنىستاندا مۇنداق بىر رىۋايەت بار ئىكەن:

بىركۈنى، ئاتاقلىق شائىر مىنالى (1441 — 1501) بىر چارۋىدار دىن سېمىز قويدىن 100 نى قەرز ئېلىپ، ئۇنى پايتەختىنىڭ بازىرىغا ھەيدەپ بېرىپتۇ-دە، كىشىلەرگە قاراپ:

— قوي ئالىمەن دەپ كەلگەن خېرىدارنىڭ ھەربىرىگە بىردىن قوينى نىسىي سېتىپ بېرىمەن، پۇلىنى پادىشاھ ئۆلگەندىن كېيىن يىغۋالىمەن، — دەپتۇ.

كىشىلەر بۇ ئادەمنىڭ نىسىگە قوي سېتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئاڭ-

لاپ، بىردەمنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ قويىنى ئېلىپ بوپتۇ.

بازارنى باشقۇرغۇچىلار بۇ خەۋەرنى ئېغىتماي، تېمىتماي پادىشاھ سۇلتان سەييۇغا مەلۇم قىپتۇ.

سۇلتان سەييۇ دەرھال مىنالىنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەي سودىگەرنىڭ ئەسكىسى، سەن نېمىشقا نىسىيگە قوي ساتتىڭ؟ يەنە تېخى پۇلنى پادىشاھ ئۆلگەندىن كېيىن ئالمەن دەپ-سەنا؟ سەن ھازىرلا ئاللادىن مېنىڭ بالدۇرراق ئۆلۈشۈمنى تىلەپ-سىنا، مەن ساڭا زادى نېمە يامانلىق قىلغان؟

— شاھ ئالىيلىرى، — دەپتۇ مىنالى، — ئاڭلىغانلىرىڭىز ھەم-مىسى راست، مەن 100 قوي سېتىپ، پۇلنى سىز ئۆلگەندىن كېيىن ئالماقچى بولدۇم. بىراق، مەن يالغۇز بىرلا ئادەم ئاللادىن سىزنىڭ بالدۇرراق ئۆلۈشىڭىزنى تىلىسەم، ھېلىقى مەندىن قوي ئالغان 100 ئادەم ئاللادىن سىزنىڭ ئۇزاقراق ئۆمۈر كۆرۈشىڭىزنى تىلەيدۇ، ئەمدى سىز ئۆزىڭىز ئويلاپ بېقىڭ، ئالىلا بىر ئادەمنىڭ تىلىكىنى ئادا قىلامدۇ، ياكى 100 ئادەمنىڭ تىلىكىنىمۇ؟

سۇلتان سەييۇ مىنالىنىڭ بەرگەن جاۋابىدىن ناھايىتى بەك رازى بوپتۇ-دە، ئۇنى ئۆزىنىڭ مەسلىھەتچىلىكىگە تەينىلەپتۇ.

بىركۈنى، سۇلتان سەييۇنىڭ مەسلىھەتچىلىرى ئۇنىڭ ئالدىغا كىرىپ، مىنالىنى بىرمۇنچە يامانلاپ بېرىپتۇ، سۇلتان سەييۇ بۇ گەپ-لەرنى ئاڭلاپ، مىنالىنى زىندانغا تاشلاپتۇ.

ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، سۇلتان سەييۇنىڭ ئىچى پۇشۇپ، زېرىكىشكە باشلاپتۇ، ھېچكىم بىلەن مۇڭداشماپتۇ.

— شاھ ئالىيلىرى، نېمىشقا مۇنداق قايغۇرىدىلا؟ — سوراپتۇ

مەسلىھەتچىلەر.

ــ مەن مىنالىدىن ئايرىلالمايمەن، ــ دەپتۇ سۇلتان سەييۇ، ــ چۈنكى ئاشۇ مىنالىلا گەپ ــ سۆز بىلەن مېنى غەمدىن خالاس قىلاتتى.

ــ بىزمۇ مىنالىدىن قېلىشمايمىز! ــ دەپتۇ مەسلىھەتچىلەر.

سۇلتان سەييۇ سوغۇققىنا كۈلۈپ قويۇپ، ئولارغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئۇنداق بولسا مەن سىلەرنى سىناپ كۆرەي، سىلەر چىقىپ بىر ئېغىز سۆز تېپىپ كېلىڭلار، بۇ سۆز ھەم كۆڭلۈمنى ئەمىن قىلىشۇن، شۇنداقلا مېنى يەنە غەم ــ قايغۇغا سالىشۇن. سىلەرگە ئۇچ كۈنلۈك مۆھلەت بېرىمەن، ئەگەردە مۇشۇ مۆھلەت ئىچىدە بۇ سۆزنى ئويلاپ تاپالمىساڭلار، ھەممىڭلارنى ئوردىدىن قوغلاپ چىقىرىمەن.

مەسلىھەتچىلەر بىر يەرگە يىغىلىشىپ، باش قاتۇرۇپ ئۇچ كۈن ئويلاپمۇ ھېچقانداق گەپ تاپالماپتۇ ــ دە، ئاخىرى زىنداننىڭ كىرىسىپ مىنالىدىن ياردەم سوراشقا مەجبۇر بوپتۇ.

مىنالى ئۇلارغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ سىلەر بىرىپ پادىشاھقا دەڭلار: ئۆزلىرىڭ بەختسىزلىكى تۈگەيدۇ، ھەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى مۇنداق: ئۆزلىرىنىڭ بەختسىزلىكى تۈگەيدۇ، دېگىنىڭلار شاھىڭ كۆڭلىنى ئەمىن تاپقۇزغىنىڭلار بولىدۇ. ئىراق سىلەر يەنە "...ھەممە ئىش ئۆتۈپ كېتىدۇ" دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويساڭلار، ئۇ غەمگە پاتىدۇ، چۈنكى سىلەر ئۇنى ئاڭاھلاندۇرۇپ، ئۆزلىرىمۇ ئۆلىدىلا، دېمەكچى بولىسىلەر.

ئەتىسى، مەسلىھەتچىلەر ئوردىغا كىرىپ، ھەم ئىچىدە خىيالغا پېتىپ بولتۇرغان سۇلتان سەييۇغا ھېلىغى گەپنى دەپتۇ.

ـــ بۇ سۆزنى ئۆزۈڭلار ئويلاپ تاپتىڭلارمۇ؟ ـــ سوراپتۇ سۇلتان سەييۇ.

ـــ شاھ ئالىيلىرى، بۇ گەپنى مىنالى بىزگە ئۆگەتتى، ـــ دەپتۇ مەسلىھەتچىلەرنىڭ سەركەردىسى.

سۇلتان سەييۇ ئۇلارغا كەمستىش نەزىرى بىلەن بىرقۇر قاراپ چىقىپتۇ ـ دە، بۇيرۇق بېرىپتۇ:

ـــ دەرھال زىندانغا كىرىپ مىنالىنى ئېلىپ چىقىڭلار، ئوردىغا كەلگىچە ھەممىڭلار نۆۋەت بىلەن ئۇنى يۇدۇپ كېلىڭلار.

شۇنداق قىلىپ، زىيانكەشلىككە ئۆچرىغان مىنالى زىندانىدىن ئازاد قىلىنىپتۇ.

ئىنەكنىڭ ئۆرۈشقا ياردەم بېرىشى

سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىلىدە، مەلۇم بىر پارتىزان ئەترىتى دۈشمەنىنىڭ ئارقا سېپىدە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، نېمىس قوشۇنلىرىنىڭ مۇھىم بىر كۆۋرۈكىنى پارتىلىتىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋاپتۇ.

كۆۋرۈك كۆرۈنۈپلا تۇرىدىكەن، بىراق ئۇنىڭغا يېقىنلاشماق بەكمۇ قىيىن ئىكەن. چۈنكى كۆۋرۈكنىڭ ئۇستىگە پوست ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئاستىدا چارلىغۇچى ئەسكەر چارلاپ يۈرۈشىدىكەن، قىسقىسى، نېمىس قوشۇنلىرى كۆۋرۈكنى ناھايىتىمۇ قاتتىق ساقلايدىكەن.

ئورمان ئىچىگە يوشۇرۇنغان پارتىزان ئەترىتىدىكىلەرنىڭ تەقەززالىنىنى ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ كېتىپتۇ.

پارتىزان ۋىئودوۋۇ ئۇ ياق ـ بۇ ياقىغا قاراپ، ئاخىرى نېمىس

قوشۇنلىرى گازارمىسىنىڭ يېنىدا سىر كالا فېرمىسىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ، ئۇنىڭدا بىرنەچچە ئون ئىنسانىڭ بار ئىكەن. ئۇ شۇ ھامان كۆكلىگە بىرنەرسىنى پۈكۈپتۇ-دە، كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ مېنىڭچە ئىنسانلارنى ئۇرۇشقا يارەملەشتۈرسەك بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ ئىنسانلىرى ئۇرۇشقا يارەملەشتۈرسەك؟ ــ ئۇنىڭ قېشىدا تۇرغان پارتىزانلار ئۇنىڭ گېپىنى چۈشىنەلمەي ھاڭۋېقىپ قاپتۇ، ــ ئىنسانلار دېگەن سېنىڭ قوماندانلىقىڭنى ئاڭلامدۇ؟ يەنە كېلىپ، ئىنسانلار بىلەن كۆڭۈلۈك پارتلىتىشنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

ــ ئەزىمەتلەر، ئۆپكەلىرىنى بېسىۋېلىڭلار، ــ دەپتۇ ۋىئودوۋ ئۇلار بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرماي، ئۇدۇل ئەترەت باشلىقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ بىرنېمىلەرنى دەپتىكەن، ئەترەت باشلىقى باش لىڭشىتىپ ماقۇل بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. ۋىئودوۋ ئورمانلىقىنى بوبلاپ، كالا فېرمىسى تەرەپكە قاراپ يۈگرەپ كېتىپتۇ.

ۋىئودوۋ ئورمانلىقىنىڭ چېگىغا يېتىپ بېرىشىغا ئون مىنۇتچە ۋاقىت كېتىپتۇ-دە، بىر بۇلۇڭغا بېرىپ يوشۇرۇنۇپتۇ. بۇ جايدا دۇشمەنلەرنى ئۆزىنىڭ كۆرەلمەيدىكەن، بىراق، ئىنسانلار بۇ ناتونۇش ئادەمنى كۆرۈپ سالام بەرگەنىدەك قىپتۇ.

ئىنسانلار بىردىنلا بۇ ناتونۇش ئادەمنىڭ قوينىدىن بىر قىزىل بايراقنى چىقارغانلىقىنى، تېخى توختىماي پۇلاڭلاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. تېخى باياتىن ئۆز جايىدا جىم تۇرۇشقان ئىنسانلار ئەمدىلىكتە خۇددى جىنغا يولۇققۇپ قالغاندەك، فېرمىدىن چىقىپ تەرەپ-تەرەپكە قاچقىلى تۇرۇپتۇ.

ئۇلار يول تەرەپكە قاراپ قېچىپتۇ.
ئۇلار تاغ تەرەپكە قاراپ قېچىپتۇ.
ئۇلار كۆۋرۈككە قاراپ قېچىپتۇ...

كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقان نېمىس قوشۇنلىرى نېمە ئىش بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي، ۋارقىرىشىپ، جارقىرىشىپ، ئىنەكلەرنى قوغلاپ توسۇش بىلەن بوپتۇ-دە، ئەسكىرىي كۇچى بۆلۈنۈپ كېتىپتۇ. مۇشۇ قالايمقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ، ھەممىسى ئاپتومات بىلەن قوراللانغان سابىق سوۋېت پارتىزانلىرى ناھايىتى تېزلىك بىلەن كۆۋرۈككە يېتىپ كەپتۇ.

ئۇلار كۆۋرۈكنى ساقلاشقا قالدۇرۇلغان بىرنەچچىلا نېمىس ئەسكىرىنى يوقىتىپ، پارتىلىتىش دورىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بوپتۇ، "گۇمبۇر" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ پۇتۇن كۆۋرۈكنىڭ ۋەتىۋىكى چىقىپتۇ.

نېمىس قوشۇنلىرى ئالدانغانلىقىنى بىلىپ، ئارقىغا يېنىپ قايتىپ كەپتىكەن، ئۇلارغا دەريانىڭ قارىغا ھەسرەتلىنىشتىن باشقا ئامال بولماپتۇ.

پارتىزانلار غەلىبە بىلەن قايتىپ كەپتۇ. كۆپچىلىك ۋىئودوۋنىڭ ئىنەكلەرنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، ئۇرۇشقا ياردەم قىلغۇزغانلىقىدىكى كارامەتنى چۈشىنىپتۇ: قىزىل رەڭ كالىنىڭ نېرۋىسىغا تەسىر قىلىدىكەن، شۇڭا قىزىل بايراق ئۇلارنى خۇددى بىلمەيدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىكەن. كالا سۈتقوشتۇرۇش مەيدانىدىكى ئەزىمەتلەرمۇ قىزىل لاتىنى پۇلاڭلىتىپ يۈرۈپ بۇقىنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرىدۇ ئەمەسمۇ؟

تەڭرى لەشكەرلىرى

بەلگىسى: "قاتتىق شامال" ھەرىكتى.
ۋاقتى: 10 ـ ئاي.
نىشان: موسكۋا.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، باشتىن ـ ئاخىر "چاقماق ئۇرۇشى"نى ئۆزىنىڭ خۇسۇسىيتى قىلىۋالغان گېرمانىيىنىڭ فاشىست ئارمىيىسى مەلۇم بىر يىلىنىڭ ياز پەسلىدە كىيىۋنى ھۇجۇم بىلەن ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن، يەنە غالجىرلىق بىلەن ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ، پەيلىنى يامان قىلىپ، "قاتتىق شامال" ئۇرۇشىنى قوزغاپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پايتەختى موسكۋانى ئىشغال قىلىۋالماقچى بولدۇ. ئەقلىدىن ئادا‌شقان گېتلېر رادىئو ئارقىلىق پۈتۈن دۇنياغا:

ـــ روزىبەختۇر بايرەمنى موسكۋادا ئۆينايمىز، ـــ دەپ ۋالاقلايدۇ.

كەلكۈن سۇ ۋە يىرتقۇچ ھايۋانغا ئوخشايدىغان بۇ نېمىس قاراقچىلىرىنىڭ بۇ كۆرەكسىزلىكىنى قانداق توسۇش كېرەك؟ پايتەختىنىڭ ئامانلىقىنى قانداق قوغداش لازىم؟... بۇ بىر قاتار مەسىلىلەر سابىق سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابىدىكى گېنېرالларنىڭ ئالدىغا قويۇلدۇ.

ـــ مېنىڭچە، دۇشمەننىڭ ئەسكىرىي كۈچى بەكمۇ قۇدرەتلىك، بىرەر شەھەرنى دەپ قوشۇنىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈرگىچە، ۋاقتىنچە چېكىنىپ تۇرغىنىمىز تۈزۈك.

ـــ بولمايدۇ، پايتەختىنىڭ چېگىپ كېتىش زادى مۇمكىن

ئەمەس، پايتەخت قۇرۇلدىن كەتسە، ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلى جەم بولمايدۇ، بۇنىڭدىن ھېمە ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىدىغانلىقىغا ھارىر بىرىمە دېگلى بولمايدۇ.

— مېنىڭچە، بىردىنبىر ئامال ھەرقايسى يول ئارمىيىلىرىنى توپلاپ، موسكۋا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا دۇشمەن بىلەن قاتتىق ئېلىشىش....

قوماندانلىق شتابىنىڭ مەجلىسخانىسى تاماكا ئىسىغا تولۇپ كېتىدۇ. گېنېرالار ھەرقايسىسى ئۆزىنىڭ پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىدۇ، كەيپىيات ناھايىتى قىزغىن بولىدۇ. ئۇيان تالىشىپ، بۇيان تالىشىپ، نۇرغۇن گەپ-سۆزلەر بولىدۇ، بىراق ھېچكىمنىڭ پىكرى كۆپچىلىكنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتىمەيدۇ. بۇ چاغدا، بەزىلەرنىڭ دىققىتى ئاخىراتىنى ۋاراقلاپ، خەرىتە كۆرۈپ، گەپ قىلماي كۈلۈپ ئولتۇرغان بىر گېنېرالغا چۈشىدۇ.

— گېنېرال ۋاسىلي، سىزنىڭ پىكرىڭىزنى ئاڭلاپ باقايلى، — دەيدۇ بىرسى ئۇنى سۆزگە تارتىپ.

— مېنىڭ ئۇرۇش لايىھەمنى بىر جۈملە سۆزگە يىغىشقا بولىدۇ، يەنى: تەڭرى لەشكەرلىرىدىن پايدىلىنىش. جۈڭگودا "تەڭرى لەشكەرلىرى" دېگەن بىر قەدىمىي سۆز بار ئەمەسمۇ؟ مەن بۇ قېتىم پايدىلانماقچى بولغان تەڭرى لەشكەرلىرى...

گېنېرال ۋاسىلي ئۆزىنىڭ پىلانىنى تازا قىزىپ سۆزلەپتىكەن، كۆيچەلىك ئاستا-ئاستا چۈشۈنىشكە باشلاپتۇ، گۇمانلىنىپ تۇرغانلارمۇ بوپتۇ. بىراق، ۋاقىت مۇشۇ يەرگە يەتكەندە، بۇنىڭدىن باشقا ئۇبدانراق ئامالمۇ يوق ئىكەن.

— بولىدۇ، سىزنىڭ لايىھەڭىز بويىچە بولسۇن، — قوماندانلىق

شتاپ ئاخىرى بىر قارارغا كەپتۇ.

10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، نېمىس قوشۇنى توپ ئاۋازى بىلەن تەڭ موسكۋاغا ھۇجۇم باشلاپتۇ. گېنېرال ۋاسىلي مۇلچەرلىگەن "تەڭرى لەشكەرلىرى"مۇ رەسمي ئۇرۇشقا قاتنىشىپتۇ. ئەسلىدە ئۇ يارداملەشـ تۇرمەكچى بولغان "تەڭرى لەشكەرلىرى" موسكۋانىڭ قىش كۈندىكى ئار ئۇچرايدىغان قاتتىق سوغۇقىـ ئىسكەن. ئۇ بۇ قەتئىي مەخپىي ئاخباراتنى ھاۋا رايى پونكتىنىڭ ھاۋا رايى توغرىسىدا بەرگەن ئومۇمي ئاخباراتىدىن ئالغانىكەن.

سوۋېت ئارمىيەسىنىڭ "ئاجايىپ ـ غارايىپ قوشۇنى" بولغان بۇ قاتتىق سوغۇق كېلىش بىلەن دۈشمەن قوشۇنلىرىنىڭ مېيىپ بولغىنى مېيىپ بولۇپتۇ، ئاغرىغىنى ئاغرىپتۇ، ئۆلگىنى ئۆلۈپتۇ. قاتتىق سوغۇق دۈشمەن ئانكىلىرىنى ماڭالمايدىغان قىلىپ قويۇپتۇ، توپ ـ زەمبىرەكـ لەرنىڭ نىشان توغرىلىغۇچىنى كېرەكتىن چىقىرىپتۇ، ملىتسىيلار توڭلىـ لىغانىنىڭ دەستىدىن ئېتىلماپتۇ. نېمىس قوشۇنلىرى پۇتونلەي دېگۈـ دەك جەڭگىۋارلىقىدىن ئايرىلىپتۇ. سابىق سوۋېت ئارمىيىسى بولسا، سوغۇقتا مەشىق قىلىپ چىنىققان سىبىرىيە قوشۇنىنى ھۇجۇم قىلىشقا ساپتىكەن، نېمىس قاراقچىلىرى ھە دېگەندىلا تۇڭشۇپ كېتىپتۇ.

10 ـ ئاينىڭ بېشىدىكى نۆلدىن تۆۋەن سەككىز گرادۇستىن 11 ـ ئايدىكى نۆلدىن تۆۋەن 40 گرادۇسلۇق قاتتىق سوغۇقتىن ئىبارەت "بۇ تەڭرى لەشكەرلىرى" ئالدىدا نېمىس قوشۇنىنىڭ 110 مىڭدىن كۆپ ئادىمى توڭلاپ قاپتۇ ۋە ئۇششۇپ يارىلىنىپتۇ، سوغۇق سابىق سوۋېت ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ دۈشمەننىڭ بىر مىليوندىن جىق ئەسكىرىنى چېكىندۈرۈپتۇ.

ھەممە ئىش خۇددى گېنېرال ۋاسىلىنىڭ مۆلچەرلىگىنىدەك بوپتۇ.

سوغۇققا نسبەتەن ھېچقانداق تەييارلىقى بولمىغان، كۆرەڭلەپ خۇددىنى يوقاتقان فاشىست نېمىس ئارمىيىسىنىڭ "قاتتىق شامال ھەرىكىتى" سابىق سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ "تەڭرى لەشكەرلىرى"دىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىشى ئارقىسىدا ئۇزۇل ـ كېسىل تۇگىشىپتۇ.

دون دەريياسى كۆۋرۈكىنى ئەپچىللىك بىلەن ئىگىلەش

ـــ نېمىس قوشۇنلىرى دون دەريياسى تەرەپكە قاراپ چېكىنمەكچى، بىز چوقۇم دۇشمەنلەر چوڭقۇرلاپ كىرگەن كاراچ ئەتراپىدىكى دون دەريياسىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە ساقلىنىپ قالغان بىردىنبىر كۆۋرۈكنى ئىگىلىشىمىز كېرەك، ـــ سابىق سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى 26 ـ تانكا جۇنىنىڭ جۇنجاڭى روگېن شاۋجيالىڭ ئۇرۇش توغرىسىدا ئېچىلغان يىغىندا جەڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

بۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىلى بولۇپ، 1942 ـ يىل 11 ـ ئايىنىڭ 21 ـ كۈنى ئىكەن. شۇنىڭدىن ئىككى كۈن بۇرۇن، سابىق سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى ستالىنگراد ئەتراپىدا ئومۇمىي سەپ بويىچە قايتۇرما ھۇجۇمنى باشلاپتۇ. ھازىر پۈتۈن سەپ بويىچە نېمىس قوشۇنلىرىغا قوغلاپ زەربە بەرمەكچى ئىكەن، بەلكى بۇ ھۇجۇمدا دۇشمەنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتىپ 330 مىڭ قاچاق دۇشمەننىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇشقا توغرا كېلىدىكەن. بۇ نېمىدېگەن جاپالىق ۋەزىپە ـ ھە!

بۇ چاغدا روگېن شاۋجيالىڭ يىغىن قاتناشچىلىرىغا سىرنۇر قاراپ چىققاندىن كېيىن، كوماندىرلارغا مۇنداق دەپتۇ:

بۇ قېتىمقى ھەربىكەتتە قاتتىق ئېلىشىمىساق، دون دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكىنى ئالغىلى بولمايدۇ، پىسخىك جەھەتتىكى ئالداش ھۇنەرنى ئىشلىتىپ، كۆۋرۈكنى پەم بىلەن ئېلىشىمىز كېرەك. بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرى جۇڭگودىكى چۇ بىلەن خەن بەگلىكلىرى ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشتا خەن بەگلىكىنىڭ سەركەردىسى جاۋ لياڭ "ھەممە تەرەپتە چۇ بەگلىكىنىڭ ناخشىسىنى ياڭرىتىپ"، روھىي ھۇجۇم ئارقىلىق، چۇ بەگلىكى قوشۇنلىرىنىڭ كۆڭلىنى بۆلۈۋەتكەن، بۇ پسىخىك جەھەتتىكى ئالداش ھۇنىرىنى ئىشلىتىشنىڭ تېپىك مىسالى. بۇگۈن بىزمۇ باشقىچىرەك يول تۇتۇپ، دۇشمەنلەردە خاتا تۇيغۇ پەيدا قىلىشىمىز لازىم...

11 ـ ئايىنىڭ 22 ـ كۈنى سەھەر ۋاقتى سائەت ئۈچ، يۇلتۇزلار تېخى تارقىمغان، تاڭ يورۇمىغانىدى. سابىق سوۋېت ئارمىيىسى 26 ـ تانكا جۇنىنىڭ ئاۋانگارت قىسمىدىكى يۈزچە تانكا چىراغلىرىنى يورۇتۇپ، بىر يول بولۇپ قاتار تىزىلىپ، ئوستىروۋتىن كاراچىقا بارىدىغان تاش يولىنى بويلاپ، نەمىس قوشۇنلىرىنىڭ بىرنەچچە ئون كىلومېتر مۇداپىئە لىنىيىسىدىن ئۆتۈپ، ئۇدۇل دون دەرياسى كۆۋرۈكىگە كىرىپ كەپتۇ.

نەمىس قوشۇنلىرى سوۋېت ئارمىيىسى تانكىلىرىنىڭ كېچىسى چەراغلىرىنى بولۇشىغا يورۇتۇپ قويۇپ مېڭىشى مۇمكىن ئەمەس، ئۇنداق قىلغاندا ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ، تاكتىكىغا دىققەت قىلماي، قاتار تىزىلىپ مېڭىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس، ئوق چىقارماي، نوپ ـ رەھبىرىڭ ئانماي ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىسى يوق گەپ، دەب قارايمىز ـ دە، قىلچە گۇمانلانماستىن بۇ قوشۇنىي ئۆزىمىزنىڭ قوشۇنى دەپ بىلىپ، تەكشۈرۈپمۇ قويماستىن، تانكىلارنىڭ كۆۋرۈككە

بىمالال كېلىشىگە يول قويۇپتۇ.

دون دەريا‌سى كۆۋرۈكىنىڭ ئۇستىدە يەتتە تال رەڭلىك سالىيوت كۆتۈرىلىپتۇ، تاڭ مەزگىلىدە كۆتۈرۈلگەن بۇ سالىيوت كۆكتە كۆزنى قاماشتۇرغىدەك پارقىراپتۇ، ئاسماندىكى ھەر خىل ـ ھەر ياكىزا رەڭلەردە كى يۇلتۇزلاردىنمۇ كۆزگە ئالاھىدە چېلىقىپ، كىشىلەرنى ھاياجانغا سالىتۇ...

شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق تاش ھەيكەلنى "داۋالاش"

مىسىردىكى ئەلئىھرامىنىڭ ئالدىدا ئۈزۈنلۇقى 57 مېتر، ئېگىزلىكى 20 مېتر كېلىدىغان شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق بىر ھەيكەل بار. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، قەدىمكى مىسىرنىڭ توتىنجى خاندانلىقىنىڭ فىرائۇنى كوفلۇن ئۆز ئوبرازىنى مەڭگۈ ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، سەلتەنەتكە، كۈچ ـ قۇدرەتكە سىموۋۇل بولالايدىغان بىر تاش ھەيكەل ياساشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. شۇ چاغدا ئاتاقلىق بىر تاشچى ناھايىتى قاتتىق بىر تاشنى يونۇپ، ئۇنىڭدىن بىر شىرنىڭ ھەيكىلىنى ياساپ، ھەيكەلنىڭ بېشىنى كوفلۇننىڭ بېشىغا ئوخشىتىپ ياساپتۇ. ھەيكەل پۈتكەندىن كېيىن ئۇنى ئەلئىھرامىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بۇنىڭدىكى ئادەم بېشى قۇياش چىقىقان تەرەپكە قاراپ تۇرىدىكەن، بۇ قەدىمىي مىسىرلىقلارنىڭ قوياش ئىلاھىغا ئېتىقاد قىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىكەن. كېيىن مىسىرلىقلار كەينى ـ كەينىدىن نۇرغۇن چوڭ ـ كىچىك شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق تاش ھەيكەل ياساپتۇ.

1843 ـ يىلى روسىيە چارپادىشاھى مىسىردىن بىر قىسىم شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق تاش ھەيكەللەرنى ئېيتىپچىپ كېلىپ، ئۆزى

هۇزۇرلىنىش ئۈچۈن ئۇلارنى ئوردىغا قويغۇزۇپتۇ.

ئارىدىن ساقمۇساق يۈز يىل ئۆتتى، ئەمدى ھېكايىمىزنىڭ بولۇپ ئۆتكەن ئورنى ئەلئىھرامدىن، چارپادىشاھنىڭ ئوردىسىدىن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ لېنىنگرات مۇزېيىغا يۆتكەلدى.

بۇ ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى قەدىمى مىسىرنىڭ توتمۇنچى خاندانلىقىنىڭ فراۋنى كوفلۇن ئەمەس، روسىيىنىڭ چارپادىشاھىمۇ ئەمەس، بەلكى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى پېشقەدەم بىر ئارخېئولوگ.

بۇ پېشقەدەم ئالىم بىركۈنى لېنىنگراتتىكى مۇزېيغا كېلىپ، شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق بىر تاس ھەيكەلنىڭ ئالدىدا توختاپنۇ-دە، ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ چىقىقاندىن كېيىن، ھەيران بولغان ھالدا:

— بۇ شىر تەنلىك، ئادەم باشلىق ھەيكەلنىڭ "ئورۇقلاش كېسىلى"گە گىرىپتار بولۇشىنى ئويلاپ باقماپتىكەنمەن، — دەپتۇ.

ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ تۇرغان مۇزېي خىزمەتچىسى كۆلۈپ تۇرۇپ ئالىمدىن سوراپتۇ:

— ئۇنى "ئورۇقلاپتۇ" دېدىڭىزمۇ؟ بۇنىڭغا نېمە ئاساسىڭىز بار؟

— مەن ئۆز ۋاقتىدا بۇ شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق ھەيكەلنىڭ ئارخېيىنى كۆرگەن، ئۇنىڭدا بۇ ھەيكەلنىڭ بويىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، ئىگىزلىكى، بەل ۋە بويۇن ئايلانمىسى ناھايىتى ئېنىق يېزىلغان. ھازىر ئۇنىڭغا قارىغاندا جىق ئورۇقلاب كېتىپتۇ.

— توغرا، — دەپتۇ مۇزېي خىزمەتچىسى، — بىزمۇ تاش ھەيكەل-لىك چۆرىسىدىكى يەردە توزۇنداللارنىڭ ئۇستى-ئۇستىلەپ تۇرغاللە-قىنى كۆردۇق، بۇ ئەھۋال قىش كۈنلىرى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ.

توزۇندىلارنىڭ ئارىسىدا ئاز ـ تولا قۇمۇ ئۇچراپ قالىدۇ. ئەپەندىم، بۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرسىڭىز.

ـــ بىزنىڭ بۇ يەردىكى ھاۋا رايىنى مىسرىنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرسەك، ـــ دەپتۇ پېشقەدەم ئالىم، "ئورۇقلاش"نىڭ سەۋەبىنى چۈشىنەلەيمىز. بىزنىڭ بۇ يەرنىڭ ھاۋاسى مىسرىنىڭكىگە قارىغاندا نەم، نەم ھاۋادا نۇرغۇن سۇ تەركىبى بولىدۇ. سۇ ئوكسىگېن ۋە كاربونات كىسلاتاسى بىلەن قوشۇلۇپ، تاش ھەيكەلگە بىرلىكتە ھۇجۇم قىلغان، بۇنىڭ بىلەن تاشنىڭ تەركىبىدىكى بىر قىسىم نەرسىلەر پارچىلىنىپ، بەزى نەرسىلەردە خىمىيىۋى رېئاكسىيە پەيدا قىلغان، بۇنىڭ بىلەن تاش ھەيكەلنىڭ قۇرۇلمىسى بارغانسىرى بوشىشىپ كەتكەن.

پېشقەدەم ئالىم شىرىنلىك، ئادەم باشلىق بۇ ھەيكەلنى سىلىغانىكەن، قولىغا بىرمۇنچە توزۇندا يوقۇپتۇ. ئۇ قولى بىلەن تاش ھەيكەلنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

ـــ ئەسلىدە تاش ھەيكەلنىڭ بەدىنىدە سانسىر چاكلار بولىدۇ، بىزنىڭ لېنىنگىراتنىڭ قىش كۈنى مىسرىدىكىگە قارىغاندا جىق سوغۇق. مۇشۇنداق سوغۇقتا تاش ھەيكەلنىڭ چاكلىرىدىكى سۇ سانسىز مۇز پارچىلىرىغا ئايلىنىدۇ. سۇ مۇزغا ئايلانغاندا، ئۇنىڭ ھەجمى ئوندىن بىر قىسىم ئاشىدۇ. شۇڭا ئۇ جېنىنىڭ بىرپارچە ئۆز بەدىنىنى سىرتقا كېڭەيتىدۇ. بۇ كېڭىيىش كۈچى ئىنتايىن زور بولۇپ، بارماقچىلىك جاي 5000 جىڭدەك كۈچنىڭ بېسىمىغا ئۇچرايدۇ ـ دە، تاش ھەيكەلـ نىڭ چېكىنى چوڭايتىدۇ، نەتىجىدە ئۇنىڭدىن توزۇندا ئايرىلىپ چۈشۈشكە باشلايدۇ.

ـــ ئەپەندىم، ـــ دەپتۇ مۇزېي خىزمەتچىسى خۇشال بولغان

هالدا، ــ تاش هەيكەلىنىڭ "ئورۇقلاش كېسىلى"نىڭ يىلتىزىنى تاپتىڭىز، ئەمدى بۇنىڭغا بىر "رېتسپ" يېزىپ بەرسىڭىز.

ــ تاش هەيكەلىنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى مايلاپ، ئۇنىڭ بەدىنىدىكى چاكلارنىڭ هەممىسنى ئېتىڭلار، مۇشۇنداق قىلساڭلار، هاۋا بىلەن سۇ ئۇنىڭغا ئىككىنچى هۇجۇم قىلالمايدۇ.

مۇزېيى خىزمەتچىسى پېشقەدەم ئالىمنىڭ سۆزىنى باشلىغا دوكلات قىلىپ، ئالىم كۆرسەتكەن ئاشۇ "رېتسپ" بويىچە تاش هەيكەلنىڭ "كېسىلى"نى داۋالاپتۇ. شۇندىن كېيىن بۇ شىرتەنلىك، ئادەم باشلىق تاش هەيكەل راستتىنلا ئىككىنچى "ئورۇق"لىماپتۇ.

مەلىكە دىدونىڭ ئەپچىللىكى

بۇنىڭدىن ئۇزاق يىللار بۇرۇن، ياۋروپادىكى مەلۇم بىر پادىشاھلىق دۆلەت باشقا بىر دۆلەت تەرىپىدىن يوقىتىلىپتىكەن، بۇ دۆلەتنىڭ پادىشاھى بىلەن خانىش ۋە شاھزادە تاجاۋۇزچىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپتۇ، پەقەت شاھنىڭ كىچىك مەلىكسى دىدولا بىر قىسىم لەشكەرلىرىنى ئېلىپ، قورشاۋنى يېرىپ چىقىپ، قېيىقىغا ئولتۇرۇپ، دېڭىزدا ئۇزاق ۋاقىت يۈرۈپ، مىڭبىر جاپا بىلەن ئافرىقىنىڭ دېڭىز قىرغىقىغا يېتىپ كەپتۇ.

بۇ قىرغاقتا ئافرىقىدىكى بىر قەبىلە ياشايدىكەن، قەبىلە باشلىقى ياۋروپالىقنىڭ قىرغاققا چىقماقچى بولىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، دەرھال بۈيرۇق چۈشۈرۈپتۇ:

ــ سۆھبەتلىشىش ئۈچۈن بىر ۋەكىل كەلسە بولىدۇ، باشقىلارنىڭ قىرغاققا چىقىشىغا رۇخسەت يوق.

مەلىكە دىدو ئاز-تولا ئالىتۇن ۋە تىللالارنى ئېلىپ قىرغاقتا چىقىپ، ئۇرۇسنىڭ سەركۈزەشتىلىرىنى قەبىلە باشلىقىغا سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا:

— ھۆرمەتلىك قەبىلە باشلىقى، بىزدەك ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلغان مۇساپىرلارنىڭ مۇقەددەس زېمىنىڭىزدىن بىر پارچە يەر ئېلىپ، مۇشۇ يەردە ياشاپ قېلىشىغا رۇخسەت قىلغايسىز، — دەپتۇ.

قەبىلە باشلىقى مەلىكە دىدونىڭ بىرنەچچىلا تىللاسى بارلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى مەنسىتمىگەن ھالدا:

— مۇشۇ بىرنەچچە تىللا بىلەن تېخى بىزدىن يەر ئالامسىلەر؟ — دەپتۇ.

— شۇنداق، — دەپتۇ مەلىكە دىدو بىرئاز خىجىل بولغاندەك قىلىپ، — بىزدە تىللا راستتىن كۆپ ئەمەس.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ قەبىلە باشلىقى زاڭلىق قىلغاندەك قىلىپ، — ياۋا كالا تېرىسىدىن بىرنى ئېلىپ، ئۇنىڭدا شوينا ئېشىپ، ئاشۇ شوينىدا قانچىلىك يەر ئورالسا، شۇنچىلىك يەر ئېلىڭ، — دەپتۇ.

مەلىكە دىدو تىللالارنى قويۇپ، ئۆزى قېيىقىغا قايتىپ بېرىپتۇ. قېيىقتىكىلەر سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىنى ئاڭلاپ، ئۇمىدسىزلىنىپ باشلىرى ساڭگىلاپ كېتىپتۇ، ئۇلار قەبىلە باشلىقىنىڭ بەرگەن يېرى ئاز تۇرسا، كۆنىمىزنى قانداق ئالارمىز دەپ ئەندىشە قىپتۇ.

— ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار، — دەپتۇ دىدو، — مەيۇسلەنمەڭلار، بىر پارچە كالا تېرىسىدا ئىشلەنگەن شوينا بىلەن چوڭ بىر پارچە يەرگە ئىگە بولۇشنىڭ ئامالىنى ئۆزۈم قىلىمەن.

— ھەي، قانداق دائىرىگە ئالىمىز؟ — سوراپتۇ ئەتراپىتىكىلەر

تەقەززالنى بىلەن.

ــ ئەتراپى بىكىتلىگەن كۆرۈنۈشلەر ئىچىدە، ــ دەپتۇ مەلىكە دىدو، ــ چەمبەر شەكلىدىكى يۇرى ھەممىدىن چوڭ. شۇڭا، چەمبەر شەكلىدە ئالدىغان بولساق، زىيان تارتمايمىز، ــ ئۇ دېگەن قىرغىقنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ سۆزلىدى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ــ ئەگەردە دېگەنىمىزدەك قىرغىقسى چەمبەرنىڭ دىئامېترى قىلىدىغان بولساق، كالا تېرىسىدە ھىلىغان شويىمىدىنمۇ سىرمۇنچە ئىقتىساد قىلىپ قالىمىز. ئۇ چاغدا، يېرىم چەمبەر شەكلىدىكى يەرنىڭ يۈزى چەمبەر شەكلىدىكى يەرنىڭ يۈزىدىن چوڭ بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ــ توغرا، ــ كۆپچىلىك خۇشاللىقىدىن سەكرىشىپ كېتىپتۇ.

دىدو بىلەن ئۇنىڭ ھەمراللىرى قىرغاقتا چىقىقانىدىن كېيىن، قەبىلە باشلىقىدىن بىر پارچە ياۋا كالا تېرىسىنى سېتىۋاپتۇ، ئاندىن بەكە بىلەن ئۇنىڭدىن نۇرغۇن ئىنچىكە تاسما تىلىپ، ئۇنى ئۇلاپ شويىنا ياساپتۇ ــ دە، تۈپ تۈز دېگەن ئۇستىدىن بىر جايىنى چەمبەر مەركىزى قىلىپ تاللاپ، دېگەن قىرغىقنى دىئامېتر قىلىپ بەلگىلەپ، ھىلقى شويىنا بىلەن قۇرۇقلۇقتىن يېرىم چەمبەر شەكلىدە ئايلاندۇرۇپ ئوراپ چىقىپتۇ.

ئەتىسى، ھىلقى قەبىلە باشلىقى بۇ يەرگە كېلىپ قاراپتىكەن، قەبىلە زېمىنىدىكى يېرىمى دىدونىڭ دائىرىسىگە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇز ۋەدىسىدە تۇرمىدىغان بۇ قەبىلە باشلىقى ئىلاجسىز دىدو ۋە ئۇنىڭ ھەمراللىرىنىڭ مۇشۇ يېرىم چەمبەر شەكلىدىكى زېمىنىدا خاتىرجەم ياشاپ قېلىشىغا ماقۇل بوپتۇ.

هايات ـ ماماﺗ چېكى

ئوتتۇرا ئەسر مەزگىلى، غەربىي ياۋروپادىكى مەلۇم بىر دۆلەت مۇنداق بىر ئاجايىپ قانۇن بەلگىلەپتۇ: جىنايەتچىلەرگە ھۆكۈم ئېلان قىلىشتىن بۇرۇن، سوتچى ئىككى دانە چەك يازىدىكەن، بۇ چەكنىڭ بىرىگە "ھاياتلىق"، يەنە بىرىگە "ئۆلۈم" دېگەن خەت يېزىلىپ، ئاندىن شېشىنىڭ ئىچىگە سېلىنىدىكەن. ھۆكۈم قىلىنغۇچى خەلقى ئالەم ئالدىدا، شېشىدىن ئۆزى خالىغان بىر چەكنى ئالىدىكەن، "ھاياتلىق" دېگەن چەكنى ئالغانلار شۇ مەيدانىنىڭ ئۆزىدىلا قويۇپ بېرىلىدىكەن، "ئۆلۈم" دېگەن چەكنى ئالغانلارغا شۇ ھامان ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىكەن. سوتچى يەنە بۇنداق ھۆكۈم "ئىلاھنىڭ ھۆكمى" ھېسابلىنىدۇ، بۇ بەك ـ بەك ئادىل، دەيدىكەن.

بەزىلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ بۇ قانۇنغا قارشى چىقىپتۇ، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، كىشىلەرنىڭ ھايات ـ ماماتىنى چەك تاشلاش يولى بەلگىلەش ئادىللىق بولمايدىكەن، ھامان بىر قىسىم ئۆلۈشكە تېگىشلىك بولمىغان ئادەملەر ئۆلۈپ كېتىپ، ئۆلۈشكە تېگىشلىك ئادەملەر ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالىدىكەن. بۇ قانۇنغا قارشى چىقىشقا باشلامچى لىق قىلغۇچىنىڭ ئىسمى ئالىيە بولۇپ، ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ دىنغا قارشى تۇرۇپ كەلگەنىكەن.

شەرىئەتتىكىلەر ھۆكۈمەت داىرىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئالىبەنى قولىغا ئاپىتۇ ـ دە، ئىلاج قىلىپ ئۇنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلماقچى بوپتۇ.

بىركۈنى، ئالىيە ئۇستىدە ئوچۇق سوت بوپتۇ. ئالىبە بەكمۇ

نامدار ئادەم بولغاچ، ئۇنى كۆرگىلى كەلگەنلەر سوتنىڭ ئىچىگە تولۇپ كېتىتۇ.

ھۆكۈم قوزغىرىقى چېلىنغاندىن كېيىن، سوتچى ئەسلى بىكىتىلگەن قانۇن بويىچە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئېلان قىپتۇ-دە، يېزىپ تەييارلاپ قويغان ئىككى دانە چەكنى شېشىك ئىچىگە سېلىپ، ئالىيەنى چەك ئېلىشقا بويرۇپتۇ.

باش سوتچى ياماں غەرەز بىلەن ئالىيەگە بىرقۇر قاراپ چىقىپتۇ. ئۇ كۆڭلىدە: ئالىيە بۇگۈن چوقۇم ئۆلىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

ئەسلىدە شەرىئەتتىكىلەر بىلەن ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئاللىقاچان تىل بىرىكتۈرۈپ، ئىككى چەكنىڭ ھەر ئىككىسىگە "ئۆلۈم" دېگەن خەتنى يېزىشنى بەلگىلەنگەن. ئالىيە مەيلى قايسى چەكنى ئالسۇن، ئۇنىڭغا ھايات يولى يوق ئىكەن.

بىراق، ئالىيەنىڭ بىر دوستى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى سوتچىلارنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، كېچىلەپ ئالىيەنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىر ئامال قىلىشىنى ئېيتىپتۇ.

جىددىي پەيت يېتىپ كەپتۇ، سوب ئۇستىدە ئايلىنىپ يۈرگەن ئەجەل قۇشى ئالىيەگە تىكىلىپتۇ، ئالىيە شېشىدىكى چەكتىن بىرنىلا ئالسا، ئۇ دەرھال ئالىيەنىڭ ئۈستىگە تاشلىنىدىكەن.

ئالىيە سوتنىڭ تۆت ئەتراپىغا بىرقۇر قاراپ چىقىقاندىن كېيىن، قىلچە تەپ تارتماستىن شېشىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى چەكتىن بىرنى ئاپتۇ-دە، قېتىنى ئاچمايلا ئاغزىغا سېلىپ يۇتۇۋېتىپتۇ.

كۆپچىلىك ئالىيە ئالغان چەكتىكى خەتنىڭ "ھاياتلىق"مۇ ياكى "ئۆلۈم"مۇ، ھەممە ئىكەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ. ئادەتتىكى قائىدە بويىچە،

بۇنىڭ بىردىنبىر ئامالى شېشىدە قېيىقالغان چەكسى ئېلىپ كۆرۈپ بېقىش ئىكەن. كۆپچىلىكنىڭ قىستىسى بىلەن باش سوتىسى شېشىدە قالغان چەكنى ئېلىپ ئېچىپ كۆرۈشكە مەجبۇر بوپتۇ، بۇنىكىدىكى خەتنىڭ "ئۆلۈم" دەپ يېزىلغانلىقىدا شەك يوق ئىدى. ئۇنداقتا، "قانۇن"دىكى بەلگىلىمە بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا، يەنە بىر چەك جەزمەن "ھاياتلىق" دېگەن خەت يېزىلغان چەك بولۇپ چىقىدۇ ـ دە، ئالىيە ئەركىنلىككە چىققان بولىدۇ.

ـــ ئالىيە ھۆرلۈككە چىقتى، ـــ كۆپچىلىك خۇشال ھالدا ۋارقىرىشىپ، ئالىيەنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ سوتتىن چىقىشىپتۇ.

پادىشاھ بىلەن پادىچى بالا

بۇرۇنسىدا بىر پادىشاھ بولغانىكەن، ئۇ غەلىتە سوئاللارنى سوراشقا ئامراق ئىكەن، ئۇ سورىغان سوئاللارغا ئەگ ئەقىلىق ھېسابلانغان ۋەزىرلىرىمۇ جاۋاب بېرەلمىگەچكە، پادىشاھنىڭ كۆڭلى يېرىم بوپتۇ.

بىركۈنى، پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن بىللە يايلاققا ئويىنغىلى چىقىپ، بىر پادىچى بالىنىڭ مال بېقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ.

پادىشاھ ھېلىقى پادىچى بالىنى يېنىغا چاقىرتىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ـــ ئۇچ سوئالىم بار، جاۋاب بېرەلەمسەن؟

ـــ سوراڭ، ھەرقانداق سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرىمەن، ـــ دەپتۇ پادىچى بالا.

پادىشاھ سوئال سوراشنى باشلاپتۇ:

ـ دېققەت قىل، بىرىنچى سوئال كەتتى ـــ دېگىزدا قانچە تامچە سۇ بار؟

ــ شاه ئالبلىرى، ــ دەب جاۋابنى باشلاپتۇ پادىچى بالا، ــ بۇ راست قىيىن سوئال ئىكەن. بوپتۇ، بۇنىڭغىمۇ مەيلى، دېگىنىڭ چوڭىيىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، بارلىق دەريالارنى توسۇۋېتىڭ، شۇ چاغدا مەن سىز ئۈچۈن دېگەن سۈيىنى ئۆلچەپ بېرەي.

ــ تولىمۇ ياخشى، ــ دەپتۇ پادىشاه كۆڭلى ئېچىلغان هالدا، ئاندىن ئىككىنچى سوئالنى سوراپتۇ:

ــ ئىككىنچى سوئال ــ ئاسماندىكى يۇلتۇزنىڭ سانى قانچە؟

پادىچى بالا يېنىدىن ئۇچ خالتا كۆكنار ئۇرۇقىنى ئېلىپ، ئولتاقتا سەۋەبتىپ دەپتۇ:

ــ ئاسماندىكى يولتۇزنىڭ سانى ئوتلاقتا چېچىلغان كۆكنار ئۇرۇ-قىنىڭ سانى بىلەن تەڭ كېلىدۇ، يالغان بولسا، ئۆزىڭىز سانىۋېلىڭ.

پادىشاه رازىمەنلىك بىلەن بېشىنى لىڭشىتىپ، ئاخىرقى سوئالنى سوراپتۇ:

ــ ناهايىتى ياخشى، ئەمدى سەن ماڭا جەرمەن ئېيتىپ بەرگىن، مەڭگۈ قانچە دەقىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان؟

پادىچى بالا ئويلىنىپ تۇرماستىنلا جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ شاه ئالبىلىرى، يەر شارىنىڭ ئەڭ چېتىدە بىر ئالماس تاغ بار ئىكەن، ئېگىزلىكى ئۈچۈن بىر سائەت، چوڭقۇرلۇقى ئۈچۈن بىر سائەت، كەڭلىكى ئۈچۈن بىر سائەت يول مېڭىشقا توغرا كېلىدىكەن. هەر يۈز يىلدا بىر قۇش بۇ تاغقا كېلىپ تۇمشۇقىنى سۈركەيدىكەن. بۇ قۇش ئاغزىنى سۈركەپ بۇ تاغنى تۈپ تۈز قىلىۋەتكەندە، مەڭگۈ ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرىنچى دەقىقە ئۆتۈپ كېتىدىكەن. شاه ئالبىلىرى، بىر نېمە ئۈچۈن بىردەم كۈتۈپ تۇرۇپ، مەڭگۈ ئۆز ئىچىگە ئالغان دەقىقىنى ساناپ كۆرمەيمىز؟

ـــ ۋەزىرلىرىمىنىڭ بىرسىمۇ سېنىڭچىلىك ئەقىلىلىق ئەمەس، ـــ دەپتۇ پادىشاھ كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئاز ئۇچرايدىغان چاپقۇر ئات

ۋەقە بۇنىڭدىن 1900 يىل بۇرۇن، بىرىنچى ئايىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى غەربتە بولغان.

"ئا" قەبىلىسى ئۆزىنىڭ بىرنەچچە ۋەكىلىنى "ب" قەبىلىسىنىڭ باشلىقىغا ئەۋەتىپ، ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ئاتاقلىق باتۇرىسى قويۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىپتۇ.

"ب" قەبىلىسىنىڭ باشلىقى بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، تازا ئېغىر شەرتتىن بىرنى قويۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ـــ قويۇپ بېرىشكە بولىدۇ، لېكىن باتۇر ماڭا ئادەملەر ئارىسىدا ئاز ئۇچرايدىغان بىر چاپقۇر ئات تېپىپ بەرسۇن، ئۇ مۇشۇ شەرتنى ئورۇندىغاندىلا، ئۇنى قويۇپ بېرىپ قەبىلەڭلەرگە ئەۋەتىپ بېرىمەن.

ـــ ئاز ئۇچرايدىغان چاپقۇر ئات زادى قانداق ئات؟ ـــ سوراپتۇ ۋەكىللەر.

"ب" قەبىلىسىنىڭ باشلىقى مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئاتنىڭ رەڭگى ئاقمۇ ئەمەس، قارىمۇ ئەمەس، قوڭۇرمۇ ئەمەس، تورۇقمۇ ئەمەس بولۇشى كېرەك، ئالا بولسا، نېخمۇ بولمايدۇ. يەنە بۇ ئات ئايغىرمۇ بولمىسۇن، بايتالمۇ بولمىسۇن، كىشنەيدىغان، ئوت يەيدىغان بولمىسۇن. ئەگەردە باتۇر مۇشۇنداق ئاتنى تېپىپ بېرىشكە ماقۇل بولۇپ، قاچان بېرىدىغان ۋاقتىنى ئېيتىپ بېرىدىغان بولسا، مەن ئۇنى ھازىرلا قويۇپ بېرىمەن.

ۆەكللەر سولاقتا ياتقان باتۇرنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپتۇ.

باتۇر بالىۋز باتۇر بولۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئەقىللىق ۋە پاراسەتلىك ئىكەن. ئۇ ئويلاپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ بولىدۇ، مەن جەزمەن ئۇنىڭغا مۇشۇنداق ئات تېپىپ بېرەي، بۇنداق ئات چوڭ ئەۋلىيانىڭ قېشىدا بولىدۇ، ئۇزۇ ماھارىتىمگە تاينىپ بۇ ئاتنى قولغا كەلتۈرىمەن. قەبىلە باشلىقىغا ئېيتىڭلار، ئاتنى كېلەر ئاينىڭ 30 ـ كۈنى بىزنىڭ قەبىلىدىن ئالسۇن.

ئىش ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، "ب" قەبىلىسىنىڭ پادىشاھى ئالدانغانلىقىنى بىلىپتۇ، بىراق ئامال قانچە. باتۇر ئېيتقان كېلەر ئاينىڭ 30 ـ كۈنى 2 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى بولىدىكەن. نەدىمۇ بۇنداق كۈن بولسۇن؟ غەربتكى رىم ھۆكۈمدارى دۇللىبى كەيسانىڭ مىلادىدىن 46 يىل بۇرۇن تۇرگەن كالىندار قائىدىسىدە، 2 ـ ئاي 29 كۈن بولىدۇ، كەبىسە يىللا 30 كۈن بولىدۇ، دەپ بەلگىلەنگەنىكەن، ھاكىمىيەت ئۇنىڭ جىيەننىڭ قولغا قالغانىدا بولسا، قايتىدىن 2 ـ ئاي 28 كۈن بولىدۇ، كەبىسە يىللا 29 كۈن بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەنىكەن. شۇڭا، مىلادىدىن 9 يىل بۇرۇن باشلاپ غەرب كالىندار قائىدىسىدە 2 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى بولمايدىكەن.

ئەمەلىيەتتە، بۇ دۇنيادا "ب" قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ئېيتقاندەك ئاتمۇ يوق ئىكەن، شۇڭا باتۇرمۇ كالىنداردا بولمىغان ئاشۇنداق كۈنىي ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ـ دە، ئاندىن قازانغا مۇنداق چۆمۈچ قىپتۇ.

ئوردىكى بالا

ۋەقە چەت ئەلنىڭ مەلۇم بىر دېھقانچىلىق مەيدانىدا بولغان. بىركۈنى، ياش ئانا تېخى ئەمدىلا 22 ئايلىق بولغان ئوغلى كېرسنى ئېلىپ، ئايلىنىپ كىرىش ئۈچۈن سىرتقا چىقىتۇ. چىقىپ تۇرۇشىغا ئۆيدىكى تېلېفون جىرىڭلاپ كېتىپتىكەن، ئوغلىنى شۇ يەردە قويۇپلا تېلېفونغا ئالغىلى كېتىپتۇ.

ئۇ تېلېفون تۇرۇپكىسىنى قويۇپ، سىرتقا چىقىپ قارايتىكەن، تېخى ئەمدى ماڭالايدىغان بولغان كېرىس كۆرۈنمەپتۇ. ئەترابىنىڭ ھەممە يېرىنى ئىزدەپتىكەن، ئوغلىنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەپتۇ. ئايال قورقۇپ كېتىپ جېنىنىڭ بېرىچە ۋارقىراپتۇ:

— كېرىس، كېرىس قېنى سەن؟ سەن نەدە؟

ئوتلاقنىڭ ئۇ تەرىپىدە كېرىسنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بوپتۇ يۇ، بىراق بۇ ئاۋاز خۇددى يەرنىڭ تېگىدىن چىقىۋاتقان ئاۋازغا ئوخشايدىكەن. ئۇ ئايال ناھايىتى تېزلا يەر ئۈستىدە دىئالېكتىرى بىر ئىنگىلىز چىسى كېلىدىغان ئورا تۈرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئورا ئىچىدىن: «ئانا، ئانا! دېگەن ھەسرەتلىك بىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

بۇرۇن مۇشۇ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ تۆپراق قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن، بۇ يەردە نۇرغۇن ئورا كولانغانىكەن. تەكشۈرۈش تۈگىگەندىن كېيىن، ئورىلارنىڭ ھەممىسى تىندۇرۇۋېتىلگەندەك قىلغانىكەن، بۇ تىندۇرۇلمىغان ئورا نەدە قالغان بولغىدى؟

ئانا ئۈچقاندەك ئۆيگە كىرىپ قول چىرىغىنى ئېلىپ چىقىپ، ئورنىڭ ئىچىگە قاراپتىكەن، قورقىنىدىن چىرايى تېخىمۇ ئاقىرىپ

كېتىپتۇ. تەخمىنەن 12 ئىنسگىللز چىسى كېلىدىغان چوڭقۇرلۇقتا كېرىسلك بېشى ۋە كۆتۈرىۋالغان ئىككى قوللا كۆرۈنۈپتۇ. ئۇ ئوربغا چىك چاپلىشىپ قالغان بولۇپ، خۇددى ئامبۇر بىلەن قىسىپ قويغانغا ئوخشايدىكەن. ئانا ئوغلىنى قاناتى قۇتۇلدۇرۇشنى بىلمەي قاپتۇ.

بىرنەچچە مىنوتتىن كېيىن، بىرنەچچە ساقچى بېتىپ كەپتۇ، ئۇلار ئاپتومۇبىلىك ئىچىدىن بىر تال تانا ئېلىپ ئوربغا تاشلاپ ۋارقىراپتۇ:

ــ تانىنى تۇت كېرىس، تېز بول تانىنى تۇتۇۋال! ــ كېرىس كىچىك قوللىرى بىلەن بىرنەچچە قېتىم تانىنى تۇتۇشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، رادىئا تۇتالماپتۇ، نېمىلا قىلغان بىلەن ئۇ تېخى ئىككى ياشقا تولمىغان بالدە!

ۋاقىت ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە ئىكەن، بالا ئوربدا بىر سېكۇنت كۆپرەك تۇرۇدىغان بولسا، ئۇنىڭغا كېلىدىغان خەۋپ بىر ھەسسە قوشۇلىدىكەن. بىراق قارامىلىق بىلەن ئىش قىلىشقىمۇ بولمايدىكەن، دەققەت قىلىنمىسا، ئوربنىك ئاغىزى ۋە يېنى گۆمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، بالىنى كۆمۈۋېتىدىكەن.

كۆپچىلىك جىلى بولۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا، ئىككىنچى تۇركۈم ساقچىلار بىلەن بىللە كەلگەن ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتىنىك بىر ئەزاسى بىر ئەپچىل چارە ئويلاپتۇ ــ

ناھايىتى تېزلىك بىلەن، كېرىس چۈشۈپ كەتكەن ئوربدىن بىرنەچچە چى يىراقتا يەنە بىر ئورا كولاپتۇ، كولاش جەريانىدا تويىسى چىڭدۈبتىش ماشىنىسىنمۇ ئەكەلدۈرۈپتۇ. يەنە قۇتقۇزۇش ئوربسىك ئۆرۈلۈپ چۈشمەسلىكى ئۈچۈن، ياغاچلارنى ئېپىكىلىپ تىرەك قىلىپ قويۇپتۇ. ئورا بىرنەچچە چى چوڭقۇرلۇقتا كولانغاندىن

كېيىن، قول بىلەن ئىككى ئورۇننى بىر-بىرى بىلەن توقاشتۇرۇدىغان توغرا توشۇك تېشىتۇ. ئاندىن كېرىسىنى توغرا توشۇك ئارقىلىق يېڭى كولانغان دىئامېترى چوڭ ئورىغا ئېلىپ چىقىۋېلىپ قوتۇلدۇ-رۇپتۇ. بۇ چاغدا ۋەقەنى كۆزىتىپ تۇرغان نۇرغۇن ئادەملەر قىزغىن تەنتەنە قىلىشىپتۇ. بۇ چاغدا كېرىسىنىڭ ئىككى قولى كۆكسىرىپ كەتكەنىكەن، بىراق قولى نېمە بولسا بولسۇن، ئۇ هايات قاپتۇ.

سەھنىدىكى چاقچاق

سەھنىدە ئويۇن قويۇش ناهايىتى قاتتىق تەلەپ قويۇلىدىغان ئىش، بۇنىڭدا: سەھنىگە چىقىشتىن بۇرۇن ئارتىسلار كۆكۈل قويۇپ رەپتىس قىلىپ، ئەسەردىكى ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتى بويىچە، ئويۇننى باشتىن-ئاخىر ياخشى ئويناپ، كۆزلىگەن ئۇنۇمگە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. سەھنىدە قالايمىقان چاقچاق قىلىش راستتىن كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان ئىش ئەمەس.

بۇ يەردە سۆزلەنمەكچى بولغىنى كىشىنى يىغلاشنىمۇ، كۈلۈشنىمۇ بىلمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان سەھنىدىكى چاقچاق توغرىسىدىكى هېكايە.

ئويۇن ئوتتۇرىلىشىپ قاپتۇ، بۇ كۆرۈنۈشتە ئىككىلا پېرسوناژ بار ئىكەن، "ئا" تۇرمىكەش، "ب" جىنايەتچى ئىكەن.

"ئا" بىر پارچە خەتنى "ب"غا بېرىپ، ئۇنىڭ خەتتە نېمە بولسا، شۇنى ئوقۇشىنى ئېيتىپتۇ. بۇرۇنقى ئويۇنلاردا، "ب" ئوقۇماقچى بولغان بۇ خەتنىڭ تېكىستى ماشىنكىدا ئورۇلغانكەن، لېكىن بۇ قېتىم "ئا" ئارتىس "ب" ئارتىسكە چاقچاق قىلىپ، ئۇنىڭدىن بىرەر

قۇسۇر تېمىشنى قەستلەپ، بىر پارچە خىش بىلەن ئاي قەغەزنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ.

"ب" خەتنى قولغا ئېلىپ چۆچۈپ كېتىپتۇ. ئۇ كۆڭلىدە ئېھتىمال "ئا" سەھىنگە چىقىشتىن بۇرۇن خەتنى خاتا ئالغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭدىن سوراپ باقماقچى بوپتۇيۇ، يەنە توختاپ قاپتۇ، چۈنكى بۇ دېگەن سەھنە، ئاغزىغا كەلگەننى سوراپ يۈرۈشكە بولمايدۇ-دە! ئۇنىڭ كاللىسىغا بىر ئۇي كەپتۇ: "ئا" دېگەن ئارتىس ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ بەك چاقچاقچى، ئۇ بۈگۈن ئالاھىدە باش قاتۇرۇپ، چاقچاقنى سەھنىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ، مېنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويماقچى ئىكەندە؟ "ب" ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، باشقا گەپنى قويۇپ، ئۇنداق قازانغا مۇنداق چومۇچ فىلىپ، ئاق قەغەزنى "ئا"غا بېرىپ دەپتۇ:

ــ ھۇرمەتلىك تۇرمىكەش ئەپەندىم، ئىككى كۈندىن بۇيان كۆزۈمىك كۆرۈش قۇۋۋىتى بەكمۇ ناچارلىشىپ كەتتى، تېخى سىرگە ئېيتىپ كۆزۈمنى داۋالتاي دەپ تۇراتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرگە تازا ئوبدان يورۇق چۈشمەيدۇ، كۆزۈم ساق بولغان تەقدىردىمۇ ئېنىق كۆرەلمەيمەن. شۇڭا، خەتنى مەن ئۇچۈن ئوقۇپ بەرسىڭىز، تېزراق ئاڭلىسام، شۇنداق قىلسىڭىز سىزدىن بەك خۇرسەن بولاتتىم، ــ دەپتۇ-دە، خېستى يوق قەغەزنى "ئا"نىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ.

بۇ گەپ تازىمۇ جايىغا چۈشۈپتۇ، تۇرمىكەش رولىدىكى "ئا" ئەپەندىمۇ خەتنىڭ تولۇق تېكىستىنى يادلىيالمايدىكەن، شۇڭا پۈتۈن بەدىنىدىن تەر چىقىپ كېتىپتۇ. بىراق ئۇمۇ پىشقان ئارتىسە، شۇڭا "خەت"نى "ب"غا قايتۇرۇپ بەرمەي، "ب"نىڭ گېپىگە ئۇلاپ

مۇنداق دەپتۇ:

ــ توغرا، توغرا، بايا‌تىن ئېيتقىنىڭىزدەك ئۆي قارا‌ڭغۇ، خەت بەك كىچىك بولىدىغان بولسا، مەن بېرىپ قول چىرىغىم بىلەن كۆزەينەكىمنى ئېلىپ كېلەي، بىردەم كۈتۈپ تۇرۇڭ، ھازىرلا كېلىمەن.

ئۇ گەپنى تۈگىتىپتۇ ـ دە، سەھىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

بىرنەچچە سېكۇنت ئۆتكەندىن كېيىن، "ئا" قول چىرىغنى ئېلىپ، كۆزىگە كۆزەينەك تاقاپ سەھنىگە چىقىپتۇ. بىر قولىدا خەتنى كۆتىرىپ، بىر قولىدا قول چىرىغىنى يېقىپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، جىنايەتچى ئۇچۇن، ھېلىقى خەتنى دىكتىلماتسىيە قىلىپ ئوقۇپتۇ.

"ب"ئارتىس ھەيران قاپتۇ: "ئا" ئارتىسىنىڭ خاتىرىسى نېمە دېگەن ياخشى؟ ئۇنىڭ قولىدىكىسى خېتى يوق بىر پارچە ئاق قەغەز تۇرسا...

ئەسلىدە، "ئا" ئارتىس قول چىرىغىنى ئالغىلى چىقماندا، ئاق قەغەزنى ئەسلىدىكى ماشىنكا بىلەن بېسىلغان خەتكە ئالماشتۇرۇۋالغان ئىكەن.

ئۇخلاش كېسىمى

مەلۇم بىر دۆلەتتە بىر قەدىمىي يادىكارلىقلار سودىگىرى بار ئىكەن. بۇگۈن ئاخشام ئۇ ئۆيىدە يېڭى تونۇشقان بىر دوستىنى كۈتۈۋاپتۇ. ئۇنىڭ يېڭى دوستىنىڭ ئىسمى بولۇپ، قەدىمىي يادىكارلىقلارغا باھا بەرگۈچى ئىكەن.

سرمۇنچه دەتالاشتىن كېيىن، قەدىمىي يادىكارلىقلار سودىسىگەرى بېقىندا قولغا كىرگۈزگەن يۇقىرى باھالىق قەدىمىي بادىكارلىقنى سىمتىك كۆرۈشىگە بېرىپتۇ. سمت ئۇلارنى قولىغا ئېلىپ تازا ماختاپ-تۇ. ئۇ كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، قەدىمىي يادىكارلىقلار سودىگىرى بۇ نەرسىلەرنى بىر كىچىك ئۆيگە سولاپ، ئويىنى قۇلۇپلاپ قويۇپتۇ-دە، ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىغا يوغان بىر بۆرە ئىتنى ئىشككە قارىغىلى قويۇپتۇ.

بۇ كۈنى كەچتە سمت قەدىمىي يادىكارلىقلار سودىگىرىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قاپتۇ.

يېرىم كېچە بولغاندا، سمت ئورنىدىن قوپۇپ ھېلىقى قەدىمىي يادىكارلىقنىڭ بىرنەچچىسى ئوغۇرلاپتىكەن، قەدىمىي يادىكارلىقلار سودىگىرى تۈيۈپ قېلىپ ئۆزىنىڭغا ئېسىلىپتۇ-دە، ئىككىسى ئۇرۇشۇپ كېتىپتۇ. كىم بىلەن، سودىگەرنىڭ ئىشىك ساقلاپ ياتقان ئىتنى ئوغرىنى قويۇپ، ئىگىسىنى چىشلەپ يارىلاندۇرۇپتۇ، يۇرىسىنى غەنىمەت بىلگەن سمت ئوغۇرلىغان نەرسىلىرىنى ئېلىپ تىكىۋېتىپتۇ.

سودىگەر ئالدىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ساقچى ئىدارىسىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن، ساقچى باشلىقى ئىككى ساقچىنى باشلاپ نەق مەيدانغا يېتىپ كەپتۇ. مال-مۇلۇك ستراخوۋانىڭ شىركىتىنىڭ ئادەم ئەۋەتىپتۇ. ئەگەردە نەرسىلەر راستىنىلا يوقالغان بولسا، ستراخوۋانىيە شىركىتى بەلگىلىمە بويىچە سودىگەرگە پۇل تۆلەيدىكەن.

نەق مەيداندىكى ئەھۋالدىن قارىغاندا، سودىگەر ئېيتقاندەك، ئۇنىڭ قىممەت باھالىق يادىكارلىقلىرىنىڭ ئوغۇرلانغانلىقى راست، ئەمما، ئادەمنى گۇمانغا سالىدىغان يېرى، يەنە ئوچۇق ئۆرنىڭ ئىتنى

ئۇنىڭ ئۆزىنى چىشلەيدۇ؟ بۇنىڭ نېمىشقا شۇنداق بولغانلىقىنى سودىگەرنىڭ ئۆزىمۇ چۈشەندۇرۈپ بېرەلمەيدىكەن.

ــ بۇ ئىش كىشىنىڭ ئەقلىگە سىغمايدۇ، ــ دەپتۇ ستراخوۋانىيە شىركىتىدىن كەلگەن ئادەم، ــ ئۆگىتىلگەن بۆرى ئىتنىڭ ئوغرىنى چىشلىمەي، ئىگىسىنى چىشلىگەن ئىش زادى بولۇپ باقمىغان ئەمەس. بۇ ئىشقا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ، بىز بۇنىڭغا تۆلەم بېرەلمەيمىز.

ئىت چىشلەپ تىتماكاتاڭ قىلىۋەتكەن ئۇخلاش كىيىمىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىتنىڭ ئاشۇ كىيىمىنى ئەگىپ كېتەلمەيۋاتقانلىقىغا قاراپ، ساقچى باشلىقىنىڭ كۆڭلى بىردىنلا يورۇپ كېتىپتۇ. ئۇ سودىگەردىن سوراپتۇ:

ــ سودىگەر ئەپەندىم، بۇ كىيىمگە تازا ئوبدان قاراپ بېقىڭ، بۇ ئۇخلاش كىيىمى زادى سىزنىكىمۇ، ئەمەسمۇ؟

سودىگەر كىيىمنى قولىغا ئېلىپ، بىردەم تازا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن، بىردىنلا ۋاراقىراپ كېتىپتۇ:

ــ يانى ئەمەس، بۇ مېنىڭ كىيىمىم ئەمەس، مېنىڭ ئۇخلاش كىيىمىمنىڭ ئىككى يېڭىگە قىزىم ئويناپ گۈل ئىشلەپ قويغان.

ــ ئەھۋال ناھايىتى ئېنىق، ــ دەپتۇ ساقچى باشلىقى، ــ سىلەر قاراڭغۇدا ئېلىشقان، ئىت پەقەت كىيىمدىكى پۇراق بويىچە ئادەم چىشلىگەن، ھېلىقى سمىت ئەپەندى نەرسىلەرنى ئوغرىلاشتىن بۇرۇن كىيىمنى سىزگە تۇيدۇرماي ئالماشتۇرۇۋەتكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلارنىڭ ھەممىسنى ئۇ ئىشىنىڭ بۇرۇن بىلىنغان. شۇڭا، ئېنىق ئېيتمەنكى، ئەنزىنىڭ مۇشۇنداقلىقىدا گۇمان يوق.

ھېلىقى "قەدىمىي يادىكارلىقلارنى باھالىغۇچى" سمىت ئاخىرى

قولغا ئېلىنىپتۇ، ئەسلىدە ئۇ ئاشۇنداق قەدىمىي يادىكارلىقلارنى ئوغرىلاپ ساتىدىغان كونا ئوغرى ئىكەن.

خان تاجسىدىكى يوغان برىلىيانت

مەلۇم بىر شەھەرنىڭ مۇزېيىدىكى ئوتتۇرا ئەسىردە تېپىلغان خان تاجىسىغا ئۇستىلىق بىلەن قوندۇرۇلغان ناھايىتى يوغان بىر بريلىيانت ئوغرىلىنىپتىكەن، ساقچى باتروۋ بۇيرۇق بويىچە نەق مەيدانغا يېتىپ كەپتۇ. مۇزېي خىرمەتچىسى ئۇنىڭغا بولغان ئەھۋالنى دوكلات قىپتۇ: مەلۇم قىلىش سىگنالىدىن ئاۋاز چىقمىدى، تاج قويۇلغان ئىشكاب ۋە مۇزېي ئىچىدىكى ئىشىك ـ دېرىزىلەرنىڭ ھەممىسى ساق، بۇزۇلغان ئىز يوق، پەقەت كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇدىغان خان تاجىسىدىكى ئاشۇ بريلىيانتلا يوق.

باتروۋمۇ ھەيران قاپتۇ: تاج قويۇلغان ئىشكاب تولىمۇ نازۇك ۋە مۇستەھكەم ھەم كۆرۈنۈپ تۇرۇدىغان قىلىپ ئىشلەنگەن، بۆلەكلىرىنىڭ تۇتۇشىدىغان يېرىدە قارىمۇ قارشى تۆشۈكلەر بولۇپ، ئاريلىقى بەك تار، چاشقان ئۆتەلىشى مۇمكىن، ھەرقانچە قىلىغان بىلەن جىنايەتچىنىڭ قولى بۇ يەردىن پاتمايدۇ. ساقچىنىڭ كۆزى بىردىنلا يورۇپ كېتىپتۇ ــ ئۇ تاج قويۇلغان ئىشكاپنىڭ يېنىدىن خۇددى چاچقا ئوخشايدىغان بىر تال تۈك تېپىۋاپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى، باتروۋ گىزىتتە بىر خەۋەر ئېلان قىپتۇ:

ــ خان تاجىسىدىكى بريلىيانتنى ئوغۇرلىغان ئوغرى قولغا ئېلىندى، ھازىر سوراق ئۇستىدە تۇرۇۋاتىدۇ، ــ ئۇ گىزىتتە يەنە "جىنايەتچى"نىڭ رەسىمىنىمۇ چىقىرىپتۇ.

يېرىم ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، باتروۋ باشقا بىر ئىسىم بىلەن گېزىتكە بىر ئېلان چقىرىپتۇ:

ــ ئېھتىياتسىزلىقىمدىن شۆبھىسىزلىنىدە ئىشلەنگەن قىممەت باھالىق ئالتۇن سائىتىم 25 قەۋەتلىك بىنانىڭ يەر ئاستى سۇيى يولىغا چۈشۈپ كەتتى. قولىدىن كېلىدىغانلاردىن بىنا قۇرۇلۇشىغا زەخمە يەتكۈزمەي سائىتىمنى ئېلىپ چقىپ بېرىدىغان بولسا، ئالتۇن سائەتنىڭ يېرىم باھاسى بويىچە سۆيۈنچە بېرىپ، ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

ئېلان چقىرىلىپ بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، باتروۋنىڭ يارداەمچىسى ئۇنىڭغا دوكلات قىپتۇ:

ــ بىرنەچچەيلەن كەلدى، سىناپ كۆرەيلى دەۋاتىدۇ، بىراق بىنانىڭ قۇرۇلۇشىغا زەخمە يەتكۈزمەسلىككە ھېچكىم ھۆددە قىلالمايدىكەن. دوختۇر سىياقىدىكى بىر ئادەم كەپتۇ، ئۇ، مېنىڭ كۆندۈرگەن بىر ئاق چاشقىنىم بار، بۇ ۋەزىپىنى ئاشۇ چاشقان ئۈستىگە ئالالايدۇ دەپتى، مەن ئۇنى ساراڭ بولۇپ قالغان ئادەم ئوخشايدۇ، دەپ قوغلاپ چقاردىم.

باتروۋنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەپتۇ:

ــ ئەخمەق، ئاشۇ ئادەمنى تۈتۈپ قېلىشىڭ كېرەك ئىدى!

نېمىشقا ئاچچىقلايسىز، ــ دەپتۇ ھېلىقى يارداەمچى ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمەي، ــ ئۇ تېخى كېتىش ئالدىدا، بەرىبىر مېنىڭ كىرىكىم چقىپ قالدۇ، ئەتە يەنە كېلىمەن، دېدى.

ــ ناھايىتى ياخشى، ــ دەپتۇ ساقچى خۇشال بولغان ھالدا، ــ ئەتە ئۇنى قولغا ئېلىڭلار، بىرىلىيانتنى ئوغرىلىغان ئوغرى ئاشۇ شۇ.

ــ نېمە ئىسپاتىڭىز بار؟

ــ بۇنىڭ ئىسپاتى ئىنچىكە قىلىغا ئوخشايدىغان ئاق چاشقان

تۆكى...ئۇندىن باشقا، ئۇنىڭدىن يېرىم يىل بۇرۇنقى مۇنۇ خەۋەرنى كۆرۈڭ ــ تىببىي دورا ئالىمى S. H نارکوز بىلەن تىزگىنلەش ئۇسۇلى ئارقىلىق، بىر كىچىك ئاق چاشقانىنىڭ نېرۋا سىستېمىسنى تىزگىنلەپ، ئالاھىدە مەشىق قىلدۇرۇش بىلەن، ئۇ چاشقانىنى ئادەمـ سىك كۆرسەتمىسى بويىچە تۆۋەندىكى ئىشلارنى قىلالايدىغان قىلىپ يېتىشتۈردى...

ئەتىسى، راست دېگەندەك S. H ئەپەندى ئۆزلىكىدىن كېلىپ تورغا چۈشۈپتۇ.

ھېلىقى ئۇزۇن تۆكنى چاشقانىنىڭ تۆكىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىسىدا، S. H ئەپەندى ئاخىرى ئۆرسىك كىچىك ئاق چاشقىنىغا كۆرسەتمە بېرىش يولى بىلەن، خان تاجسىدىكى ھېلىقى يوغان بىرلىيانتنى ئوغۇرلىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

پاسىپنى خېنىمنىڭ ئۆيىدە يۈزبەرگەن ئوغرىلىق ئەنزىسى

بىركۈنى كەچتە، سالىر ھېر تۈيۈقسىز "قوشنىسى پاسىپنى خېنىمنىڭ "قوتقۇزۇڭلار، مېنى قوتقۇزۇڭلار ــ ۋاي ئوغرى، ئوغرىنى تۇتۇڭلار ــ " دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپىنۇ ـ دە، ئالدىـ راپ ئۆيىدىن چىقىنۇ، بۇ چاغدا باشقا قوشنىلارمۇ ئۆيىدىن چىقىشقاـ نىكەن. كۆچىلىك قارىسا پاسىپنى خېنىم زالدا ئۇياقسىن ـ بۇ ياقىقا سوقۇلۇپ، ھېرنېمىلەرنى دەپ ۋارقىراۋاتىپتۇ. ئۇنىڭ چاچلىرى ھۆل، كۆك لۆڭگە رەختىن قىلىنغان مۇنىچا كىيىمىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى پاچىقىدىن سۇ تامچىپ تۇرۇپتۇ.

ـــ پاسبننی خبنم، ـــ سوراپتۇ سالبر هبر سەمسمي هالدا، ـــ زادی نبمه ئش بولدی؟

ـــ ژاي، هبلقی جۇژاپنمەكسنك يۇزی نبـمه دبگەن قورقۇنج-لۇق، ئۇ مبسك "پكاسسو"يۇمنی ئوغرىلىۋالـدی، باشقا نەرسەمنی ئوغـرىـلـمغان بولۇشی مۇمكسـن، تبخـی تەكـشـۇرۇپ كـۆرۇشـكە ئۇلكۆرەلمەدىم.

قوشنىلار پاسبننی خبنمنك سەنئەت بۇيۇملىرىنی ساقلاشقا خبلی جىق پۇل خەجلىگەنلىكسـنی بىلـمـدىـكەن، شۇڭا ئۇنىڭغا خبلی ئىچ ئاغرىتىپتۇ.

سالبر پاسبننی خبـنـمـغا بولغان ئەھـۋالـنی تەپـسلي سۆزلەپ بېرىشنی ئېيتىپتۇ.

پاسبننی يىغلاپ تۇرۇپ سۆزنی داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

ـــ ژاي خۇدايىم، مېھمانخانا ئۆيـنىڭ دېـرىزىسـنی ئاچتۇرمىغان بولسام بوپتىكەن، ئەزەلـدىن ئۇنـداق قىلمايتـتىم، بۇ قېـتىم نېـمە بولدی ـــ ئۇنىڭ يۇزنی دېمەمدىغان! ئۇ چاغدا مەن مۇنچىدا يۇيۇنە-ۋاتاتتىم، تاراق-تۇرۇق قىلغانىنمۇ بىلمەپتىمەن، ئىشك-دېرىزىلەر مەھكەم ئېتىكلىك ئىدی. سۇنی ئېتىۋېتىپ، يۇيۇنۇش ئۆيـدىن چىق-تىم-دە، مۇنچا كىيىمنی كىيدىم. يۇيۇنۇش ئۆيىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، چىش چوتكىلاي دەپ تۇرۇشۇمغا، ئىشك ئېچىلـدی، ئۇ ئاشۇ يەردە تۇرۇپتۇ. قورقىنىمدىن جايىمـدا مىدىرلـمـاي تۇرۇپ قالدىم. بىراق ئۇنىڭ ھېلىـقی يوغان، قېقـىـز بىل، كىلەڭسـىز يۇزىـنی ئەبنەكـتىس كـۆرۇپ قالـدىـم. ئۇ تەپ تارتـمـاسـتىن ھـىـجـايـدی، ئاغـرىـدا بىرنەچـچە تاللا چىشى قاپـتۇ، كۆلـسە ئادەمـگە بەك قورقۇنجـلۇق كۆرۈنىدىكەن. مەن تېخی مېنی ئۆلتۇرۇۋېـتەرمىكىن دەپ ئويلىغانـ-

دىم، لېكىن ئۇ كۆلۈپ قويدى ـ دە، ئىشكىنى چىڭ بېسىپ چىقىپ كەتتى. ئۇ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بىرەر ـ ئىككى مىنۇت ھەيران ـ شۇپ ئىشكىنى ئاران ئاچتىم. يۈيۈنۈش ئۈيىدىن چىقىپلا قارىسام، تامدىكى رەسىم يوق.

ــ پاسبىننى خېنىم، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىڭ، نېمە قىلىپ بېرىشىمىز كېرەكلىكىنى ئېيتىڭ، ــ دەپتۇ سالپر ۋە مىشىلداپ يىغلاۋاتقان پاسبىننى خېنىمنى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ كىرىپتۇ.

ئىشكىنى ئېتىپ قويۇپ، پاسبىننى خېنىمنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەمدى روھىلۇق بولۇڭ، ماڭا راست گەپنى ئېيتىپ بېرىڭ، ئەگەر سىزگە پۇل لازىم بولسا، نېمىشقا ئۇ رەسىمنى ساتمايسىز؟ ياكى ستراخوۋانىيە ھەققىنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن رەسىمنى ساتماقچى بولدىڭىزمۇ يە؟

پاسبىننى خېنىم تۇرۇپ قاپتۇ ـ دە، ئاچچىقلانغان ھالدا سوراپتۇ:

ــ نېمىگە ئاساسەن مەندىن گۇمانلىنىسىز؟

ــ چۈنكى، ــ دەپتۇ سالپر، ــ دەۋاتقان گېپىڭىزنىڭ ئاڭىسىدا كاۋاك بار. سىز ئېيتقىپ بەرگەن ئەھۋالدىن قارىغاندا، ۋەھە يۇز بەرگەن چاغدا سىز يۈيۈنۈۋاتقان ئىكەنسىز، ئىشىك ـ دېرىزىلەر چىڭ تاقاغلىق ئىكەن. مۇنداق ئەھۋالدا يۈيۈنۈش ئۈيىدىكى ئەينەكنىك يۈزىنى بىر قەۋەت پار قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ، سىز قانداق ھىلىپ ھېلقى يوغان، قىبقىزىل، كېلەڭسىز يۈزنى كۆرەلەيسىز، ئۇنىڭ ھەجايغانلىقى، ئاغرىدا ئاران بىرنەچچە تال چىشى قالغانلىقىنى قانداق بىلىسىز؟

پاسبىننى خېنىمنىڭ يۈزى قىزىرىپ، بېشى ساڭگىلاپتۇ، ئۇ بىر

هازادىن كېيىن، دۇدۇخلاپ:

— مەن راستتىنلا ستراخۇۋانىيە پۈلىنى ئالداب ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئاندىن رەسمنى ساتاي دەپ ئويلىغانىدىم، — دەپتۇ.

بوتۇن ئائىلىسىدىكى قاتىللىق ئەنزىسى

ئەتىگەن سائەت 3 تىن 30 مىنوت ئوتكەندە، ساقچى كوناند سلوسنىڭ كارىۋىتىنىڭ بېشىدىكى تېلېفون جىرىڭلاپ، ئۇنى ئۇيقىدىن ئويغىتىۋېتىپتۇ.

تېلېفوندىن بىر ئايالنىڭ ئاۋازى كەپتۇ:

— سىز سلوس ئەپەندىم بولامسىز؟

— شۇنداق، سىز كىم بولسىز؟

— مەن ئېلىس بوتۇن بولسەمەن. تېز كېلىڭ، بىرسى ئېرىمنى ئۆلتۈرۈپ قويۇپتۇ.

سلوس ئايالنىڭ ئادرېسىنى يېزىۋالغاندىن كېيىن، دەرھال كارىۋاتتىن چۈشۈپ، ئاشۇ ئادرېسقا قاراپ مېڭىپتۇ.

تاشقىرىدا قاتتىق بوران چىقىۋاتاتقىنىدەك، چىقىۋاتقان بوراننىڭ قاتتىقلىقى شۇ دەرىجىگە يەتكەنىدەكى، خۇددى يىرتىقۇچ ھايۋانلار دەك ھۇۋلايدىكەن. سلوس:

— بۇ ئۆلگۈر ھاۋا نېمىدېگەن سوغۇق، — دەپ قويۇپتۇ-دە، يولغا مېڭىۋېرىپتۇ. ئۇ پەلتۇ كىيگەنلىكى ئۈستىگە يەنە بوينىغا ئىككى شارپىمۇ ئورىۋاپتىكەن.

40 مىنوتنىن كېيىن ئۇ بوتۇن خانىمنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ. ئېلىس بوتۇن ئىشىك ئالدىدا ئۇنى كۈتۈپ تۇرۇپتىكەن. سلوس

كىلىنى بىلەنلا ئىشكىنى ئېچىپ ئۇنى ئۆيىگە باشلاپتۇ. ئۇي ئىچى ئىسسىق ئىكەن، سلوس ئىختىيارسىز هالدا شارپا، قولقاپ، قالپاق-لىرىنى ئېلىپ تاشلاپتۇ، پەلتۇسىنىمۇ سېلىۋېتىپتۇ.

بوتۇن خانىم ئۇخلاش كىيىمى كىيىۋالغان بولۇپ، پۇتىدا ساپما ئايىغ، چاچلىرى چۈۋۈلغان، رەڭگىدە قان يوق هالەتتە تۇرۇپتۇ.

ــ جەسەت ئۇستۈنكى ئۆيدە، ــ دەپتۇ ئۇ.

ــ ئېرىڭىز قانداق ئولتۇرۇلدى؟ ــ سوراپتۇ سلوس.

ــ ئېرىم كەچ سائەت 11 دىن 45 مىنوت ئۆتكەندە ئۇخلىغان. نېمە بولغانلىقىنى ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن، نېمە ئۈچۈندۇر سائەت 3 تىن 25 مىنوت ئۆتكەندە ئويغىنىپ كېتىتىمەن، تىكشاپ باقسام ئېرىمدىن هېچقانداق تىۋىش يوق، ئاندىن ئۇنىڭ ئۆلگەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ باشقىلار تەرىپىدىن ئولتۇرۇلگەن.

ــ كىمىس سىز نېمە ئىش قىلدىڭىز؟

ــ ئۇستۈنكى قەۋەتتىن چۈشۈپ سىزگە تېلېفون بەردىم. ئۇ چاغدا يەنە دېرىزىڭ ئاشۇ قانىتىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كۆردۈم، ــ ئۇ قولى بىلەن دېرىزىنىڭ ئوچۇق تۇرغان قانىتىنى كۆرسىتىپتۇ، ــ قاتىل چوقۇم ئاشۇ دېرىزىدىن كىرىپ، ئىشنى تۈگەتـ-كەندىن كېيىن يەنە ئاشۇ دېرىزىدىن چىقىپ كەتكەن.

سلوس دېرىزىنىڭ ئالدىغا بېرىپتىكەن، سوغۇق شامال گۈركىرەپ ئۆتۈپ ئىچىگە ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرتىۋېلىپ، ئەتتىكى يېپىپ قويۇپتۇ.

ــ جەسەتنى تەكشۈرەمسىز؟ ــ سوراپتۇ بوتۇن خانىم كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ.

ــ بۇنى ساقچىلار بىلەن سوت دوختۇرلىرى تەكشۈرىدۇ. ئۇلار

بىتەپ كېلىشتىن بۇرۇن **ھەققىي** ئەھۋالنى ماڭا ئېيتىپ بېرەمسىز؟

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ــ بوتۇن خانىمنىڭ چىرايى تېخىمۇ ئاقىرىپ كېتىپتۇ.

ــ چۈنكى سىز بايانتىن راست گەپنى دېمىدىڭىز، ــ دەپتۇ سلوس سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ.

ــ ئۇنداق ئەمەس ئەپەندىم، دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى راست گەپ، ــ بوتۇن خانىم ساراڭلارچە ۋارقىراپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ تازىمۇ قورقۇنچ ئىچىدە قالغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتىكەن.

ــ ئەگەردە قاتىل مۇشۇ دېرىزىدىن كىرگەن بولسا، ــ دەپتۇ سلوس، ــ دېرىزىنىڭ ئېچىلغىنىغا 45 مىنۇت بولغان بولىدۇ، ئۇ چاغدا، ئۆينىڭ تېمپېراتۇرىسى بۇنداق ئىسسىق بولمايدۇ. مۇشۇ بىر نەرسىلا دېرىزىنىڭ تېخى بايانتىن ئېچىلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. سىزنىڭ يالغان ئىسپات بەرگەنلىكىڭىز مۇشۇ ئەنزە بىلەن چېتىشلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. راست گەپ قىلسىڭىز، جىنايىتىڭىز يېنىكلەيدۇ، بولمىسا، جىنايەت ئۈستىگە جىنايەت قوسۇلىدۇ.

سلوسنىڭ ھۆكمى دەل جايىدا چىقىپتۇ، بوتۇن خانىم ئېرىنى ئۆلتۈرگەن قاتىللارنىڭ بىرى ئىكەن.

ئۆلۈم قەلئەسى

غەربىتىكى مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ قەدىمى "G" شەھىرىدە، شەھەردىن 100 يول يىراقتا كۆرۈنۈشى ئالاھىدىرەك بولغان ھېتىس قەلئەسى بار ئىكەن. نۇرغۇن ساياھەتچى يىراق ـ يىراقلاردىن كېلىپ

بۇ يەردە سەيلە ـ تاماشا قىلىدىكەن. بىراق بۇ يەردە قونۇپ قالغانلارنىڭ ھەرقانداقى تاڭ يورۇش بىلەنلا مۇردىغا ئايلىنىپ قالىدىكەن. سوت دوختۇرلىرى جەسەتلەرنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ كۆرۈپمۇ كىشىلەرنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولىدىغان ھېچنەرسىنى تاپالماپتۇ. "G" شەھەرىدىكى ساقچى باشلىقى ۋىلىيام شۇ شەھەردىكى بارلىق جىنايى ئىشلار ساقچىلىرى ۋە بارلىق زامانىۋى ئەنزە پاش قىلىش سايمانلىرىنى ئىشقا سېلىپ، قەلئەنىڭ ئەتراپىنى شۇنچە تەكشۈرۈپمۇ، ئۆمچۈكنىڭ تورىچىلىك بىرنەرسىنمۇ تاپالماپتۇ. ئاخىرى، ساقچىلار قەلئەنىڭ ئالدىغا چوڭ بىر كرست بەلگىسىنى تىكلەپ، ئۇنىڭغا قىزىل سىر بىلەن "ئۆلۈم قەلئەسى" دېگەن خەتنى يېزىپ قويۇپتۇ ۋە ئېلان چىقىرىپ، كىشىلەرنى بۇ يەردە قونماسلىققا دەۋەت قىپتۇ.

"G" شەھەرىدىكى "تەۋەككۈلچىلەر شىركىتى"نىڭ باش جىڭلىسى بىس ساقچىلارنىڭ ئېلانىنى كۆرگەندىن كېيىن، گېزىت، رادىئو، تېلېۋىزىيە ئارقىلىق ئېلان چىقىرىپتۇ: "ھېتىس قەدىمى قەلئەسى تەۋەككۈلچىلەرنىڭ ئەۋزەل شارائىتىلىق راھەت باغچىسى. كىمىكى قەدىمىي قەلئەدە ئۆزى يالغۇز بىر كىچە قونۇپ، ئۆلىمەي ھايات قالسا، شىركىتىمىز ئۇنىڭغا بىر مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئىنئام بېرىدۇ، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ ھاياتلىق ستراخوۋانىيە پۇلى شىركىتىمىزنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتىدۇ. تەۋەككۈل قىلىپ باققۇچىلار بولسا، ھاياتلىق ستراخوۋانىيە ئىسپاتىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، شىركىتىمىز بىلەن توختام تۈزۈشسە بولىدۇ.

بىر كېچىدىلا مىليونىر بولۇش خىيالىدا بولغان بىر قىسىم كەمبەغەللەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، كەينى ـ كەينىدىن كېلىپ، بۇنىڭغا

ماقۇل بوپتۇ. باش جەڭلى بىس بىلەن بىرىنچى بولۇپ توختاملاشقان ئادەم بىر تىلەمچى بولۇپ، ئىسمى بوپاس ئىكەن. توختامدا مۇنداق بەلگىلىنىپتۇ: ئىككىنچى كۈنى كەچ سائەت تۆتتە "تەۋەككۈلچىلەر شىركىتى"نىڭ باش جەڭلىسى بوپاسنى قەدىمىي قەلئەگە ئۆزى ئاپىرىپ قويىدۇ، ئۇچىنچى كۈنى ئەتىگەن سائەت 8 دە قەدىمىي قەلئەگە بىس ئۆزى بىرىپ ئۇنىڭ ئۆزىنى ياكى جەسىتىنى تاپشۇرۇۋالىدۇ.

بوپاس باش جەڭلى بىس بىلەن توختاملىشىپ بولغاندىن كېيىن، دەرھال بىرىپ "G" شەھىرىنىڭ ساقچى باشلىقى ۋىلىيامىنى تېپىپ، ئۇنىڭ بۇ ئىشقا گۇۋاھ بولۇپ بېرىشىنى ئېيتىپتۇ. ئۇ مۇنداق دەپتۇ:

ــ ساقچى ئەپەندىم، ئۆگۈنلۈككە ئەتىگەن سائەت 7 دىن بۇرۇن ماشىنىمىزنى ھەيدەپ قەدىمىي قەلئەگە كېلىپ، مېنى ئېلىپ كېتىڭ. ــ بۇ گەپنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ساقچى باشلىقىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپتۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ، نېمە بولغانلىقىنى كۆرسەك، ئۇنىڭدىن بىرەر يېرى ئۇچمىغا ئىگە بولۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن. ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ بوپاسنىڭ تەكلىپىگە ماقۇل بوپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن، ساقچىلاردىن بىرسى ساقچى باشلىقى ۋىلىيامغا بوپاسنىڭ سىر سېرىق مايمۇن سېتىۋالغانلىقىنى، باشقا ئەھۋالنىڭ يوقلىقىنى ئېيتىپتۇ. ساقچى باشلىقى ۋىلىيام بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، ئىككى ساقچىنى ئېلىپ، ماشىنا بىلەن ھېتىس قەدىمىي قەلئەسىگە يېتىپ كېلىپ، قەلئەگە 50 مېتىرچە كېلىدىغان ئارىلىقتىن، ئېگىز ۋە يوشۇرۇنۇشقا ئەپلىك بىر جايىنى ئىگىلەپ، ئالاھىدە رولى بار رەسىم ئېلىش ئاپپاراتىنى ئورنىتىپ، ئاندىن ئۆزلىرى جايلىشىپتۇ. ساقچى باشلىقى ئىشلارنى ئورۇنلاش-

تۆرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئىككى ساقچىسى قالدۇرۇپ، ئۆزى "G" شەھىرىگە قاينىپ كېتىپتۇ.

ئۇچىنچى كۈنى ساقچى باشلىقى ۋىلىيام ماشىنا بىلەن قەدىمىي قەلئەگە كەلگەندە، ئىككى ساقچىسىنى يوقىتىپ قويغانلىقىنى بىلدى. ئۇ دەرھال رەسىم ئاپپاراتىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپتىكەن، قارىسا ئاپپاراتنىڭ چىرىغى يېنىق تۇرۇپتۇ، سىنالغۇ لېنتىسىنىڭ ئىشلىتىپ بولغان ۋاقتى سەھەر ۋاقتى ئۆتۈپ بىرنەچچە سائەت بولۇشى مۇمكىن. ئۇ ئالدىراپ رەسىم ئاپپاراتىنىڭ يېراقنى كۆرۈدىغان كۆزى ئارقىلىق قەلئەنىڭ ئىچىگە قاراپ، بوپاس بىلەن ئۇ بىلەلە ئېلىپ كەتكەن مايمۇنىڭ قىمىر قىلمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. بۇنىڭدىن بوپاس بىلەن مايمۇنىڭ ئۆلگەنلىكى ناھايىتى ئېنىق ئىكەن. ساقچى باشلىقى ۋىلدىراپ-سالدىراپ رەسىم ئاپپاراتلىرىنى يىغىشتۇرۇپتۇ-دە، "G" شەھىرىگە قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇ نەق مەيدانىدا رەسىمگە ئالغان سىنالغۇ لېنتىسىنى ئاپپاراتقا سېلىپ قويۇپتىكەن، ئۇنىڭدىن خولىۋۇدنىڭ "بەتسىبەت" دېگەن فىلىمى چىقىپتۇ. ئۇ ئۇيقۇدىن ئويغانىدەك بوپتۇ-دە، قايتىپ ھەممە قەلئەگە كەپتۇ، قارىسا بوپاس بىلەن ھېلىقى مايمۇن ھېچىمەدە يوقمىش.

چۈش ۋاقتى، ساقچى باشلىقى ۋىلىيام بىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئارقىلىق، تېلېۋىزىيە كۆرگۈچىلەرگە كىشنى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر خەۋەر ئېلان قىپتۇ: ساقچىلارنىڭ ئەتراپلىق تەكشۈرۈشى ئارقىسىدا، ھەممە قەلئەنىڭ سىرى ئاخىرى ئېچىلدى، بۇ ئىشنىڭ جىنايەتچىسى بوپاس ئىسىملىك سىرتىلەمچى ئىكەن. ئۇ پۈتۈن شەھەر ئاھالىسىغا دەرھال ھەركەتلىنىپ، ساقچىلارنىڭ بوپاسنى تېپىشىغا ياردەملىشىشنى مۇراجىئەت قىپتۇ...

براق، برئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى كىشىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرۇدىغان يەنە بىر ئالاھىدە خەۋەر ئاڭلىتىپتۇ: ساقچى باشلىقى ۋىليام ئىزدەپ يۈرگەن بوپاس ھېلىلا ئىستانسىمىزغا كەلدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ساقچىلار ئۇزاقتىن بۇيان تەكشۈرۈپ تاپالمىغان قەدىمىي قەلئەنىڭ سىرىنى ئۇ تۇنۇگۈن كەچتە پۈتۈنلەي يېشىپتۇ. ساقچى باشلىقى ۋىليامنىڭ تېلېۋىزىيە سۆزىنى ئايدىڭلاش ـ تۇرۇش ئۈچۈن، بوپاس ئەپەندى نەق مەيدانىدىن ئالغان سىنالغۇ لېنتىسىنى كۆپچىلىككە تەقدىم قىلماقچى.

سىنالغۇنى كۆرگەندىن كېيىن، تېلېۋىزىيە كۆرگۈچىلەر قەدىمىي قەلئەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بىلىپتۇ.

ئەسلىدە، بۇ دۆلەتنىڭ غەربىدىكى ئورمانلىقتا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان بىر خىل ئىلىك شورىغۇچ پاشا بار ئىكەن. بۇ خىل پاشا ئاۋاز چىقارمايلا ئۇچىدىكەن ـ دە، ئادەم بەدىنىگە قونۇپ ئىلىك شورىغاندا، ئالدى بىلەن ئادەمنىڭ مېڭىسىگە زەھەرلىك سۈيۈقلۇق بېرىۋېتىدىكەن، شۇڭا كىشىلەر ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى سېزەلمەيدىكەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ خىل پاشا "G" شەھىرىدە كۆرۈلۈپ باقمىغاچقا، زەھەرلەنگۈچىلەردە ھېچقانداق تەييارلىق بولمايدىكەن ـ دە، نادەم ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى بىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. مۇشۇ سەۋەبتىن "G" شەھىرىدىكى ساقچىلارنىڭ نۇرغۇن قېتىملىغان تەكشۈرۈشلىرى بىكارغا كېتىپتۇ. ساقچى باشلىقى ۋىليامنىڭ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان قەدىمىي قەلئەنى تەكشۈرۈش توغرىسىدىكى خەۋىرى بوپاسنى قىزىقتۇرۇپتۇ. ئۇ "G" شەھىرىدىكى بىر داشۆنىڭ ئاتاقلىق ھاشارات ئالىمى پروفېسسورى بولۇپ، ۋەقە يۈز بەرگەن چاغدا ئۇ دەل ئىلىك شورىغۇچ پاشا

ئۇستىدە تەتقىقات ئورگۇزۇۋېتىپتىكەن. ئۇ ساقچى باشلىقى ۋىلياملىنىڭ ماقالىسى ۋە رەسىملەرنى كۆرگەندىن كېيىن، ساقچى باشلىقى ۋىلياملىن بىلەن ئۇنىڭ يارەمچىلىرىنىڭ قەدىمىي قەلئەگە كىرگەنلىكىنى، بېشىغا ئالاھىدە ئىشلەنگەن نۆمۈر قالپاق كىيىۋالغانلىقىنى بايقاپتۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ شورىغۇچ پاشا ئۇلارغا زەھەرلىنىپ تەقالىمغانلىقىتىن، ئۇلار ھايات قالغانلىكەن. بوپاس بۇ مەلۇماتلاردىن ئىشىنىڭ ئېنىقلاپتۇ. دەل مۇشۇ چاغدا "تەۋەككۈلچىلەر شىركىتى" ئېلان قىلىنىپ، كەمبەغەللەرنىڭ ھاياتى ھېسابقا باي بولماقچى بوپتىكەن. شۇڭا ئۇ قەلەندەر سىياقىدا ياسىنىپ، باش جىڭلى بىس بىلەن توختام تۈزۈشۈپتۇ، ئاندىن ساقچىلارنىڭ ئالاھىدە ئىشلەنگەن ئاپپاراتىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىپ، مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا قەدىمىي قەلئەنىڭ سىرىنى يېشىپتۇ. بوپاس بۇ يەردە قونۇشتىن بۇرۇن، بېتىدىن تارتىپ پۈتىنچە ئالاھىدە ئىشلەنگەن پاشا چاقمايدىغان دورىسى سورىكەپ، ئۇخلاش تاغرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىپتىكەن، بىر كىچە ھېچ نەرسە بولماپتۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرغان مايمۇندا ھېچقاندای مۇداپىئە تەييارلىقى بولمىغاچقا، بۇنىڭدىن بۇرۇن كۆپ قېتىم خەتەرگە ئۇچرىغان ساياھەتچىلەرگە ئوخشاش ھېچگەپستىن ھېچگەپ يوق جېنىدىن جۇدا بوپتۇ. ئۇنىڭ ساق قېلىپ، مايمۇنىنىڭ ئۇلۇپ قالغانلىقى ئۇنىڭ ئىلمىي ھۆكمىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاپتۇ.

ئاسيا

كىچىك يىشيۇنىڭ چوڭ گېنېرالنى پەم بىلەن جايلىشى

بۇنىڭدىن 500 يىل بۇرۇن، ياپونىيىدە زۇلى يىمەن ئىسىملىك بىر چوڭ گېنېرال بار ئىكەن. ئۇ ئەنگوسى ئىبادەتخانىسىدا چاي تېتىپ كۆرۈش مەرىكىسى ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ، ئۆزىنىڭ قىممەت باھالىق ئېسىل چاي قاچىسىنى ئىبادەتخانىدا ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇپتۇ. ئويلىمىغان يەردىن ئۇنىڭ بۇ چاي قاچىسىنى كىچىك بىر راھىب سۇندۇرۇپ قويۇپتۇ. دەل شۇ چاغدا، يىمەن ئادەم ئەۋەتىپ، چاي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلمەيدۇ، باش راھىب ۋەيجەن چاي قاچىسىنى مەھكىمگە ئېلىپ كەلسۇن دەپتۇ. مانا ئەمدى ئىشنىك چوڭىي چىقتى، باش راھىب ۋەيجەن قورقۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ.

ئەقىللىق يىشيۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك بىخەمراھان يۇرۇپتۇ ۋە ئۇستازىغا مۇنداق دەپتۇ:

— باش راھىب، مەن سىز بىلەن بىللە باراي، ئۇنى ئۆزۈم توغرىلايمەن.

بىر چوڭ، بىر كىچىك ئىككى راھىب گېنېرالنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

— بىمەن خوجام، ئادەم ياكى ھايۋانلار، دۇنياديكى جانلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاخىرى بىرىپ قانداق بولىدۇ؟ — سوراپتۇ يىشيۇ كۆلۈپ تۇرۇپ.

يەمەن تۈيۈقسىز سورالغان سوئالدىن چۆچۈپ كېتىپتۇ. بىراق ئويلاپ كۆرۈپ، كىچىك راھىب يېشىۋنىڭ راھىب شاگىرتلىرىنىڭ ئۆزئارا سورىشىدىغان سوئالى بويىچە ئىش قىلغانلىقىنى بىلىپتۇ. يەمەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا چېچىنى چۇشۇرۈپ راھىب بولغان ئادەم ئىكەن، شۇڭا ئۇ ئونچىلىك ساۋاتنى بىلىدىكەن. ئۇ جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ جانلىق نەرسىلەر مەلۇم بىر مەزگىلگە بارغاندا ئۆلۈپ تۇغۇلىدۇ، توغرىمۇ؟

ــ ئۇنداق بولسا، دۇنيادا بىر خىل شەكىل ئالغان نەرسىلەر ئاخىرى بىرىپ قانداق بولىدۇ؟

ــ دۇنيادىكى بىر خىل شەكىل ئالغان نەرسىلەر ئاخىرى بېرىپ سۇنۇپ، چېقىلىپ تۇگەيدۇ.

يەمەنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يېشىۋ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

ــ سىزنىڭ هېلىقى ئېسىل چاي قاچىڭىز سۇنۇپ كەتتى، مانا هەممە پارچىسى بار، ــ ئۇ قوينىدىن قاچىسىنىڭ پارچىلىرىنى ئېلىپ، ئىككى قولالاپ يەمەنىگە سۇنۇپ تۇرۇپ، ــ يەمەن خوجام، سىزنىڭ ئەڭ ياقتۇرىدىغان ئېسىل چاي قاچىڭىزنى مەن سۇندۇرۇپ قويدۇم، مېنى كەچۈرۈڭ، ــ دەپتۇ.

يەمەن قاھــقاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ، مۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن قېرى سەن كىچىك راھىپقا ئالدىنىپتىمەن. ــ بىراق ئۇنىڭ بۇ كۈلكىسىگە قاتتىق ئۆچمەنلىك يوشۇرۇنغانىكەن. ئۇ كولكىسىنى توختىتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ:

ــ داڭقىڭ يالغان چىقماپتىكەندە! سەن هەقىقەتەن كىشىلەردىن

كۆپ ئەقللىق بالا ئىكەنسەن. مېنىڭ بىر ئىشىم بار، سەن شۇنىڭغا ياردەم قىلغىن. قارا، بۇ دەرىپەردىگە بىر يولۋاسنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن، بۇ يولۋاس كەچ كىرىشى بىلەنلا دەرىپەردىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئادەمنى زەخمىلەندۈرىدۇ. سەن مۇشۇ يولۋاسنى ماڭا تۇتۇپ بەر.

دەرىپەردىگە قومۇشلۇق سىزىلغان بولۇپ، قومۇشلۇق ئارىسىدا بېشىنى كۆتۈرۈپ ياتقان بىر ئالتاغىل يولۋاسنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەنىكەن. يولۋاس ئىككى كۆزىنى پارقىرىتىپ، قان يۇقى ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، ئۇتكۇر چىشلىرىنى چىقىرىپ، ئايىغا قاراپ ھۇۋلاۋاتقان قىياپەتتە تۇرۇپتۇ. يولۋاس ھەقىقەتەن ياخشى سىزىلغانىكەن، كۆرۈنۈشىدىن قارىغاندا گويا دەرىپەردىدىن سەكرەپ چۈشىدىغاندەكلا كۆرۈنىدىكەن.

ــ چۈشەندىم، ــ دەپتۇ كىچىك يىشيۇ جاۋاب بېرىپ، ــ رەنجىمەي ماڭا بىر تال تومراق كەلگەن تاڭا تېپىپ بېرىڭ، ئاسان ئۇزۇلمەيدىغان بولسۇن، يەنە رەختتىن قىلىنغان لېنتىدىن بىر تال بېرىڭ.

گېنېرالنىڭ بىر مۇلازىمى كىچىك يىشيۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى تەخ قىپتۇ. يەمەن كىچىك يىشيۇدىن كۆزىنى ئۈزمەي ئۇنىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىغا قاراپ تۇرۇپتۇ. باش راھىب بۇ ئەھۋالغا قاراپ ئولتۇرالماي قاپتۇ.

كىچىك يىشيۇ بىمالال ۋە تەمكىن ھالدا قويىنىدىن بىر ياغلىقنى ئېلىپ بېشىغا چىگىپتۇ. ئاندىن ھېلىقى لېنتىنى ئېلىپ ئىككى يېڭىسىنىڭ ئوچىنى چىڭ باغلاپتۇ. ھەممە ئىش پۈتكەنىدىن كېيىن، ئۇ چوڭ-چوك قەدەم تاشلاپ دەرىپەردىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ-دە، قولىغا ھېلىقى

توم شوينىنى ئېلىپ، قاپاقنى تۇرۇپ، يولۇاسقا قاراپ تۇرۇپتۇ.

ــ نېمە بولدۇڭ، چاققان بول، ــ دەپتۇ يىمەن قەستەن ئۇنى قىستاپ.

ــ بولىدۇ، يىمەن خوجام، بىراق مەن ئۇنى تۇتاي دېسەم، ئۇ مېنىڭ باتۇرلۇقۇمنى كۆرۈپ، ئورنىدىن تۇرۇشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايۋاتىدۇ. خاپا بولماي دەرپەردىنىڭ ئارقىسىغا ئادەم ئەۋەتسىڭىز، ئۇ بىرىپ يولۇاسنى قوغلىۋېتىدۇ، مەن بېرىپ دەرھال ئۇنى تۇتاي.

يىمەن گەپ تېپىپ بېرەلمەپتۇ، ئۇ يەنە ئاتتىن چۈشسە، ئۇزەڭگىدىن چۈشمەي مۇنداق دەپتۇ:

ــ ۋاھ... بۇ يولۇاس راستتىن سېنىڭ باتۇرلۇقىڭدىن قورقۇپتۇ، قارىغاندا، بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىنچى ئادەمىلەرنى رەخمىلەندۇرمەيدىغان ئوخشايدۇ. ئۇستاز ــ شاگىرت ئىككىلەرگە ئالاھىدە رەھىمچىلىك بولىدىغان ئوخشايدۇ!

مۇلازىملار گۈپۈلدەپ پۇرىقى كېلىپ تۇرغان مېرىلىك تاماق كەلتۈرۈپ، باش راھىب ۋەيجەن بىلەن كىچىك يېشىۋىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. باش راھىب بىر قاراپلا يىمەنىنىڭ يېڭىدىن بىر ھۇنەر چەقارغانلىقىنى بىلىپتۇ. راھىبلارنىڭ گۆشسىز تاماق بىيىشىگىلا بولىدىكەن، گۆشلۈك تاماق پىيىشكە بولمايدىكەن. تاماق ئۈستىلىگە تىزىلغانلارنىڭ ھەممىسى راھىبلارنىڭ پىيىنىگە بولمايدىغان گۆشلۈك تاماقلار ئىكەن.

باش راھىب كىچىك يېشىۋىنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماقچى بوپتىكەن، ئۇلگۈرەلمەي قاپتۇ.

يېشىۋ ھېچىيەپ تۇرۇپ ئالدىغا قويۇلغان بىر قاچا ياۋا ئۆردەك

شورپسىنى هايت ـ هۇيت دەپ بولغىچە ئىچىۋېتىپتۇ. ئاندىن تەخسە بىلەن كەلتۈرۈلگەن بېلىغلارنى يوغان ـ يوغان ئېلىپ ئاغزىغا سالغىلى تۇرۇپتۇ، ھەنتا بېلىق كاۋىپىنمۇ قۇرۇق قويماپتۇ.

بۇ چاغدا يەمەن بىردىنلا ئالتۇن كۆز قويدۇرۇلغان خەنجىرىنى قىپىدىن چىقىرىپ، ۋاراقلىراپ تۇرۇپ دەپتۇ:

ــ راھىبلارنىڭ گۆشلۈك تاماق يېيىشىگە بولمايدىغان تۇرسا، سەن مۇشۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ ئۇستازىڭغا قاراپ باقە، قولىنى ئۇرىتىپمۇ قويمىدى. سەن ئۇنىڭ شاگىرتى تۇرۇپ، بۇ قائىدىنى بۇزدۇڭ، سېنى قانداق جازاغا تارتىش كېرەك؟

ــ يوقسۇ، ھېچ نەرسە يېگىنىم يوق، ــ دەپتۇ كىچىك يېشىۋ كۆزلىرىنى ئويناتىپ، ئاندىن رەسمىي قىلىپ، ــ ھېلىقى گۆش، بېلىق دېگەنلەر ناھايىتى كەلسە قورسىقىمدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ. قورسىقىم يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ئۇدۇل كەتكەن بىر يول، بېلىق ساتىدىغان، گۆش ساتىدىغان ۋە گۈرۈچ ساتىدىغانلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ يولدىن ماڭىدۇ.

ــ ھا ـ ھا ـ ھا، جايىدا گەپ قىلدىڭ. قورسىقىڭ يول ئىكەن، بېلىق ساتىدىغان، گۆش ساتىدىغانلار ئۆتىدىكەن، ئۇنداقتا، خەنجەر تۇتقان باتۇرلارنىڭ ئۆتىشىدىمۇ گەپ يوقكەنسەدە! كەل، بۇ خەنجەر قورسىقىڭدىن ئۆتۈپ باقسۇن، ــ يەمەن خەنجەرنىڭ ئۇچىنى يېشىۋنىڭ بۇرنىغا تەڭلەپ تۇرۇپ، سوغۇق كۈلۈپ قويۇپتۇ.

بۇ چاغدا، كەيپىيات جىددىيلىشىپتۇ، كىچىك يېشىۋ تەرىنى بۇزمايلا ھېچ ئىش بولمىغاندەك تۇرىۋېرىپتۇ. ئۇ چرايىنى ئۆرگەرتمەي مۇنداق دەپتۇ:

ــ قورسىقىم راستى بىلەن بىر يول، لېكىن ئاغزىم مۇشۇ يولنىڭ

ئېغىزى. ئەگەر مۇھىمى، بۇددا شاگىرتى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۆمرۈم بويى كىشىلەرگە ئامانلىق تىلىدىم، بۇ مېنىڭ ئەڭ موھىم مەسئۇلىيىتىم. مۇشۇ ئېتىقادىم ئۈچۈن ئۇندىق قولىغا خەنجەر ئالغان، توقماق كۆتۈرگەنلەرنى ھەرگىز ئۆتكۈزمەيمەن.

كىچىك يېشىڭنىڭ سۆزى يىمەنىڭ ئاغزىنى تۆۋاقلاپ قويۇپتۇ. ئۇ ئىلاجسىز خەنجىرىنى يىغىشتۇرۇپ، باش راھىب بىلەن يېشىڭغا قايتىپ كېتىشكە رۇخسەت قىپتۇ.

ئاۋازسىز سىگنال

تۈن كېچە، ياپونىيەدىكى مەلۇم بىر مېھمانخانا.

يەنىيى ئاتىسى بىلەن تاتلىق ئۇخلاۋاتقانىكەن، قۇلقىنىڭ تۈۋىدە "قوپ، قوپ" دېگەن يېقىمسىز ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ.

ۋارقىرىغان ئادەم ئوغرى بولۇپ، قولىغا پىچاق ئېلىپ بۇلاڭ-چىلىققا كەلگەنىكەن.

يەنىيى ۋە ئۇنىڭ ئاتىسى نېمە قىلىشنى بىلمەي ھودۇقۇپ يوتقانىنىڭ ئىچىدىن چىقىپتۇ.

ــ ئۇ، ئۇكىنى چىقىرىشما، پۇلىنى چىقىرىش؛ بولمىسا جېنىڭنى ئالىمەن! ــ ئوغرى پىچاقىنى تەڭلەپ تۇرۇپ پەس ئاۋازدا ۋارقىراپتۇ.

قورقىنىدىن قوللىرى تىترەپ كەتكەن دادىسى ياستۇقىنىڭ ئاستىغا قولىنى تىقىپ پۇل ئىزدىگىلى تۇرۇپتىكەن. ئويلىمىغان يەردىن يەنىيى ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋاپتۇ ۋە پۇل ئىزدەۋاتقان بىر خىل كۆرۈنۈشنى ئىپادىلەپ قويۇش ئۈچۈن، ئۇ يەر، بۇ يەرنى ئاختۇرۇپ

قويۇپتۇ.

"تاك، تاك، تاك..." جېسەكچىنىڭ تاكىلداتقان ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلگىلى تۇرۇپتۇ.

— تېز بول، چاققان چىقار، — ئوغرى ئالدىراتقىلى تۇرۇپتۇ.

— ئۇنداق بولسا چىراغنى يورۇتۇپ ئىزدەپ باقاي، — دەپتۇ يەنىيى.

— چاققان بول، ئاۋاز چىقىرىدىغان بولسائ، سويمۇبتسەن، — دەپتۇ ئوغرى پىچاقنى تەڭلەپ تۇرۇپ.

جېسەكچىنىڭ تاكىلداتقان ئاۋازى مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندە، يەنىيى چىراغنى يورۇتۇپ، ياستۇقنىڭ ئاستىدىن پورتمالنى ئېلىپ ئوغرىنىڭ ئالدىغا كەلگەنىكەن، ئوغرى پىچاقنى قويۇپ پۇلنى ئالاي دەپ تۇرۇشىغا، سىرتتىن جېسەكچىنىڭ "ئوغرى، ئوغرىنى تۇتۇڭلار!" دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

ئوغرى ھودۇققىنىدىن پىچاقنى ئېلىشقىمۇ ئۇلگۈرمەي، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا قېچىپتۇ. بۇ چاغدا مېھمانخانىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئويغىنىپ كەتكەنىكەن، ئۇلار ئۆي-ئۆيدىن چىقىشىپ ھە-ھۇ دېگىچە ئوغرىنى تۇتۇۋاپتۇ.

— سىز بۇ يەردە ئوغرىنىڭ بارلىقىنى قانداق بىلدىڭىز؟ — سوراپتۇ يەنىيىنىڭ دادىسى جېسەكچىدىن.

— مەن چىراغنىڭ يورۇتقانداء، — دەپتۇ يەنىيى ئۇلارغا سۆز بەرمەي، — ئوغرىنىڭ پىچاق كۆتۈرگەن كۆلەڭگىسى دېرىزىگە چۈشتى، بۇ جېسەكچى تاغامغا بېرىلگەن ئاۋازسىز سىگنال ئىدى، شۇڭا جېسەكچى تاغام "ئوغرىنى تۇتۇڭلار" دەپ ۋارقىرىدى.

— شۇنداق، شۇنداق، سىرىنىڭ بۇ بالىڭىرىنىڭ چوڭلارغا

قارىغاندىمۇ ئەقلى بار ئىكەن، ــ دەپتۇ جېسەكچى.

ئاجايىپ سانداق

يۇجىنىڭ ئاتىسى شەھەردىكى خەزىنىنىڭ باشقۇرغۇچىسى ئىكەن. بىركۈنى سەھەردە، ئۇ خەزىنىدە ساقلىنىۋاتقان ئىسرىقدان چېقىلىپ كۆكۈم تالقان بولۇپ كېتىپتۇ. بۇ گېنېرال ئائىلىسى ئىنئام قىلغان قىممەت باھالىق نەرسە ئىكەن، شۇڭا مەسىلە يامان يەرگە بېرىپ قاپتۇ.

قارىغۇچىلاردىن باشقا ھېچكىم بۇ يەرگە كىرگەن ئەمەس ئىكەن، شۇڭا باشقۇرغۇچى قارىغۇچىنىڭ بەشىلىسىنى چاقىرتىپ كېلىپ سوراپتىكەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىلمەيمىز دەپ قاتتىق تۇرۇۋاپتۇ. بۇنداق بولغاندا، يۇجىنىڭ ئاتىسى مەسئۇل بولغۇچى سۈپىتىدە ئېغىر جازاباكارلىققا تارتىلىدىكەن. ئاخىرى بۇ ئەنزىنى ۋاڭ خوجام ئۆرى تەكشۈرۈشكە مەجبۇر بوپتۇ، ئەگەردە مۇشۇ تەكشۈرۈشتىمۇ جىنايەتچى تېپىلمايدىغان بولسا، يۇجىنىڭ ئاتىسى قورسىقىنى يېرىپ، ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر بولىدىكەن.

بەيبى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ناھايىتى بەك ئەندىشىدە قاپتۇ ــ دە، چوڭھۇر خىيالغا بېتىپتۇ.

ئاردىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يۇجىنىڭ ئاتىسى ئىلھەم ھېلىقى بەش يەپەر قارىغۇچى ۋاڭ خوجامنىڭ ئالدىغا چاقىرىلىپتۇ، بىراق يەنىلا ھېچكىم ئىقرار قىلماپتۇ. ۋاڭ خوجامۇ ئىلاج قىلالماي، تەكشۈرۈشنى توختىتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. ددل مۇشۇ چاغدا بالا مۇلازىم يۇجىن ئالدىراپ ۋاڭ خوجامنىڭ ئالدىغا بېرىپ

تازىم قىلىۋ ـ دە، سىرنىمىلەرنى دەپتۇ.

ــ بايا تــن بىرسى كەلــدى، ــ دەپــتۇ ۋاڭ خــوجام كــۆلــۈپ تۇرۇپ، ــ ئۇ جىنايەتچىنى جەزمەن تېپىپ چىقىدىكەن.

قارىغۇچىلار كۆزلىرىنى چەكــچەيتىپ قارىشىپ قاپتۇ، بىردەمــدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالــدىدا ئەقىللــىق بالا يەنــيى بىلەن بىر كــچىك راھىب پەيدا بوپتۇ. يەنيى چىرايىنى تۇرۇپ، راھىب كۆتۈرۈۋالــغان كونا بىر ساندۇقنى كۆرسىتىپ:

ــ بۇ ساندۇق يېزىدىكى باپەن ئىلاھخانىســدىن قالغان ئاجايىب ساندۇق، ئۆزۈڭلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان قەغەزنى ساندۇققا سالسىلەر، ئاندىن راھىب ئەپسۇن ئوقۇيدۇ، كارامەتــنى شۇ چاغــدا كۆرۈسىلەر، جىنايەتچى يازغان خەتلا ئۆچمەي قالــدۇ، قالــغانــلار يازغان خەت ئۆچۈپ كېــتىپ، ئاق قەغەزلا قالىدۇ، ــ دەپــتۇ. بۇرۇنــقى زامانــدا كىشىلەر دىنغا ئېتىــقاد قىلىــدىــغان بولغاچــقا، يەنيــنىڭ سۆزىــدىن ھېچكىم گۇمانلانماپتۇ.

ــ ۋوي، بۇ راست ئاجايىپ ساىــدۇق ئىــكەن، تېــزراق سىناپ كۆرەيلى.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇ بەشىگلار بۇ قەغەزگە ئىسمىگلارنى يېزىگلار، باشقا ئادەم كۆرۈپ قالسا بولمايدۇ، ئاندىن ئۇنى قاتلاگلار.

بەش نەپەر قارىغۇچى يەنيىنىڭ دېگىنى بويىچە قەغەزگە ئىسمىنى يېزىپ، ساندۇققا تاشلاپتۇ. راھىب ناھايىتى جىددىي قىياپەتتە تۇرۇپ ئەپسۇن ئوقۇپتۇ.

ئەپسۇن ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، يەنيى ســاىــدۇقتــكى قەغەز ـ لەرنى ئېلىپ، سىر ـ سىرلەپ تەكشۈرۈپتۇ. بۇ نېمە بولغــىنى؟ سىرسىلا خېتى ئۆچكەن ئاق قەغەز چىقىپ، قالغانلىرى ھېچقانداق ئۆزگەرمەي

خەت بېزىلغان پېتى چىقىپتۇ.

ــ ۋوي يەنىيى، پەقەت خىچۇەن مىچىلا گۇناسىز چىقىپ، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى جىنايەنچى بولدىمۇ؟ ــ سوراپتۇ ۋاڭ خوجام ھەزەب بىلەن.

ــ ياق، ئۇنداق ئەمەس، پەقەت خىچۇەن بىر كىشىلا جىنايەتچى.

ــ سەن، نېمە دېدىڭ؟

ــ ھاھ ــ ھاھ ــ ھاھ... ۋاڭ خوجام بۇ ساندۇقنىڭ ھېچقانداق كارامىتى يوق. بۇ دېھقانلارنىڭ چاقماق تېشى سالىدىغان ساندۇقى. يازغان خەت يوقاپ كېتىدۇ دېگەنلەرنى مەن توقۇپ چىقتىم. پاك ئادەملەر ھېچ نەرسىدىن قورقمايدۇ، شۇڭا ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىسمىنى بىمالال يېزىپ ساندۇققا سالغان، ئاۋۇ جىنايەتچى بولسا ئوغرىنىڭ يۈرىكى بوك ــ پوك دېگەنىدەك، ئىسمىنى يازماي، ئاق قەغەزنى ساندۇققا تاشلىغان.

ــ ۋوي، خىچۇەن، راست شۇنداقمۇ، فىلىدىغان باشقا گېپىڭمۇ بارمۇ؟

رەت قىلغىلى بولمايدىغان ھەقىقىي دەلىل ــ ئىسپات ئالدىدا، خىچۇەن مىچى ئىلاجسىز ھەممىنى ئىقرار قىلىپتۇ. ئۇ بۇرۇندىنلا ئۆزى سىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى بولمىغان يۇجىسىنىڭ ئاتىسىنى قەستلەش ئۇچۇن، ئىسرىقدانىنى چېقىۋېتىپ، جىنايەتنى ئۇنىڭغا ئارتىپ قويماقچى بولغانىكەن.

سایاهەتچی

کشىنى هەيران قالدۇرىدىغان بىر خەۋەر 1892 ـ يىلدىكى ياۋروپانى تەۋرىتىۋەتتۇ. ياپونىيىنىڭ بېرلىندا تۇرۇشلۇق هەربىي ئەمەلدارى فۇداۋ بىر توپ نېمىس هەربىي ئەمەلدارلىرى بىلەن قول باغلىشىپتۇ: فۇداۋ ئۆزىنىڭ ئېتىغا مىنىپ، بېرلىندىن خەيشېنـ ۋېيغا (ۋلادىۋوستوكقا) بارماقچى بوپتۇ. هەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ گېزىتلىرى بۇ هەقتە مۇنداق ئەھۋاللارنى خەۋەر قىپتۇ.

ـــ فۇداۋ جاناب، بۇ مۇمكىن ئەمەس، ـــ بىر نېمىس جۇڭشياۋ هاراق رۇمكىسنى تۇتقان هالدا فۇداۋغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ بېرلىندىن ۋلادىۋوستوكقىچە (خەيشېنۋېيىنى دېمەكچى) بولغان ئارىلىق بەك ئۇزاق، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرمۇنچە خەتەرلىك تاغـ دەريالار بار. سىزنىڭ بۇ دادىن قاچقان ئوروق ئېتىڭىز بىلەن ئەمەس، دۆلدۈلغا مىنىپ ماڭسىڭىزمۇ يېتىپ بارالمايسىز، بۇ ئىشقا چاقچاق قىلماڭ...، ـــ دەپتۇ.

ئۇنىڭ سەپداشلىرىمۇ ۋارقىرىشىپ، جارقىرىشىپ ئۇنىڭغا ماسلىشىپتۇ:

ـــ فۇداۋ پوچىلىق قىلمۇاتىدۇ، راستتىن مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، بۇ بىر ئەپسانە بولۇپ قالمامدۇ؟

ـــ مۇمكىن ئەمەس، هەرگىز مۇمكىن ئەمەس.

ـــ بۇنىڭغا ئىشەنمەيمىز، ئۇنىڭ بۇ گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، بۇ پەقەت مەستلىكتە دېگەن گەپ.

...

ـــ ئەپەندىلەر، مېنىڭچە، قۇرۇق گەپ بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. قېنى كېلىڭلار، گۈۋاھچى چاقىرايلى، چىقىرىدىغان پۇلۇڭلارنى چىقىرىڭلار. كىمنىڭ ئۈتۈپ، كىمنىڭ ئۈتتۈرىدىغانلىقىنى بىرنەچچە ئايدىن كېيىن كۆرەيلى.

هاراق فۇداۋنىڭ چىرايىنى قىزارتىۋەتكەنىكەن، ئۇنىڭ رومكا تۇتقان قولىمۇ بىرئاز تىترەشكە باشلاپتۇ.

ـــ بولىدۇ، مەن ئون مىڭنى تىكتىم.

ـــ مەن ئون ئىككى مىڭنى....

نېمىس ھەربىي ئەمەلدارلىرى كەينى-كەينىدىن كۆپ پۇل تىكىلىۋېتىپ ئۇلار، فۇداۋ دېگەن بۇ ھاراقكەش چوقۇم ئۈتتۈرىدۇ، دېگەن خىيالدا بوپتۇ.

كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بۇ خەۋەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان كىشى پۈتۈن دىققىتى بىلەن بۇ ئىشقا قىزىدىپ قاراپ، بۇ ئىشنىڭ قانداق ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتۈپتۇ. گېرمانىيە ھۆكۈمىتى بىلەن روسىيە ھۆكۈمىتى فۇداۋنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنى قوللاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، فۇداۋ كىشىلەرنىڭ ھۇرمەت ۋە تىلەك سادالىرى ئىچىدە، ئۆزىنىڭ ئوروق ئېتىغا مىنىپ، دۇنياغا مەشھۇر بۇ سايahەتىنى باشلاپتۇ.

فۇداۋ يول بويى گويا رېۋايەتلەردىكى قەھرىمانلارغا ئايلىنىپتۇ، بارغانلا بېرىدە كىنىلەرنىڭ بەك قىزغىن قارشى ئېلىشى ۋە كۈتۈۋېلىنىقا ئېرىشىپتۇ. ئەر-ئايال، قېرى-ياشلارنىڭ ھەممىسى بۇ سايahەتچىنى كۆرۈپ خۇشاللىنىپتۇ.

روسیه تەۋەسىگە كىرگەنىدىن كېيىن، روسىيىنىڭ ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي ساھەسىدىكىلەر يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە تېخىمۇ قىزغىن بوپتۇ. چۈنكى، بۇ ياپونىلۇق سايا‌ھەتچىنىڭ سايا‌ھەت مۇساپىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى روسىيە تەۋەسىدە بولۇپ، بۇ سايا‌ھەتچىنىڭ ئېتىغا مىنىپ بېرلىندىن خەيشىنۇبيغچە بولغان دۇنيا بويىچە مۆجىزە خاراكتېرىنى ئالغان بۇ سەپەرنىڭ رېئاللىققا ئايلىنىشى ـ ئايلىنالماسلىقى مۇشۇ يەردە بىر تەرەپ بولىدىكەن. قىزىقىشى ۋە شۆھرەت تويغۇسى سانسىزلىغان روسىيە ھۆكۈمەت ۋە ھەربىي ئەمەلدارلىرىنى بۇ ئىشقا تارتىپتۇ، ئۇلار فۇداۋۇنىڭ ماڭىدىغان يولىدا ئۇنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار خىلمۇخىل قارشى ئېلىش مۇراسىملىرىنى ئۆتكۈزۈپ، نۇرغۇن قېتىم چوڭ ـ كىچىك زىياپەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇنى قارشى ئاپتۇ. ئۇلار بۇ باتۇرغا ھەمراھ بولۇپ ئۆزلىرى ئېتىخارلىنىدىغان مۇشۇ زېمىننى ئېكسكۇرسىيە قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى بەختلىك ھېسابلاپتۇ، ئۇلار تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن بۇ سايا‌ھەتچىگە ئۆز جايىنىڭ تونۇشتۇرۇپ بېرىپتۇ. فۇداۋ رۇسچە بىلمىدىكەن، ئۇ ھەر ساھەدىكىلەر بىلەن ئىككى تەرەپ رازى بولغىچە سۆھبەتلىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، فۇداۋ 15 ئاي ۋاقىت ئىچىدە، ئۆزىنىڭ ئېتىغا مىنىپ، روسىيە، سىبىرىيىدىن ئۆتۈپ، توپ توغرا خەيشىنۇبيغا يېتىپ كەپتۇ.

بۇ قېتىمقى قول باغلىشىتا فۇداۋ ئۇتۇپتۇ.

توكيودىكى ھەر ساھە كىشىلىرى فۇداۋۇنىڭ بۇ زور مۇۋەپپەقىيىتىنى قىزغىن تەبرىكلەۋاتقاندا، بىرمۇنچە موھىم ھەربىي ئاخبارات بۇ سايا‌ھەتچىنىڭ قولىدىن باش شتاپتىكى ياپونىيە ھەربىي ئاخبارات ئىشلىرى كاتتىبېشىنىڭ قولىغا ئۆتۈپتۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۇنۇتقان

هالدا بۇ سایاهەتچىنى قارشى ئېلىۋاتقاندا، سایاهەت پەردىسى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىشپىونلۇق هەرىكىتىنى نەدىنمۇ بىلىۋىن. بىرمەزگىل دۇنيانى تەۋرەتكەن بۇ "سایاهەت"نىڭ كىشىلەردە قالدۇرغان ساۋىقى نېمىدېگەن چوڭقۇر-هە!

يانچۇقتىكى يول باشلىغۇچى

ئاسماندا چىمىر-چىمىر يۇلتۇزلار يوق، شەرىن ئايمۇ كۆرۈنمەيدۇ. گۈادالكانال ئارىلى دېڭىز سۈيىنىڭ ئەلەي ساداسى ئىچىدە، ئاستا-ئاستا ئۇيقىغا كەتكەنىدى.

هەممە نەرسە گويا تىپتىنچ، هېچ ئىش يوقتەك كۆرۈنەتتى.

لېكىن، يەر تۇزۇلۇشى مۇرەككەپ بۇ ئارالدا ياپون قوشۇنلىرى بىلەن ئامېرىكا قوشۇنلىرى دائىم ئىستېهكام ئىگىلەش ئۇرۇشى قىلىپ تۇراتتى. ئۇندۇزى ئامېرىكا قوشۇنلىرى هاۋا بوشلۇقىنى تىزگىنلەۋالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ۋەزىيەت ياپون قوشۇنلىرىغا بەكمۇ پايدىسىز بولغاچقا، ئۇلار كېچىدە ئۇرۇش قىلىشقا مەجبۇر ئىدى. ئەمما بۇنداق قاپقاراڭغۇ كېچىدە، چىراغ يېقى ئادەمگە يورۇق چۈشۈرۈپ بېرىدىغان هەرقانداق بەلگە قارشى تەرەپنىڭ هۇجۇم نىشانىغا ئايلىنىپ قالاتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە قارشى تەرەپكە ئازراق شەپە بېرىپ قويۇش زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇنداق شارائىت كېچىدە ئۇرۇش قىلغان قوشۇن ئۈچۈن بەكمۇ جاپالىق بولۇپ، قوشۇندىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئادىشىپ قالىدىغانلار دائىم ئۇچراپ تۇراتتى.

بۈگۈن كېچە ياپون قوشۇنلىرى يەنە هەرىكەت قىپتۇ.

يولغا چىقىش ئالدىدا ئۇلارنىڭ باشلىقى جۇڭۇبي ساڭگۇانى ئالدىغا چاقىرىپ، بىر كىچىك قوشۇننى باشلاپ، قاراڭغۇدىن پايدىلىنىپ، بىر ئېگىزلىكنى ئىگىلەش ۋەزىپىسىنى ئۈنىڭغا تاپشۇرۇپتۇ ۋە يەرلىك ئادەملەردىن بىرنى ئۈنىڭغا يول باشلىغۇچى قىلىپ بەلگىلەپ بېرىپتۇ.

ــ يەر شارائىتىنى بىلىدىغان يول باشلىغۇچىنىڭ بولۇشى كۆپايە قىلمايدۇ، ــ دەپتۇ ساڭگۇا جۇڭۇبي باشلىقىغا، ــ مەن يەنە بىر يول باشلىغۇچى تەكلىپ قىلدىم، ئۇ جەزمەن قالتىس رول ئوينايدۇ.

ــ ئۇ يول باشلىغۇچى قېنى؟

ــ يانچۇقۇمدا.

ــ يانچۇقتىكى يول باشلىغۇچى؟ ساڭگۇا جۇڭۇبي، بۇ چاقچاق ئەمەستۇ؟ ــ باشلىق ساڭگۇا جۇڭۇبيىنىڭ ئادەتتە كۆپ چاقچاق قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتىكەن. ئۇ قول ئاستىدىكى بۇ ئەقىللىق ئادىمىنى شۇنچە ياخشى كۆرسىمۇ، ھەربىي ئىشتا چاقچاق قىلىشقا بولمايتتى، شۇڭا چىرايلى بەك جىددىيلىشىپتۇ.

ــ بۇ، بولومون شىتاتىدىن خوتۇنۇمغا ئالغان بىر شېشە ئەتىرە، ــ دەپ ساڭگۇا جۇڭۇبي قوينىدىن بىر شېشە ئەتىرىنى چىقىرىپتۇ، ــ ئۇرۇش تۈگىگەندىن كېيىن ئۈنىڭغا ئالغاچ بارىمەن. مېنىڭچە، ھازىر بۇنى "يول باشلىغۇچى" ئورنىدا ئىشلەتسەك، تازا مۇۋاپىق كېلىدىغاندەك تۇرىدۇ.

باشلىق ئۇنىڭ گېپىنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ ــ دە خۇشاللانغان ھالدا:

ــ يارايسەن ساڭگۇا، ھەقىقەتەن قولۇڭدىن ئىش كېلىدىكەن، ــ دەپتۇ.

كەچ كىرىپتۇ، ساڭگۇا جۇكۇپي ئەترىنى ئۆزىگە ۋە كېچىلىك يۇرۇشكە ھاتاشقانلارغا چېچىپتۇ، ئۆزى يول باشلىغۇچىسى بولۇپ ئالدىدا مېڭىپتۇ، ئارقىدىكىلەر ئەترىنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقىنى بويلاپ ئارقىدىن مېڭىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۆزىنى ئاشكارىلاپ قويۇشتىن ساقلىنىپتۇ، يۇرۇش سۈرئىتىمۇ تېزلەپتۇ. نەتىجىدە، بىر ئادىمىدىمۇ ئايرىلماي، مۇددەنتىن بۇرۇن دېگەن يەرگە يېتىپ كەپتۇ.

غەلىتە ئېلان

ئېلان

قەدىرلىك مېھمانلار: سىلەرگە سالام! مېھمانخانىمىزنىڭ ئارقىسىدىكى تاغدا چوڭ بىر پارچە بوش يەر بار، كەڭرى ۋە خالىي، يېنىدا قىش-ياز سۇبى توختىمايدىغان بۇلاق بار، بۇ يەر مېھمانلارنىڭ دەمرەخ تىكىشى ئۈچۈن قالدۇرۇلغان. خالىغىنىڭىز بىر تال كۆچەت تىكىپ قويۇڭ، خاتىرە ئۈچۈن رەسىم تارتىدىغان مەخسۇس ئادەمىمىز بار، تىككەن كۆچەتكە تاختا ئېسىپ قويىمىز، ئىسمىڭىزنى ۋە كۆچەت تىككەن ۋاقتىنى ئويۇپ قالدۇرىسىڭىز بولىدۇ. سەبلە ئۈچۈن قايتا كەلگىنىڭىزدە، تىككەن كۆچىتىڭىز بارافسان دەمرەخ بولۇپ قالىدۇ. مېھمانخانىمىز كۆچەت ھەققى ئۈچۈن ئىككى مىڭ ئۆمى ئالىدۇ، تىككەن كۆچىتىڭىزنى سىزگە ۋەكالىتەن ئەبەدىي باشقۇرۇپ بېرىمىز.

شەنبىن مېھمانخانىسى

بۇ غەلىتە ئېلان كوچىلارغا چاپلانغاندىن كېيىن، بۇنىڭغا قىزىقىدىغان نۇرغۇن ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىپتۇ.

— مېنىڭچە، مېھمانخانىنىڭ ئارقىسىغا كۆچەت تىكىپ خاتىرە

قالدۇرۇش ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئىش ئىكەن.

ــ توغرا، نەۋرەم دەل بۇ يەل تۇغۇلدى، مەن ئاشۇ يەرگە بېرىپ، نەۋرەم بىلەن قۇرداش كۆچەتتىن بىر تال تىكىپ كەلسەم بولىدىغان ئوخشايدۇ.

ــ بۇ گەپنى دەپ ياخشى قىلدىڭىز، خوتۇنۇم ئۆگۈنلۈكە 25 ياشقا كىرگەنلىكىنى خاتىرىلىمەكچى ئىدى، مەنمۇ ئۇنى بىلىلە ئېلىپ بېرىپ، خاتىرە كۆچىتىدىن بىر تال تىكىپ كەلسەم بولغىدەك.

...

كىشىلەر بىر ــ بىرىگە زوق ــ شوق بىلەن خەۋەر يەتكۈزۈشۈپتۇ، بۇ ھەقتە سۆزلىشىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي شەنبىن مېھمانخانىسى چىقارغان ئېلاننىڭ مەزمۇنى پۈتۈن ئەترابنى بىر ئاپتۇ.

ئەمدى گەپنى شەنبىن مېھمانخانىسىدىن ئاڭلايلى. ھېلىقى ئېلاننى چىقارغاندىن كېيىن، مېھمانخانا قالتىس ئاۋاتلىشىپ، ئىشك ئالدى بازارغا ئايلىنىپ كېتىپتۇ. تىجارىتى ئاقمىغانلىقتىن ئىشتىن بوشىنىشقا تەييارلىنىپ قويغان مۇلازىمەتچىلەر مېھمانخانىدا ئىشلەۋېرىدىغان بوپتۇ، مېھمانخانا ھەتتا يېگىدىن يەنە بىر تۈركۈم مۇلازىمەتچى ئاپتۇ. چۈنكى، كۆچەت تىكىشىگە كەلگەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشقا يېتىشىپ بولالمىغانلىقتىن، مېھمانلارغا ھەمرا بولۇپ كۆچەت تاللىشىپ بېرىش، ئورۇن كۆرسىتىپ بېرىش، تونۇشتۇرۇپ بېرىش ۋە رەسىمگە تارتىش ئۈچۈنمۇ نۇرغۇن ئادەم كېرەك ئىكەن.

بۇ يەرگە كەلگەن مېھمانلار ئىچىدە، تېخى كۆدەكلىكى تۈگىمىگەن سەبىي بالىلار؛ ساقال ــ بۇرۇتى ئاقارغان، ئۆتمۈشتىكى خاتىرىلەر ئىچىگە كىرىپ كەتكەن بوۋايلار؛ مۇھەببىتى ئۇرغۇپ تۇرغان ئاشىق ــ مەشۇقلار؛ ئەدەبىيات ــ سەنئەت ۋە باشقا ساھەدىكى

زىيالىيلار: يانچۇقىدا پۇلى بار، ئۇزاق يىل سەجارەت بىلەن شۇغۇل-لانغان سودىگەرلەر: بىرەر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىك كويىدا كەسىپ ئۇيۇشمىسىكە بىرىلگەن ئوقۇغۇچىلار؛ دۆلەت ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش سىياسىي خادىملار... بار ئىكەن، ئۇلار ھەممىسى كۆڭلىگە بۇ يەردە خاتىرە بولۇپ قالغىدەك بىر پارچە يېشىل مەيدان بەرپا قىلىشنى پۈككەنىكەن.

بىرنەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، شەنبىن مېھمانخانىسىنىڭ ئارقىسىدىكى تاغدا بۇك-باراقسان ئورمانلىق بەرپا بولىتۇ. ئەلۋەتتە، ئورمانلىق ئالدىدا بۇرۇنقى كونا ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى ئېسىل ۋە كۆركەم قىلىپ ياسالغان شەنبىن مېھمانخانىسى ئاپتۇ.

مەخپىي تىڭشىغۇچ

بىركۈنى، ياپونىيەنىڭ تېيەنغۇ ئىلېكتر سانائىتى شىركىتى مەجلىسخانىدا شىركەت مۇدىرىيىتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى چاقىرىپ، يېڭى ئىككى مەھسۇلاتنى ئىشلەش مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلماقچى بولىتۇ. چۈشتىن بۇرۇن سائەت 10 يېرىم بولغاندا، ئالاقىدار ئەربابلار كەلگىلى تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا شىركەتنىڭ سىمزىغنا كەلگەن مۇدىرىيەت باشلىقىمۇ چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ تۆردىكى ئورۇنغا قاراپ مېڭىپتىكەن، ئېھتىياتسىزلىقتىن پۈتى تېپىلىپ كېتىپ ئالدىغا يىقىلىپتۇ-دە، ئورۇندۇقنى تۆتۈۋاپتۇ. باشلىقنىڭ كەينىدىن كېلىۋاتقان كۆزى ئۆتكۈر، قولى چاقچاق كاتىپ ئىتتىك بىرىپ باشلىقنى يۆلىۋاپتۇ، بىراق ئورۇندۇق "پاق" قىلىپ يەرگە ئۇرۇلۇپ چۈشۈپتۇ. كاتىپ باشلىقنى يۆلەپ تۇرغۇزغاندىن كېيىن،

ئورۇندۇقنى ئېلىپ جايىغا قويىۋېتىپ دەپ تۇرۇشىغا كۆزى بىردىنلا يىغىن ئۇستىلىدىكى كىچىك بىر تۆت چاسا قۇتىغا چۈشۈپىتۇ. ئۇ ئىتتىك بېرىپ، قۇتىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇ ياق-بۇ يىقىغا تازا سىنچىلاپ قارىۋېتىپ، كۆڭچەكنىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ:

— ئەپەندىلەر، خانىملار، بۇ بىر مەخپىي تىكشىۈچ ئىكەن، — دەپتۇ.

يىغىن قاتناشچىلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ داڭ قېتىپ قاپتۇ. مۇدىرىيەت باشلىقىنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەپتۇ، ئۇ:

— شىركەتسىمزىنىڭ ئىچكى قىسمىدا سانائەت ئىشپىيونلىرى بار ئىكەن، يىغىن ۋاقتىنىچە توختىتىلىدى، دەرھال تەكشۈرۈلسۇن، — دەپتۇ.

كاتىپ مىرزو ئۇنىئالغۇنىڭ لېنتىسىنى يانىدۇرۇپ، ئۇن ئېلىنىپ بولغان قىسمىنى قايتا قويۇپ، مەخپىي تىكشىغۇچنىڭ بۇ يەرگە قويۇلغان ئېنىق ۋاقتىنى ھېسابلاپ كۆرۈپ:

— ئېنىق ئېيتىشقا بولىدۇ، جىنايەتچى مەخپىي تىكشىغۇچنى سائەت 10 دىن 15 ئۆتكەندە قويغان.

— مەن بۇگۈن يىغىغا بۇرۇنراق كەلگەنىدىم، — دەپتۇ گىرۇپكىكە ئالتۇن يالاتقان كۆزەينەك تاقىۋالغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر كىشى، — لېغىتتىن چىقىپ، مەجلىسخانا تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتسام، زالنىڭ ئۇ چېتىدە شىركەتسىمزىنىڭ ئىش كېيىمىنى كىيىۋالغان بىر ئايال تۇرۇپتىكەن، ھايت-ھۇيت دېگىچە كۆزۈمدىن غايىب بولدى، چىرايىنى ئېنىق كۆرەلمىدىم، بۇ ئەنزىنى تۇغدۇرغان كىشى ئاشۇ ئايال بولسا كېرەك.

— ھەرقايسى تارماقلار تەكشۈرۈپ كۆرۈڭلار، سائەت 10 دىن

15 منوب ئۆتۈشتىن بۇرۇن ئىشخانىدىن ئايرىلىغان ئايال خىزمەتچىلەر بولسا، ھەممىسىنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈڭلار، — بۇيرۇق بېرىپتۇ سېمىز باشلىق.

بىردەمدىك ئىچىدە ئايال خىزمەتچىدىن ئۈچى كەلتۈرۈلۈپتۇ.

مۇدىرىيەت باشلىقى ئۆزى بىۋاستە سوراق قىپتۇ:

— ئېنىق جاۋاب بېرىڭلار، سائەت 10 دىن 15 ئۆتكىچە نېمە ئۈچۈن ئىشخانىدىن ئايرىلدىڭلار؟

بىرىنچى بولۇپ سەنجىن مىڭزى جاۋاب بېرىپتۇ:

— يۆتەل دورىسى ئىچىش ئۈچۈن دەرىخانىغا باردىم، — يانچۇقىدىن "فىناگىن" دېگەن دورا بىلەن دورا ھۆججىتىنى چىقىرىپ كۆرسىتىپتۇ. ئۇ پۈتىغا ئارا پاشنا ئايىغ كىيىۋالغانىكەن.

مۇ يۈەن جيۈزى ئىككىنچى بولۇپ جاۋاب بېرىپتۇ:

— بىرىنچى قەۋەتتىكى مېھمانخانا ئۆيىگە كىرىپ، شەخسىي ئىشىم ئۈچۈن تېلېفون بەردىم، ئىشخانىدا تېلېفون بېرەي دېسەم، تېلېفوندا ئادەم يوق جىق ئىكەن.

— شىركەتتىكى بەلگىلىمىسى بويىچە، ئىش ۋاقتىدا خرۇم ئايىغ كىيىلىدىغان تۇرسا، بۇگۈن نېمىشقا تەنەرىكەت ئايىغى كىيىۋالدىڭىز؟

— ئەنگەن ئىشقا كېلىدىغان چاغدا يەر ئاستى پويىزىدىكى قىتاڭچىلىقتا ئېھتىياتسىزلىقتىن پۇتۇم قايرىلىپ كەتكەنىدى، شۇڭا بېرىپ بۇ ئايىغىنى ئالماشتۇرۇۋالدىم.

— مەن قان بەرگىلى باردىم، — دەپتۇ ئۈچىنچى بولۇپ جاۋاب بەرگەن تەنەبىن شىنزى، ئۇ پۈتىغا ئېگىز پاشنىلىق ئاق ئايىغ كىيىۋالغانىكەن.

— قان بەرگەنلىك ئىسپاتىگىزنى چىقىرىڭ.

— دوختۇر تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، سەنسىدە قان ئازلىق كېسىلى بار ئىكەن دەپ قېنىمنى ئالمىدى.

كاتىپ مەخپىي تىڭشىغۇچىنىڭ ئاۋاز كونۇپكىسىنى ئېچىپ-تىسكەن، لىنتا ئايلانغىلى تۇرۇپتۇ، دەسلەپ جىمجىت، ھېچقانداق ئاۋاز يوق، بىردەمدىن كېيىن "غىچ" قىلىپ ئىشكىنىڭ ئاستا يېپىلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ.

ئەقىللىق كاتىپ كىشىنىڭ جىنايەتچى ئىكەنلىكىنى بىردەمدىلا بىلىۋالىپتۇ. ئۇ دەرھال مۇ يۈەن جيۈزىدىن سورىپتۇ:

— پۇتىگىز قايرىلغاندا، ئايىغى ئۆيگە بېرىپ ئالماشتۇرىدىگىزمۇ، ياكى يولدىن يېڭى تەنھەرىكەت ئايغىدىن بىرنى ئالدىگىزمۇ؟

— يېڭىسىنى ئالدىم.

— ئالماشتۇرغان ئايغىگىز قېنى؟

— بۇ...

— سىز يامان نىيەتتىسكى ئادەم، مۇشۇ ئەنىزىنى سىز سادىر قىلغان، شۇڭا، يول ماڭغاندا ئاۋاز چىقمايدىغان تەنھەرىكەت ئايغىنى كىيىۋالغانسىز، — دەپتۇ كاتىپ.

— تۆھمەت قىلماڭ، — دەپتۇ مۇ يۈەن جيۈزى.

— مۇ يۈەن جيۈزى، ئاشۇ ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەرگە كېلىپ مەخپىي تىڭشىغۇچ ئورناتقان ئادەم پەقەت مۇشۇ ئۇچۇڭلارنىڭ بىرى. بۇنى راست ئورناتقان ئادەمگە كەلسەك، بۇنى تاق-تاق ئاۋاز چىقىدىغان خىرۇم ئايغا كىيگەن ئادەم ئورناتقان ئەمەس، بەلكى چەمى يۇمشاق ئايغا كىيگەن ئادەم ئورناتقان. لېنتىنىڭ باش تەرىپىدە ھېچقانداق ئاۋازنىڭ بولماسلىقىمۇ مۇشۇ سەۋەبتىن

بولغان، ــ دەپتۇ كاتىپ، باشلىق بېشىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆزىگە ماقۇللۇق سىلدۇرۇپتۇ.

مۇ يۈەن جيۈزىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ ــ دە، باشلىقىنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپتۇ:

ــ مېنى كەچۈرۈڭ، مەن جىنايەت ئۆتكۈزدۈم.

ئۆزگەرتىلگەن چىراي

بىر ياش يىگىت تېلېگراممىنى توشىغۇچى قىياپىتىدە ياسىنۇۋېلىپ، كىنو ستودىيىسىنىڭ ئايال گىرىمچىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىۋاپتۇ ــ دە، يېنىدىن پىچاق چىقىرىپ ئۇنىڭغا:

ــ يۇڭ‌ئاشلىق بىلەن گېپىمىگە كىرىدىغان بولىسىڭىز، بىر تال مويىڭىزغىنى تەگمەيمەن، ھۇنىرىڭىزنى ئاز ــ تولا ئىشلىتىپ قويىسىڭىزلا بولدى، ھۇنىرىڭىزنى ئىشلىتىپ قويغانغا ئۆمرىڭىز قىسقىراپ كەتمەيدىغاندۇ؟ ــ دەپتۇ.

ياپونىيىلىك بۇ مەشھۇر ئايال گىرىمچىنىڭ گىرىمچىلىك ھۇنىرى بەك يۇقىرى بولۇپ، تامغا ئېسىلغان كىنو چولپانلىرىنىڭ رەسىمى مۇشۇ ئايال گىرىمچىنىڭ گىرىمىدىن كېيىن تارتىلغان رەسىملەر ئىكەن، بۇلارنى ياخشى سەنئەت ئەسەرلىرى دېيىشكە بولىدىكەن. قاراڭلار، بۇ 40 نەچچە ياشلىق ئەر ئارتىس ئۇنىڭ ئېپچىل قولى بىلەن قىلىنغان گىرىم ئارقىلىق 20 ياشلاردىكى نەۋقىران يىگىتكە ئايلانغان. ئۇنىڭ يېنىدىكىسى ئەسلىدە كۆلۈپ تۇرۇدىغان ئوماق بىر قىز ئىكەن، ئەمدى ئاق چاچ موماي قىياپىتىگە كىرگۈزۈلگەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر پارچە رەسىم بولۇپ، ئەر كىشى ئايال

قىياپىتىگە كىرگۈزۈلگەن، قايسى تەرەپتىن قارىسىمۇ ھېچكىم ئۇنىڭدىن گۇمانلانمايدىكەن.

ئەمدى ھېلىقى چىرايىدىن بىر خىل ياۋۇزلۇق چىقىپ تۇرىدىغان ياش يىگىت سۆز باشلاپتۇ:

— تۇرمىگە كىرگىنىمگە يېرىم يىل بولاي دېدى، تۇرمە ھاياتىدىن تويۇپ كەتتىم. بۈگۈن مەن تۇرمىدىن قېچىپ چىقتىم، ئىككىنچى قايتىپ بارمايمەن، سىز ماڭا ياردەم قىلىپ، گىرىم بىلەن چىرايىمنى ئۆزگەرتىپ قويۇڭ.

ئايال گىرىمچى ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاقنا بىر قارىۋېتىپ، ماقۇل بولغان ھالدا:

— چىرايىڭنى قانداق ئۆزگەرتسەم بولىدۇ؟ ھە تاپتىم، ئايالغا ئۆزگەرتىپ قويماي، بولامدۇ؟

— بولمايدۇ، چىرايىم ئايالغا ئۆزگەرتىلسە، ھەممە ئىش قىينىلىشىدۇ. ئامال قىلىپ چىرايىمنى باشقا بىر قىياپەتكە كىرگۈزۈپ قويسىڭز بولدى.

— بولىدۇ، چىرايىڭنى تەلەتسىدىن مۇز يېغىپ تۇرىدىغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئەرنىڭ چىرايىغا ئۆزگەرتىپ قويماي، بولامدۇ؟

— بولىدۇ.

ئايال گىرىمچى ئالىدىراپ قاچقۇن جىنايەتچىنىڭ چىرايىنى گىرىم بىلەن ئۆزگەرتىشكە باشلاپتۇ.

بىر دەمدىن كېيىن ئەينەكتە قارىغىنا كەلگەن، كۆزىدىن شۇملۇق چىقىپ تۇرۇدىغان ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئەرنىڭ چىرايى كۆرۈنۈپتۇ.

— قانداق، بۇ چىرايدىن رازى بولغانسىز؟

— جايىدا، ئۆزۈممۇ تونۇماي قاپتىمەن.

— بولدی، ئەمدی قایتىمىز بولىدۇ.

قاچقۇن جىنايەتچى ئايال گىرىمىچىنى باغلاپ، ئاغزىغا لۈڭگە تىقىپ قويۇپتۇ — دە، ئىشكىنى ئېچىپ، ھېلىقى ئۆزگەرتىلگەن چىرايى بىلەن سىرتقا قاراپ مېڭىپتۇ.

بىردەمدىن كېيىنلا بىر توپ ساقچى گىرىمچى ئايالنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئۇنى بوشتىپ:

— سىزنىڭ ياردىمىڭىز شاراپتىدىن ھېلىقى ئەبلەخنى تۇتۇۋالدۇق. سىزگە كۆپ رەھمەت، — دەپتۇ.

— مەنمۇ دۇنيا قىلىپ، ئۇ قاچقۇن جىنايەتچىنىڭ تېزراق قولىغا ئېلىنىشىنى ئىلگىرىسىدىم. بىراق ئۇ ئەسلەح ئۆزىنىڭ قانداق قولغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلمەيدۇ.

ئەسلىدە، گىرىمچى ئايال تۇتۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلىنغان بىر جىنايەتچىنىڭ كوچىغا چاپلانغان رەسىمىگە ئاساسەن، ئۇنىڭ چىرايىنى ئاشۇ جىنايەتچىنىڭ چىرايىغا ئوخشىتىپ قويغانىكەن، ئۇ قاتىلنىڭ چىرايىنى بۇ قاچقۇن جىنايەتچىنىڭ چىرايىغا يۆتكەپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ھە دېگەندىلا ساقچىلارنىڭ كۆزى بۇ جىنايەتچىگە تىكىلىپتۇ.

— كەسكىن سەۋەبىدىن بولسا كېرەك، — دەپتۇ گىرىمچى ئايال، — گىرىمدە ياسىغىنى ئۈچۈن، ئادەم چىرايىغا ئائىت رەسىملەرنى كۆپ يېغىمەن. ئوبلىمىغاندا، مەن دەسلەپتە قىلىپ بۇرگەن بۇ تۇنۇشقا ئۇقتۇرۇش قىلىنغان جىنايەتچىنىڭ رەسىمى بۇ ئۈن ئەھمىيىتى قالمىتۇ.

غەلىتە ئوغرى

يېرىم كېچە، ياپونىيىنىڭ تېلېۋىزىيە نومۇرلىرى باشقۇرغۇچىسى شەنتيەن مېيخۇيزى ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيىگە قايتىپ بېرىپتۇ. ئۇ يۇيۇنۇپ بولۇپ ياتاق ئۆيىگە قايتىپ كىرسە، گىرىم شىكابىنىڭ ئۈستىلىگە قويۇپ قويغان بىر لىيانت كۆزلۈك ئۇزۇكى كۆرۈنمەپتۇ.

ئۇزاق ئۆتمەي، ساقچى ئىدارىسىنىڭ بۇ ئەنزىنى مەلۇم قىلىپ بېرىلگەن تېلېفونىنى ئالغان نۆۋەتچى ساقچىسى دۆەنمۇ ۋۇلاڭ ماشىنا بىلەن بېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ ـ پۈشقاقلىرىنى تەپسىلىي-تەكشۈرۈپ، جىنايەتچىدىن قېپقېلىش ئېھتىمالىي بولغان ئايال ئىزى، بارماق ئىزى قاتارلىق جىنايەت پاكىتلىرىنى ئىزدەپتۇ، بىراق ھېچ نەرسە تاپالماپتۇ. ئۇ گىرىم ئىشكابىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۈستىلى ئۈستىدە تۇرغان مىدالىيون ۋە ھالقىلارنى كۆرۈپ سوراپتۇ:

ـــ خېنىم، يوقالغان نەرسە بىرلا ئۇزۇكمۇ؟

ـــ ھەئە، يوقالغىنى بىرلا ئىزۇك. مىدالىئون، ھالقا، ھەتتا بىلەيزۈكلىرىمۇ تۇرۇپتۇ. ئۇزۇكۇم بەك قىممەت باھالىق ئۇزۇك ئىدى، ئۇزۇكىنىڭ ئۈزىلا 24 كىراتلىق ساپ ئالتۇن بولغانىنىڭ ئۈستىگە، ئۇزۇككە قوندۇرۇلغان بىرلىيانتمۇ ناھايىتى چوڭ تەبىئىي ئالماس ئىدى، قىممىتى ئون نەچچە مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ كېلەتتى. بۇنى مانا بىر ئەپەندىم ئۈز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغاندا بەرگەن.

ساقچى گىرىم ئىشكاپىنىڭ ئۈستىلى ئۈستىدىن بىر تال سەرەڭگىنى ئاپتۇ ـ دە، سوراپتۇ:

— بۇ سەرەڭگىنى سىز مۇشۇ يەرگە قويغانمۇ؟

— ياق، مېنىڭ سەرەڭگەم ئاشخانىدىلا تۇرىدۇ.

— سىز يۇيۇنۇۋاتقانىدا، ياتاق ئۆيىڭىزنىڭ دېرىزىسى ھازىر-قىدەك ئوچۇقمىدى؟

— شۇنداق، ئوچۇق ئىدى. لېكىن مەن تۇرۇۋاتقان ئۆي توققۇزىنچى قەۋەتتە، ئۇنىڭ ئۈستىگە دېرىزىلەر تۆمۈر پەنجىرە بىلەن قاپلانغان. ئىشىك قۇلۇپلاغلىق ئىدى، ئوغرى قانداق كىرگەندۇ؟

— بىناغا يېغىن ئەتراپىتا ئۆي قوشى باققانلار بارمۇ؟ — ساقچى تۈيۈقسىز ئۇنىڭدىن سورايتتى.

مېيخۇيزى ھەيرانلىق ئىچىدە ئۇنىڭغا قاراپ دەپتۇ:

— بار، تۆتىنچى قەۋەتتىكى شەنبېنىڭ ئۆيىدە بىر تۇتىي قوش بار، ئوچىنچى قەۋەتتىكى خېيتيەنىڭ ئۆيىدە بىر مۇشۇك ياپىلاق بار، ئالتىنچى قەۋەتتىكى چۇەنيۇەننىڭ ئۆيىدە بىر خەۋەرچى كەپتەر بار...

— جىنايەتچى تېپىلدى، — دەپتۇ ساقچى بىردىنلا، — يۇرۇڭ، ئوچىنچى قەۋەتتىكى خېيتيەنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇزۇكسىزنى ئېلىۋېلىڭ.

ئۇلار خېيتيەننىڭ ئىشكىنى ئۇرۇپ ئاچقۇزۇپتۇ، دۇەنمۇ ۋۇلاڭ ئەپەندى بىلەندىن كېنىشكىسىنى چىقىرىپ:

— مەن ساقچى ئىدارىسىدىن بولىمەن، ئۆيىڭىزگە قاراپ بېقىش ئوچۇن كەلدۇق، — دەپتۇ-دە، چوڭ-چوڭ قەدەم تاشلاپ خېيتيەنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ. قارىسا ئۆيدىكى ئىش ئۇستىلىدە بىر دانە كۆزنى قامىشۇرىدىغان بىرلىيانت ئۇزۇك، ئۇنىڭ يېنىدا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ياتقان مۇشۇك ياپىلاق تۇرۇپتۇ. ساقچى بىرلىيانت

ئۇزۇكنى قولىغا ئېلىپ مېيخۇيزىدىن سوراپتۇ:

ــ خېنىم، مۇشۇ ئۇزۇك شۇمۇ؟

ــ دەل ئۆزى شۇ، ــ دەپتۇ ــ دە، ئۇزۇكنى قولىغا سېلىۋاپتۇ مېيخۇيزى.

ــ خېيتيەننىڭ چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ.

دۇەنمۇ ۋۇلاڭ يانچۇقىدىن بىر تال سەرەڭگىنى چىقىرىپ، خېيتيەنگە:

ــ خېيتيەن ئەپەندى، مانا بۇ سىز قالدۇرغان جەنايەت پاكىتى. سىز ئۆيىنگىزدە تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىپ، ئۆيدە باققان مۇشۇك ياپىلاقنى ئوغۇرلۇققا سېلىپ، بۇنىڭ بىلەن ساقچىنى ۋە مال ئىگىسىنى ئالداپ كېتىمەن دەپ قارىدىڭىز. ئۆزىڭىزچە، ئىشنى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن توغرىلىدىم دەپ ئويلىغان بولسىڭىز كېرەك، لېكىن بەرىبىر قۇيرۇقىڭىزنى تۆتىتۇرۇپ قويدىڭىز. مانا بۇ كىچىككىنە سەرەڭگە ماڭا ناھايىتى مۇھىم يىپ ئۇچى بولدى. قارىڭ، بۇ سەرەڭگىدە قۇشنىڭ تۇمشۇقىنىڭ ئىزى بار. مېيخۇيزى ماڭا بۇ بىنادىكى قۇش باققانلارنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى. مەن بۇنىڭدىكى تۆتىنى قۇش، مۇشۇك ياپىلاق ۋە خەۋەرچى كەپتەر ئىچىدە، بۇ ئىشنى مۇشۇك ياپىلاق قىلدى دەپ ھۆكۈم قىلدىم. چۈنكى، دېرىزە ئۇچۇق، بۇنىڭدىن ئادەم كىرەلمىگىنى بىلەن، قۇشلار ئەركىن ئۇچۇپ كىرەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قۇشلار ئىچىدە مۇشۇك ياپىلاقلا كېچىدە ھەرىكەت قىلالايدۇ. سىز مۇشۇك ياپىلاقنىڭ ھەرىكەت قىلىش جەريانىدا ئاۋازىنى چىقىرىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئادەتتە ئۇنى سەرەڭگە چىشلەپ ئۇچۇشقا كۆندۈرگەنسىز. بايا تىن، بۇ ماھىر مۇشۇك ياپىلاق مېيخۇيزىنىڭ ئۆيىگە ئۇچۇپ كىرگەندىن

كېيىن، پارقىراپ تۇرغان بىرلياننت ئۇزۇكىنى كۆرۈپ، ئاغرىدىسكى سەرەڭگىسى تاشلىغان ـ دە، ئۇزۇكىنى چىشلەپ قايتىقان. خېتىيەن ئەپەندى، ئەمدى بولدى، بۇ ئويۇننى مۇشۇ يەردە توختىتىڭ.

خېتىبەن دۇەنمۇ ۋۇلاڭىڭ پۇتۇنلەي ئەھمەلىيەتكە ئۇيغۇن ھالدا مۇنداق سەپسىلىي تەھلىل قىلىشىنى ئويلاپمۇ باقمايتىكەن. ئۇ ئىلاجسىز ئىككى قولىنى دۇەنمۇ ۋۇلاڭ يېنىدىن چىقارغان پارقىراپ تۇرغان كويزىغا سۇنۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولىتۇ...

يىللىقچىنىڭ پاراسىتى

بۇرۇنىسدا، چاۋشيەدە ئاۋچياڭباۋ ئىسىملىك بىخىل ـ پىخسىق پومېشچىك بار ئىكەن، ئۇنىڭ يەرلىرى كۆپ بولۇپ، يىللىغا مىڭنەچچە ئون يىللىقچى يالالايدىكەن. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، ھەرىيلى بۇ پومېشچىك تۇرلۇك ئاھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن يىللىقچىلارنىڭ ئىش ھەققىسى تۇتۇپ قالىدىكەن، بەزىلىرىنى ھەتتا ھېچنېمە بەرمەي ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىدىكەن.

بىركۈنى، گاۋچياڭباۋنىڭ 400 جىڭ تۇغمەن تېشىنى كۆتۈرەلەيدىغان باتۇر چاڭسوغا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنى ئۇچ يىللىق يىللىقچىلىققا يالىلىماقچى بوپتۇ.

ـــ ئالدى بىلەن ئىش ھەققىنى كېلىشەيلى، ئاندىن سىزگە ئىشلەپ بېرەي، ـــ دەپتۇ چاڭسو.

ـــ كۈنلىكىگە بۆت ئەمگەكچىسىڭ، ياق، ياق، سەككىز ئەمگەكچىسىڭ ئىش ھەققىنى بېرىمەن. ئۇچ يىل ئىشلىسەڭ، ئۇچ شاڭ يەر، ئون تاغار گۈرۈچ سېتىۋالالايسەن، تېخى يەنە كەپە ئۆيىدىن بىرنى

ياسۇالالايسەن، ــ دەپتۇ گاۋ چياڭباۋ.

ــ ئۇچ يىل ئىشلەپ بېرىشكە ماقۇل بولاي، ۋاقتى كەلگەندە ۋەدىگىزدىن يېنۇالسىڭىز قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ چاڭسو.

ــ مەن ئەزەلدىن يىللىقچىلارنى ئالدىغان ئادەم ئەمەس، ــ دەپتۇ پومبىچىك، ــ ۋەدەمدىن يېنۇالسام، ئۆيدىكى مال ـ مۈلكىمنى قويماي ئەكەتكىن، خالىغىنىڭچە بىر تەرەپ قىل.

ــ سىز مۇشۇنداق دەپ تۇرۇۋاتقان يەردە، بولدى، ئۇچ يىل ئىشلەپ بېرەي. ۋاقتى كەلگەندە گېپىڭىزدە تۇرمايدىغان بولسىڭىز، ئۆيدىكى مال ـ مۈلكىڭىزنىڭ ھەممىسىنى يۈدۈپ ئېلىپ كېتىمەن.

گاۋ چياڭباۋ كۆڭلىدە، سەن تەڭدىشى يوق كۆچلۈك باتۇر بولغىنىڭ بىلەن، مال ـ مۈلكىمنىڭ ھەممىسىنى يۈدۈپ ئېپكېتەلەيتتىڭمۇ؟ دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ سۆزىگە ماقۇل بوپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ چاڭسو ئەتىگەن تۇرۇپ، كەچ قايتىپ، خۇددى كالىغا ئوخشاش باش كۆتۈرمەي ئىشلەپتۇ، بىر جېنىغا ئون نەچچە ئادەمنىڭ ئىشىنى قىپتۇ.

ئۇچ يىل تولغان كۈنى، چاڭسو سەھەر تۇرۇپ ئەتراپتىكىلەرنى چاقىرىپ، ھەممەيلەن يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن، گاۋ چياڭباۋدىن ئىش ھەققىنى بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. پومبىچىك ئەھۋالنىڭ يامانلىقىنى كۆرۈپ ھۆدۈقۇپ قاپتۇ ـ دە، قورۇق ھەيۋە قىلىپ:

ــ ئىش ھەققىنى ئالامسەن؟ بۇ دېگەن ئاسان گەپ. ئالدى بىلەن شۇنىڭغا كېلىشەيلى، يەنە قانچە يىل ئىشلەپ بېرىسەن؟ بولمىسا مۇنداق بولسۇن، سەن داۋاملىق ئىشلەپ قال، ساڭا كېلىشكەن قىزدىن بىرنى ئېپ بېرەي، ئۆيىمۇ سالدۇرۇپ بېرەي، ــ دەپتۇ. چاڭسو ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئىككى پۇلغا ئالماپتۇ. پومبىچىكنىڭ جۈدۇنى تۇتۇپ، چاڭسوغا ئاچچىقلاپتۇ:

ـــ قىلغان شەپقەتنى بىلمەيدىغان ئەبلەخ. ئالدۇررىاق كۆزۈمدىن يوقال. سەن يەر ئالماقچىمۇ؟ بولىدۇ، تاشلىق يەردىن ئۇچ شاك يەر بېرەي. ئۇنى سالماقچىمۇ؟ ئارقىدىكى تاغدىن 50 توپ دەرەخ بېرەي، بىر تالنى ئوشۇق كەسسەك بولمايدۇ. ساڭا تېخى ئون تاغار گۈرۈچ لازىممۇ؟ رەنجىمەيسەن، سەن بىزنىك ئۆيىدە ساق ئۇچ يىل تۇرىدۇك، بۇ جەريانىدا 12 تاغار گۈرۈچ يېدىك، گەدىنىكىدە تېخى ئىككى تاغار گۈرۈچ قالدى...

چاكسونىك ئاچچىقى راسا كەپتۇ، ئۇ پومپىشچىككە:

ـــ ھەي باي، تېخى سېنىك نەزىرىڭدە تاشلىق ئېكىن يەر، 50 تال ياغاچ ئۆيى ھېسابلىنامدۇ؟ بۇرۇن بىر ئون تاغار گۈرۈچنى ئىش ھەققى دېيىشكەندۇق، ئۇ قانداق فىلىپ مەن يېگەن ئاشلىق بولۇپ قالدى؟ بولىدى، گېپىڭنى قوي، ئىش ھەققىنى چىقار، ئەگەردە ئۆزۈم يۈدۈپ ماڭمىدىغان بولسام، پۇشايمان فىلىپ قالسەن.

ئەتراپتا تۇرغانلارمۇ چاكسوغا بولۇشۇپتۇ:

ـــ ئۇنىك ئىش ھەققىنى بەرسىلە.

پومپىشچىك ئىزاغا چىدىمايى، چىچاكشىپ كېتىپتۇ:

ـــ قېنى قانچىلىك يۈدەلەيدىكەنسەنكىن، يۈدۈپ ماڭە، يۈدە، كۆزۈمدىن تېز يوقال!

بۇ چاغدا پومپىشچىكنىك ئىككى ئوغلى ۋە كىچىك خوتۇنىمۇ قورودا تاماشا كۆرگىلى تۇرۇپتۇ. چاكسو گەپ-سۆز قىلماي بارغانچە پومپىشچىكنىك ئىككى ئوغلىنى تۇتۇپلا باغلاپتۇ، ئاندىن پومپىشچىكنىك ھاكۇبقىپ تۇرغان كىچىك خوتۇنى بىلەن قىزىنى باغلاپتۇ، ئاندىن ئۇلارنى بالدۇر تەييارلاپ قويغان يوغان كاجۇغا سالىتۇ. ئۇ بۇ تۆتۈيلەنىنى ناھايىتى چىنىك باغلىغانىكەن، ئۇ "ياپىر" دەپلا

بۇلارنى يۇدۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ پومېشچىككە:

ــ باي، بۇلارغا قاراپ قوي، بۇ مېنىڭ ئۇچ يىللىق ئىش ھەققىم. بىراق، بۇ نېمىلىرىڭنىڭ ماڭا ھېچقانداق پايدىسى يوق، يۇدۇپ ئېگىز يارغا ئاپىرىپ، بۇ نېمىلەرنى يارىدىن تاشلۇۋېتىمەن، ناھايىتى كەلسە ئۆزۈم ئۈچ يىل بىكارغا ئىشلىگەن بولىمەن.

گاۋ چياڭباۋ دات ـ پەريادكۆتۇرۈپتۇ، ئۇنىڭ كاجۇدىكى خوتۇن ـ بالىلىرى ۋاي داد دېيىشپ، بىزنى قۇتقۇزۇڭ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. ئەترايتا تۇرغانلار خۇشاللىقتا تاماشا كۆرۈپ تۇرۇۋېرىپتۇ.

پومېشچىك ئاخىرى ئۆيگە كىرىپ پۇلنى ئېچىقىپ چاڭسونىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ــ چاڭسو، مانا پۇل، مەن ساڭا پۇل بېرەي، كاجۇنى يەرگە قويغىن، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

قىممەت توختىغان ھېكايە

بۇرۇنقى زامانىدا، چاۋشيەنىدە ھېكايە ئاڭلاشقا بەك ئامراق بىر باي بار ئىكەن، ئۇ بىر ئېلان چىقىرىپ، كىم ئۇچ يالغان گەپ قىلىپ، ئاغزىدىن يالغان دېگەن گەپنى چىقىرالسا، شۇ كىشىگە مۇلكىنىڭ يېرىمىنى بېرىمەن، يالغان گەپ قىلالمىسا، يېگەن تامىقىنىڭ پۇلىنى تۆلىتىۋالىمەن، دەپتۇ. ئېلان چىقىرىلغاندىن كېيىن، ھېكايە ئېيتىدىغانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن كەلگىلى تۇرۇپتۇ. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي مەن ـ مەن دېگەن ھېكايىچىلارمۇ بايىنىڭ ئاغزىدىن يالغان دېگەن سۆزنى چىقىرالمايى، يېگەن تامىقىنىڭ پۇلىنى تۆلەپ، سولىشىپ قايتىپتۇ.

سۇي شيەندا ھېكايە ئېيتىشقا ئۇستا ئىكەن. ئۇ باينىك ئۇيىگە كەلگەن ئالدىنقى ئون كۈننىڭ ھەر ئاخشىمى ئادەمنى قىزىقتۇرىدىغان ھېكايىدىن بىرمۇنچىسىنى ئېيتىپ بەرگەن بولسىمۇ، يالغان گەپ قىلماپتۇ. ئۇ باينىك باي بولۇش ھەققىدىكى ھېكايىلارنى بەك قىزىقىپ ئاڭلايدىغانلىقىنى بىلىپ قاپتۇ.

بىركۈنى ئەتىگەنلىكى، باي ھېساب دەپتىرى بىلەن سىياھ، قەلەمنى ئېلىپ چىقىپ، ھېسابات خاتىرىلىمەكچى بوپتۇ. سۇي شيەندا بىردانە موبى قەلەمنى قولىغا ئېلىپ، ئۇ يان-بۇ يان قاراپ كۆرۈپ، جايىدا قەلەم ئىكەن دەپ ماختاپىتۇ ۋە تارتىنىپ ئولتۇرمايلا سۆز باشلاپتۇ:

— بۇرۇن مېنىڭ بوۋامۇ ئافمىخان تۆتۇپ، ناھايىتى جىق پۇل تاپقانىدى.

پۇل تېپىش توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ باينىڭ قۇلىقى دىڭ بوپتۇ.

— بوۋام ھەرىيلى كەچ كۈزدە، ئافمىخان دائىم پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان يەرگە بېرىپ، چوڭلۇقىي بىلىكمىدەك كېلىدىغان ياغاچ قۇزۇق تاپىدىكەندە، يەرگە نۇرغۇن كاما كولاپ قويىدىكەن. يەر مۇزلىغان چاغدا، ئۇ چاشقان گۆشىنى تازا مېزىلىك كاۋاپ قىلىدىكەن- دە، كامارلارغا تاشلايدىكەن. ئافمىخانلار كېچىدە چىقىپ ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگەندە، چاشقان گۆشىنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ، گۆش يېيىش ئۈچۈن كاماغا چۈشىدىكەن. بىراق گۆشنى يەپ بولغاندىن كېيىن، ھەرقانچە قىلىپمۇ كامادىن چىقىپ كېتەلمەيدىكەن. كامالار سوغۇقتا قاتتىق مۇزلاپ تېيىلغاق بولۇپ كەتكەچكە، ئافمىخانلارنىڭ بېشى يەرگە، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ قېلىپ، بۇ يەردىن چىقىپ كېتىش

مۇمكىن بولمايدىكەن. ئىككىنچى كۈنى ئاغمىخانىلارنىڭ قويىرۇقى خوددى شامال ياتقۇزۇۋەتكەن زىرائەت باشاقلىرىدەك كامارنىڭ سىرتىدا يېتىپ كېتىدىكەن. بوۋام قولىغا ئورغاقنى ئالدىكەن-دە، ئاغمىخانىلارنىڭ قۇيىرۇقىنى كېسىۋالىدىكەن، ھەربىر كەسكەندە بىر باغلام بولۇپ كېتىدىكەن، بىر قىش كېسىدىغان بولسا، تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتىدىكەن، بۇ دېگەن ئاز پۇل ئەمەستە!

ئاغمىخانىنىڭ قۇيىرۇقى تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتىدىكەن؟ بۇنى ئاڭلاپ باينىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىلىپتۇ، بىراق تازا ئالدىرىماي ئويلاپ كۆرۈپتىكەن، بۇنداق ئاسان ئىش يوقتەك كۆرۈنۈپتۇ. شۇڭا ئاغزىدىن ئىتتىكلا "سۆزۈڭ يالغان، مەن بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن" دېگەن گەپنى چىقىرىپ قويۇيتۇ-دە، ئۆزىنىڭ ئالدىراپ سۆزلەپ تاشلىغىنىغا پۇشايمان قىپتۇ. ئەسلىدە، ھازىرقى ۋاقىت ھېكايە ئېيتىدىغان ۋاقىت ئەمەسكەن، سۆزلەنگەن ھېكايە باي بولۇش توغرىسىدا بولغانلىقتىن، باي ھوشىنى يوقتىپ قويۇپتۇ.

ــ خوجايىن، ــ دەپتۇ سۇي شىيەنىدا قاھ-قاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ، ــ يالغان سۆزلىگەنىدىم.

شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقتا بىر قاچا چوشقا گۆشى كەلتۈرۈپتىكەن، سۇي شىيەندا خوجايىنغا ئۆزىنىڭ گۆش يېمىگىنىگە ئۆزاق بولغانلىقى، بۈگۈنكى گۆشنىڭ مەززىلىك پىشقانلىقىنى سۆزلەپ، ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىپتۇ. ئارقىدىنلا يەنە ئۇقمىغانغا سېلىپ:

ــ بىزنىڭ يۇرتتا كىشىلەر ئائىلىسىدە بىرلا چوشقا باقسا، ھەركۈنى يەيدىغان گۆشتىن غەم قىلمايدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ بىر چوشقا باقسا، ھەركۈنى گۆش يەيدۇ؟ ــ باينىڭ قۇلىقى دىڭ بوپتۇ.

— سىز چوشقىنى مەلۇم مەزگىل باققانىدىن كېيىن، بېقىشنى توختىتىسىز ـ دە، ئۇنى ئورۇقلىتىسىز. چوشقا ئورۇقلاپ بىر تىرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدا، ئۇنىڭ بەدىنىگە جېپىسا كەلگۈدەك سىم تور توقۇپ، ئۇنىڭغا كىيدۈرۈپ قويىسىز، سىم تورنى كېيگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى تازا ئوبدان باقسىز. چوشقا سەمرىگەندىن كېيىن، سىم تورنىڭ ھەربىر كۆزىنىدىن مۇشتۇمدەك گۆش سقىلىپ چىقىدۇ، كۈنلىكى قاچان گۆش لازىم بولسا، شۇ چاغدا چىقىپ كېسىپ ئىشلەتسىڭىز بولىدۇ. گۆشنى كېسىۋالغاندىن كېيىن، كەسكەن يەرگە دورا سۈركەپ قويۇشنى ئۇنۇتماڭ.

ئاچكۆز بايىسىڭ كۆزىگە سىم تورنىڭ تۆشۈكلىرىدىن سقىلىپ چىقىۋاتقان گۆشلەر كۆرۈنۈپ كېتىۋاتۇ. نېمە دېگەن پەيىز ـ ھە! بىراق ئۇ ئويلاپ تۇرۇپ قاپتۇ، كۈنلىكى گۆشنى كېسىپ ئېلىۋەرسە، چوشقا تىرىك قالامدۇ؟ شۇڭا ئۇ:

— يالغان، — دەپتۇ.

— مەن ئىككى قېتىم يالغان سۆزلىدىم، — دەپتۇ سۇي شىيەنىدا قاھ ـ قاھلاپ كۈلۈپ كېتىپ.

شۇنىڭدىن كېيىن سىرەچچە كۈنگىچە، سۇي شىيەندا نۇرغۇن ھېكايە ئېيتىپ بېرىپتۇ. بىركۈنى ئۇ ئۆيدە زېرىكىپ، باي بىلەن بىللە زىرائەتلەرنى كۆرۈش ئۈچۈن ئېتىزغا بېرىپتۇ. قارىسا زىرائەت تېرىلغان ئېتىزلاردا ياۋا چۆچىلەر ئۆسۈپ كەتكەن، ئوت ئوتىغاندەك ئەمەس، بايىنىڭ ئاچچىق كېلىپ يىللىقچى، مەدىكارلارنى تىللاپ كېتىپتۇ.

— بۇ سىرىمىلەر تېرىقچىلىق قىلىشنى زادى بىلمەيدىكەن، — دەپتۇ سۇي شىيەندا، — بوۋام يەر تېرىغاندا، ئۇنىچىۋالا كۆچەپ

كەتمەيتتى. ئەتىياز تېرىقچىلىق باشلانغاندا، ئېتىزلارغا بىراقلا ئۇرۇق چاچاتتى ـ دە، ئۇرۇقنى چېچىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇستىگە بورا يېپىپ قويىاتتى. ئۇرۇقلار بىخلانغاندا، پۇتۇنلەي بورىنىڭ تۆشۈكلىرىدىن ئۇنۇپ چىقاتتى. سىز بىلمىسىز، كۆرمەك بىلەن ئوت شالغا قارىغاندا كېيىنرەك ئۆسىدۇ، بورىنىڭ چاكلىرى ۋە تۆشۈكلىرىنى شال مايسىلرى ئىگىلەپ بولغاچقا، باشقا ئوت ـ چۆپلەر زادى ئۇنۇپ چىقالمايدۇ. شۇنداق قىلىپ ياز ۋاقتىدا ئوت ئوتاش كەتمەيدۇ، كۆز بولغاندا پىشقان شالنى يىغىۋالسلا بولىدى. ئىككىيلەن ئىككى تەرەپتىن بورىنى تۆتۈپ كۆتەرسىلا، توپان بورىنىڭ ئۈستىدىلا قالىدۇ، خامان تەمەي تۆرۈپمۇ ئوبدان ھوسۇل ئالىدۇ.

بايىغا بۇ گەپلەر يېڭىلىق تۇيۇلۇپتۇ، ئوت ئوتمىسا، خامان تەپمىسە، تازا ئوبدان ئىشكەن. بىراق تازا ئوبدان ئويلاپ كۆرۈپ ـ تىكەن، توغرا ئەمەسلىكىنى سېزىپ قاپتۇ، بورا بىر ياز بىر قىش سۈدا تۇرىدىغان بولسا، چىرىپ تۆكمەمدۇ؟ ئۇ ۋارقىرىۋېتىپتۇ:

ـــ يالغان.

چاتاق بوپتۇ، ئۇ "يالغان" دېگەن سۆزنى دېمەيمەن دەپ قەسەم ئىچكەن ئىكەن، بىراق، ئاغزىنى يۇگەنلىيەلمەپتۇ ـ دە، چاتاق تېرىپ قويۇپتۇ. باي ئاخىرى بۇ ھېكايە ئۇچۇن ناھايىتى يۇقىرى بەدەل تۆلەشكە مەجبۇر بوپتۇ.

ئەلەنۇ بىلەن دېڭىز قاراقچىسى

بۇرۇنىسدا، كامبودژىدا ئەلەنۇ ئىسىملىك ئەقىللىق بىر ياش يىگىت ئۆتكەنىكەن. بىركۈنى ئۇ سۆيگەن قىزى بىلەن دېڭىردا

كېتىۋاتقانىدا، 500 نەپەر دېڭىز قاراقچىسى ئۇنى بۇلىماقچى بوپتۇ. ئەلەنۇ قىلچە ھودۇقمايستىن ئۇدۇل قاراقچىلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇلارنىڭ كاتتىبشىغا:

— مەن دېگەن باش راھىب، پىچاق، ملتىق، ئوقيا دېگەنلەر مېنىڭ ئالدىمدا ھېچ گەپ ئەمەس. يېنىمدا تۇرغان مەلىكىنى كۆردۈڭلارمۇ؟ ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ قىزىنى ماڭا بەرگۈسى كەلمىگەنىدى، ئۇنى جازالاش بەدىلىگە ئوردىسىغا ئوت قويۇپ، شەھەرلىرىنى ۋەيران قىلىپ، قىزىنى ئېپقېچىپ كەلدىم. بۇ ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى كەلسە بىرنەچچە ئېغىز ئەپسۇن ئوقۇپلا قويىدۇم. ئەگەر سىلەر مېنىڭ بۇ ھۈنىرىمگە ئىشەنمىسەڭلار، مەلىكىدىن سوراڭلار. مەن ئۇنى ئېسىل كېيىملىرىنى كىيىشكىمۇ قويماي ئېپقېچىپ چىقتىم.

قاراقچىلار ئەزەلدىن باش راھىبلاردىن قورقىدىكەن. قاراقچىلارنىڭ باشلىقى، ئەگەردە بىزگە سېھىرگەرلىك ھۈنىرىدىن ئاز-تولا ئۆگىتىپ قويمىدىغان بولسا، ئىشىمىز ئۇنچۇن پايدىسى بولۇپ قالاتتى، دەپ ئويلاپ، ئەلەنۇدىن سېھىرگەرلىك ھۈنىرىدىن ئاز-تولا ئۆگىتىپ قويۇشنى ئىلتىماس قىپتۇ.

— بولىدۇ، — دەپتۇ ئەلەنۇ، — بىراق بۇنداق ئىشنى قىلىشتا كاتتا ۋە مەخپىي مۇراسىم ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. بىز، ئالدى بىلەن، كېمىگە چۈشۈپ ئادىمىزات يوق بىر ئارالغا بارايلى.

ئۇلار كېمىگە بىر ئارالنى تېپىپ، قىرغاققا كەلگەندە، ئەلەنۇ ئۇلارغا:

— پۈتۈن كىيىملىرىنى سېلىپ، مەلىكىگە تاپشۇرۇڭلار-دە، ئارقامدىن مېڭىڭلار، — دەپتۇ.

ئەلەنۇ كىيىملىرىنى سېلىۋەتكەن قىپىالىڭاچ قاراقچىلارنى باشلاپ

قىرغاقىقا چىقىپتۇ، ئۇ ئاق بور بىلەن كېمىنىڭ تاختىسىغا شۇ ۋاقىتتا ئېسىگە كەلگەن ئەپسۇن ئايىتىنى يېزىپتۇ. ئاندىن قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنى تۇرغان يېرىدە بېشى يەرگە تەككىچە ئېگىشتۈرۈپتۇ، ئۇ يەرگە نەزىر - چىراغ سۇيىسىنى تەييارلاپتۇ، ئۇلارغا بۇيرۇق بېرىپ بەدىنىدىكى تۈكلەرنى قويماي ئالغۇزۇپتۇ.

قىپيالىڭاچ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بەدىنىدىكى تۈكلەرنى قويماي چۈشۈ - رۈۋەتكەن 500 قاراقچى ئاۋازىنى سوزۇپ چىقىرىپ ئەپسۇن ئوقۇشقا باشلاپتۇ - دە، تا كەچ كىرگىچە ئوقۇپتۇ، ئاخىرى قاراقچىلارنىڭ كاتتىبشى:

— ئۇستاز، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوقۇيالايدىغان بولدى، — دەپتۇ.

— ئاڭلاپ تۇرۇڭلار، ئەگەردە كىمىكى خاتا ئوقۇپ قويىدىغان بولسا، قىلغان سېھرىگەرلىكىنىڭ ھەممىسى بىكارغا كېتىدۇ، يەنە تېخى ئەڭ چوڭ ئۇستاز ئەدىبىمىزنى بېرىدۇ. ھەممىڭلار سۇنىڭ ئەڭ تېگىگە چۈشۈپ، ئېغىز، بۇرنۇڭلارنى ئېتىۋېلىپ، ئەپسۇننى سۇنىڭ تېگىدە يەتتە قېتىم تەكرارلاڭلار، شۇنىڭدىن كېيىن ھەممىڭلار رەسمى سېھرىگەر بولالايسىلەر.

ئەلەنۇ بىر شاپىلاق سوقۇپتىكەن، 500 قاراقچىنىڭ ھەممىسى سۇنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ ئېغىز، بۇرۇنلىرىنى ئېتىپتۇ. ئەلەنۇ ئۇچقاندەك بېرىپ كېمىگە چىقىپتۇ، ئۇنىڭ سۆيگىنى ئاللىقاچان كېمىنىڭ لەڭگىرىنى تارتىۋەتكەنىكەن. ئۇ كېمىگە چىقىپ، يەلكەننى بېكىتىپتۇ - دە، كېمىنى تېز ھەيدەپ كىچىك ئارالدىن ئايرىلىپتۇ. ئۇلار قاراقچىلارنىڭ كېيىملىرى ۋە ھازىرلىۋالغان ئوزۇق - تۈلۈكلىرىنى ئېلىپ، ئۇچىنچى كۈنى كەچتە، سۇ قاچىلاش ئۈچۈن باشقا بىر كىچىك ئارالغا

كەتتۇ.

بۇ ئاراللىكلەرنىڭ ھەممىسى ئايالالار ۋە كىچىك بالالار ئىكەن. ئەلەنۇ بۇ يەرنىڭ قاراقچىلارنىڭ ئۇۋىسى ئىكەنلىكىنى پەملەپتۇ- دە، دەرھال قېچىپ كەتمەكچى بوپتۇ.

قاراقچىلارنىڭ ئايالىرى قاراڭغۇدا ئۆزىگە تونۇش بولغان بۇ كىشىنى تونىيالماپتۇ. ئەلەنۇ قىرغاققا چىقىپ، يەرگە تۇمار ئايىتىنى ېيزىۋاتقاندا، ئۇلار بۇ ئادەمنىڭ باش راھىب ئىكەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئايالالار ئەلەنۇدىن ئەرلەرنىڭ نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ.

— يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئەرلەرنىڭلارنىڭ كىشىسى ئالتۇن، كۈمۈشنى لىق بېسىپ قايتىپ كېلىدۇ. بىراق ھازىر سىلەر پەخەس بولۇڭلار، ئىككى كۈندىن كېيىن كېچىدە قورقۇنچلۇق جىن پەيدا بولىدۇ، ئۇلار قېيىلىڭاچ، بەدىنىدە تۈك دىدارى يوق، ئۇلار تېخى ئۆيۈڭلەرگە كىرىۋېلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئۇلارنى ئۆيۈڭلەرگە كىرگۈزمىدىغان بولساڭلار، ئۇلار قورقۇنچلۇق كېسەلنى سىلەرگە يۇقتۇرۇپ قويىدۇ.

ئايالالار قورقۇپ ۋارقىرىشىپ كېتىپتۇ:

— ئۇلارنى قانداق قوغلۇۋېتەلەيمىز؟

— ئۇرمانغا بېرىپ كالتەك كېسىپ كېلىڭلار، مەن ئۇلارغا سېھىر ئىشلىتىمەن. شۇنىڭ بىلەن سىلەر ئۇلارنى ئۇرالايدىغان بولىسىلەر، بۇ جىنلارنى قورقماي ئۇرۇڭلار، كۆزىدىن غايىب بولغىچە ئۇرۇشنى توختاتماڭلار.

راستتىن ئەلەنۇنىڭ پەرەز قىلغىنىدەك ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، قېيىلىڭاچ، بەدىنىدە تۈك يوق قاراقچىلار ياغاچ پارچا ئولتۇ- رۇپ ئارالغا يېتىپ كەپتۇ- دە، باشقىلارنىڭ كۆرۈپ قالماسلىقى

تۇچـۇن، ئۇدۇل ئۆيلىرىـگە قاراپ مېڭـىپتۇ. لېكـىن ھەممە ئۆينىڭ ئـىشـكى ئۆلارنى كالـتەك بىلەن قارشى ئاپـتۇ. ئايالـلار ئۆلارنىڭ كاللىسىغا، دۇمبىسىگە، كاسسىسىغا تازا ئۇرغىلى تۇرۇپتۇ. ئەلەنۇ بىلەن ئۇنىڭ سۆيگىنى بولسا ئاللىقاچان تىكەۋەتكەنىكەن.

ئالتۇن مېۋە

بىرما دېگەن جايـدا ئەر-خوتۇن ئىكـكى قېرى ئۆتـكەن بولۇپ، ئۆلارنىڭ ئوغۇل-قىز بەش بالىسى بار ئىكەن. بالىلار چوڭ بولغاندىن كېيىـن، ھەممـىسى بىر-بىرلەپ ئۆيلـۈك-ئوچاقـلىق بولۇپ، بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتۇپتۇ-دە، ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. كېيىن موماي ئالەمـدىن ئۆتۈپـتۇ. ھۇقۇشتەك يالغۇز قالغان بوۋاي ئـۆزى تەنھا ناھـىرات تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشـكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ۋاپاسىز بالىلىرى ئۇنى بېقىشـنى خالىماپـتۇ. بوۋاي كۆڭلىدە، ئار-تولا ئامال تېپىپ، بالىلىرىمـنى ئۆزلۈكـىدىن كېلىپ خەۋەر ئالىدىغان قىلاي دەپ ئويلاپتۇ.

بىركـۈنى ئۇ لايـدىن مېـۋە ياساپ، ئاپتاپـتا قۇرۇتۇپ، ئاندىن ئۇستىگە بىر قەۋەت ھەل بېرىـپ، ياغلىقـىغا ئوراپ يانچۇقىغا سالىپتۇ. ھەممە ئـىش پۈتكەنـدىن كېيىن، ئۇ خۇشال ھالـدا چوڭ ئوغلـىنى يوقلاپ كەپتۇ.

بوۋاي نەۋرىلىرى بىلەن بىللە ئويـناۋاتقانـدا، بالىلار بوۋاينىڭ قوبنىدا مېۋە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ-دە، قىزىقىپ بوۋايدىن سوراپتۇ:

— بۇ نېمە نەرسە؟

— بۇ مەخپىي، — دەپتۇ بوۋاي گويا راستەك قىلىپ كۆرسىتىپ.

لېكىن بالىلار بوۋايىنى قويۇپ بەرمەي، ئېيتىپ بېرىسەن دەپ تۇرۇۋاپتىكەن، بوۋاي ئاخىرى ئېيتىپ بېرىپتۇ:

ــ بولىدۇ، مەن سىلەرگە ئېيتىپ بېرەي، بىراق ھېچكىشگە دېمەيسىلەر، ــ بوۋاي لايدىن ياسىغان ئالتۇن مېۋىنى ئاستا قوينىدىن چىقىرىپ، بالىلارنىڭ كۆزىنى ئالمىچەكسەن قىلىۋېتىپ، يەنە سېلىۋاپتۇ.

بوۋاينىڭ نەۋرىلىرى كۆرگەنلىرىنى راست دەپ قاراپ، ئاتا-ئانىسىغا بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ــ بوۋامدا راست بىرمۇنچە ئالتۇن مېۋە بار ئىكەن. راست، ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆردۇق.

بوۋاينىڭ چوڭ ئوغلى ۋە چوڭ كېلىنى بالىلاردىن ھېلىقى گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا راست دەپ ئىشىنىپ، ئىككىنچى كۈنى دادىسىنى يوقلاپ بېرىپ، ئۇنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە تۇرۇشقا تەكلىپ قىپتۇ.

كېيىن، بوۋاي باشقا تۆت بالىسىنىڭكىگە بىردىن-بىردىن يوقلاپ بېرىپتۇ-دە، ھەربىرىنىڭ ئۆيىگە بارغاندا، نەۋرىلىرىنىڭ ئالدىدا ھېلىقى ئالتۇن مېۋىنى چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ كۆزىنى ئالمىچەكمەن قىپتۇ. نەتىجىدە، ئۇنىڭ بەش بالىسىنىڭ ھەممىسى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئۆزى بىلەن بىللە تۇرۇشىنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇلار ھەتتا بوۋاينىڭ قەيەردە تۇرۇدىغانلىقىنى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ كېتىپتۇ.

بۇ تالاش-تارتىشنى ئاخىرى يەنە بوۋاينىڭ ئۆزى بىر تەرەپ قىپتۇ. يەنى بوۋاي ھەربىر بالىسىنىڭكىدە بىر ئايدىن تۇرىدىغان بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ بوۋاي خېلى بىرمەزگىل خاتىرجەم نۇرمۇس كەچۈرۈپتۇ.

كېيىن بوۋاي ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. باللىرى ئالتۇن مېۋىنى ئېچىپ كۆرۈپتىكەن، قارىسا، لايدىن ياساپ، ھەل بېرىپ قويغان مېۋىلەر ئىكەن.

ئۇلار بىر ئېغىزدىن مۇنداق دېيىشىپتۇ؛

— دادىمىز راست ئەقىللىق ئادەم ئىكەن.

ئۇلار دادىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ھاياتىنى ئەسلەپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئاچكۆزلۈكى ۋە رەھىمسىزلىكىدىن ئۆكۈنۈپتۇ. ئاندىن ئاتىسىغا ئاتاپ بىر قېتىم كاتتا ئۆلۈم مۇراسىمى ئوتكۈزۈپتۇ.

سېھرىي پىچاق

بۇرۇن بىرمىدا بىر كىشى خوجايىنى بار ئىكەن، ئۇ ھەمىشە كىمىچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى ئالداپ ئېلىۋالىدىكەن. كىمە ئىلىۋادى دەريانىنى بويلاپ بىر قېتىم بېرىپ كېلىدىغان بولسا، بۇنىڭغا ئۇچ ئاي ۋاقىت كېتىدىكەن، شۇڭا بۇ ئۇچ ئاينىڭ ئىش ھەققى ئاز پۇل بولمايدىكەن. سەپەر داۋامىدا كىمە خوجايىنى كىمىچىلەرنىڭ تامىقىغلا مەسئۇل بولىدىكەن، ئىش ھەققىنى سەپەر ئاخىرلاشقاندىن كېيىن بېرىدىكەن. ھەر قېتىملىق سەپەر ئاخىرلاشقاندا، كىمە خوجايىنى ھامان ھىيلە-مىكر ئىشلىتىپ ياكى ئۇلارنى ئالداپ يوق ئىشلار ئۈچۈن قوللىشىپ، بۇ ئاسان ئالدىنىپ قالىدىغان كىمىچىلەرنىڭ بۇرنىغا نوخىتا سىلىپ، ئىش ھەققىنى قويماي ئېلىۋالىدىكەن.

بىركۈنى، ئۆز ۋاقتىدا كىمە خوجايىنىنىڭ ئالدىمىغا چۈشكەن بىر تاغلىق كىمە خوجايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ـــ خوجايمن، مەن سىز بىلەن كېلەر قېتىملىق سەپەرنىڭ توخ-تامسى تۇرسەم، ـــ دەپتۇ.

ـــ ناھايىتى ياخشى، ـــ دەپتۇ ئاچ كۆز خوجايىن خۇشال ھالدا.

كېمىگە چىققاندىن كېيىن، تاغلىق يېنىدىن غەلىتە بىر پىچاقنى چىقىرىپ، كۆپچىلىككە قاراپ سىرلىق قىياپەتتە:

ـــ ئاتام بۇ پىچاقنى ماڭا دېگەن سەپىرىدە ئىشلەتكەن دەپ بەرگەنىدى، ـــ دەپتۇ.

ـــ بۇ پىچىقنىڭ نېمىگە پايدىسى بار؟ ـــ سوراپتۇ كېمىچىلەر كۈلۈشۈپ.

ـــ ئۇنىڭ نېمە پايدىسى بارلىقىنى بىلمەيمەن، ـــ دەپتۇ تاغلىق، ـــ ئىشقىلىپ بۇ بىر سېھرىي پىچاق.

كۆپچىلىك يول بويى سېھرىي پىچاقنىڭ گېپىنى بىلەن تاغلىقنى مازاق قىلىشىپ مېڭىپتۇ، بىراق تاغلىق ئۇلارنىڭ مازاقلىرىنى چۈنىقمىغا ئالماپتۇ. بۇ كۈنى كېمە بىر يېزىنىڭ بويىدا توختاپتۇ. ھېلىقى تاغلىق پىچقىنى بېنىدىن چىقىرىپ، كېمىنىڭ يان تەرىپىگە سۈركىگىلى تۇرۇپتۇ. كېمىچىلەر يەنە ئۇنىڭ پىچىقىنى مازاق قىلغىلى تۇرۇپتىكەن، تاغلىق ئاچچىقى بىلەن بۇرۇلۇپ، ئۇلارغا تازا بىر قاتتىق گەپ قىلاي دەپ تۇرۇشقا پىچقى قولىدىن چىقىپ كېتىپ، سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

ـــ تېز بول، پىچىقىنى ئېلىپ چىق، ـــ دەپتۇ كېمىچىلەر ئۇنى سۇغا چۈشۈشكە دەۋەت قىلىپ. تاغلىق ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، باشقىلارنىڭ پىچىقىنى ئارىيەت ئېلىپ، پىچاق چۈشۈپ كەتكەن جايغا تازا ئوبدان قارىۋېلىپ، كېمىنىڭ يېنىغا

پىچاق بىلەن ئويۇپ بەلگە قىلىپ قويۇپتۇ ـ دە، مۇنداق دەپتۇ:

ـــ بەلگە قويۇۋالدىم، قاچان چۈشۈپ ئالسام بولىۋېرىدۇ.

ـــ ھەي، قاپاقباش سارالىڭ، ـــ دەپتۇ كېمىچىلەر، ـــ بىرەدەمدىن كېيىن كېمىمىز بۇ يەردىن كېتىپ قالىدىغان تۇرسا، ئاشۇ كارامەت پىچىقىڭنى سۇنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ، كېمىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمىدۇ دەپ ئويلامسەن؟

ـــ بۇنداق بولۇشنى بىلمەيمەن، ـــ دەپتۇ تاغلىق، ـــ شۇنىسى ماڭا ئايانكى، مەن پىچاقىنىڭ چۈشۈپ كەتكەن يېرىگە قاراپ، كېمىنىڭ يېنىغا بەلگە سېلىپ قويدۇم، قانداق ۋاقىتتا بولسۇن، سۇغا چۈشۈپ ئۇنى تېپىپ چىقالايمەن.

ھېلىقى ئاچكۆز خوجايىن بۇنى تەڭرى بەرگەن ياخشى پۇرسەت دەپ قاراپ، تاغلىققا مۇنداق دەپتۇ:

ـــ مەن بىلەن قوللىشامسەن؟ بىرەدەمدىن كېيىن، ئازراق مېڭىپ، بىر يېزىققا بويىدا توختايمىز. ئەگەر سەن ئاشۇ توختىغان يەردە سۇغا چۈشۈپ، پىچىقىڭنى تېپىپ چىقالايدىغان بولساڭ، كېمىلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىمەن، پىچىقىڭنى تېپىپ چىقالمايدىغان بولساڭ، ئۇش ھەققىڭ شۇنىڭ بىلەن تۆگەيدۇ.

ـــ خوجايىن، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ ـــ سوراپتۇ تاغلىق ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىگەندەك قىياپەتتە، ـــ سىز ئەلۋەتتە مېنىڭ پىچاقىنى تېپىپ چىقالايدىغانلىقىمنى بىلىسىز، مەن ئاللىقاچان پىچاقىنىڭ چۈشۈپ كەتكەن يېرىگە قاراپ، كېمىنىڭ يېنىغا بەلگە قىلىپ قويغان.

ـــ مەن كىشىلەر بىلەن قوللىشىنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم، ـــ دەپتۇ خوجايىن، ـــ پۇرسەت بولسىلا كىشىلەر بىلەن قوللىشىپ

ئويناپمەن.

ــ بولدۇ خوجايىن، سىز بىلەن قوللىشاي، ــ دەپتۇ تاغلىق. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن، كىمە بايانتىن دېيىشكەن يېزىنىڭ بويىغا كېلىپ توختاپتىكەن، كىمە خوجايىنى تاغلىقنى سۈغا چۈشۈپ پىچاقنى تېپىپ چقىشقا بۇيرۇپتۇ. تاغلىق كىمىنىڭ يېنىدىكى بەلگە سېلىنغان جايغا تازا ئوبدان قارىۋېلىپ سۈغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ- دە، بىردەمدىن كېيىن سېھرىي پىچاقنى ئېگىز كۆتەرگەن ھالدا سۈنىڭ ئۈستىگە چقىپتۇ.

ــ تاغلىق بۇرادەر، ــ دەپتۇ كىمىچىلەر بىردەك ۋارقىرىشىپ، ــ بىز توغرا قىلماپتىمىز، ئۇقۇشماي سېنى مازاق قىپتىمىز، ئەمدى بىز سەندىن كەچۈرۈم سورايمىز. پىچىقىڭ ھەقىقەتەن سېھرىي پىچاق ئىكەن.

ــ بۇنىڭدا بىر گەپ بار، بۇنىڭدا بىر ئويۇن بار، ــ دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ غەزەپكە تولغان كىمە خوجايىنى.

ــ بۇنىسى ماڭا نامەلۇم، ــ دەپتۇ تاغلىق، ــ بىراق مەن بۇرۇنلا سىزگە دېگەنىدىم، مېنىڭ پىچقىم سېھرىي پىچاق، ئۇنى بەرسىبر تېپىپ چقالايمەن. ــ كىمە خوجايىنى قارشىلىق كۆرسىتىپ باققان بولسىمۇ، ئاخىرى يەنە كىمىلىرىنىڭ ھەممىسىنى تاغلىققا بېرىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

ھېلىقى تاغلىق كىمە ساتقان پۇلنى كىمىچىلەرگە بۆلۈپ بېرىپ، ئۇلارغا: مەندە شەكلى پۈتۈنلەي ئوخشايدىغان ئىككى پىچاق بار ئىدى، بىرسى، سۈغا چۈشۈپ كەتتى، يەنە بىرسى، كىيىمىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇقلۇق ئىدى. مەندە سېھرىي پىچاق نېمە قىلسۇن؟

دەپتۇ.

كېۋەز مېۋىسىدىن چىققان ياشلار

بىرمىنۇت مەلۇم بىر يېزىسىدا تۆت ياش بار ئىكەن، ئۇلار كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان ھەر خىل غەلىتە ھېكايىلەرنى توقۇيدىكەن.

بىركۈنى، بۇ تۆتەيلەن بىر يولۇچىنىڭ يېزىنىڭ سىرتىدىكى بىر مېھمانخانىدا ئولۇرۇپ دەم ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ. قارىسا ئۇچىسىغا ئازادە كىيىم كىيىۋالغانىكەن. ئۇلار ھەيران قېلىشىپ، ئۇنىڭ ئۇچىسىدىكى چىرايلىق كىيىمنى سالدۇرۇۋالماقچى بوپتۇ ـ دە، يولۇچىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ قوللىشىڭ باقساق قانداق؟ ھەرقايسىمىز ئۆز بېشىمىزدىن ئۆتكەن ئەڭ غەلىتە، ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلارنى سۆزلەيلى، كىمىكى ئاڭلىغانلىرىغا ئىشەنمىسە، سۆزلىگۈچىنىڭ قۇلى بولسۇن، ـــ دەپتۇ.

يولۇچى ئۇلارنىڭ بۇ تەكلىپىگە ماقۇل بوپتۇ، ئۇنىڭ ماقۇل بولغىنىنى كۆرۈپ، تۆتەيلەن ئىچىدە كۇلۇشۇپ، يولۇچىنى قاپاقباش ئادەم ھېسابلىشىپتۇ. ئۇلار يولۇچىنىڭمۇ يالغان ـ ياۋىداق ھېكايىلەرنى توقۇيالايدىغانلىقىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپمۇ قويماپتۇ. مۇبادا ھېكايە توقۇيالايدىغان بولۇپ قالسىمۇ، ئىشىنمەن دەپلا قويساق، ئۇنىڭ توقىغان ھېكايىسى ئىككى پۇل بولۇپ كېتىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇلار ئۆزلىرى توقۇماقچى بولغان ھېكايىنى كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيدىغان غەلىتە ھېكايە دەپ قاراپ، يولۇچى

ئاڭلىسلا ھەممىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ راستلىقىغا ئىشەنمەيدۇ، دەپ ھېسابلاپتۇ. ئۇلار راستى بىلەن يولۇچىنى ئۆزىگە قۇل قىلماقچى ئەمەس، ئېرىشمەكچى بولغىنى يولۇچىنىڭ ئۇچىسىدىكى كىيىم، چۈنكى قۇل دېگەنىڭ بەدىنلا ئەمەس، بارلىق مال-مۈلكىمۇ قۇل ئىگىسىگە تەۋە بولىدۇ-دە!

ھېلىقى تۆت ياش يېزىنىڭ باشلىقىنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قوللىشىشقا گۇۋاھچى قىپتۇ.

تۆت ياش ئۆزلىرىنىڭ غەلىتە، ئاجايىپ-غارايىپ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بوپتۇ. بىراق يولۇچى بېشىنى لىڭشىتىپ ھەممىگە ئىشىنىدىغان-لىقىنى بىلدۈرۈپتۇ.

ئەمدى نۆۋەت يولۇچىغا كەپتۇ، ئۇ سۆز باشلاپتۇ:

— بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن، كىچىرلىكىمدە بىر تۈپ كىچىك ئاجايىپ يوغان ئۆستى، رەڭگى قىپقىزىل، پارقىراپ نۇر چېچىپ تۇرىدۇ، بۇ بىر تۈپ كىچىك ئۇزاقىچە يوپۇرماقمۇ چىقارمىدى، شاخمۇ چىقارمىدى، لېكىن ئاخىرى تۆت تال شاخ چىقاردى، بۇ شاخلاردا يوپۇرماق يوق، ئەمما ھەربىر شاختا بىردىن مېۋە بولدى. مەن بۇ تۆت تال مېۋىنى ئېلىپ، ئوتتۇرىسىنى ئېچىپ قارىسام، ھەربىرسىنىڭ ئىچىدىن بىردىن ياش يىگىت سەكرەپ چىۋىشتى. بۇلار مېسىك كىچىمزىدىن بولغان مېۋىنىڭ ئىچىدىن چىققان بولغاچقا، قانۇن بويىچە مېنىڭ قۇلۇم بولۇشى كېرەك، شۇڭا مەن ئۇلارنى كىچىرلىكتە ئىشلەتتىم. ئۇلار بىر-بىرىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ھورۇنلار ئىكەن، بىرنەچچە ھەپتە ئىلگىرىدىن كېيىن، دېھقانچىلىق مەيدانىدىن قېچىپ كەتتى. شۇنىڭدىن ئېنىبارەن دۆلەتنىڭ ھەممە يېرىگە بېرىپ، ئاشۇ تۆت

قۇلنى ئىزدەپ يۈرگەنسىدىم، مانا ھازىر تېپىلدى. يىگىتلەر، كۆڭلۈڭلەرگە ئايان بولغاندۇ، بىلىپ قويۇڭلارکى، سىلەر مېنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان ئىزدەپ يۈرگەن قۇللىرىم. مەن بىلەن بىللە بىزنىڭ مەيدانغا قايتىڭلار.

تۆت ياش غەمگە پاتقان ھالدا باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپتۇ. چۈنكى راست شۇنداق دەپ قالسا، ئۇزلىرىنىڭ يولۇچىنىڭ قۇلى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىق بولىدىكەن. ئەگەر ئىشەنمەيمەن دەيدىغان بولسا، قوللاشقان چاغدىكى شەرت بويىچە، ئۇلار ئوخشاشلا يەنە يولۇچىنىڭ قۇلى بولىدىكەن. يېزا باشلىقى ئۇلارنى يولۇچىنىڭ گېپىگە ئىشىنەمسىلەر، ئىشەنمەمسىلەر دەپ ئۇچ قېتىم سۈيىلەپتۇ، لېكىن ئۇلار گەپ قىلماي تۇرۇۋاپتۇ. ئاخىرى يېزا باشلىقى يولۇچىنىڭ ئۇتقانلىقىنى جاكارلاپتۇ.

يولۇچى كەڭ قورساق ئادەم ئىكەن، ئۇ ھېلىقى تۆت ياشقا قاراپ دەپتۇ:

— ئۇچاڭلاردىكى كىيىمۇ ماڭا تەۋە، چۈنكى سىلەر مېنىڭ قۇلۇم، ئۇچاڭلاردىكى كىيىملىرىڭلارنى سېلىپ، ماڭا تاپشۇرۇپ بېرىڭلار، مەن شۇ ئان سىلەرگە ئەركىنلىك بېرىمەن.

ئاخىرى، ھېلىقى تۆت ياش ئىلاجسىز ئۇچىسىدىكى كىيىمىنى سېلىپ يولۇچىغا بېرىپتۇ.

دېھقاننىڭ خوراز تەقسىم قىلىشى

بۇرۇن برمىدا بىر نامرات دېھقان ئۆتكەنكەن، ئۇ كۈنلەرنىڭ برىدە باي بولۇپ كېتىشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. ئۇ برکۈنى بىر

خوراز ئېلىپ، ئۇنى پادىشاھ ئالىيلىرىغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن بېرىپتۇ.

ــ بىر خوراز مېسىك ئۇچۇن ئۇنچە چوڭ سوۋغات ھېسابلانمايدۇ. ئاتىلەردە ئالتە ئادەم بار، ئۇلار: مەن، خانىش، ئىككى ئوغلۇم ۋە ئىككى قىزىم. بۇ خورازنى ئالتە ئادەم قانداق تەقسىم قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ پادىشاھ كۈلۈپ تۇرۇپ.

دېھقان خورازنىڭ بېشىنى كېسىپ دەپتۇ:

ــ ئالىيلىرى، ئۆزلىرى پۇتۇن دۆلەتنىڭ بېشى، توخۇنىڭ بېشىمۇ ناھايىتى ئېسىل سوۋغا، بۇنى قوبۇل قىلسىلا.

ئاندىن خورازنىڭ دۇمبىسىنى كېسىپ دەپتۇ:

ــ بۇ خانىشقا تەقدىم قىلىنىدۇ، چۈنكى خانىش پۇتۇن ئائىلىنىڭ يۈكىنى ئۈستىگە ئالغان.

ئىككى پاچىقىنى كېسىپ:

ــ بۇ پاچاق شاھزادىلەرگە بېرىلىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ھاكىملىق تەختىگە ئولتۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئاخىردا ئىككى قانىتىنى كېسىپ مۇندىق دەپتۇ:

ــ بۇ ئىككى قانات ئىككىگە بىردىن بېرىلىدۇ. چۈنكى ئۇلار كۈنلەرنىڭ بىرىدە تۇرمۇشقا چىقىدۇ ــ دە، ئېرى بىلەن بىللە يېراقلارغا كېتىدۇ. قالغان قىسمى مېنىڭ بولىدۇ، چۈنكى مەن شاھ ئالىيلىرىنىڭ مېھمىنى، مېھمانىنى ئېسىل نازۇ ــ نېمەتلەر بىلەن كۈتۈش ئۈچۈ ئىگىسىنىڭ مەجبۇرىيىتى.

پادىشاھ دېھقانىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىپ بەرگەن بۇ جاۋابىدىن ناھايىنى بەك رازى بوپتۇ ــ دە، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئالتۇن، كۈمۈش، ئۇنچە ــ مەرۋايىت ئىنئام قىپتۇ.

بۇ يەردە ئاچكۆز بىر ئادەم بار ئىكەن، ئۇ ھېلىقى دېھقانىنىڭ قانداق باي بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، بەش خورازنى كۆتۈرۈپ ئوردىغا كىرىپ شاھ ئالىيلىرىغا:

ــ پېقىر بەش خوراز ئېلىپ، ئۆزلىرىدىن ھال سورىغىلى كەلدىم، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ بىر قاراپلا بۇ ئادەمنىڭ كېلىشتىكى غەرىزىنى بىلىۋاپ- تۇ ـ دە، ئۇنىڭغا:

ــ بەش خورىزىڭىزنى قوبۇل قىلىپ ئېلىشنى بەكمۇ خالايتتىم، بىراق ئائىلەمدە ئالتە جان ئادەم بار. ئەگەردە سىز ئاشۇ توخۇلارنى بىزگە ئادىل تەقسىم قىلىپ بېرىدىغان بولسىڭىز، سىزنى ئالاھىدە ماختاپ قويىمەن، ــ دەپتۇ.

ھېلىقى ئاچكۆز ئادەم قانداق تەقسىم قىلىشنى بىلەلمەي قېلىپ، ئۆزىنىڭ ئالتە خوراز ئېلىپ كەلمەي، بەشنى ئېيىكەلگىنىگە پۇشايمان قىپتۇ.

پادىشاھ ئادەم ئەۋەتىپ دېھقاننى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا تەقسىم قىلدۇرۇپتۇ.

دېھقان تەمكىنلىك بىلەن مۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھ ئالىيلىرى، بۇنىڭ ئىشى ئاسان: خورازنىڭ بىرى شاھ ئالىيلىرى بىلەن خانىشقا، يەنە بىرى ئىككى شاھزادىگە، ئۈچىنچىسى ئىككى مەلىكىگە بېرىلىدۇ. قالغان ئىككىسى ماڭا تەۋە بولىدۇ، چۈنكى مەن شاھ ئالىيلىرىنىڭ ئەزىز مېھمىنى. بۇ خورازلارنى تەقسىم قىلىشنىڭ بىردىنبىر مۇڭاپىق ئۇسۇلى، چۈنكى شاھ ئالىيلىرى بىلەن خانىشقا بىر خورازنى قوشساق ئۈچ بولىدۇ، ئىككى شاھزادىگە بىر خورازنى قوشساق ئۈچ بولىدۇ، ئىككى مەلىكىگە بىر

خورارنى قوشساق ئۇچ بولسدۇ، مەن بىلەن ئىككى خوراز قوشۇلـسمۇ ئۇچ بولىدۇ.

پادىشاھ بۇنىڭدىن تولىمۇ رازى بوپىتۇ ـ دە، دېھقانغا ئىككى خوراز ۋە باشقا بىرمۇنچە نەرسىلەرنى ئىنئام قىپتۇ. ھېلىقى ئاچكۆز ئادەم روھى چۈشكەن ھالدا قۇرۇق قول قايتىپتۇ.

ئالتۇن تاۋلاش ھۈنىرى

بۇرۇنقى زاماندا، تايلاندتا نەيخېسۇن ئىسمىلىك بىر ئادەم ئۆتكەنكەن، ئۇنىڭ قارىشچە دۇنيادا ئالتۇننى بېسىپ چۈشىدىغان نەرسە يوق ئىكەن. شۇڭا ئۆزىنىڭ بارلىق مال ـ مۈلكى، زېھنى كۈچى ۋە ۋاقتىنى پۈتۈنلەي ئالتۇن تاۋلاشنى سىناق قىلىش ئۈشىغا سەرپ قىپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇ ئۆرىسىڭ ۋە خوتۇنىنىڭ يىغلىغان ـ تەرگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى تۈگىتىپتۇ.

خوتۇنى ئائىلىدە قىينىچىلىق بولغاچقا، دادىسىنىڭ ئۆيىگە كېتىپتۇ.

خوتۇنىنىڭ دادىسى نەيخېسۇننى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن ئالتۇن تاۋلاشنىڭ سىرىنى ئىگەللەپ بولدۇم، ئۇنىڭغا كېرەكلىك نەرسىلەرنىمۇ ھازىرلىدىم، ھازىر بىرلا نەرسە كەم بولىۋاتىدۇ. بىراق، يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، قىلاي دېسەم كۆزۈم قورقىدۇ...

ــ قانداق قىلىش كېرەك، تېزرەك ئېيتىپ بېرىڭا، ــ دەپتۇ نەيخېسۇن بىتاقەت بولۇپ.

ـــ بولىدۇ، مەن سىزگە بۇ سىرنى ئېيتىپ بېرەي. ماڭا باناڭ يوپۇرمىقىنىڭ ئاستىدىن ئېلىنغان ئۇچ كىلوگىرام ئاق تاۋۇز كېرەك. بۇ يوپۇرماق چوقۇم ئۆزىڭىز تېرىغان باناڭ دەرىخىنىڭ بولۇشى كېرەك. سىز تاۋۇتنى تەييارلىغاندىن كېيىن، قالغان ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ، ـــ دەپتۇ.

نەيخېسۇن ئەتىسىدىن باشلاپلا باناڭ كۆچىتىنى تىكىشكە كىرىشىپتۇ.

باناڭ پىشىپ يېتىلگەنىدە، ئۇ ئېھتىيات بىلەن ھەربىر يوپۇرماقنىڭ ئاستىدىكى ئاق تاۋۇتنى يىغىپتۇ. خوتۇنى بىلەن بالىسى باناڭ مېۋىلىرىنى بازارغا ئاپىرىپ سېتىپتۇ.

ئارىدىن ئون يىل ئۆتۈپتۇ، نەيخېسۇن ئاخىرى ئۇچ كىلوگىرام ئاق تاۋۇتنى تەييارلاپتۇ. ئۇ تاۋۇتلىرىنى بىر كومزەكنىڭ ئىچىگە سېلىپ، خۇشال ھالدا ئۇنى كۆتۈرۈپ قېيىن ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ.

ـــ ئەمدى سىز ئۇ تەرەپتىكى ئىشكىنى ئېچىپ قاراپ بېقىڭ، ـــ دەپتۇ قېيىن ئاتىسى.

نەيخېسۇن ئۇ تەرەپتىكى ئىشكىنى ئېچىپتىكەن، ساپسېرىق نەرسىلەر پارقىراپ، كۆزىنى چاقنىتىۋېتىپتۇ. پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ قارىسا، بۇنىڭ ھەممىسى ئالتۇن ئىكەن. خوتۇنى بىلەن بالىلىرىمۇ ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغىنىدەك.

ـــ بۇ ئالتۇنلارنى، ـــ دەپتۇ خوتۇنى كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، ـــ ئون يىلدىن بۇيان باناڭ ساتقان پۇللارغا ئالدۇق.

ـــ جاپالىق ئەمگەكلا ئالتۇن تاۋلاشنىڭ ھەقىقىي ئۇسۇلى، ـــ دەپتۇ قېيىن ئاتىسى.

ئىككى ئاي بولغاندا قەرز قايتۇرۇش

بىركۈنى، شىتىنوسەي باي بىر ئايالدىن بەش جىڭ ئالتۇن قەرز ئېلىپ، ئۇنىڭغا:

ــ ئىككى ئاي بولغاندا، پايدىسى بىلەن قوشۇپ قايتۇرىمەن، ــ دەپتۇ.

ئىككى ئاي بوپتۇ، باي ئايال شىتىنوسەيگە قەرزنى قايتۇرۇشنى ئېيتىپتۇ. شىتىنوسەي ئۇنىڭغا:

ئىككى ئاي بولسۇن، جېنىم خېنىم، ھازىر تېخى ئىككى ئاي بولمىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

باي ئايال ھەر قېتىم شىتىنوسەيگە قەرزنى قايتۇرۇشنى ئېيتسا، ئۇ ھامان تېخى ئىككى ئاي بولمىدى دەپ قايتۇرۇۋېتىدىكەن. ئاي ئۆتۈپتۇ، يىل ئۆتۈپتۇ، شىتىنوسەي قەرزنى قايتۇرماپتۇ. باي ئايال ئاخىرى تاقەت قىلىپ تۇرالمايى، شاھ ئالىيلىرىغا ئەرز قىلىپ، شاھىڭ ئۆزىگە ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

پادىشاھ يېڭىدىن ۋەزىپىگە قويۇلغان نەيۋېنىڭ شىتىنوسەيگە قارىغاندا تېخىمۇ بەك ئەقىللىق ئىكەنلىكىنى ئېيتىگە ئايتۇ. بىر قېتىم، شىتىنوسەي بىر تاۋۇزنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، نەيۋېندىن سورايتۇ:

ــ بۇ تاۋۇزنى ئوتتۇرىدىن ئىككى قىلىمەن، ئېيتىپ بېقىڭا، ئىچى ئاقمۇ، قارىمۇ؟

ــ ئاق، ــ جاۋاب بېرىپتۇ نەيۋېن.

شتېنوسه‌ي تاۋۇزنى ئوتتۇرددىن ئىككى قىسىتۇ-ده، تاۋۇزنىڭ ئۇرۇقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

ــ قاراڭ، قارا چىقتىمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ بىراق تاۋۇزنىڭ ئېتى ئاق، ــ دەپتۇ ئەيۋېن.

ــ تاۋۇز ئېتىنىڭ ئاق بولۇشىنىڭ كارايىتى چاغلىق، موھىمى ئەتنىڭ ئىچىدىكى ئۇرۇقى، ئۇنىڭ ئۇرۇقى قارا، مەن بايا سىزدىن تاۋۇزنىڭ ئىچىدىكى نەرسىنىڭ قانداق رەڭدە ئىكەنلىكىنى سورىغان، شۇڭا سوراللغان نەرسە ئۇرۇقى بولۇشى كېرەك، چۈنكى ئەڭ ئىچىدىكى نەرسە ئۇرۇق، ــ دەپتۇ شتېنوسه‌ي.

ــ تاۋۇزنىڭ ئۇرۇقى ئۇنىڭ ئەڭ ئىچىدىكى نەرسىسى ئەمەس، ــ دەپتۇ ئەيۋېن شتېنوسه‌يگە قاراپ، ــ تاۋۇز ئۇرۇقسىڭ ئىچىدىمۇ يەنە باشقا نەرسە بار، ــ دەپتۇ-دە، بىر تال تاۋۇز ئۇرۇقىنى چىشى بىلەن چېقىپ، ئۇنىڭ مېغىزىنى چىقىرىپ، شتېنوسه‌ينىڭ ئالدىغا قويۇپ:

ــ تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ ئىچىدىكى نەرسە راست ئاقمىكەن، ئەمدى ماڭا ئوتتۇرۇپ قويىدىڭىزغۇ دەيمەن، ــ دەپتۇ.

يۇقىرىدىكى ئەھۋالدىن قارىغاندا، شتېنوسه‌ينىڭ ئەدىبىنى پەقەت نەيۋېنلا بېرەلەيدىكەن.

شتېنوسه‌ي بىلەن باي ئايال كۆل بويىغا راسلانغان سوتىنىڭ ئالدىغا كەلگەندىن كېيىن، نەيۋېن ھەر ئىككى تەرەپتىن بولغان ئىشنىڭ ئوتمۇشىنى سوراپتۇ. شتېنوسه‌ي، ۋەدەمىدىن يانمىغىنىم يوق، ئىككى ئاي بولغانىدا بېرىمەن دېدىم، بېرىمەن، دەپ تۇرۇۋالىپتۇ.

ئاخىرى نەيۋېن بۇ ئىككىيلەڭگە، بۇ ئەنزە بەك مۇرەككەپ

ئەنزە ئىكەن، بەزى ئىشلار تېخى يېشىلمىدى، داۋاملىق سوراق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ھازىر كۈن ئولتۇراي دەپ قالدى، ئازراق دەم ئېلىۋالايلى، ھەممىگىلار قايتىپ تاماق يەگىلار ـ دە، چىراغ يېقىلغاندا يىغىلىگىلار، دەپتۇ.

سوت ئورنى مەشئەل بىلەن يوپيورۇق يورۇتۇلغاندا، جاۋابكار بىلەن دەۋاگەر بىردەك يېتىپ كەپتۇ. نەيۇپىن شىتىنوسەيىنى قايتىدىن سوراق قىپتۇ:

ــ سىز شەرت قىلغان ئاي بىر يىل ئىچىدىكى "ئاي"مۇ، ياكى ئاسماندىكى "ئاي" مۇ؟

ــ ئاسماندىكى "ئاي"، ــ جاۋاب بېرىپتۇ شىتىنوسەي.

نەيۇپىن كۆلگە چۈشكەن تولۇن ئاينىك شولىسىنى كۆرسىتىپ:

ــ كۆلدىكى سۇس نۇر چاقنىتىپ تۇرغان يۇمۇلاق نەرسە نېمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئاي، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شىتىنوسەي.

ــ ئاۋۇ نېمە؟ ــ سوراپتۇ نەيۇپىن شىتىنوسەيىدىن ئاسماندىكى ئاينى كۆرسىتىپ.

ــ ئاي، ــ دەپتۇ شىتىنوسەي.

نەيۇپىن ئاۋازىنى بولۇشغا قويۇۋېتىپ كۈلۈپ تۇرۇپ:

ــ كۆلدە بىر ئاي، ئاسماندا بىر ئاي، ئىككىسى قوشۇلۇپ ئىككى ئاي بولغان دېگەن شۇ، شۇڭا بۇگۈنلا پايدىسىنى قوشۇپ قەرزنى تۆلۈۋېتىك، ــ دەپتۇ.

شىتىنوسەينى تەر بېسىپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ، خەلقى ئالەم ئالدىدا يۈرى چۈشۈپتۇ.

پادىشاھ بىلەن مالاي

فىلىپپىندە ئاشسىن ئىسسىلىسك ئەقسىللىق بىر ئادەم بولۇپ، پادىشاھنىڭ مالايلىقىنى قىلىدىكەن. بىركۈنى ئۇ ئۆيىدىكى باشقا مالايلارغا تازا پو ئېتىپ بەرگىلى تۇرۇپتۇ:

ــ ئوردىدا مەندىن ئەقىللىق ئادەم يوق.

قېرىشقاندەك بۇ گەپنى پادىشاھ ئاڭلاپ قېلىپ قاتتىق ئاچچىقى كەپتۇ ــ دە، ئاشىنىنى چاقىرتىپ، ئۇنىڭغا:

ــ سەن ئۆزۈڭنى ئوردا بويىچە ھەممىدىن ئەقىللىق دەيدىكەن، ئەمدى سېنى سىناپ كۆرەيلى. سەن بېشلىق تۇتۇدىغان تورنى ئېلىپ بېرىپ، دېگىزدىكى دولقۇننى تۇتۇپ كەل.

ــ ھەي، پادىشاھىم ئالەم، بۇ ئىش دېگەن بەك ئاسان، ــ دەپتۇ ئاشىن، ــ ماڭا پەقەت قۇمدىن ئېشىلگەن ئارغامچىلا كېرەك، ماڭا مۇشۇنداق ئارغامچىسى تېپىپ بېرەلمىسىڭىز، مەن دېگىز دولقۇنىنى تۇتۇپ كېلىمەن.

ــ يوقال ئوردىدىن، ــ دەپتۇ قانداق جاۋاب بېرىشىنى بىلەلمەي قالغان پادىشاھ قاتتىق ئاچچىقلاپ، ــ ئىسكىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگىچى بولما، مېنىڭ بۇ زېمىنىمغا دەسسىمە.

ــ ناھايىتى ياخشى، ــ دەپتۇ ئاشىن، دەرھال ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

ئاردىدىن بىر كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، پادىشاھ ئاشىننىڭ ئوردا ئالدىدا كالا ھارۋىسىدا ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قاپتۇ.

ــ مەن سېنى دەرھال بۇ يەردىن كەت دېمىدىمۇ؟ ــ دەپتۇ

پادىشاھ ۋارقىراپ، ــ يەنە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىسەن؟ كاللاڭ-دىن ئايرىلغىڭ كەلدىمۇ؟

ــ سىز مېنىڭ ئۆز يېرىمدە تۇرغىنىمنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟ ــ دەپتۇ ئاشىن كۆلۈمسىرەپ ۋە ھارۋىدىكى ئەت توپىنى كۆرسىتىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ــ مەن توپىنى ئۆزۈمنىڭ يېرىدىن قېزىپ كەلدىم.

ــ بولدى، بولدى، ــ دەپتۇ پادىشاھ، ــ بۇ قېتىمۇ سەن يەڭدىڭ، بىراق مەن ساڭا باشقا ئىش تاپشۇرىمەن. سەن بۇ كاۋىنى مۇشۇ چىنە ئىدىشىڭ ئىچىگە سال، بىراق، ئىدىشىمۇ سۇنۇپ كەتمىسۇن، كاۋىمۇ پارچىلانىپ كەتمەسۇن. ــ پادىشاھ گېپىنى تۈگىتىپلا بىر كاۋا بىلەن بىر چىنە ئىدىشىنى ئاشىنغا بېرىپتۇ. بۇ كاۋا بەك يوغان بولۇپ، ئاغزى كىچىك بۇ چىنە ئىدىشقا ھەرگىز پاتمايدىكەن.

ئاشىن چىنە ئىدىشتىن كاۋىسىڭ يوغان تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، بۇ قېتىم ھەقىقەتەن قىيىن مەسىلىگە دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىپتۇ.

ئۇ ئۆيىگە قايتىپ بېرىپ، بۇ قىيىن مەسىلە ئۈستىدە كۆپ ئويلىنىپتۇ. ئۇ بىردىنلا ئۆزىڭ كۆكىتاتلىقىدا كاۋا، پۇرچاق ۋە باشقا كۆكتاتلارنىڭ ئۈسۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. قارىسا كىچىك بىر كاۋا تۇرغان، كىچىك بولغانىدا ھىلىقى چىنە ئىدىشىڭ ئاغزىدىن پاتقىدەكلا ئىكەن. ئۇ ھېلىقى كاۋىنى پىلىكى بىلەن قوشۇپ چىنە ئىدىشىڭ ئىچىگە سېلىپ، ئۇنى شۇ يەردە ئۆستۈرۈيتۇ. ئارىدىن بىرنەچچە ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى كاۋا چىنە ئىدىشىڭ ئىچىدە تۇرۇپ يوغىناپتۇ. ئاشىن كاۋا بىلەن كاۋا

سېلىنغان چىنە ئىدىشنى ئېلىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ.

پادىشاھ چىنە ئىدىشنىڭ ئىچىگە سېلىنغان كاۋىنى كۆرۈپتۇ، قارىسا ئىدىشىمۇ سۇنىمىغان، كاۋىمۇ ساق تۇرغان. بۇنىڭغا قاراپ ئىلاجسىز ئاشپىزنىڭ ئەقىللىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ:

— ئاشپىز، سەن ھەقىقەتەن ھەممىدىن ئەقىللىق ئىكەنسەن، — دەپتۇ.

ئۇچتىن بىر

سۇھاترا ئارىلىدا بىر دېھقان ئۆتكەنكەن. ئۇنىڭ ئالقانچىلىك بىر چىشلەم يېرىدە بىر تۇپ بانان دەرىخى بار ئىكەن.

بىركۈنى، راھىب، دوختۇر ۋە جازانىخور بۇ نامرات دېھقاننىڭ ئىشىكىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ. جازانىخور بانان دەرىخىنى كۆرۈپ، يېنىدىكى شېرىكلىرىگە:

— بىز ئۇچ كىشى، دېھقان بولسا ئۈزى يالغۇز بىر، قانداق قىلغان بىلەن قورساق تويغىدەك بانان يېيىشىمىزگە توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ، — دەپتۇ، ئاندىن ئۇلار دېھقاننىڭ ئالدىدىلا ئاچ قالغان بۆرىدەك بانانغا تۆتۈش قىلغىلى تۇرۇپتۇ.

بۇنى كۆرۈپ دېھقاننىڭ ئىچى ئېچىشىپتۇ، ئۇ كۆڭلىدە ئويلاپتۇ: ئۇلار ئۈچ، مەن يالغۇز بىرلا، كۆپىنىڭ كۈچى كۆپ بولىدۇ. بىراق قاراپ تۇرۇپ ئۇلارنىڭ مېنىڭ يېرىمگە كېلىپ زورلۇق قىلىشىغا يول قويسام بولامدۇ؟ ئۇ ئويلا، ئويلا، ئاخىرى ھېسلىقى چاقىرىلمىغان ئۈچ مېھماننىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— بۇگۈن ئائىلەمدە تەڭرىنىڭ چاكىرى بىلەن ئاتاقلىق دوخ-

تۇرنى كۆرگەنلىكىم ئۇچۇن، ئۆزۈمنى بەكمۇ بەختلىك ھېسابلايمەن. براق، شۇنىڭغا ھەيران قېلىۋاتىسمەنكى، مۇشۇ جازانىخورغا ئوخشاش ئاچكۆز ئادەملەر قانداق قىلىپ ئاراڭلارغا قوشۇلۇپ قالدى؟ قاراڭلار ئۇنىڭ ئاچكۆزلۈكىگە، سىلەر باناندىن بىرنى ئۈزگىچە، ئۇ تازا پىشقانلىرىدىن بەشنى ئۈزدى.

بۇ چاغدا راھىب بىلەن دوختۇرنىڭ ئوغلى قاپناپ، جازانىخورغا قاراپ ۋارقىراپتۇ:

ــ قارا سېنىڭ ئاچكۆزلۈكۈڭنى، سەن بىزگە قىلچە يۇز-خاتىر قىلمىسىڭ، يوقال بۇ يەردىن! بولمايدىغان بولسا، ئەدەبىڭنى بېرىمىز.

جازانىخور، ئۇلار ئۇچ، مەن دېگەن بىر، ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيمەن، دەپ ئويلاپتۇ-دە، رەسۋا بولۇپ بۇ يەردىن كېتىپ قېلىشقا مەجبۇر بوپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن، دېھقان دوختۇرغا قاراپ:

ــ ھۇرمەتلىك دوختۇر ئەپەندىم، مەندىن رەنجىمەڭ. مېنىڭ ھېس قىلىشىمچە، سىزنىڭ دوختۇرلۇقتىكى مۇشۇ ھۇنىرىڭىز بىلەن كىشىلەرنىڭ كېسىلىنى ساقايتالمايسىز، ــ دەپتۇ.

ــ سېنىڭ دوختۇرلۇقتىن نېمە خەۋىرىڭ بولسۇن، سەن دېگەن بىر قارا قورساق، نۇرغۇن ئادەملەر مېنىڭ قولۇمدا ساقايغان، ــ دەپتۇ دوختۇر.

ــ مېنىڭچە، بۇلارنىڭ ساقىيىشى تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتىدىن بولغان.

ــ بۇنىڭ تەڭرى بىلەن نېمە ئالاقىسى بولسۇن؟ ــ دەپتۇ دوختۇر ئاچچىقلىغان ھالدا، ــ ئادەملەر مېنىڭ قولۇمدا ساقايدى، تەڭرى

ساقايتقان ئەمەس.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ راھىبنىڭ تازا ئاچچىقى كەپتۇ-دە، دوختۇرغا:

— سەن تېخى تەڭرىنىڭ ئىلاھى كۈچىدىن گۇمانلانماقچىمۇ؟ — دەپتۇ.

— ئۇستاز، — دەپتۇ دېھقان راھىبقا يېقىنىدىن ماسلىشىپ، — ئۇ تەڭرىگە شەك كەلتۈردى، ئۇنىڭ ئۆتكۈزگەن گۇناھى چوڭ.

راھىب ئاچچىقلاپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ:

— ھوي قوڭالتاق دوختۇر، بۇ يەردىن دەرھال يوقال!

دوختۇر كۆڭلىدە، ئۇلار ئىكىكى، مەن دېگەن بىر، بەرىبىر ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيمەن، دەپ ئويلاپ، ئاستا كېتىپ قاپتۇ.

دېھقان قويماي ئولتۇرۇۋېلىپ بانان يەۋاتقان راھىبقا قاراپ:

— ئۇستاز، سىز مۇقەددەس بۇددا كىتابلىرىنى كۆپ ئوقۇدۇڭىز، سىلەرنىڭ ئاشۇ كىتابلاردا، باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىگە تاجاۋۇز قىلىش ھارام دەپ كۆرسىتىلگەن ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

— ئۇنداق قىلىش ئەلۋەتتە ھارام، — دەپتۇ راھىب قەتئىي ھالدا.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ دېھقان، — سىز نېمىشقا مېنىڭ بانان-لىرىمنى قالايمىقان يەيسىز؟

راھىب جاۋاب بېرىپ بولغىچە، دېھقان قولىدىكى يوغان كالىتەكنى ئېلىپ، چوڭ يولنى كۆرسىتىپ، غەزەپ بىلەن ۋاھىبقا:

— سىلەرنىڭ مۇقەددەس كىتابىڭلاردا ئېيتىلغىنى بويىچە دەرھال يولىڭىزغا مېڭىڭ، بولمىسا، سىزگە يۇز-خاتىرە قىلمايمەن، — دەپتۇ.

راھىب كۆزىنىڭ قىرىدا دېھقانىنىڭ قولىدىكى كالىتەككە قاراپ

قويۇپ، تەڭرى ئەمسدى ماڭا ياردەم قىلالمايدىغان بولسدى، دەپ هېس قىلىپ، قولىدىكى تاتلىق بانانلارنى تاشلاپ، هە-هۇ دېگۈچە يولغا چىقىپتۇ-دە، دوپپىسىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا قارىماي تىكۈيتىپتۇ.

سۇ كالىسىنىڭ غەلىبىسى

بۇنىڭدىن 600 نەچچە يىل مۇقەددەم ياۋا خانلىقىنىڭ قوشۇنلىرى ئالمۇ ئارىلىغا كېلىپ، يولسىزلىق بىلەن ئۇ جايىدىكى پۇقرالارغا: ياۋا خانلىقى پۇتۇن هىندونېزىيىدىكى ئالتۇن ئاراللارنىڭ هۆكۈم-رانى بولىدۇ، دەپ جاكارلاپتۇ.

چوڭ قوشۇن ۋۇجىباشۇبا تەۋەسىگە كەلگەندىن كېيىن، قۇماندان ئالمۇ ئارىلىنىڭ قەبىلە باشلىقىغا:

ــ ياۋا دۆلىتى تەڭدىشى يوق قۇدرەتلىك دۆلەت، سىلەر ئۇچۇن بىردىنبىر يول قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولۇش. ئۇنداق قىلمىساڭلار، دۆلىتىمىزنى ۋەيران قىلىپ، بىرمۇنچە پۇقرالىرىمىزنىڭ جېنىنى ئالىمىز، ــ دەپتۇ.

ئەقىللىق ئالمۇلىقلار ئۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دەپتۇ:

ــ بىز نېمىشقا ئۆزئارا بىر-بىرىمىزنى قىرىدىكەنمىز؟ باشقا بىر ئامال تېپىپ، يېڭىشى، يېڭىلىشىنى شۇنىڭ بىلەن بەلگىلىسەك بولمامدۇ؟

ــ سىلەرنىڭ نېمە ئامالىڭلار بار؟ ــ سوراپتۇ چوڭ قوشۇننىڭ قوماندانى.

ــ ئىككى تەرەپ بىردىن سۇ كالىسىنى ئېپكېلىپ سوقۇشتۇرايلى،

سلەر ئېلىپ كەلگەن سۇ كالىسى يېڭىپ چىقىدىغان بولسا، بىز ياۋا دۆلىتىگە قورال تاپشۇرۇپ، تەسلىم بولايلى، بىز تەرەپتىكى سۇ كالىسى يېڭىپ چىقىدىغان بولسا، بىز داۋاملىق ئۆزىمىزنىڭ ئىگىلىك هوقۇقىنى ساقلاپ قالايلى.

ـــ بەللى، بەللى.

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قوماندان ئالمۇلىغا ئۇقتۇرۇش قىلىپ، ياۋا دۆلىتىگە ۋەكالەتەن سوقۇشىدىغان سۇ كالىسى تېپىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ.

ئۇلار ئېپكەلگەن سۇ كالىسى تەڭلەشتۇرۇشكە بولمىغىدەك دەرىجىدە يوغان، چىرايىدىن ۋەهشىيلىك چىقىپ تۇرۇدىغان بىر كالا ئىكەن، بۇنى كۆرۈپ ئەقىللىق ئالمۇلىقلارمۇ ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىشىپتۇ. ئۇلار ئەپچىل بىر چارە تېپىپتۇ: ئاندىنى ئېمىۋاتقان موزايدىن بىرنى ئېپكېلىپ، كىچىك ـ كىچىك ياپىلاق تۆمۈر پارچىلىرىنى ئۇنىڭ مۇڭگۈزىگە چىڭ باغلاپ، ساق بىر كېچە ـ كۈندۈز ئاچ قويۇپتۇ، ئاندىنى ئەمگىلى قويماپتۇ. ئىش تەييار بولغاندىن كېيىن، چوڭ قوشۇنىڭ قوماندانىغا:

ـــ قوماندان، دىزمۇ بىر سۇ كالىسى تېپىپ كەلدۇق، ئەمدى سوقۇشتۇرساق بولىدۇ، ـــ دەپتۇ ـ ده بۇ كىچىك سۇ كالىسىنى كالا سوقۇشتۇرۇش مەيدانىغا يېتىلەپ ئېلىپ كەپتۇ.

ئاچلىق ۋە سۇسىزلىقتىڭ دەردىدىن بولالماي قالغان موزاي قويۇپ بېرىلىش بىلەن تەڭ هېلىقى يوغان مەخلۇققا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. ئۇ بۇ كالىنى ئۆزىنىڭ ئانىسى دەپ ئويلاپ، هە دەپ بېشىنى بۇ يوغان چىشى كالىنىڭ چېتىغا تىقىپ ئېمىشكە تۇتۇش قىلغىلى تۇرۇپتۇ. بۇ چاغدا موزاينىڭ مۇڭگۈزىگە باغلانغان تۆمۈر پارچىلىرى چىشى

كالىنىڭ قورسىقىغا سانجىلغىلى تۇرۇپتەكەن، بۇ سانجىشنىڭ ئازابىغا چىدىمىغان يوغان چىشى كالا بار كۆچى بىلەن موزاينى ئىتتىرىۋېتىپ، ھۆركىرەپ قېچىپتۇ.

ئالمۇلقلار ھەممىسى بىردەك مىنەنكاباۋ! مىنەنكاباۋ (بىزنىڭ كالا يەڭدى)دەپ ۋارقىرىشىپتۇ.

ياۋا دۆلىتىنىڭ ئەسكەرلىرى گەپ-سۆز قىلماي بۇ دۆلەتتىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئالمۇلقلار شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئەركىسىن ياشاپ كەپتۇ. كېيىن بۇ جايىنىڭ ئىسمىنى "مىنەنكاباۋ" دەپ ئۆزگەرتىپتۇ.

شاھمەت تاختىسىدىكى بۇغداي

بۇرۇنىسىدا، ھىندىستانىدا ئويۇنغا ئامراق بىر پادىشاھ ئۆتكەن ئىكەن بىركۈنى ئۇ ۋەزىرلىرىگە مۇنداق دەپتۇ: مەن كىشىنى زېرىكتۈرمەيدىغان بىر ئويۇنچۇققا ئىگە بولسام دەپ ئويلايمەن، كىمىكى ئاشۇنداق بىرنەرسىنى تەقدىم قىلىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا ناھايىتى چوڭ ئىنئام بېرىمەن.

ئارىسىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنىڭ ئەقلىلىق بىر ۋەزىرى ئۇنىڭغا بىر خىل شاھمات تەقدىم قىپتۇ، شاھمات تاختىسىدا 64 كاتەكچە بار ئىكەن. شاھمەت ئۇرۇقىغا "شاھ"، "خانىش"، "ھارۋا"، "ئات"، "توپ" دېگەنگە ئوخشاش خەتلەر يېزىلغانىكەن. بۇ شاھمات بىلەن تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئويناشقا بولىدىكەن-دە، كىشى ھەرگىز زېرىكمەيدىكەن. پادىشاھ بۇنى ئالغاندىن كېيىن ئەقىللىق ۋەزىرگە:

— مەن ساڭا كۆپ ئىنئام بېرىمەن. ئۆزۈڭ ئېيت، ساڭا نېمە

كېرەك. نېمە دېسەڭ بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

ــ ماڭا ئازراق بۇغداي دانىچىسى كېرەك، ــ دەپتۇ ھېلىقى ۋەزىر.

ــ بۇغداي دانچىسى؟ بەللى، بەللى، قانچىلىك كېرەك؟

ــ شاھ ئالىيلىرى، سىز شاھماتنىڭ بىرىنچى كاتەكچىسىگە بىر تال، ئىككىنچى كاتەكچىسىگە ئىككى تال، ئۈچىنچى كاتەكچىسىگە تۆت تال، تۆتىنىچى كاتەكچىسىگە سەككىز تال... قويۇپ، مۇشۇ تەرىقىدە شاھماتنىڭ 64 كاتەكچىسىگە قويۇپ چىقسىڭىز بولدى.

پادىشاھ ئويلاپتۇ: بۇنىڭغا قانچىلىك كېتەتتى، ناھايىتى كەلسە بىرنەچچە يۈزجىڭ كېتەر، بۇنىڭ كارايىتى چاغلىق، ئۇ ئاشلىق باشقۇرىدىغان ۋەزىرگە:

ــ ئامبارىدىن بىرنەچچە تاغار بۇغداي ئېپچىقىپ ئۇنىڭغا ئىنئام قىلىپ بەرگىن، ــ دەپتۇ.

ئاشلىق ۋەزىرى ھېسابلاپ كۆرۈپ بىرىدىنلا چۆچۈپ كېتىپتۇ ــ دە، ئالدىراپ بېرىپ پادىشاھ ئالىيلىرىغا مەلۇم قىپتۇ:

ــ مۇشۇ بويىچە ھېسابلايدىغان بولساق، دۆلىتىمىز تەۋەسىدىكى ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بەرسەكمۇ، تېخى يەنە گەدىنىمىزدە ناھايىتى نۇرغۇن قەرز قالىدىكەن.

ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپلا ھېسابلاش يولىنى شاھقا كۆرسىتىپتۇ:

$$1+2+2^2+2^3+\ldots+2^{63}$$

(دانە بۇغداي) 615. 551. 709. 073. 744. 446. 18 =

بىر كۆپ مېتر بۇغداي دانىچىسى 15 مىليون دانە چىقىدۇ، مۇشۇ ھېساب بويىچە بولغاندا، ئۇ ۋەزىرگە بىر تىرلىيون 200 مىليارت كۆپ مېتر بۇغداي بەرسەك بولىدۇ، بۇ بۇغداي پۈتۈن دۇنيانىڭ 2000

يل ئىشلەپچقارغان بۇغدىيىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسىدىنمۇ كۆپ.

پادىشاھنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كېتىپتۇ، ئۇ ئالدىراپ ئاشلىق ۋەزىرىدىن سوراپتۇ:

ــ ئەمسە قانداق قىلىمىز؟ ماقۇل بېرەي دېسەم، ئۇنىڭغا ئۆمۈر-ۋايەت قەرز بولۇپ قالىدىكەنمەن، بەرمەي دېسەم، گېپىدە تۇرمىغان بولۇپ قالىمەن، ئەمدى سەن بىر ئامال ئويلىغىن.

ئاشلىق ۋەزىرى ئويلاپ كېتىپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ بىرلا ئامال بار، سىز چوقۇم گېپىڭىزدە تۇرۇشىڭىز كېرەك، شۇنداق قىلسىڭىز پۈتۈن خەلق سىزنىڭ ياخشى پادىشاھ ئىكەنلىكىڭىزگە ئىشىنىدۇ.

ــ مەندە ئۇنچە كۆپ بۇغداي بولمىسا قانداق قىلىمىز؟

ــ بۇيرۇق بىلەن ئاشلىق ئامبارلىرىنى ئاچتۇرۇڭ، ئاندىن سىزگە شاھمات تەقدىم قىلغان ھېلىقى ۋەزىرنى تەكلىپ قىلىڭ-دە، ئۇ ئۆزىگە كېرەكلىك بۇغدايىنى بىر-بىرلەپ سانىۋالسۇن.

ــ بۇنىڭغا قانچىلىك ۋاقىت كېتىدۇ؟

بىر سېكونتتا ئىككى تالدىن بۇغداي سانىسۇن دەيلى، ــ دەپتۇ ئاشلىق ۋەزىرى ھېسابلاپ كۆرۈپ، ــ كۇنلىكى 12 سائەت بۇغداي سانىسا، 43 مىڭ 200 سېكۇنت بوغداي سانايدۇ، مۇشۇ سۈرئەت بويىچە ئون يىل بۇغداي سانىسا، ئاران 20 كۆپ مېتر بۇغداي سانىيالايدۇ، ئەگەردە ھېلىقى ساندىكى بۇغدايىنى ساناپ بولمەن دېسە، بۇنىڭغا 290 مىليارت يىل كېتىدۇ. ئۇ قانچىلىك ياشىيالايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە زېرىكىشلىك تۇرمۇش كىشىنى ئازابلايدۇ، مۇشۇنداق بولۇۋېرسە، ئۇنىڭ ئۆمرى قىسقارمامدۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئويلايمەنكى، ئۇنىڭ ئەسلى مەقسىتى ئېرىشىش مۇمكىن بولمايدىغان ئۇنچە-

لىك نورغۇن بۇغداي دانىچىسىغا ئېرىشىش ئەمەس، پەقەت بۇ دۆلەتتە ئۆزىدىنمۇ ئەقىللىق ئادەمنىڭ بار-يوقلىقىنى سىناپ كۆرۈش-تىن ئىبارەت.

پادىشاھ خۇشال بولغان ھالدا ئۇنى ماختاپ:

— قارىغاندا، ئۇنىڭدىن ئەقىللىق ئادەم سەن ئىكەنسەن، دۆلەتنى ئەقىللىق ئەربابلار باشقۇرسا، دۆلەت رونىق تاپىدۇ. مەن ئىككىڭلارنى ئوڭ، سول قول ۋەزىر قىلىپ ئۆستۈرۈشنى قارار قىلدىم، — دەپتۇ.

ئىككى كاچات

بۇرۇن ھىندىستاندا كىشىكەن بىر شاھزادە ئۆتكەنىكەن، ئۇ ھەرقېتىم ئەينەكتىن ئۆزىنىڭ چىرايىنى كۆرگەندە، دۇنيادا چىرايلىق-لىقتا ماڭا تەڭ كىلىدىغان ئادەم يوق، دەپ ئويلايدىكەن-دە، ئۆمۈر بويى توي قىلماسلىق قارارىغا كىلىدىكەن. بىراق، پادىشاھ-نىڭ بىرلا ئوغلى بولغاچقا، ئوغلى توي قىلمايدىغان بولسا، خانلىق ئۆزۈلۈپ قالىدىكەن. ئۆزىنىڭ گېپىدە تۇرۇۋالىدىغان جاھىل شاھزادە توي قىلىشقا ماقۇل بوپتۇيۇ، توي قىلىش ئۈچۈن ئېغىر ۋە قاملاشمىغان بىر شەرتنى قويۇپتۇ، يەنى مەن بىلەن توي قىلىدىغان قىز ئىككى كاچات بىلەن مېنى ئايلاندۇرۇۋېتەلىسە، مەن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىمەن؛ ئىككى كاچات بىلەن مېنى ئايلاندۇرۇۋېتەلمىسە، ئۇ قىزنىڭ تىلىنى كېسىمەن.

پادىشاھ ئوغلى ئوتتۇرىغا قويغان بۇ شەرتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆتۈپ ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. شاھزادىنىڭ توي قىلىش شەرتى

ئوتتۇرىغا چىقىش بىلەن ھەممە ئادەم ھەيران قاپتۇ، بۇ شەرتنىڭ بىمەنىلىكىدىن ئۇنى مازاق قىپتۇ.

بۇ خەۋەر ئاستا-ئاستا يۇرت ئاتلاپ بېرىپ گرىنا دۆلىتىنىڭ مەلىكىسى گرىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتىكەن، ئۇمۇ ھەيران بوپتۇ، بۇ مەلىكىمۇ ئاللىبۇرۇن كۆڭلىدە ئاشۇ شاھزادە بىلەن توي قىلىشقا قەسەم قىلغانىكەن. ئەمما ئۇ بىر نازۇك، يۇمران قىز تۇرسا، قانداقمۇ ئۇ كۆچلۈك شاھزادىنى ئۇرۇپ ئايلاندۇرۇۋېتەلىسۇن؟ بۇ مەلىكىمۇ ئۆزىنىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالدىغان جاھىل قىزلاردىن ئىكەن، ئۇ شاھزادىنىڭ شەرتىنىڭ شۇنچە ئېغىر ئىكەنلىكى، ئاتا-ئانىسىنىڭ نەسىھەتىگە قارىماي، ئۆزىنىڭ توي قىلىش ئۈچۈن بارىدىغانلىقى توغرىسىدا خەت يېرىپ شاھزادىگە ئەۋەتىپتۇ.

مەلىكە ناھايىنى تېزلا تەكلىپ قەغىزى تاپشۇرۇپ ئاپتۇ-دە، شاھزادىنىڭ شەھىرىگە كەپتۇ. پۇقرالار مەلىكىنى كۆرۈش بىلەن تەڭ بىر دەك بېشىنى تۆۋەن سالىپتۇ. مۇشۇنداق گۈزەل مەلىكىنىڭ قارىپ تۇرۇپ تىلى كېسىلىپ كەتسە-ھە! ئادەم ئۆلتۈرۈپ خوردا بولۇپ كەتكەن قاتىلنىڭمۇ بۇنىڭغا قولى بارماس! ھەممەيلەن مەلىكىنىڭ قايتىپ كېتىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ، ئەمما مەلىكە گرى كۆپچىلىكنىڭ نەسىھەتىگە قۇلاق سالماپتۇ. مەلىكىنى كۆرۈش بىلەن شاھزادىنىڭ كۆڭلىمۇ بىر خىل بولۇپ قاپتۇ: مۇشۇنداق نازۇك، يۇمران بىر مەلىكە قانداق قىلىپ مېنى ئۇرۇپ ئايلاندۇرۇۋېتەلەر؟ ئەمدى ئۇ ئۆزىنىڭ شەرتىدىن پۇشايمان قىلغىلى تۇرۇپتۇ. بىراق ئىش مۇشۇ يەرگە يەتكەندە، بۇنىڭغا نېمە ئامال بولسۇن؟ كۆڭلىدە ئۆزىنىڭ بىمەنىلىكىدىن رەنجىپتۇ. شاھزادە ئۆزىنىڭ ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپتۇ، مەلىكە ئۇنىڭ يۈزىگە قاراپ تەپسىلىي كۆزىتىپتىكەن، قارىسا، ئۇنىڭ تەكەبە-

بۇرلۇقى تۇگىگەن، بىرسىنىڭ ئىشارىتى بىلەن مەلىكە غەزەپ بىلەن قولىنى كۆتۈرۈپ، شاھزادىنىڭ ئوڭ كاچىتىغا بىرنى، ئارقىدىن سول كاچىتىغا بىرنى ئۇرۇپتۇ. نەتىجىدە، راست دېگەندەك شاھزادە ئايلىنىپ ئۆرۈلۈپ چۈشۈپتۇ.

شاھزادە ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن، شۇ ھامان توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، پۈتۈن دۆلەتنى تەنتەنە ساداسى قاپلاپتۇ.

توي تۇگىگەندىن كېيىن، شاھزادە مەلىكىدىن سوراپتۇ:

— يۈرىكىڭىز نېمانچە چوڭ، قانداق قىلىپ توي قىلىش توغرىسىدىكى شۇنچە ئېغىر شەرتنى قوبۇل قىلدىڭىز؟ ئايلىنىپ ئۆرۈلۈپ كەتمەسەم قانداق قىلاتتىڭىز؟

— نېمە ئۈچۈن ئۆرۈلۈپ كەتمەيدىكەنسىز؟ — دەپتۇ مەلىكە گېرى كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەن ئۆز كۈچۈمگە ئىشىنىمەن.

— سىز تېخى مېنىڭ ئىككى كاچىتىم ئايلاندۇرۇۋۈتتى دەپ ئويلامسىز، — دەپتۇ شاھزادە ئاچچىقلانغان ھالدا، — مەن قەستەن ئايلىنىپ كەتكەن بولۇۋالدىم. قارىسام سىز بەك گۈزەل ئىكەنسىز، سىزگە ئېچىم ئاغرىدى، قاراپ تۇرۇپ تىلىڭىزنى كېسىشكە قولۇم بارمىدى.

— ناھايىتى ياخشى، — دەپتۇ مەلىكە گېرى كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىراق، ئايلىنىپ كەتمەيمەن دېسىڭىزمۇ ئايلىنىپ كېتەتتىڭىز.

— نېمە دېدىڭىز؟ — شاھزادە ئاچچىقلاپ كېتىپتۇ.

— نېمىگە ئاچچىقلايسىز؟ — دەپتۇ مەلىكە كۈلۈپ تۇرۇپ، سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپ، — ئەھۋال مۇنداق بولغان، ئىشتىن بۇرۇن مەن چۆرە قىزلار ئارقىلىق سىزگە دورا بەھۇش ئىچكۈزۈۋۈتتىم، بۇ ئىشتىن ئاتا-ئانىڭىزنىڭ خەۋىرى بار. ئويلاپ بېقىڭ،

سز راستتىن ئىككى كاچات سىلەن ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغان بولسىڭىز، مەن سز سىلەن توي قىلاتتىممۇ؟

بۇ گەپىنى ئاڭلاپ شاھزادە خىجىل بولغىنىدىن بېشىنى تۆۋەن سالىتۇ.

بېربا بىلەن پادىشاھ

بىركۈنى، ھىندىستاندىكى موغۇل خانلىقىنىڭ پادىشاھى ئەكبەر (1542 ــ 1605) قەغەزگە بىر سىزىق سزىپتۇ ــ دە، ئاندىن بېرباغا قاراپ:

ــ بۇ سزىقنى ئۆزۈپ قويساڭ بولمايدۇ، ئەمما بۇنى قىسقارتىشىڭ كېرەك، قېنى ئەمىسە، باشلا، ــ دەپتۇ.

بېربا دەرھال ھېلىقى سزىقنىڭ ئاستىغا ئۆزۈن بىر سزىق سزىپ:

شاھ ئالىيلىرى سزىقىڭىز بۇ سزىققا قارىغاندا قىسقاردى، ــ دەپتۇ.

ئەكبەر بۇنى كۆرۈپ گەپ قىلالماي قاپتۇ.

بىر دەمدىن كېيىن، پادىشاھ ئەكبەر بېربادىن سوراپتۇ:

ــ ئېيتىپ باققىنا، دۇنيادا ھەممىدىن كىم چوڭ؟

ــ مېنىڭچە، ھەممىدىن كىچىك بالا چوڭ، ــ دەپ دەرھال جاۋاب بېرىپتۇ بېربا.

ئەكبەر بۇ جاۋابقا رازى بولماپتۇ ــ دە، بېرباغا ئاساس تېپىش ھەققىدە بۇيرۇق بېرىپتۇ. بېربا بۇ ئىش ئۈچۈن كۆپرەك مۆھلەت بېرىشنى تەلەپ قىپتىكەن، پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ.

بىركۈنى بېربا سىرتقا چىقىپ، بىر دوستىنىڭ ئىر ياش ئەتراپىدىكى بالىسنى كۆرۈپ قاپتۇ، بالا شۇنداق چىرايلىق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېچكىمدىن ھېيىقمايدىكەن. بېربا بۇ بالىسنى كۆتۈرۈپ ئوردىغا كىرىپتىكەن، پادىشاھ ئەكبەر بالىسنى كۆرۈپ بەك خۇشال بوپتۇ، ئۇنى قولىغا ئېلىپ باغرىغا بېسىپتۇ، بالا پادىشاھنىڭ قۇچىقىدا تۇرۇپ، ئۇنىڭ ساقاللىرىنى تارتقىلى تۇرۇپتۇ، پادىشاھ ئاغرىققا چىدىماي بېرباغا:

ــ سەن بۇ كەپسز بالىنى نەدىن ئېپكەلدىڭ؟ ــ دەپتۇ.

ــ دۇنيادىكى ئورنىڭىز ھەممە ئادەمنىڭكىدىن چوڭ بولسىمۇ، ــ دەپتۇ بېربا، ــ سىزگە شۇنى دەپ قويايكى، ھازىر بۇ بالا سىزدىن چوڭ، ئۇنداق بولمىسا، ساقلىڭىزنى تارتىپ ئويناىالايتتىمۇ؟ باشقىلار نېمە ئۈچۈن ئۇنداق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ؟

پادىشاھ بېربانىڭ جاۋابىنى رەت قىلىشقا ئامالسز قاپتۇ.

ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ مۇھىملىقى

بۇرۇن ھىندىستاندا ئىكى ئاغىنە ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ بىرى ناھايىتى باي ئىكەن، يەنە بىرى تولىمۇ ئەقىللىق ئىكەن. باي ھەمىشە پۇل ھەمىدىن موھىم دەيدىكەن، ھېلىقى ئەقىللىق دوست بۇ قاراشقا قوشۇلمايدىكەن، ئىكىكىيلەن مۇشۇ توغرىدا داۋاملىق تالاش ـ تارتىش قىلىپ تۇرىدىكەن. ئۇلار ئاخىرى بىرسىنى تېپىپ، شۇ ئادەمنىڭ ئايرىپ بېرىشىگە ھاۋالە قىلىشقا كېلىشىپتۇ. بىراق ئۇ ئادەمىمۇ بۇ ئىشنى ئايرىيالماپتۇ. شۇڭا ئۇلار بۇ مەسىلىنى بىر ۋەزىرگە تاپشۇرۇپتىكەن، ۋەزىرمۇ بىر تەرەپ قىلالماپتۇ. ئاخىرى

بولماي پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپتىكەن، پادىشاھ كەسكىن ھالدا ئۇلارغا:

ــ بۇ ئىككىسىنى ئېيىقىپ، كاللىسىنى ئېلىپ، خەلقى ئالەم ئالـدىدا سارايىي قىلىڭلار، ــ دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئىككى ئاغىنىنىڭ چىرايىدا قان قالماپتۇ.

ئۇلار بۇ مەسىلە ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش قىلىپ يۈرگەنلىكىگە پۇشايمان قىپتۇ، بىراق پۇشايمان قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەپتۇ. ئەقىللىق دوست ئۇرۇلۇپ باي دوستىغا قاراپ:

ــ قەدىرلىك دوستۇم، بىرەر ئامال تېپىپ، بىزنى مۇشۇ بالايى ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرساڭ، ــ دەپتۇ.

ــ ئىچىم بەك تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ باي دوستى، ــ ئەزىز جېنىمنى قۇتۇلدۇرۇپ قالىدىغان ئادەم بولسا، مال ـ دۇنيارىمنىڭ يېرىمىنى شۇ كىشىگە بېرەتتىم. ئۇلۇپ كېتىپ قالسام، ئۈيدىكى مال ـ دۇنيانىڭ نېمە كېرىكى بار.

ــ جېنىڭنى قۇتۇلدۇرۇپ قالسام، ــ دەپتۇ ئەقىللىق دوست دەرھاللا، ــ راستتىن مال ـ دۇنيارىڭنىڭ يېرىمىنى ماڭا بېرەمسەن؟

ــ چاتاق يوق، دېگەن گېپىمدە قەتئىي تۇرىمەن، ــ دەپتۇ باي دوست دەرھاللا. ئاندىن دېگەن گەپلىرىنى قەغەزگە بېرىپ، ئەقىللىق دوستىغا بېرىپتۇ.

ئەقىللىق دوست قەغەزنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، باي دوستىنى بىللە ئېلىپ، ۋەزىرنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ـ دە، ۋەزىردىن ئۆزلىرىنى دەرھال ئۆلتۈرۈشنى تەلەپ قىپتۇ.

ۋەزىر ھەيران بولغان ھالدا ئۇلاردىن سوراپتۇ:

ــ نېمە ئويلاۋاتىسىلەر؟ ئۆلۈشكە نېمانچە ئالدىراپ

كېتسىلەر؟

ــ ئۆلۈشكە تەيىن تاپقانىكەنمىز، ــ دەپتۇ ئەقىللىق دوست كۈلۈپ كېتىپ، ــ خۇشاللىق بىلەن ئۆلۈشىمىز كېرەك. ئىنجىلدا ئېيتىلىشىچە، گۇناھسىز ئادەم ئۆلتۈرۈلسە، ئۇنىڭ روھى ئۇدۇل جەننەتكە كىرىدىكەن، ھەتتا ھەربىرىدە قوللىنىپ ئۆچ ئىلىپ، ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرىغان ئادەمنى ئۆلتۈرىدىكەن. شۇڭا بىزنى تېزرەك ئۆلتۈرۈشنى تەلەپ قىلىمىز. ئەمدى بىزنى ئۆلتۈرۈشكە تېز تۇتۇش قىلىڭ.

ۋەزىر نېمە بولغانلىقىنى ئۇقماي پادىشاھنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ــ دە، بايىاتىن بولغان ئىشنى ئۇنىڭغا بىرقۇر بايان قىلىپ، پادىشاھدىن بۇيرۇقنى قايتۇرۇۋېلىشنى تەلەپ قىپتۇ. پادىشاھ ئادەم ئەۋەتىپ ئۆلاردىن نېمە ئۈچۈن ھازىرلا ئۆلۈشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى سوراپتىكەن، ئەقىللىق دوست ۋەزىرگە دېگەن گەپنى بىرقۇر تەكرارلاپ، باي دوستى يېزىپ بەرگەن خەتنى پادىشاھقا بېرىپتۇ.

پادىشاھ كۈلۈپ كېتىپ:

ــ بولدى سەن ئەركىنلىككە ئېرىشتىڭ، خالىغان يېرىڭگە بېرىۋەر. سىلەرنىڭ تالاش ــ تارتىشىڭلارمۇ ھەل بولدى، بايمۇ ئەقىل ــ پاراسەتنىڭ موھىملىقىغا ئەمدى ئىشەندى، ــ دەپتۇ.

پادىشاھ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىنى قويۇپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ بىلەن مۇنەججىم

بۇرۇن ھىندىستاندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇ بىر قېتىم ئۆز

دۇشمىنگە ھۇجۇم قىلماقچى بوپتۇ. خان ئوردىسىدا بىر مۇنەججىم بار ئىكەنۇ، دۇشمەنگە سېتىلىپ كەتكەنىكەن. ھۇجۇمغا چىقىشنىڭ ئالدىنقى كۈنى مۇنەججىم ئالدىن ھۆكۈم قىلىپ، قوشۇن ئەتە ياكى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككىنى ئاي ئىچىدە ھۇجۇمغا ئۆتىدىغان بولسا، ئېچىنىشلىق ھالدا مەغلۇپ بولىدۇ، دەپتۇ. مۇنەججىمنىڭ مەقسىتى دۇشمەنلەرنىڭ ئۇرۇش تەييارلىقىنى ئوبدان قىلىۋېلىشى ئۈچۈن پۇرسەت يارىتىپ بېرىش ئىكەن.

قوشۇنىدىكىلەر مۇنەججىمنىڭ سۆزىگە بەك ئىشىنىپ كېتىپ، پادىشاھقا ئەتە ياكى كېيىنكى ئىككىنى ئاي ئىچىدە ئۇرۇشقا چىقمايلى، بولمىسا ئۆزىمىزنى بىكاردىن بىكار ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىمىز، دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپتۇ. چۈنكى، ئۇ مۇنەججىمنىڭ سۆزىگە ئىشىنىدىغان بولسا، غەلبە قىلىشتىن مەھرۇم بولىدىكەن، ئەمما ئۇ شۇنى بىلىدىكەنكى، قوشۇنىدىكىلەر بەك خۇراپىي بولۇپ، مۇنەججىمنىڭ سۆزىنى مۇرى تىللا بىلىدىكەن، مۇنەججىمنىڭ سۆزىنىڭ يالغانلىقىنى ئىسپاتلىغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭغا بولغان خۇراپىيلارچە ئىشىنىشنى تۈگەتكىلى بولىدىكەن.

پادىشاھ ئوبدان ئويلانغاندىن كېيىن، مۇنەججىمنى خان ئوردىسىغا چاقىرتىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ ماڭا شۇنى ئېيتىپ بېرىڭ، سىز قاچان ئۆلىسىز؟

ــ مەن 31 يىلدىن كېيىن ئۆلىمەن، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مۇنەججىم ئويلاپ تۇرمايلا.

پادىشاھ شۇ كۈنى كەچتە ئادەم ئەۋەتىپ، يەنى ئۆزىنىڭ يېقىنى ــ فوشۇنىسىڭ قوماندانىنى ئەۋەتىپ مۇنەججىمنى ئۆلتۈر-

گۈرۈۋېتىپ، دۈتۈن قوشۇنغا مۇنداق جاكارلاپتۇ:

ــ مۇنەججەم ئۆزىنىڭ 31 يىلدىن كېيىن ئۆلىدىغانلىقىغا ئالدىن ھۆكۈم قىلىغانىدى، بىراق ئۇ تۇنۇگۈن ئۆلدى. شۇڭا، شۇنداق ئېيتىشقا ھەقلىقمىزكى، ئۇنىڭ ئالدىن قىلغان ھۆكۈملىرىنىڭ ھەممىسى خاتا، بۇ قاپاقباشنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، ئۇرۇش غەلىبىسىدىن قۇرۇق قالماسلىقىمىز لازىم. بىز دەرھال ھۇجۇمغا ئاتلىنىپ، غەلىبىنى قولغا كەلتۈرەيلى.

ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى ھۇجۇمغا ئۆتۈشكە ماقۇل بوپتۇ، نەتىجىدە پادىشاھ قوشۇنلىرى چاقماق تېرلىكىدە ھۇجۇم قىلىپ، دۈشمەن قورغانلىرىنى ۋەيران قىپتۇ. قىلچە تەييارلىقى بولمىغان دۈشمەننىڭ بىر ھۇجۇم بىلەن ۋەتىۋەرىكى چېقىپ كېتىپتۇ.

موماينىڭ ئوغرى تۇتۇشى

ھىندىستاننىڭ كارارا شتاتى يېزىسىدا بىر ئوغرى بار ئىكەن، ئۇ ھەمىشە كېچىسى دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ نەرسە ــ كېرەكلەرنى ئوغرىلايدىكەن. بىركۈنى ئۇ ئىككى ئايالىنىڭ خوشنا يېزىدىكى ماڭىيە دېگەن ئايالنىڭ تولىمۇ تىرىشچان ھەم تېجەشلىك ئىكەنلىكى توغرىسىدا قىلىشقان پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ قاپتۇ.

ــ بۇ موماينى چوقۇم پۇل كۆپ، ــ دەپتۇ ئايالالرنىڭ بىرى.

ــ شۇنى دېمەمدىغان، ئۇ ئادەتتە بىر پۇڭ، ئىككى پۈڭنىمۇ تەستە خەجلەيدۇ، بۈنىڭدىن قارىغاندا، پۇللىرىنى يىغىپ قويۇۋاتقانلىقى چوقۇم، ــ دەپتۇ يەنە بىرسى.

ئوغرى بۇ ئىككى ئايالنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن،

ئىزدەپ ـ سوراپ يۈرۈپ، ئاخىرى موماينىڭ تۇرۇشلۇق جايىنى بىلىۋاپتۇ.

ئوغرى شۇ كۈنى كەچتە ماريىنىڭ ئۆيىگە ئوغۇرلۇققا بېرىش قارارىغا كەپتۇ. ئۇ ئۆگزىگە چىقىپ، پالما دەرىخى يوپۇرمىقىدا يېپىلغان ئۆگزىنى ئاستا ـ ئاستا ئېچىشقا باشلاپتۇ.

ماريە ئۆگزىدىكى تىۋىشنى ئاڭلاپ، ئوغرى كەلگەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ ئاخىرى بىر ئامال ئويلاپ قويۇپتۇ. بۇ چاغدا ئۇنىڭ ئوغلى ئاۋۇلدىن تازا تاتلىق ئۇخلاۋاتقانلىكەن، مومايى قەستەن ۋارقىراپ:

ــ ئاۋۇلدىن ئوغلۇم، تورۇستىكى پۇل ساندۇقىنى جايىدىمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ئوغرى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ تولىمۇ خۇشال بوپتۇ، ئۇ كۆڭلىدە پۇل ساندۇقىنى ئاسانلا قولغا چۈشۈرىدىغان بولدۇم، سەكرەپ سالامەت تورۇسقا چۈشىۋىلا، پۇل ساندۇقىنى ئالالايمەن دەپ ئويلاپتەكەن. ئوغرى ئەسلىدە مومايى پۇلنى تاختايىنىڭ ئاستىغا يوشۇرغان بولۇشى كېرەك دەپ پەرەز قىلغانىكەندۇق. بۇگۈن ھەممە يەر قاراڭغۇ بولسىمۇ، پۇل ساندۇقىنى ئېلىپ مېڭىش قىيىن ئەمەس ئىكەن.

ئوغرى ئۆگزىدىن چۈشىۋىدىم تورۇسقا چۈشمەن دەپ ئويلاپ، ئۇستىدىن تۆرۈپ سەكرەپتىكەن، بۇ ئۆينىڭ ئايرىم تورۇسى بولماغاچقا، 20 نەچچە ئىنگلىز چىسى كېلىدىغان يەردىن "پوك" قىلىپ يەرگە چۈشۈپ، بەدەنلىرى يارىلىنىپتۇ، ئۇ يارىلانغان جايىنىڭ ئاغرىقىغا چىدىمايى:

ــ ھوي ئەسكى قېرى، سەن نېمە ئۈچۈن يالغان گەپ قىلىپ مېنى ئالدايسەن، ــ دەپ ۋايسغىلى تۇرۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ موماي ئوغرىنى تۇتۇپ، ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ.

جاۋاب بېرىش تەس تۆت سوئال

بىركۈنى ھىندىستانلىق بىر سودىگەرنىڭ كېلىنى يېزىدىن خېلى يىراق جايدىكى بىر قۇدۇقتا سۇ ئالغىلى بېرىپتۇ. چېلەكنى قۇدۇقتىن تارتىپ چىقىرىشىغا تۆت يولۇچى قۇدۇقنىڭ بېشىغا كەپتۇ.

يولۇچىلارنىڭ بىرسى كېلىنچەككە قاراپ:

— بەك ئۇسساپ كەتتىم، سۇيىڭىزدىن ئازراق بېرەمسىز؟ — دەپتۇ.

كېلىنچەك نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ، چۈنكى ئۇستا-باشلىرى بەك ئاددىي، ئۇنىڭ ئۇستىگە سۇ ئىچىدىغان بىرنەرسىسى يوق ئىكەن، كېيىن ئۇ ھېلىقى ئادەمدىن سوراپتۇ:

— سىز كىم بولىسىز؟

— مەن بىر ساياھەتچى بولىمەن، — جاۋاب بېرىپتۇ بىرىنچى ئادەم.

— دۇنيادا ئاران ئىككى ساياھەتچى بار، — دەپتۇ كېلىنچەك ئارقىدىنلا، — سىز شۇنىڭ قايسىسى؟

ساياھەتچى جاۋاب بېرەلمەپتۇ. سودىگەرنىڭ كېلىنى ئۇنىڭغا:

— سوئالىمغا جاۋاب بېرەلمىسىڭىز، سۇ ئىچەلمەيسىز، — دەپتۇ.

ئارقىدىن ئىككىنچى يولۇچى كېلىپ سۇ سوراپتۇ. كېلىنچەك ئۇنىڭدىنمۇ كىملىكىنى سوراپتىكەن، ئىككىنچى ئادەم:

— مەن بىر بىچارە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ـــ دۇنيادا ئىچ ئاغرىتىشقا نېگىشلىك بىچارىلار ئاران ئىككى، سىز ئۇنىڭ قايسىسى؟

ئىككىنچى ئادەمنىڭ جاۋاب بېرەلمىگەچكە سۇ ئىچەلمەيتۇ.

ئۈچىنچى ئادەمنىڭ ئالدىنقى ئىككى ئادەمگە ئوخشاشلا مەسىلىگە دۇچ كەيتۇ. ئۇ ئۆزىنى مەن بىر نادان ئادەم دەيتۇ. سودىگەرنىڭ كېلىنى ئۇنىڭدىن:

ـــ دۇنيادا ئىككىلا نادان نەرسە بار، سىز شۇنىڭ قايسىسى؟ ـــ دەپ سوراپتىكەن، ئۇ ئادەم تىلى تۇتۇلۇپ، جاۋاب بېرەلمەي قاپتۇ.

ئاخىرى نۆۋەت تۆتىنچى ئادەمگە كەپتۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەخمەق دەپتىكەن، كېلىنچەك ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ـــ سىز ئىككى ئەخمەقنىڭ قايسىسى بولىسىز؟

ئۇ ئادەمنىڭ سۆز قىلالمايى قاپتۇ.

سودىگەرنىڭ كېلىنى سۇنى ئېپ بولۇپ، چېلەكنى كۆتۈرۈپ مېڭىش ئالدىدا:

ـــ ئۇستىغان بولساڭلار، ئارقامدىن مېڭىپ ئۆيۈمگە بېرىڭلار، ئۆيدە ھەممىڭلەرگە سۇ بېرىمەن، ـــ دەپتۇ. تۆت يولۇچى ئىلاجسىز ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپتۇ.

ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن، كېلىنچەك چېلەكنى قويۇپ، كىيىم-لىرىنى ئالماشتۇرۇپ، سۇنى ئېلىپ پېشايۋانغا كەپتۇ. يولۇچىلارغا سۇ بېرىپتۇ، يولۇچىلار سۇنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن يولىغا راۋان بوپتۇ.

سودىگەر پېشايۋاننىڭ ئۇ تەرىپىدە ئولتۇرۇپ بولغان ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرۇپتۇ ـ دە، ئۆز ـ ئۆزىگە:

تازا بولمسغان تىش بولدى. ئۇلارنىڭ بىرى نەيتسىنى بۇزىدىغان بولسا، ئورنىغا كەلمەيدىغان تىش بولاتتى.

سودىگەر پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ، كېلىننىڭ قىلمىشلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. پادىشاھ قوروقچىلار ئارقىلىق كېلىنچەكنى ئوردىغا چاقىرتىپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ئېرىڭىز ئۆيىدە يوق تۇرسا، نېمىشقا تۆت ئەر كىشىنى ئۆيگە باشلاپ كەلدىڭىز؟

سودىگەرنىڭ كېلىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئۇسسىغان ئادەمگە بىر پىيالە سۇ بېرىش ئايالالارنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشى. سۇ ئىلىشقا بارغىنىمدا كېسىلىرىم تولۇق كېسىلمىگەن، قاملاشمىغان قىياپەتتە ئىدىم، قۇدۇق بېشىدا ئۇلارغا سۇ بېرىش ئەپسىز بولدى، شۇڭا مەن ئۇلار جاۋاب بېرىش تەس بولغان سۇئالالارنى قويۇپ، ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ كەلدىم، مەن سورىغان سۇئاللارغا ئۇلار جاۋاب بېرەلمەيتتى.

— قانداق سۇئال سورىغان؟ — سوراپتۇ پادىشاھ كېلىنچەكتىن.

كېلىنچەك سۇئاللارنى تەكرارلاپ بېرىپتۇ. پادىشاھ بىلەن ۋەزىرلەرنىڭ ھېچقايسىسى جاۋاب بېرەلمەپتۇ، جاۋاب بېرەلمەي قىيىن ئەھۋالدا قالغان پادىشاھ كېلىنچەكتىن بۇ سۇئاللارنىڭ توغرا جاۋابىنى سوراپتۇ.

كېلىنچەك جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭچە، بىرىنچى سۇئالنىڭ جاۋابى مۇنداق بولۇشى كېرەك: دۇنيادا ئىككىلا ساياھەتچى بار، بىرسى، قۇياش، يەنە بىرسى ئاي؛ ئىككىنچى سۇئالنىڭ جاۋابى: پەقەت كالا بىلەن كېلىنلا بىچارە

هېسابلىنىدۇ؛ ئۇچىنچى سوئالىنىڭ جاۋابى: سۇ بىلەن يېمەكلىك، چۈنكى ئۇلار دۆت ئادەملەرنىڭ ئىش قىلغىنىغا ئوخشاش، كىشىلەر-نىڭ ئاچلىقى ۋە ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇشنىلا بىلىدۇ. تۆتىنچى ئادەم ئۆزىنى ئەخمەق دېگەنىتى، مەن سىز ئىككى ئەخمەقنىڭ قايسىسى دېسەم جاۋاب بېرەلمىدى.

ــ سىز دۇنيادا ئىككىلا ئەخمەق بار دەپسىز، ــ سوراپتۇ پادىشاھ قىزىقىپ، ــ ئېيتىپ بېقىڭا، قايسى ئىككى ئەخمەق؟

ــ كۆڭلىڭىزگە ئالمىسىڭىز، ئانىدىن دەپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ كېلىنچەك.

ــ ئوردىدا سوئالغا جاۋاب بەرگەنىدە، تىل چاينىشىنىڭ ھاجىتى يوق.

ــ ھازىر ئىككى ئەخمەق بار، بىرى، قېيىن ئاتام، ئۇ ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇقماي تۇرۇپلا، ئوردىغا مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئەرز قىلىپ كەلدى؛ يەنە بىر ئەخمەق سىز، چۈنكى سىز كېلىنلارنىڭ ئىجتىمائىي غورۇرى بىلەن ھېسابلاشماي، مېنى ئوردىغا چاقىرتىپ كەلدىڭىز.

پادىشاھ خجىللىقىنىڭ دەستىدىن تۇرالماي قاپتۇ، بىراق كۆڭلىدە بۇ ئايالغا قايىل بوپتۇ.

دەرەخنى گۈزەللىگەن قىلىش

ھىندىستاننىڭ گولمود شەھىرىدە لاۋىنار ۋە مۇدىنار ئىسىملىك ئىككى ئادەم بار ئىكەن. بۇ ئىككىيلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ، بىر-بىرىدىن زادى ئايرىلمايدىكەن.

بۇرۇنىسىدا ئادەم ھازىرقىدەك زىچ بولمىغاچقا، ئۇ ياق-بۇ ياقتا

يۇرۇپ تۇرمىدىغان يولۇچىلار كۆپ ئەھمىيەتكەن، تاۋاپقا بارغانلار ھەمىشە يولدا بىرەر پىشكەللىكىگە ئۇچراپ تۇرمىدىكەن. بىر يىلى، مۇدىنارنىڭ بىر تۇغقىنى گاسىغا تاۋاپقا بارمىدىغان بولۇپ قاپتۇ. مۇدىنار خوتۇنى بىلەن مۇنداق پۇرسەت ئون يىلدا ئاران بىر كېلىدۇ، بىزمۇ ئۇلار بىلەن بىللە بېرىپ، گانگ دەريياسىنىڭ سۈيىدە بىر يۇيۇنۇپ كەلمەيلىمۇ دېگەن خىيالغا كەپتۇ. بىراق ئوغرى - يالغان كۆپ بولۇپ كەتكەن بۇگۈنكى كۈندە، ئۆيدىكى مال - دۇنياغا قاراپ تۇرمىدىغان ئادەم يوق، بۇنى قانداق قىلىش كېرەك دېگەننىمۇ ئويلاپتۇ. بۇ چاغدا مۇدىنار ئاغىنىسى چوڭ سودىگەر لادىنارنى ئېسىگە كەلتۈرۈپتۇ. ئاخىرى ئۇ لادىنارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن خوتۇنىنىڭ ئالتۇن جابدۇقلىرىنى كىچىك بىر ساندۇققا سالىتۇ.

يولدا كېتىۋېتىپ، خۇددى چاقىرىپ قويغاندەك، لادىنارنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ. 7 - ، 8 - ئاي كۈنلىرى، ھاۋا قاتتىق ئىسسىپ كەتكەنىكەن، ئىككى ئاغىنە يولنىڭ بويىدا چوڭ بىر تۇپ تېرەكنىڭ سايىسىدا تۇرۇپ سۆزلىشىپتۇ. مۇدىنار ئۆزىنىڭ كېلىشىدىكى مەقسىتىنى سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، مۇنداق دەپتۇ:

— مانا بۇ ئالتۇن جابدۇق، بۇ بولسا ئۇنىڭ تىزىمى، ساندۇق چىڭ ئېتىلدى. ئىشىنەلمەي قالدىغان بولساڭ، ئۆيۈڭگە بىللە بارىلى، ئالدىڭدا بىر - بىرلەپ ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن.

— بۇنداق قىلىشىڭ ھاجەتى يوق، — دەپتۇ لادىنار، — مېڭىشقا ئالدىراۋاتىسەن، خاتىرجەم يولغا چىقىۋەر، سەپەر پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويما. مەن ساندۇقنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ، ئېھتىيات بىلەن ساقلايمەن، سەن بۇنىڭدىن ئەنسىرىمە.

ئالتۇن جابدۇق سېلىنغان ئېغىر ساندۇقنى ئۆيگە ئېلىپ بارغاندىن

كېيىن، لادىنارنىڭ ئاچكۆزلۈكى تۇتۇپتۇ. يېرىم بىل ئۆنكەندىن كېيىن مۇدىنار تاۋاپتىن قايتىپ كەپتۇ، ئۇ كېلىپلا لادىناردىن ئالتۇن جابدۇق سانىدۇقىنى سوراپتىكەن، لادىنار ئىللا ـ بىللا بىلمەيمەن دەپ تېنىۋاپتۇ. مۇدىنار لادىنارنىڭ بۇ قىلغىنىغا چىدىيالماي سوتقا ئەرز قىپتۇ.

سوتچى ئوچاز ئىككى ئاغىنىنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، لادىنارنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئاشۇنداق ئىشنىڭ بولغان ـ بولمىغانلىقىنى سوراپتىكەن، لادىنار ئىككى قولىدا «بىخاگاۋات»نى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ۋە گانگ دەرياسىنىڭ زەمزەم سۇيىنى شېپى كەلتۈرۈپ قەسەم ئىچىپ، "ئۇنىڭ ئالتۇن جابدۇق سانىدۇقىدىن زادىلا خەۋىرىم يوق" دەپ تۇرۇۋاپتۇ.

ئوچاز ياندۇرۇپ مۇدىناردىن سوراپتۇ:

ـــ سىز ئالتۇن جابدۇق سانىدۇقىنى قەيەردە، كىمنىڭ ئالدىدا لادىنارغا بەردىڭىز؟ ئالتۇن جابدۇقنىڭ تىزىملىكى بارمۇ؟

مۇدىنار ئالتۇن جابدۇق تىزىملىكىنىڭ ئۆزىدە قالغان نۇسخىسىنى سوتچىغا بېرىپ:

ـــ تەخسىر، سانىدۇقىنى ئۇنىڭغا بەرگەن چېغىمدا، يېنىمىزدا ئۇچىنچى بىر ئادەم يوق ئىدى، پەقەت يولىنىڭ بويىدا بىر تۈپ تېرەك بار ئىدى. مەن ئاشۇ تېرەكنىڭ ئاستىدا تۇرۇپ سانىدۇقىنى ئۇنىڭغا بەرگەن.

ئوچاز مۇدىنارنىڭ ئەرزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، لادىناردىن گۇمانلىنىپتۇ، ئىراق ئىسپات بولمىغان ئەھۋالدا، لادىنارەدەك مۇشۇنداق بىر چوڭ سودىگەرنى جىنايەتچى دەپ ھۆكۈم قىلىش بەكمۇ قىيىن ئىش ئىكەن. ئۇ ئادەملىرىگە بۇيرۇق بېرىپ، مۇنداق

دەپتۇ:

ــ ھېلىقى تېرەككە بېرىپ ئۇنىڭغا دەڭلار، سوتچى ئۇنى دەرھال سوتقا كېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈشكە چاقىرىدۇ.

سوتچىنىڭ ئادەملىرى يولغا چىقىپ كېتىپتۇ. سوتقا قاتناشقانلار بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇشۇپتۇ: دەرەخمۇ سوتقا كېلىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتەمدىغانىدۇ؟ سوتنىڭ ئادەملىرى كەتكىلى خېلى ئۇزاق بوپتۇ، تېخى قايتىپ كەلمەپتۇ. ئوچاز سەۋرى قىلالماي:

ــ بۇ راستتىن سۆزەلمە، ئەزمە بىرنېمىلەرنى لادىنار، دەرەخ بىلەن مۇشۇ يەرنىڭ ئارىلىقى قانچىلىك كېلىدۇ؟ دەپتۇ.

ــ تەخسىر، ئۇلار تېخى يېتىپ بارالمىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ لادىنار تېزلا، ــ دەرەخ بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى بەش يولچە كېلىدۇ، ھازىر تېخى ئۇلار ئۇ يەرگە بارمىدى.

ئوچاز بۇ گەپنى ئاڭلاپ، تەكشۈرۈشنىڭ يېرىمى تۈگىدى، دەپ ھېسابلابتۇ. ئۇ ئالتۇن جابدۇقىنىڭ تىزمىغا قاراپتىكەن، ئۇنىڭدا ھېقىق، مەرۋايىت، بىرىلىيانت قاتارلىقلار يېزىلغانكەن. ئوچاز لادىنارنىڭ تىزمىغا قارىغاندا، ساندۇقتا **ھېقىق، مەرۋايىت، بىرىلىيانتتىن ئىشلەنگەن ئالتۇن جابدۇق، يەنە ھېدالىيون، ئالتۇن بىلەيزۈك، مارجان قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىكەن، توغرىمۇ؟**

لادىنار ھۈدۈققان ھالدا ئالدىراپ سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ:

ــ تەخسىر، كېچىككىنە ساندۇققا **ئۇنچىۋالا** نەرسە قانداق سىغىدۇ، بۇ يالغان، پۈتۈنلەي يالغان.

ئەدى ئوچاز پۈتۈن ئىشتىن خەۋەردار بوپتۇ. ئۇ ھۆكۈمنى ئېلان قىپتۇ:

ـــ لادىنارنىڭ بايانتىن ئېيتقانلىرىدىن شۇنى ئىنساتلاشقا بولىدۇكى، ئۇ ساندۇقنى تاپئۇرۇپ ئالغان جايدىكى بېرەكنى بىلمىدۇ، يەنە ساندۇقنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنمۇ بىلمىدۇ، ساندۇقتا پەقەت ھېنىق، مەرۋايىت، بريلىيانت بارلىقىنى، باشقا جابدۇقلارنىڭ يوقلىقىنمۇ بىلمىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ مۇدىنارنىڭ ساندۇقىنى ئالغانلىقىنىڭ ئىسپاتى، ھاربر ئۇ ساندۇقنى مۇدىنارغا قايتۇرۇپ بەرسۇن، شۇنداق قىلغاندىلا ئۇزىنىڭ ئابرويىنى ساقلاب قالالايدۇ.

لادىنار ئامالسىز خاتالىقىنى ئېتىراپ قىلىپ، سوتنىڭ كەڭچىلىك قىلىشىنى ئىلتىماس قىپتۇ.

بىر قاچا سۇت

بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۇزاق يىللار بۇرۇن، چەت ئەللىكلەرنىڭ نەزىرىدە ھىندىستاننىڭ ئابروبى چوڭ ئىكەن، نۇرغۇن پارس ئاھالىسى ھىندىستانغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىنى خالايدىكەن.

پارسلاردىن بىر توپ كىشى ھىندىستاننىڭ پايتەختىنىڭ سىرتىغا كەلگەندە، ئوردىغا كىرىپ پادىشاھقا كۆرۈنۈشنى قارار قىپتۇ.

ئۇلار ئوردىغا قاراپ مېڭىپتىكەن، ئوردا مۇھاپىزەتچىلىرى ئۇلارنى توسۇۋاپتۇ. پارسلار ئۇلارغا:

ـــ بىر ئوردىغا پادىشاھقا سالام بەرگىلى كىرىمىز، پادىشاھدىن مۇشۇ دۆلەتتە تۇرۇپ قېلىشنى ئىلتىماس قىلىمىز، ـــ دەپتۇ.

مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ باشلىقى ئۇلارغا:

ـــ ئۇنداق بولسا، بىر ۋەكىل كىرگۈزۈڭلار، ـــ دەپتۇ.

ئۇ چاغدا بۇ دۆلەتكە كادىرلارنى ئىسىملىك پادىشاھ ھۆكۈمرانلىق

قىلىدىكەن. ئۇ تولىمۇ چېچەن ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ قابىلىيىتى ۋە ئەقىل-پاراسىتى ئەتراپتىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرگە مەشھۇر ئىكەن.

پارسىلارنىڭ ۋەكىلى ئوردىغا كىرىپ پادىشاھقا چوقۇنۇر تەزىم قىپتۇ، پادىشاھ نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىنى سورىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ كېلىشىدىكى مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پادىشاھ ۋەكىلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ۋەزىرنى يېنىغا چاقىرىپ، قۇلقىغا سىر نېمىلەرنى دەپتۇ.

ۋەزىر مالايدىن بىرنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا بىرنېمە دەپتىكەن، مالاي سىر كۆمۈش قاچىدا سۇت كۆتۈرۈپ سارايغا كىرىپتۇ، ۋەزىر ھېلىقى لىق بىر قاچا سۈتنى پارس ۋەكىلگە بېرىپ:

— سىلەرنىڭ باشلىقىڭلارغا بېرىدىغان جاۋابىمىز مۇشۇ، — دەپتۇ.

ۋەكىل لىق بىر قاچا سۈتنى كۆتۈرۈپ ئوردىدىن چىقىپتۇ. شەھەر سىرتىدا ئۇنى ساقلاپ تۇرغانلار ئۆز ۋەكىلىنىڭ بىر قاچا سۈتنى كۆتۈرۈپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق نەزىرى سىلەن باشلىقىغا قاراپتۇ.

بۇلارنىڭ باشلىقى ئەقىللىق، ھوشيار ئادەم ئىكەن، ئۇ ئۆز ئادەملىرىگە:

— پادىشاھنىڭ دېمەكچى بولغىنى شۇكى، مۇشۇ قاچىدىكى لىق سۈتنىڭ ئۈستىگە يەنە ئۈستىلەپ سۈت قۇيغىلى بولمىغىدەك، ئۇنىڭ دۆلىتىدە ئادەم كۆپ ئىكەن، قايتا ئادەم قوبۇل قىلالمايدىكەن. چەت ئەللىكلەرنىڭ بۇ دۆلەتكە كېلىپ ئولتۇراقلىشىمەن دېيىشى يوق گەپ ئىكەن، — دەپتۇ-دە، بىر چاڭگال شېكەرنى سۈتكە ئارىلاشتۇرۇۋېتىپتۇ. شېكەر سىلىنغان سىلەن سۈت تېتىپ كەتمەپتۇ. باشلىق ۋەكىلگە بىرنەچچە ئېغىز گەپ تاپىلاپ، سۈتنى كۆتەر-

گۈزۈپ ئوردىغا ئەۋەتىپتۇ.

ۋەكىل سۆتنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بېشىنى سالغان ھالدا پادىشاھقا قاراپ:

ــ پادىشاھ ئالىيلىرى، باشلىقىمىز سۆتكە بىر چاڭگال شېكەر سېلىۋەتكەنىدى، سۈت تاشمىدى. ئۇ تېخى بۈنگىدا سۈت تېشىپ كەتمەيلا قالماستىن، بەلكى سۈتنىڭ تەمىنى تاتلىق قىلىدۇ، دەيدۇ. بىر دۆلىتىمىزگە كەلسەكمۇ، پۈقرالىرىمىزغا يۈك بولۇپ قالمايمىز، بەلكى، خۇددى سۆتكە سالغان شېكەردەك، ئۇلارغا ئۆزلىشىپ كېتىمىز، ــ دەپتۇ.

بېرىلگەن جاۋابنىڭ ئەپچىللىكىدىن پادىشاھ بۇ پارسلارنىڭ مۇشۇ دۆلەتتە تۇرۇپ قېلىشىغا ماقۇل بوپتۇ.

گەپنىڭ تېگىدە گەپ بار

بىركۈنى، ياشىنىپ قالغان بىر ھىندىستانلىق سودىگەر بىرنەرسە سېتىۋېلىش ئۈچۈن يېرىغا بېرىپتۇ. ئۇ شەھەرگە قايتىش ۋاقتىدا، قارىسا ئالدىدا بىر ياش يىگىت تۇرغان. سوراپ كۆرسە ئۇمۇ شەھەرگە ماڭىدىكەن. ياشانغان سودىگەر ئۇنىڭغا:

ــ بەللى، يېرىم يولغىچە بولسىمۇ يولدا ھەمراھ بولۇشۇپ ماڭايلى، يولدا ئىككى ئادەم بىللە ماڭسا، ھارغىنلىقىمۇ بىلمەي قالىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ شۇنداق تاغا، راستتىن شۇنداق بولىدۇ، ئىككى ئادەم بىللە يول ماڭسا، يول ئادەمنىڭ ئاغزىدا قالىدۇ ــ دە، قاچان، قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى بىلمەي قالىدۇ.

"نېمە؟ يول ئادەمىنىڭ ئاغزىدا قالىدۇ...، ــ سودىگەر ئويلاپ قاپتۇ، ــ بۇ بالىنىڭ كاللىسىنىڭ سۈيى بار ئوخشىمامدۇ؟ يول دېگەنمۇ ئادەمنىڭ ئاغزىغا پاتامدۇ؟"

شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن، سودىگەر ھېلىقى ياش يىگىتكە:

ــ ئۇكا، بولدى كەلدۇق، ئەمدى مەن ئۆيۈمگە قايتاي، ــ دەپتۇ.

ــ تاغا، ــ دەپتۇ ياش يىگىت كۆلۈپ تۇرۇپ، ــ ئېسىڭىزدە بولسۇن، ئۆيگە كىرىشتىن بۇرۇن بىرنى يۆتىلىپ قويۇڭ.

سودىگەرنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن، ئۇ يۈيۈنۈپ بولۇپ كىيىمنى كىيەي دەپ تۇرۇشىغا ئۇشتۇمتۇت دادىسىنىڭ يۆتەلگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ــ دە، ئىتتىك ۋارقىراپ سوراپتۇ:

ــ دادا، بۈگۈن قانداق بولۇپ يۆتىلىش ئېسىڭىزگە كېلىپ قالدى؟

ــ بۈگۈن مەن يولدا بىر سارائغا يولۇقۇپ قالدىم، ئاشۇ سارائ ئۆيگە كىرىشتىن بۇرۇن بىرنى يۆتىلىپ قويۇڭ دېگەنىدى، ــ دەپتۇ.

ــ سارائ شۇنداق دېگەن؟ ــ قىز ھەيران بولۇپ دادىسىدىن سوراپتۇ، ــ دادا، سارائنىڭ ئاغزىدىنمۇ مۇشۇنداق ئاقىلانە گەپ چىقامدۇ؟ ئۇ چوقۇم بىر ئەقىللىق ئادەم ئىكەن.

ــ ئەقىللىق ئادەم ئىكەن؟ ــ سودىگەر ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈپ كېتىپتۇ: ــ ئۇ بايا‌تىن يولدا كېتىۋېتىپ، ئىككى ئادەم بىللە يول ماڭسا، يول ئادەمنىڭ ئاغزىدا قالدۇ، شۇنداق بولغاندا، ئۆزىنىڭ قاچان، قانچىلىك يول ماڭغانلىقىنى بىلمەي قالدۇ، دىدى. قىزىم ئېيتىپ بېقىڭا، بۇ ئادەم سارائ بولماي نېمە؟

ــ دادا، ئۇ ئادەم سارائ ئەمەس، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسى

ئىككى ئادەم پاراڭلاشقاچ ماڭمىسىغان بولسا، يولدا زېرىكمەيدۇ، چارچىمانلىقى بىلىنمەيدۇ، دېگەن بولىدۇ...

— توغرا، بۇ گەپنىڭ يولى بار، — دەپتۇ سودىگەر بېشىنى لىڭشىتىپ.

سودىگەرنىڭ قىزى بىر قاچا شىپەن، بىر تەخسە سەي، بىرنەچچە پوشكال تەييارلاپ، مالىسىنى چاقىرىپ دەپتۇ:

— سارايغا تېخى يېڭىلا بىر يولۇچى كەلدى، بۇ نەرسىلەرنى ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بەر. سەن ئۇنىڭغا بۇ تاماقلارنى سىز بىلەن بىللە شەھەرگە كىرگەن ھېلىقى سودىگەر ئەۋەتتى دېگىن، يەنە ئۇنىڭغا "دېڭىزنىڭ سۈيى لىق، ئاسماندا يۇلتۇز تولۇپ كەتتى، يەنە سەككىز تامان بار" دە. قېنى ئۇ قانداق جاۋاب بېرەركىن.

بىردەمدىن كېيىن مالاي قايتىپ كېلىپ، ھېلىقى يىگىتنىڭ سۆزىنى قىزغا يەتكۈزۈپ مۇنداق دەپتۇ:

— ئۇ بىر سارائ نېمە ئىكەن خېنىم، ئۇ ھېلىقى گەپكە جاۋاب بېرىپ "دېڭىز سۈيىنىڭ يېرىمى قۇرۇپ كەتتى، ئاسماندا ئاران يەتتە-سەككىزلا يۇلتۇز قالدى، پەقەت تۆتلا تامان بار" دېدى.

مالايىنىڭ سۆزىنىڭ تۈگىشىنى كۈتمەيلا قىزچاق ئاچچىقلىنىپ ئۇنىڭدىن سوراپىر:

— سەن ئالدى بىلەن ماڭا جاۋاب بەر، نېمىشقا سەي ۋە تاماق-لارنى ئوغرىلىقچە يېۋالدىڭ؟

— ئوغرىلىقچە نېمىدىك؟ — قورقمىدىن مالاينىڭ رەڭگى ئاتىرىپ، قول يۇتلىرى تىترەشكە باشلاپتۇ، ئۇ راستىنى ئوغرىلىقچە يېگەنىكەن.

— يوشۇرماي ھەممىسىنى دە، — قىز غەزەپ بىلەن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ، — پوشكالدىن تۆتىنى، يېرىم قاچا شىپەن ۋە سەينىڭ يېرى-

ممدىن جەقراقنى يېۋالدىڭ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، — ھەيرانلىق ئىچىدە مالايىنىڭ كۆزى چىمىلداپ كېتىپتۇ.

قىزنىڭ دادىسى ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمەي، قىزىدىن سوراپتۇ:

— قىزىم ماڭا ئېيتىپ بەرگىن، سەن بۇ ئەھۋالىلارنى قانداق بىلدىڭ؟

— ئاپىل - پاراستىم ئارقىلىق بىلدىم، — دەپتۇ قىز كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئېسىڭىزدە باردۇ، مەن مالايغا گەپ تاپىلىغانىدا، دېگىز - نىڭ سۈيى لىق، ئاسماندا يۇلتۇز تولۇپ كەتتى، دېگەنىدىم.

— بىراق، بۇ گېپىڭنىڭ مەنىسى نېمە؟

— مالايغا ئىشەنمەي شۇنداق دېگەنىدىم. دېگىزنىڭ سۈيى لىق دېگىنىم قاچىدىكى شېھن لىق دېگىنىم ئىدى، ئاسمانغا يۇلتۇز تولۇپ كەتتى دېگىنىم سەيىنىڭ ئىچىدە پۇرچاق جىق دېگىنىم ئىدى، مەن ئۇنىڭغا سەككىز پوشكال ئەۋەتكەن، شۇڭا سەككىز تامان دېدىم. ئۇ بۇنداق سۆزلەرنى ئاڭلاپ قويۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ ئىچىدىكى مەنىسىنى چۈشىنىدىكەن. شۇڭا ئۇ ئاشۇ جاۋابنى بەرگەن: دېگىز سۈيىنىڭ يېرىمى قۇرۇپ كەتتى دېگىنى شېھنىڭ يېرىمى قالدى دېگەنلىك بولىدۇ؛ ئاسماندىكى يۇلتۇزدىن ئاران يەتتە - سەككىزلا قالدى دېگىنى مالاي سەينى يەپ بىر يەرگە ئاپىرىپتۇ دېگەنلىك بولىدۇ؛ تۆت تامان دېگىنى پوشكالدىن تۆتى قاپتۇ دېگەنلىك بولىدۇ. مۇشۇ گەپلەردىن مەن مالاينىڭ ئوغۇرلۇقچە يېۋالغانلىقىنى بىلدىم.

سودىگەر سارايغا بېرىپ ھېلىقى ياش يىگىتنى ئۆيىگە باشلاپ كەپتۇ. قىزى بىلەن بۇ يىگىتنىڭ ئەقلىگە قايىل بوپتۇ ۋە ئۇلارنى

بىر ـ بىرىگە قوشۇپ، ئۆزىنىڭ مال ـ دۇنياسىنى ئۇلارغا ئوتكۇزۇپ بېرىپتۇ.

بۇئەلىنىڭ كېسەل داۋالىشى

پارسلارنىڭ بىر پادىشاھى بولغانىكەن، ئۇنىڭ خانىشى ئۇشتۇمتۇت ئاغرىپ قېلىپ، بەدىنىنىڭ ئوڭ تەرىپى پالەچ بولۇپ، ئوڭ قول، ئوڭ پۇتى توتماس، باسماس بولۇپ قاپتۇ. ئوردىدىكى دوختۇرلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ كېسلىنى داۋالىيالماي، ئاخىرى بۇخارادىكى ئالىم بۇئەلىنى چاقىرتىپ كېلىپ، خانىشنىڭ كېسلىنى شۇنىڭغا داۋالتىش توغرىسىدا خانىغا مەسلىھەت بېرىپتۇ.

پادىشاھ بۇئەلىنى توغرىسىدا بۇرۇن ئاڭلىغانىكەن. بۇ مەشھۇر دانىشمەن ۋە ئالىم ئوردىغا قەدەم تەشرىپ قىپتىكەن، پادىشاھ تولىمۇ خۇشال بولغىنىدىن، ئۇنىڭغا مەخسۇس بىر ئۆيىنى ئاجرىتىپ، ئىككى ئەر، ئىككى ئايال مالاينى ئۇنىڭ خىزمىتىگە بۇيرۇپ، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلىشنى تاپىلاپتۇ.

ئىككى، ئۈچ كۈن ئوتكەندىن كېيىن، پادىشاھ بۇ ئەترايلىق يېتىشكەن دوختۇرنى ئوردىنىڭ ئارقىسىدىكى سارايغا باشلاپ چىقىپ، چىملىدىق بىلەن ئايرىپ تۇرۇپ، خانىشنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ ۋە خانىشنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى ۋە دوختۇرلارنىڭ داۋالىغان ئەھۋالىلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

بۇئەلى خانىشنىڭ نېمە كېسەلگە مۇپتىلا بولغانلىقىنى دەرھال چۈشىنىپ، پادىشاھ ئالىيلىرىغا:

ـــ خان ئالىيلىرى، خىزمەتچىلەرگە تاپىلىسلا، ئارقا سارايىنىڭ

مۇنچىسغا ئوت ياقسۇن، ئاندىن خانىشنى شۇ يەرگە ئېلىپ بارسۇن، قالغان ئىشنى كېيىن كۆرىمىز، ــ دەپتۇ.

مۇنچىغا ئوت يېقىلىپتۇ، خانىشمۇ شۇ يەرگە ئاپىرىلىپتۇ. بۇئەلى بىر ئايال مالايىنى ئەرچە ياسانسىمۇ، ياغلىغان ساقال بېكىتسېپ، ئۇنىڭغا:

ــ سەن ھازىر مۇنچىسغا بار ـ دە، ببرىپلا كېسەلگە قاراپ ئېتىل، ــ دەپتۇ.

ئايال مالاي بۇئەلنىڭ دېگىنىنى قىپتۇ. مۇنچىدا ياتقان خانىش بىرئەر كىشىنىڭ ئۇشتۇمتۇت مۇنچىغا كىرىپ كەلگىنىنى كۆرۈپ، ئالاقزادە بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇ كىرگەن كىشىنىڭ ئەرچە ياسىنۇالغان ئايال مالاي ئىكەنلىكىنى بىلمەي، بۇنى بۇئەلنىڭ بەدىنىمنى كۆرۈ ـ ۋېلىش ئۈچۈن قىلغان ئويۇنى ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتۇ.

بۇ چاغدا كېسەل ياتقان خانىش بىر قولىي بىلەن يەرنى تىرەپ ئىتتىكلا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئايال مالاي ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇاپ ـ تىكەن، ئىككىيلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ، خانىش جېنىنىڭ بېرىچە ئۇنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپتۇ، مالاي قەستەن چىڭ تۇتۇۋېلىپ قويۇپ بەرمەپتۇ ـ دە، باغرىغا بېسىشقا ئۇرۇنۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قورقۇشىنىڭ تەسىرى ۋە قاتتىق ئېلىشىش ئارقىسىدا، خانىشنىڭ بەدىنىنىڭ يېرىمىدىكى پالەچلىك تۇتقىپ، كېسىلى ساقىيىپتۇ.

ئەمدى گەپنى پادىشاھتىن ئاڭلايمىز. ئۇ خانىشنى مۇنچىغا كىرگۈزۈۋەتكەندىن كېيىن، بىردىنلا ئويلاپ قاپتۇ: بۇ مېنىڭ نېمە قىلغىنىم، ئەگەردە دوختۇر يامان ئادەم بولۇپ قالسىغان، مۇشۇ پۇرسەتتە خانىشنىڭ بەدىنىنى ئوغۇرلۇقچە كۆرۈۋالسىغان بولسا، قانداق بولسىدۇ؟ پادىشاھ دەرھال مۇنچىنىڭ ئۈگزىسىگە چىقىپ،

كاھىشنىڭ ئارىلىقىدىن تۆۋەنگە قاراپ تۇرۇپتۇ.

قارىسا خوتۇنى رەسمى ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر ئەردىن ئۆزىنى قاچۇرۇۋاتقىدەك. ئۇ بۇ ئەرنى بۇئەلىگە ئوخشىتىپ، كۆڭلىدە قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ: خۇتۇنۇمنى داۋالتىممەن دەپ، مۇشۇنچىلا چوڭ بەدەل تۆلىسەم بولامدۇ؟ باشقا ئەر ئۇنىڭ بەدىنىنى كۆرگەن ئىكەن، ئەمدى ئۇنىڭ ماڭا كېرىكى يوق، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايمەن، بۇئەلى دېگەننىمۇ ئۆلتۈرىمەن. پادىشاھ بۇلارنى ئويلاپ، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ، تامدىكى قىلىچىنى ئاپىتۇ-دە، ئۇدۇل مۇنچىغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئايال مالاي پادىشاھنىڭ قولىدىكى قىلىچىنى كۆرۈپ، ئاچچىقىغا چىدىمايلا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، يالىغان ساقاللىرىنى ئېلىپ تاشلاپتىكەن، ئۇزۇن چاچلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپسۇ. پادىشاھ بىلەن خانىش بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ھەيران بولغىنىدىن تامدەك قېتىپ قاپتۇ.

پادىشاھ ئېسىگە كەلگەندىن كېيىن، ئىنتىلىك خان ئوردىسىغا كىرىپ، تەختتە ئولتۇرۇپتۇ-دە، بۇئەلىنى چاقىرتىپ سوراپتۇ:

ــ بۇ ئەلى، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ نېمە ئۈچۈن بىزگە بۇنداق ئويۇن كۆرسىتىسىز؟

ــ خان ئالىيلىرى، ــ دەپتۇ بۇئەلى، ــ خانىشنىڭ كېسىلىنى باشقا ھەرقانداق دورا ساقايتالمايتتى، ئۇنى ساقايتىشنىڭ بىردىنبىر ئامالى ئۇنى قورقۇتۇش ئىدى، مۇشۇ سەۋەبتىن بۇ ئىشنى ئاشۇنداق ئورۇنلاشتۇرغان. باشقا ئەركىشىنىڭ خانىشىنىڭ بەدىنىنى كۆرۈشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلەتتىم، شۇڭا، مۇنچىغا كىرىپ خانىشنى قورقۇتۇش ئۈچۈن، ئايال مالايىنى ئەرچە ياساپ كىرگۈزدۇم، نەتىجىدە خانىشنىڭ كېسىلى ساقايدى.

.بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھ قالتىس خۇشال بوپىتۇ-دە، بۇئەلىگە نۇرغۇن ئىنئام ببرىپتۇ.

"سايە سودىيە"

تۇركىيىنىڭ پارامەتلىك ئەربابى خوجا نەسىردىن ئۆزىنى سودىيە بولۇشقا تېگىشلىك ئادەم دەپ ھېسابلاپ، ئوبلاست سودىيىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، مەن سودىيە بولۇشقا لايىق دەپ ئۆزىنى سودىيە بولۇشقا كۆرسىتىپتۇ.

ــ كەچۈرۈڭ، ــ دەپتۇ ئوبلاست سودىيىسى خجىل بولغان ھالدا، ــ جايلاردىكى سوتىتا ئورۇن قالمىدى، سىزنى سودىيىلىككە تەيىنلەشكە پەقەت ئامال يوق.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دەپتۇ خوجا نەسىردىن، ــ مېنى يېنىڭىزدا ئۇرۇپ ببرىدىغان سايە سودىيىچى قىلىپ تەيىنلەڭ، سىز بىرەر ئەنزىنى بىر تەرەپ قىلالمىغاندا، مۇنى مېنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىمغا يوللاپ ببرىڭ.

ــ بولىدۇ، ــ دەپتۇ ئوبلاست سودىيىسى، ــ مەن سىزنى سايە سودىيىلىككە تەيىنلىدىم. سىزنىڭ ئىشخانىڭىز مۇشۇ.

شۇنداق قىلىپ خوجا نەسىردىن ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا رەسمى ئولتۇرۇپتۇ، ئالدىغا كىچىك بىر ئۈستەلنى قويۇپ، ئۈستىگە بىزە ماتېرىيال تىزىپ قويۇپتۇ، شۇندىن باشلاپ ھەركۇنى ئىشقا كېلىدىغان بوپتۇ.

بىركۇنى بىر ئادەم كېلىپ، ئوبلاست سودىيىسىگە ئەرز قىپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك سودىيە ئەپەندىم، بۇ سارايغ شۇمتەك سىراجىدىن

بايغا ئۇچ باغلام ئوتۇن يېرىپ بەردى. ئوتۇنغا ھەر قېتىم پالتا ئۇرغاندا، ئۇنىڭ ئۈدۈلىدا تۇرۇپ "جايغا ئۇردۇڭ، يارايسەن" دەپ ئۇنىڭغا ئىلھام بەردىم، ئومۇمەن، ئۇنىڭ ئاشۇ ئوتۇنلارنى يېرىپ بولۇشى مېنىڭ قىزغىن ئىلھام بەرگەنلىكىمدىن ئايرىلمايدۇ. بىراق بايدىن پۇل ئالدىغاں چاغدا، پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى ئېلىۋالدى. مۇشۇنداق قىلسا، مۇۋاپىق بولامدۇ؟

ــ ئىش راست مۇشۇنداق بولغانمۇ؟ ــ سوراپىنۇ ئوبلاست سودىسى جاۋابكاردىن.

ئوتۇن يارغۇچى سەمىمى ھالدا:

ــ شۇنداق، سودىيە ئەپەندىم، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئوبلاست سودىيىسى بىردەم ئويلىنىپ بېقىپتۇ يۇ، قانداق ھۆكۈم قىلسا توغرا بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي قاپتۇ ــ دە، يالغاندىن ئۇنچە ــ لىك ئىشلارنى كۆزگە ئىلمىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىپ دەپتۇ:

ــ مۇشۇنچىلىك ئىشلارغىمۇ ئوبلاست سودىيىسىنى ئاۋارە قىلامسەلەر؟ بۇ، ئەھمىيەتتە، مەن قىلىدىغان ئىش ئەمەس، سايە سودىيە بىر تەرەپ قىلسا بولىدى. قارامۇلار، ئۇ ئەنە ئاۋۇ يەردە ئولتۇرىدۇ.

ئوبلاست سودىيىسى كېيىنى تۈگىتىپلا، خىزمەتچىنى چاقىرىپ، دەۋاگەر بىلەن جاۋابكارنى "سايە سودىيە" خوجا نەسىردىنگە تاپشۇرۇشنى ئېيتىپتۇ.

خوجا نەسىردىن ئەرز ــ شىكايەتنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، دەۋاگەرگە:

ــ سىزنىڭ ئۇستىدىن قىلغان ئەرزىڭىز راست يولىدا بوپتۇ. ئوتۇننى ئۇ يېرىپىنۇ، سىز ھەــ ھۇ دەپ مەدەپ بېرىپسىز، ئەمما ئىش ھەقىقىتىڭ ھەممىسىنى ئۇ ئۆزى ئاپتۇ، سىزگە ھېچ نەرسە

يوق، مۇشۇندافمۇ فلاھ ۇ؟

ئوتۇن يارغۇچى يىگىت خوجا نەسىردىنىڭ دەۋاگەرگە يان بېسۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئاچچىقلىغان ھالدا:

ــ "سايە سودىيە" ئەپەندىم، ئوتۇنىنى مەن يارىدىم، ئۇ ئادەم ھېچقانداق كۈچ چىقارمىدى، پەقەت ھە ــ ھۇ دەپ چەتتە تۇرۇپ بەردى، مۇشۇنىڭغىمۇ پۇل ئالامدۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئاغزىڭنى يۇم، ــ دەپتۇ خوجا نەسىردىن ئاچچىقلانغان ھالدا، ــ سەن تېخى بۇنى چۈشىنىش دەرىجىسىگە بارمىدىڭ. پۇلنى چىقار، تېز بول، ساناپ كۆرىمەن.

دەۋاگەر مەمنۇن بولغان ھالدا جاۋابكارغا قاراپ قويۇپ:

ــ چاقىقان بول، پۇلنى چىقىرىپ سودىيىگە تاپشۇر، پۇلنى سودىيە بۆلۈپ بېرىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئوتۇن يارغۇچى بەرگۈسى كەلمەي پۇلنى يانچۇقىدىن ئاران چىقىرىپتىكەن، خوجا نەسىردىن ئىتتىك پۇلنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ، ئالدىدىكى پولغا بىردىن ــ بىردىن تاشلاپتۇ. پۇلنى تاشلاپ بولغاندىن كېيىن، خوجا نەسىردىن ئوتۇن يارغۇچىغا:

ــ پۇلىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ ماڭ، ــ دەپتۇ. ئاندىن دەۋاگەرگە:

ــ ساڭا نېمە كېرەك، بولىدى، مۇنداق قىلايلى، پۇلنى پولغا تاشلىغان چاغدىكى چىققان ئاۋاز سېنىڭ بولسۇن، ــ دەپتۇ.

كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ بىر چەتتە قاراپ تۇرغان ئوبلاست سودا-سىسى، سوت خىزمەتچىلىرى، دەۋاگەر، جاۋابكارلار ھەيران قېلىشىپتۇ، بىراق كۆڭلىدە: بۇ راستىتىنلا ئاجايىپ ھۆكۈم بولىدى، دەپ ئويلاپتۇ.

ئات ئەزدەش ھۈنەرى

كودىيە تۈركىيىلىك پاراسەتلىك ئادەملىرىدىن ئىكەن. بىر قېتىم ئۇ كارۋان بىلەن بىر ئۆتەڭگە چۈشۈپتۇ. كەچتە ئۇ كارۋاندىكىلەر بىلەن بىللە ناخشا ئېيتىۋېتىپتۇ، ئۇسۇل ئوينىۋېتىپتۇ، كۆلكىلىك پاراك قىلىۋېتىپتۇ. كارۋاندىكىلەر ئۇنىڭ قىزىق-قىزىق گەپلىرىنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ، بەس-بەس بىلەن ئۇنىڭغا ھاراق تۇتۇپتۇ. كودىيە خۇشال بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يېڭى تونۇشقان دوستلارنىڭ كۆڭلىنى ئايىغانلىقى ئۈچۈن، كەلگەن رۇمكىنى قايتۇرماي ئىچىۋېرىپتۇ. ئاخىرىدا، ھاراق كۆپ ئىچىلىپ كەتكەچكە، ھەممەيلەن مەس بولۇپ كېتىپتۇ.

كودىيە ئىككىنچى كۈنى كۈن چىققاندا ئويغىنىپتۇ.

ــ ئاپلا، بىر دوستۇم بىلەن بىر ئىش ئۈچۈن شىمالىي تاغقا چىقىشقا ۋەدىلىشىپ قويغانىدىم، ــ دەپتۇ-دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، چاپىنىنى يېپىنىپ، ئېتىنى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆدۈل ئاتخانىغا مېڭىپتۇ.

بىراق، تۇنۈگۈن كەچتە ئۇ ئۆزىنىڭ ئېتىنى كارۋاندىكىلەرنىڭ ئېتى بىلەن قوشۇپ باغلىغانىكەن. ئۇ ئىككى كۆزىنى يوغان ئېچىپ، ئۆزىنىڭ دېققاققىنا كەلگەن جەدە ئېتىنى ئىزدەپتۇ. قارىسا ئۇنىڭ كۆزىگە دېققاق كەلگەن بۇنداق جەدە ئاتتىن بىرنەچچىسى كۆرۈنۈپتۇ. بۇنىڭغا قارىسىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭغا ۋە قارىسىمۇ ئەمەس، بېشى تازا قېتىپتۇ.

"شۇنچە كۆپ ئاتنىڭ ئىچىدىن ئۆزەمنىڭ ئېتىنى قانداق تېپىشىم

كېرەك؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋاقىت دېگەن ساقلاپ تۇرمايدۇ، چۈشتىن بۇرۇن بىرنەچچە ئون چاقىرىم يول يۈرۈشۈم كېرەك.“ كودىيە ئويلا ـ ئويلا، بىردىنلا بىر ئەقىل كەپتۇ: توغرا، كارۋاندىكى دوستلارنى يارىدەمگە چاقىرىشىم كېرەك.

ئۇ ئارقىسىغا بۇرۇلۇپلا ھېلىقى ياتقان ئۆيىگە قايتىپتۇ ـ دە، تاتلىق ئۇيقىدا ياتقان دوستلارغا قاراپ:

ـــ بۇرادەرلەر، قايسىڭلارنىڭ ئېتى يوقالدى؟ ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ.

بۇ ۋارقىراشتىن ئويغىنىپ كەتكەن كارۋاندىكىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئاتخانىغا كىرىپ، ئۆزىنىڭ ئاتلىرىنى يېشىپ چىقىپتۇ. ئاخىرىدا بىرلا ئات قاپتۇ، كودىيە قارىسا ئۆزىنىڭ ئېتى شۇ.

ئۇ سەكرەپ ئېتىغا مىنىپ، خۇشاللانغان ھالدا دوستلىرىغا دەپتۇ:

ـــ كەچۈرۈڭلار، چۈشۈڭلەرنى بۇزۇۋەتتىم، ئېتىمنى تېپىشىپ بەرگەنلىكىڭلەرگە رەھمەت.

كارۋاندىكىلەر خۇشال ھالدا ئۆز يولىغا راۋان بولغان كودىيىگە قاراپ، ئاخىرى بۇ ئىشنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىگە چۈشىنىپۇ ۋە كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ـــ سەنزە، قالتىس نېمىدە! ـــ دېيىشىپتۇ ئۇلار.

سەكسەن تىللا

بۇرۇنىسىدا، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەلۇم بىر بازىرىدا بىر ھاممال ئۆتكەنكەن. بۇ يۇرتتا ئوقتىن تازا ئاقمىغانلىقىنى، ئۇ باشقا بىر جايغا بېرىپ جان بېقىش قارارىغا كەپتۇ. ئۇ مەرۋايىت قېزىش

ئەترىتىگە قاتنىشىپتۇ، مەرۋايىت قېزىش پەسلى ئاخىرلاشقانىدىن كېيىن، ئۆزىگە تەقسىم بولغان مەرۋايىتلىك ھەممىسىنى سەكسەن تىللاغا تېگىشىپ، تىللانى چاپىنىنىڭ قويۇن يانچۇقىغا سېلىۋېلىپ، كۆن بويى يېنىدىن ئايرىماپتۇ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ يانچۇقىنى تۇتۇپمۇ قويىدىكەن.

كىم بىلىۋېن، بىركۈنى ھامماللارنى چېقىرىپ ساناۋاتقاندا، بىر ئايال كۆرۈپ تۇرۇپتۇ ـ دە، ئىيىتى بۇزۇلۇپ، دەرھال بېرىپ ھامماللىقنى ياقىسىغا ئېسىلىپ ۋارقىراپتۇ:

ـــ باللار بىلەن مېنى تاشلاپ كەتسەڭ بولمايدۇ، ئۆيدىكى مال ـ دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ، ئۆزۈڭ يالغۇز ئۆيىدىن چىقىپ كەتسەڭ،...باللار بىلەن مەن قانداق قىلىمەن.

ھامماللار قايتا ـ قايتا چۈشەندۈرۈپ، بۇ ئايالنى تونىمايدىغانلىقىنى ئېيتسىمۇ، ئايال قەستەن يولسىزلىق قىلىپ، بۇ مېنىڭ "ئېرىم"، ماڭا تۇرمۇش پۈلىي قويۇپ كەتسۇن دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئاخىرى بولماي ئەتراپتا تۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقانلار بۇ ئىككىيلەننى شۇ شەھەردىكى سودىيىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ.

ئايال ئاۋۋال سۆز باشلاپ، ھامماللار مېنىڭ ئېرىم، ئۇنىڭدىن بىرنەچچە بالام بار. بىز ئاز ـ تولا پۇل جۇغلىغاندۇق، ھەممىسى سەكسەن تىللا كېلىدۇ. ئۇ ھازىر باللار بىلەن مېنى تاشلاپ ئۆزى يالغۇز باشقا شەھەرگە كەتمەكچى. مېنىڭ ئاخىرقى تەلىپىم، باللار كېلىپ بۇ ئادەمگە قاراپ باقسۇن، سۆزۈمنىڭ راستلىقى شۇ چاغدا ئىسپاتلىنىدۇ، دەپتۇ. سودىيە ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپتۇ. ئەسلىدە ھېلىقى ئايال باللىرىغا ھامماللىق دادام دەڭلار دەپ ئۆگەتكەنىكەن. شۇڭا باللار سوتقا كېلىش بىلەن تەڭلا، ھامماللىق كۆرۈپ ئۆزىنى

ئۇنىڭغا ئېتىپ، چاپىنىدىن تارتىپ ئۇنى دادا دەپ توۋلاپتۇ. هاممال شۇنچە چۈشەندۈرۈپ باقسىمۇ، قىلچە كار قىلماپتۇ.

سودىيە بۇ ئەھۋالىلارغا ئاساسەن، مۇنداق هۆكۈم قىپتۇ: هاممال باشقا يۈرتقا چىقىپ كېتىمەن دەپ چىڭ تۇرۇۋالسا، سەكسەن تىللا-نىڭ هەممىسىنى "خوتۇنى"غا بېرىدۇ، بولمىسا، ئۆيىدىن ئايرىلىماي ئويدان كۈن كەچۈرسۇن.

ئايال سەكسەن تىللانى ئېلىپ، باللىرىنى باشلاپ خۇشال هالدا ئۆيىگە قايتىپتۇ. روهى چۈشۈپ ئۇمىدسىزلەنگەن هاممال نېمە قىلىشنى بىلمەي شەھەردە ئۇ ياق، بۇ ياق ئايلىنىپ يۈرۈپتۇ. قارىسا بىر كوچىنىڭ بويىدا خېلى جىق يەرگە سايە چۈشۈرۈپ يوغان بىر تۇپ دەرەخ تۇرغۇدەك. ئۇ دەرەخنىڭ سايىسىغا بېرىپ ئولتۇرۇپتۇ.

چوڭ دەرەخنىڭ ئۇدۇلىدا چىرايلىق بىر ئۆي بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر ئائىلىنىڭ ئولتۇرىدىكەن. ئۇلار بۇ هاممالنىڭ يولغا چىقىش خىيالى يوق پەرىشان ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قىزىقىپتۇ.

بۇ ئۆيىنىڭ ئىگىسى ئەقىللىق بىر ئايال ئىكەن. ئۇ ئىشنىڭ ئالدى-كەينىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلگەندىن كېيىن، هاممالغا تەسەللى بېرىپ:

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، ئەتە سودىيىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ياقا يۈرتقا چىقىپ كېتىش قارارىغا كەلدىم، شەرتىم شۇ، چوڭ بالامنى ئېلىپ كىتىمەن، كىچىكلىرى ئانىسىنىڭ يېنىدا قالسۇن، دەڭ. لېكىن بالىلارنىڭ ئانىسى چوڭ ئوغلىنى سىزگە قوشۇپ بېرىشكە ئۇنىمايدۇ، بۇ چاغدا سودىيىنىڭ ئادىل هۆكۈم چىقىرىشىنى ئىلتىماس قىلىڭ.

ئەتىسى، هاممال هېلىقى ئەقىللىق ئايالنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش

قىپتۇ. سودىيە "ئايالى" چوڭ ئوغلىنى "دادىسى"غا قوشۇپ بېرىش كېرەك، دەپ ھۆكۈم قىپتۇ. سودىيىسىنىڭ ھۆكمى قانۇن، شۇڭا، ئايالنىڭ يېغلاپ قاخشىغىنىغا قويماي، ھاممال ئايالنىڭ چوڭ ئوغلىنى ئېلىپ يولغا چىقىپتۇ. ئايال "ئېرى" بىلەن چوڭ ئوغلىنىڭ كەينىدىن ئادەم يوق يەرگىچە بېرىپ، ھاممالغا:

ــ بالامنى قويۇپ كېتىڭ، سەكسەن تىللانى قايتۇرۇپ بېرەي، ــ دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ھاممال قولىدىن چىقىپ كەتكەن سەكسەن تىللا-سىنى قايتۇرۇۋاپتۇ.

ھاممال بىرەر ھەمراھ تېپىپ ئائىلىسىگە قايتىپ كېتىش ئۈچۈن، تۆگە كارۋانلىرىنى ئۇقۇشۇپ كۆرۈپتۇ. لېكىن ئۇ مۇۋاپىق كارۋان تاپالماي، سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈپتۇ.

بىركۈنى، ھاممال كوچىدا ئايلىنىپ يۈرسە، توساتتىن بىر دۇكان خوجايىنى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ دۇكىنىمىزدا ئامانەت بۇلۇمى بار، ئىناۋەتى يۇقىرى، پايدىسى جىق. خالىسىڭىز، پۇلىڭىزنى ۋاقىتىنچە بىرگە ئامانەت قويۇڭ، ئائىلىڭىزگە قايتىدىغان چېغىڭىزدا كېلىپ ئېلىۋالسىڭىز بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ھاممال ئۇنىڭ گېپىنى ماقۇل كۆرۈپ تىللانى ئىتتىك دۇكان خوجايىنىغا بېرىپتۇ. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي ھاممال بىر تۆگە كارۋىنىنىڭ ئۆز يۈرتىدىن ئۆتىدىغانلىقىنى ئۇقۇشۇپ، دەرھال ھېلىقى دۇكانغا بېرىپ، دۇكان خوجايىنىدىن پۇلنى سوراپتۇ. دۇكان خوجا-يىنى ئۇنىڭغا قاتتىق تېگىپ:

ــ يالغان ئېيتىۋاتىسەن، پالانى ئايىنىڭ پالانى كۈنى پۇلۇڭنى

خالتىسى بىلەن ئۆزۈڭگە قايتۇرۇپ بەردىم ئەمەسمۇ؟ ــ دەپ تۇرۇ-ۋاپتۇ. ھامال قانچە چۈشەندۈرسەمۇ، دۇكان خوجايىنى پۇلۇڭنى قايتۇرۇپ بەردىم دېگەن گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ.

ھامال بىردىنلا ئۆتكەن قېتىم ئۆزنىگە ياردەم قىلغان ھېلىقى ئايالنى ئېسىگە ئېلىپ، ئۇنى ئىزدەپ بېرىپتۇ. ئايال خوجايىن ھامماللىنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئەقىل ئۆگىتىپتۇ...

ئەتىسى، ئايال خوجايىن ھېلىقى دۇكانغا ئۆزى كەپتۇ. دۇكان خوجايىنى ئۇنى ناھايىتى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. ئايال خوجايىن دۇكاندارغا:

ــ سىزگە مەلۇم، ئىرىم تىجارەت ئۈچۈن سىرتقا چىقىپ كەتكەن، نۇرغۇن قىممەت باھالىق ئونچە-مەرۋايىت ۋە نەخ پۇل قالغاندى، بۇ نەرسىلەرنى ئۆيۈمدە قويسام خەتەرلىك بولىدىغاندەك تۇرىدۇ، شۇڭا بۇلارنى دۇكىنىڭىزدا ساقلىغىلى قويۇپ قويايمىكى دەۋاتىمەن، سىزگە ئىشىنىشكە بولامدۇ، يوق، بۇنى ئۇقالمىدىم.

دۇكان خوجايىنى ئۆزىنى مەن دېگەن ئۇنداق ئىشەنچىلىك، مۇنداق سەممىي-سادىق دەپ ماختاي دەۋاتقانىدا، ھامال دۇكانغا كىرىپ كەپتۇ. دۇكان خوجايىنى بۇنى كۆرۈپ دەرھال ھېلىقى سەكسەن تىللانى ئېلىپ ھامالغا بېرىپتۇ، ئاندىن ئايال خوجايىنغا قاراپ دەپتۇ:

ــ مېنىڭ دۇكىنىمدا پۇل ئامانەت قويۇش ھەمىدىن بەك ئىشەنچلىك، بىر تىيىن ئۇ ياق-بۇ ياق بولمايدۇ، قاچان دېسىڭىز، شۇ چاغدا ئالسىز، ئىشەنمىسىڭىز بۇ ئەپەندىمدىن سوراپ بېقىڭ.

ئەقىللىق ئايال خوجايىن دۇكاندارغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپتۇ، تېخى ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ بولغۇچە ئايال مالاي كېلىپ ئۇنىڭغا:

ـــ خانىم، ئەپەندىم قايتىپ كەلدى، ئۆيگە قايتسىڭىز، ـــ دەپتۇ.

ئايال خوجايىن ئېرىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، خۇشال بولغان ھالدا:

ـــ كەچۇرۇڭ، ئېرىم قايتىپ كەپتۇ، ئەمدى ئامانەت قويۇشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، ـــ دەپتۇ-دە، خوشلىشىپ قايتىپتۇ. دۇكان خوجايىنى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپ قاپتۇ.

كوزىدىكى تىللا

بۇرۇن باغدات شەھىرىدە ئەلى ئىسىملىك بىر بويتاق بار ئىكەن، بىركۈنى ئۇ ساياھەتكە چىقىش قارارىغا كەپتۇ، بىراق قولىدىكى تېرىپ-تەمەپ يىغقان يۈز تىللا پۇلىدىن خاتىرجەم بولالماپتۇ، ئۆيدە قويۇپ كېتەي دېسە، ئوغرىلارنىڭ ئوغۇرلاپ كېتىشىدىن، بىللە ئېلىپ كېتەي دېسە، قاراقچىلارنىڭ بۇلاپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپتۇ. ئۇ ئاخىرى تىللانىڭ ھەممىسىنى بىر كوزىغا سېلىپ، ئۇستىگە لىق ماش تولدۇرۇپ قويۇپتۇ-دە، كوزىنىڭ ئاغزىنى مەھكەم بېكىتكەندىن كېيىن، ئۇنى ھەقەمسايىسى گۇرۇچ دۇكىنىنىڭ خوجايىنىغا بېرىپ، ساقلاپ بېرىشنى تاپىلاپتۇ.

ئەلى بىر كەتكەن پېتى يەتتە بىلغىچە قايتىپ كەلمەپتۇ. بىركۈنى دۇكان خوجايىنىنىڭ ئايلىق ئاشقا ماش سالماقچى بولىۋ. بۇ چاغدا خوجايىن كۆڭلىدە، ئەلى ئۆلگەن بولۇشى مۇمكىن، ئەمدى قايتىپ كەلمەيدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. شۇڭا ئۇ ئامبارغا كىرىپ ئەلىنىڭ ماش قاچىلانغان كوزىسىنى نېپىپ چىقىپتۇ. كوزىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ قارىسا، ماش سېپىپ كەتكەنىكەن، قولىنى ئىچىگىرەك ساپتىكەن،

قولغا تللا تۇرۇنۇپتۇ. بۇنىڭدىن خوجايىن قەۋەت خۇشال بولۇپ كېتىپتۇ. ئەتىسى، دۇكان خوجايىنى كوزىدىكى تللانى قويماي ئوغۇرلىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بازاردىن ماش ئېپكىلىپ كوزىنى لىق تولدۇرۇپ، بۇرۇنقىغا ئوخشاش قىلىپ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ قويۇپتۇ.

بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئويلىمىغاندا ئەلى سەپەردىن قايتىپ كەپتۇ. ئۇ كوزىنى ئويىگە ئاپىرىپ ئېچىتىسكەن، ئىچىدىكى تللانىڭ ھەممىسى يوق تۇرغۇدەك. ئۇ دۇكان خوجايىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، تەكەللۇپ بىلەن:

ــ كوزىدىكى تللانى ئىشلىتىپ قويغان بولسىڭىز، ماڭا بىر ھۇججەت يېزىپ بېرىڭ، تاپقاندا بەرسىڭىز بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ يالغان ئېيتما، ــ دەپتۇ خوجايىن بۇ ئىشتىن تېنىۋېلىپ، ــ كوزىغا قاچىلىغان نەرسەڭنىڭ ھەممىسى ماش ئىكەن، ئۇنىڭ ئىچىدە تللا نېمە قىلىدۇ، يوقال كۆزۈمدىن!

ئەلى خەلىپىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەرز قىپتۇ. خەلىپە ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ كوزىغا تللا سالغانلىقىڭنى كۆرگەنلەر بارمۇ؟

ــ يوق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەلى.

ــ كۆرگەن ئادەم بولمىسا، گېپىڭىزنى قانداق راست دېگىلى بولىدۇ؟

ئەلىنىڭ پۇل يوقاتقانلىق خەۋىرى پۈتۈن شەھەرگە پۇر كېتىپتۇ، كىشىلەر پاراڭلىرىدا ئەلىنىڭ راستچىل، سەمىمىي ئادەم ئىكەنلىكى، دۇكان خوجايىنىنىڭ يالغانچى، قۇۋۇ ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. پۇقرالارنىڭ گەپ ـ سۆزلىرى خەلىپەنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن خەلىپە ئاددىي پۇقرا سىياقىدا ياسىنىپ، ئەھۋالنىڭ راست ـ

يالغانلىقنى ئۇقۇپ كۆرۈش ئۇچۇن، كوچا-بازارلارنى ئايلىنىپتۇ. ئۇ بىركۈنى كەچقۇرۇن يولدا كېتىۋاتسا، ئۇچ ئوغۇل بالا يولنىڭ چېتىدە "ئويۇن" ئويناۋاتقانلىكەن: ئۇلار ئوينىغان ئويۇندا بىرسى ئەلسىنىڭ رولىنى، يەنە بىرسى دۆكان خوجايىنىنىڭ رولىنى، بېشىغا سەللە ئورۇۋالغان ئۇچىنچى بىرسى خەلىپىنىڭ رولىنى ئويناپتۇ.

"خەلىپە" كوزىنى كۆرستىپ تۇرۇپ "ئەلى" بىلەن "خوجايىن" دىن سوراپتۇ:

ــ بۇنىڭ ئېچىدىكى ماشمۇ؟

ــ شۇنداق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىككىيلەن.

ئاندىن "خەلىپە" كوزىنىڭ ئېچىدىن بىرنەچچە تال پۇرچاقنى ئېلىپ ئاغزىغا سېلىپ چاينايتىكەن، پۇرچاقلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ قاتتىق بولۇپ كەتكەنلىكىنى، بەزىلىرىنىڭ شۇنداق يېڭى، يۇمشاق ئىكەنلىكىنى بايقاپتۇ. ئاخىرى "خەلىپە" "خوجايىن"نىڭ بۇرنىغا نوقۇپ تۇرۇپ:

ــ يالغان ئېيتقىنىڭ، سەن ئەلسىنىڭ پۇلىنى ئوغۇرلىغان ئوعرى، ــ دەپتۇ.

خەلىپە بۇ ئويۇنىنى كۆرگەندىن كېيىن، بىر تۇرۇپ ھەيران بوپتۇ، بىر تۇرۇپ خۇشال بوپتۇ. ئەتىسى ئادەم ئەۋەتىپ ئەلىنى ماش سالغان كوزىسىنى ئېلىپ ئوردىغا كېلىشكە چاقىرىپتۇ، يەنە دۆكان خوجايىنىنى، ماش سودىگىرىنى ۋە ھېلىقى خەلىپىنىڭ رولىنى ئوينىغان بالىنى چاقىرتىپتۇ. خەلىپە ھېلىقى بالىغا:

ــ مەن بۇگۈن ئەلىنىڭ ئەنزىسىنى سوت قىلىشىنى سىڭا تاپشۇرىمەن. مەن سېنىڭ ھەم ئادىل، ھەم ئەقىللىق بالا ئىكەنلىكىڭگە ئىشىنىمەن، كىمنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىغا توغرا ھۆكۈم چىقىرالايـ

سەن، ــ دەپتۇ.

ھېلىقى بالا راست دېگەندەك ھەقىقىي بىر خەلىپىگە ئايلىنىپتۇ. ئۇ بىرچەتتە قاراپ تۇرغان ماش سودىگىرىگە دەپتۇ:

ــ سىز قاراپ بېقىڭ، كوزىدىكى ماشنىڭ سېلىنغىنىغا قانچە ۋاقىت بولغاندۇ؟

سودىگەر كوزىدىن بىرنەچچە تال ماشنى ئېلىپ، بىر-بىرلەپ ئاغزىغا سېلىپ، تېتىپ كۆرۈپتۇ-دە، ئاخىرىدا يەكۈن چىقىرىپ:

ــ ئۆزگىرىپ قاتتىق بولۇپ كەتكەن ماشقا يەتتە يىلدىن كۆپرەك بولغان، يۇمشاق ماش تېخى يېڭى، ــ دەپتۇ.

ئۇنىڭ گېپىي تۈگە-تۈگىمەي، كىچىك "خەلىپە" خوجايىنىغا ۋارقىراپتۇ:

ــ كوزىدىكى تىللانى سەن ئالغان، تىللانى ئېلىپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا ماش تۆكۈپ قويىدۇڭ، بۇ ئىشلار ناھايىتى ئېنىق ئەمەسمۇ؟

بۇ گەپنى ئاڭلاپ خوجايىننىڭ چىرايى تاتىرىپ، تىلى تۇتۇلۇپتۇ، يەرگە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ كەچۈرۈم سوراپتۇ. ئەلى بىرچەتتە كۈلۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ.

سارائنى ساقايتىشنىڭ ئەپچىل ئۇسۇلى

پادىشاھنىڭ ئەلا ئاتاجى ئىسىملىك بىر تۇغقىنى بار ئىكەن. بۇ ئادەم روھى كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغاچقا، ئۆزىنى بىر ئىنەككە ئۆزگىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ تاماقمۇ يېمەيدىكەن، سۇمۇ ئىچمەيدىكەن، پەقەت: "مەن بىر ئىنەك، مەن

بىر ئىنەك، قاساپنى چاقىرىڭلار، مېنى تېزرەك بوغۇزلىسۇن" دېگەن گەپنى تەكرارلاۋېرىدىكەن. نۇرغۇن دوختۇر كېلىپمۇ بۇ كېسەلنى داۋالىيالماپتۇ. ئاخىرى بۇ كېسەلنى داۋالاشقا ئالىم بۇ-ئەلنى تەكلىپ قىلىشىپتۇ.

بۇئەلى كېسەلنىڭ ئۇرۇق-تۇغقان، دوست-بۇرادەرلىرىدىن ئۇنىڭ قانداق بولۇپ بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى سۇرۇشتۇرۇپ بىلگەندىن كېيىن، ئۇلارغا:

— سىلەر ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، "ئەمدى خۇشال بولساڭ بولىدۇ، قاساپ كەلدى، سېنى ھازىر بوغۇزلايدۇ" دەڭلار، — دەپتۇ.

ئەتىسى، بۇئەلى يوغان بىر قىڭراقنى كۆتۈرۈپ كېسەلنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ. كېسەل خۇشاللىقىدىن ۋارقىراپتۇ:

— بەللى، قاساپ ئۇستام، مەن دېگەن بىر ئىنەك، مېنى تېزرەك بوغۇزلاپ، گۆشۈم بىلەن مېھمانلارغا كاۋاپ تەييارلاڭ.

بۇئەلى ماالايلارغا كېسەلنىڭ قول، پۇتىنى باغلاشنى تاپىلاپ، ئۆزى شارت-شۇرت قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ، قىڭراقنى بىلىگىلى تۇرۇپتۇ. ئاندىن قىڭراقنى كېسەلنىڭ بوغۇزىغا تەڭلەپ، بوغۇزلايدىغاندەك ھالەتتە تۇرۇپتۇ. بۇئەلى بىلمىگەندەك قىلىپ، كېسەلنىڭ ئىككى پۇتى، ئىككى قولى ۋە بەدەنلىرىنى چىمداپ، چىمداپ قويۇپتۇ-دە، ئاندىن كېسەلگە:

— سىز بەك ئورۇق ئىكەنسىز، گۆشىڭىزدە كاۋاپ قىلىشقا بولمايدۇ، سىرنى بوغۇزلمايمەن. ياخشىسى سېمىزرەك بىر ئىنەكنى تېپىپ شۇنى بوغۇزلاي، — دەپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ كېسەل ئۈمىدسىزلىنىپتۇ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ

يىغلاپتۇ، ئاندىن بۇئەلگە ئىلتماس قىلىپ:

ــ مېنى بوغۇزلاڭ، مېنى سويۇڭ، ــ دەپتۇ.

ــ سىز ئورۇق ئىكەنسىز، ــ دەپتۇ بۇئەلى، ــ سېمىز بولغان بولسىڭىز، دەرھال بوغۇزلىغان بولاتتىم. بىراق سىز مېنىڭ تەلىپىمگە لايىق كەلمەيدىڭىز. ھېچكىم سىزنىڭ گۆشىڭىزنى يېيىشنى خالىمايدۇ. سەمرىيەيدىغان بولسىڭىز، ئۇ چاغدا مەن سىزنى دەرھال بوغۇزلايمەن.

ــ بولمىدۇ، بولمىدۇ، ــ دەپتۇ كېسەل كىشى جاۋاب بېرىپ، ــ مەن چوقۇم سەمرىيىمەن.

ــ بۇ ئىش سىزنىڭ قولىڭىزدىن كەلمەيدۇ، مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايسىز، مەن نېمە بەرسەم، شۇنى يەيسىز، بەرگەن نەرسەمنىڭ ھەممىسنى ــ مەيلى قانداق يېمەكلىك ياكى ئوت ـ چۆپ بولسۇن، قالدۇرماي يەيسىز.

ــ ناھايىتى ياخشى، شۇنداق بولسۇن، ــ كېسەل ماقۇل بوپتۇ.

بۇ ئەلى مەززىلىك، پايدىلىق يېمەكلىكلەر بىلەن كېسەلنى تازا ئوبدان باقىقىلى تۇرۇپتۇ، بۇنىڭدىن باشقا يەنە تاز ـ تولا ئوت ـ چۆپمۇ بېرىپتۇ، لېكىن بۇ ئوت ـ چۆپلەر ئادەتتىكى ئوت ـ چۆپلەر بولماستىن، دورا ئۆسۈملۈكلىرى ئىكەن. شۇنداق قىلىپ كېسەل تېزلا تاماقتا كىرىشىپتۇ، دورا ئىچىدىغان بوپتۇ ـ دە، سالا ـ مەتلىكى تېز ئەسلىگە كەپتۇ.

بېدۇئىنلارنىڭ يېراقنى كۆرەرلىكى

بىر ئەرەب چۆلدە كېتىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ تۆگە مىنگەن ھەمراھىنى يوقتىپ قويۇپ، بىر كۈن كەچكىچە ئىزدەپمۇ تاپالماپتۇ. كەچ كىرگەندە ئۇ بىر بېدۇئىننى يولۇقتۇرۇپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن يوقولۇپ كەتكەن ھەمراھى ۋە ئۇنىڭ تۆگىسىنى سۈرۈشتە قىپتۇ.

ــ ھەمراھىڭىز ئۆزى سېمىز ھەم توكۇر، شۇنداقمۇ؟ ــ سوراپتۇ بېدۇئىن، ــ قولىدا بىر تاياق بارمۇ؟ تۆگىسىنىڭ بىرلا كۆزى بار، ئۇستىگە چىلان ئارتىلغان، شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق، دەل ئۆزى، ــ جاۋاب بېرىپتۇ ئەرەب خۇشاللىغان ھالدا، ــ دېگەنلىرىڭىز توغرا، ھەمراھىم بىلەن تۆگىسىنىڭ ئۆزى شۇ. سىز ئۇلارنى قاچانراق كۆردىڭىز؟ ئۇلار قايسى تەرەپكە كەتتى؟

ــ ئۇلارنى كۆرگىنىم يوق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بېدۇئىن، ــ تونۇكۇدىن باشلاپ سىزدىن باشقا ھېچ كىشىنى كۆرمىدىم.

ــ سىز بايىتىن ھەمراھىم بىلەن ئۇنىڭ تۆگىسىنىڭ قىياپىتىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىڭىزغۇ، ــ دەپ ئاچچىقلاپتۇ ئەرەب، ــ ئەمدى قوپۇپ ئۇلارنى كۆرمىدىم دەيسىز، بۇ مېنى ئالدىغانلىقىڭىز ئەمەسمۇ؟

ــ سىزنى ئالدىغىنىم يوق، مەن ئۇلارنى راست كۆرمىدىم، ــ دەپتۇ بېدۇئىن خاتىرجەم ھالدا، ــ بىراق ئۇنىڭ مۇشۇ پالما دەرىخىنىڭ ئاستىدا خېلى ئۇزاق دەم ئېلىپ، ئاندىن سۈرىيە تەرەپكە

كەتكەنلىكى ماڭا مەلۇم. مۇشۇ ئىشلار بۇنىڭدىن ئۇچ سائەت بۇرۇن بولغان.

— سىز ئۇنى كۆرمىگەن تۇرۇپ، بۇ ئىشلارنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— مەن ھەقىقەتەن ئۇنى كۆرمىدىم، بۇ ئىشلارنى ئۇنىڭ ئىزىدىن بىلدىم. — بەدۇئىسن ھېلىقى ئەرەپنى باشلاپ قۇمغا كېلىپ، قۇمدىكى ئىزنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ دەپتۇ:

— قاراڭ، مانا بۇ ئادەمنىڭ ئىزى، بۇ بولسا تۆگە تاپىنىسىڭ ئىزى، مانا بۇ تاياقنىڭ ئىزى. ئەمدى ئادەمنىڭ ئىزىغا قارڭ: سول پۇتنىڭ ئىزى ئوڭ پۇتنىڭ ئىزىغا قارىغاندا چوڭ ھەم چوڭقۇر، بۇ ئىز ماڭغان ئادەمنىڭ توكۇر ئىكەنلىكىنى ناھايىتى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بەرمەمدۇ؟ ئەمدى مېنىڭ ئىزىم بىلەن ئۇنىڭ ئىزىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈڭ، ئۇنىڭ ئىزى مېنىڭ ئىزىمغا قارىغاندا چوڭقۇر، بۇ ئۇنىڭ مېنىڭدىن سەمىز ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بەرمەمدۇ؟ قاراڭ، ئۇنىڭ تۆگىسى ئۆزىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى چۆپنىلا يېگەن، بۇ ھال تۆگىنىڭ بىر كۆزلۈك ئىكەنلىكى، ئاران بىر تەرەپتىكى چۆپنىلا يېيەلەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەمدى بۇ چۈمۈلىلەرنىڭ بىر يېرگە جۈغلىشىۋالغانلىقىغا قاراڭ. بۇ ئۇلارنىڭ چىلان شىرنىسىنى شوراۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرمەمدۇ؟

ئەرەب بىرھازا جىمىپ كەتكەندىن كېيىن، ئاندىن يەنە سوراپتۇ:

— ئانداق بولسا، ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن ئۇچ سائەت بۇرۇن بۇ يەردىن ئايرىلغانلىقىنى قانداق بىلدىڭىز؟

— ئاۋۇ پالما دەرىخىنىڭ سايىسىغا قاراڭ، — دەپتۇ بەدۇئىسن چۈشەندۈرۈپ، — سىز، كىشىلەر سايىداش ئۇچۇن ئاپتاپقا بېرىپ

ئولتۇرددۇ، دەپ قارىمايدىغانسىز؟ شۇڭا ئېنىق ئېيتىشقا بولىدۇكى، سىزنىڭ ھەمراھىڭىز دەرەخنىڭ سايىسىغا بېرىپ دەم ئالغان. بۇنىڭغا قاراپ مۇنداق ھۆكۈم قىلساق بولىدۇ: دەرەخنىڭ سايىسىنىڭ ئۇ ياتقان يەردىن يۆتكىلىپ ھازىر بىز تۇرغان يەرگە كېلىشىگە ئۇچ سائەتچە ۋاقىت كېتىدۇ.

كېيىن ئەرەب ئۆز ھەمراھىنى تېپىپتۇ، ئۇنىڭدىن سورىسا، بېدۇئىنىڭ دېگەنلىرى تولۇق راست چىقىپتۇ.

ئافرىقا

ئۈچ ئۈزۈك

ئوتتۇرا ئەسىردە، مىسىرنىڭ بىر پادىشاھى ئىسلام دىنى ۋە كاتولىك دىنى پادىشاھلىقلىرىنى ئۈدا مەغلۇپ قىلتۇ. بىراق ھەربىلى ھەربىي چىقىم بولۇۋەرگەچكە، خەزىنە قۇرۇقدىلىپ قېلىشقا تاس قاپتۇ. بۇ چاغدا مىسىر ئۇچۇن ناھايىتى كۆپ پۇل لازىم ئىكەندۇق، ئەمما دۆلەتنىڭ بۇنچىلىك كۆپ پۇلىنى چىقىرالىشى مۇمكىن بولمايدىكەن. شۇڭا پادىشاھ ئۆز نەزىرىنى يەھۇدى باي ماچىستى ئەپەندىگە تىكىبتۇ. لېكىن پادىشاھ يەھۇدىلاردىن پۇلنىڭ ئاسان چىقمايدىغانلىقىنى بىلىدىكەن، شۇڭا بىر توزاق قۇرۇپ، ئۇنى تۇزاققا چۈشۈرۈشكە توغرا كېلىدىكەن. پادىشاھ ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، ئاخىرى بىر ئامال تېپىپتۇ.

پادىشاھ ماچىستىنى ئوردىغا تەكلىپ قىلىپ، تۇرلۇك دېگۈز مەھسۇلاتلىرى ۋە ھەر خىل تاتلىلارنى كەلتۈرۈپ، ئۇنى كاتتا زىياپەت بىلەن كۈتىۋاپتۇ. ھاراق ئۇچ قېتىم ماڭغۇزۇلغاندىن كېيىن، پادىشاھ بايىغا قاراپ:

— ماچىستى ئەپەندىم، ئاڭلىسام سىز بىلىمدە توشقان، ئەقىل پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن ئادەم ئىكەنسىز، بۈگۈنكى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ سىزدىن بىر ئىشنى سورىماقچى، — دەپتۇ.

ماچستی پادىشاھىڭ يالغان سىپاگەرلىك قىلمىشىنى كۆرۈپ، كۆڭلىدە ئويلىغا تەييارلىق قىلىپ قويۇپتۇ - دە، پادىشاھقا قاراپ:

— يوقسۇ، يوقسۇ، مەن دېگەن بىر نان قېپى، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بەك كەمتەرلىك قىلماڭ. سىزنى دىنىنى ئوبدان تەتقىق قىلغان دەپ ئاڭلىدىم، شۇڭا مەن سىزدىن سوراپ باقاي، يەھۇدى دىنى، ئىسلام دىنى ۋە كاتولىك دىنىدىن زادى قايسىسى ھەققىي دىن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ.

ئەقىللىق ماچستى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، پادىشاھنىڭ سۆيىقەست پىلانلاۋاتقانلىقى بىلىپ‌ئۇ. ئەگەردە بىرىسىگە تەرسىنى قىلىپ، قالغان ئىككىسىنى چۈشۈرىدىغان بولسا، تۇزاقىغا چۈشۈشى تۇرغان گەپ ئىكەن. بۇ سوئالغا بىۋاسىتە جاۋاب بىرىشكە بولمايدۇ. ئۇنىڭغىمۇ بىرەر توزاق قۇرۇش كېرەك. ئۇ بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن، سالماقلىق بىلەن:

— ئالىيلىرى ئوتتۇرىغا قويغان دىن مەسىلىسى ھەقىقەتەن موھىم مەسىلە، بۇ مەسىلە ماڭا قىزىق بىر ھېكايىنى ئەسلەتتى. جانابلىرى مۇبادا مېنىڭ مۇشۇ ھېكايىمى سۆزلەپ بولۇشۇمغا رۇخسەت قىلسىلىرى ھېلىقى سوئالغا ناھايىتى چىرايلىق جاۋاب چىقىپ قالىدۇ.

— ئۇنداق بولسا سۆزلەڭ، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ پادىشاھ.

ماچستى مۇنۇ ھېكايىنى سۆزلەپتۇ:

بۇرۇن كاتتا بىر باي ئوتكەنىكەن، ئۇنىڭ ئائىلىسىدە سان - ساناقسىز ئالتۇن - كۈمۈش ۋە مال - دۇنيا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە

ئالاهىده كۆزگە كۆرۈنىدىغىنى ناھايىتى ئاز ئۇچرايدىغان قىممەت باھالىق گۆھەردىن ئىشلەنگەن، كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدىغان ئۇزۇك ئىكەن، باي بۇنى تولىمۇ قەدىرلەيدىكەن. ئۇ ئالەمدىن ئۆتۈش ئالدىدا يازغان ۋەسىيەتنامىسىغا مۇنداق يېزىپتۇ: بۇ ئۇزۇك كىمنىڭ قولىغا ئۆتسە، شۇ مېنىڭ ۋارىسىم بولىدۇ، قالغان بالىلار ئۇنى مۇشۇ ئائىلىنىڭ چوڭى ئورنىدا ھۆرمەتلىشى كېرەك. ۋەسىيەتنامىدە ئۆز ئەۋلادلىرىنىڭ ئائىلىسىنىڭ بۇ ئەڭگۈشتىرىنى يات كىشىلەرنىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈپ قويماي، ئوبدان ساقلىشى تەۋسىيە قىلىنغان.

ئۇزۇككە ئىگە بولغان ئەۋلادلارنىڭ ھەممىسى خۇددى بوۋىسى ئېيتقان ئوسۇل بويىچە ۋەسىيەتنامە يېزىپ، ئەۋلادلىرىنىڭ شۇ بويىچە ئىش قىلىشىغا قالدۇرۇپ مېڭىپتۇ، كىمكى مۇشۇ ئۇزۇكىكە ئېرىشسە، شۇ كىشى ئائىلىنىڭ باشلىقى بوپتۇ. كېيىن بۇ ئۇزۇك ئۇنىڭ مەلۇم بىر ئەۋلادىنىڭ قولىغا ئۆتۈپتۇ، ئۇ كىشىنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىكەن، دادىسى بۇلارنى ئوخشاشلا ياخشى كۆرۈدىكەن. ئۇ ئالەمدىن ئۆتۈش ئالدىدا ئۇزۇكنى زادى كىمگە بېرىش كېرەك دېگەن مەسىلىدە بىر قارارغا كېلەلمەپتۇ. بۇ ئۈچ ئوغۇل ئۇزۇكىنى ماڭا بېرىڭ دەپ بىردەك تەلەپ قىلىدىكەن. ئۇ بىرەر ياخشى چارە تاپالماي، ئۆزى ھېچكىشىگە بىلدۈرمەستىن ناھايىتى كامالەتكە يەتكەن بىر ئۇستىنى چاقىرىتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ھېلىقى ئۇزۇكىكە ئوخشىتىپ ئىككى ئۇزۇك ياستىپتۇ. دادىسى كۆز يۇمۇش ئالدىدا زەرگەرنىڭ ئۆزىمۇ پەرق قىلالمايدىغان ئۈچ ئۇزۇكنى ئۈچ ئوغلىغا بېرىپتۇ. ئەمدى ئىشنىڭ چوڭى چىقىپتۇ. دادىسى كۆز يۇمۇش بىلەن تەڭ ئۈچ ئوغۇل ئۇزۇكلىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۇنى

ئسپات قىلىپ، ئائىلە باشلىقلىق سۈپىتى بىلەن مال-مۈلۈكىگە ۋارىسلىق قىلىشنى تەلەپ قىپتۇ. بىراق بۇ ئۇزۇن-كېلەرنىڭ قايسىسىنىڭ راست، قايسىسىنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ئايرىيالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، بۇ ئائىلىدە ھەقىقىي ئائىلە باشلىقى كىم دېگەن مەسىلە تا ھازىرغىچە ھەل بولماي كەپتۇ.

ماجىستى ھېكايىسىنى سۆزلەپ بولۇپ، كۆلۈمسىرىگەن ھالدا پادىشاھقا قاراپ:

ــ ھۆرمەتلىك شاھىم، ئاللانىڭ ئۈچ مىللەتكە ئاتا قىلغان ئۈچ خىل دىنى ئېتىقادى يۈقىرىدىكى ئەھۋال بىلەن ئوخشىشپ كەتمەمدۇ؟ سىز مەندىن قايسى دىن ھەقىقىي دىن دەپ سوريدىگىز، ئەمەلىيەتتە، ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ دىنىنى ھەقىقىي دىن دەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ دىنىي قائىدىلىرى ۋە ئەھكاملىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆزىنىڭكىنى ھەقىقىي دەيدۇ، ئۆزلىرىنى تەڭرىنىڭ چىن ۋارىسلىرى دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ قىيىنلىقىمۇ ئۇچ ئۇزۇك ھەققىدىكى تالاشتىن قېلىشمايدۇ، بۇ ھەقتە توغرا ھۆكۈم قىلىش راستتىنلا تەس، جانابلىرى، مۇشۇ گېپىم راستمۇ؟

ئەقىللىق ماجىستىنىڭ ئالدىدا پادىشاھنىڭ تىلى تۇتۇلۇپتۇ...

پادىشاھنىڭ قىزىنى ياتلىق قىلىشى

بۇرۇنسىدا، مالى دېگەن ئەلدە ئېلىمۇ باما ئاتلىق ئەخلاق پەزىلەتلىك، دۆلەت باشقۇرۇشقا ماھىر بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ چوك قىزى دېلىنوت بەكمۇ گۈزەل بولغاچقا، بۇ قىز بىلەن

توي قىلىشنى تەلەپ قىلغۇچىلار تەرەپ-تەرەپتىن كېلىشكە باشلاپتۇ. پادىشاھ مەلىكە بىلەن توي قىلىشنى تەلەپ قىلغانلاردىن ئىككى خىل مۇسابىقىدە ئۇتۇپ چىققانغا بېرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ قىپتۇ. مۇسابىقە مەزمۇنى مۇنداق ئىكەن:

1. مەيدانىدىكى چوڭ بىر تۇپ سىبا دەرىخىنىڭ شېخىغا ئېسىپ قويۇلغان گۈل قاچىسىنى ئېلىش، بەدىنىنىڭ بىرەر يېرىنىمۇ يارا قىلماسلىق.

2. پورۇقلاپ قاينىۋاتقان ئۇماچتىن ئۈچ قوشۇق ئىچىش.

مۇسابىقىنى ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈنى مەيدان ئادەمگە لىق تولۇپتۇ.

مۇسابىقىنى قاتناشقۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مۇسابىقىنىڭ بىرىنچى تۈرىدىلا قاتاردىن چىقىپتۇ. ئۇلار سىبا دەرىخىنىڭ چوڭ-كىچىك تىكەنلىرىنىڭ بەدىنىگە سانجىلىپ كېتىشىدىن قورقۇپ، ھەر خىل ئەپچىل ئۇسۇللارنى قوللىنىپ بېقىپتۇيۇ، بىرەرىمۇ چىقالماپتۇ.

مۇسابىقىنى ئىككىنچى تۈرى تېخىمۇ قىيىن بوپتۇ: قازانىدىكى پورۇقلاپ قايناۋاتقان ئۇماچنى قانداقمۇ ئىچكىلى بولسۇن! مۇسابىقە قاتناشچىلىرى ئاغزىنىڭ كۆيگىنىدىن ۋايجان دېيىشىپتۇ، بەزىلىرىنىڭ كۆزىدىن تاراملاپ ياش ئېقىپ كېتىپتۇ. مۇسابىقىگە قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى يېڭىلىپتۇ، بىرسىمۇ ئۇتالماپتۇ.

ئاخىرىدا زانى ئىسىملىك بىر يىگىت مۇسابىقىگە قاتنىشىپتۇ. ئۇ ئۇزۇن بىر تال تاسمىسىنىڭ ئۈچىغا ئىسلىمەك بىكىتىپ، ئۇنىڭ ئىلمەك بىكىتىلگەن ئۇچىنى دەرەخنىڭ ئۇستىگە قارىتىپ ئېتىپتۇ-ده، ئۇنى توپ-توغرا دەرەخنىڭ چوڭ بىر تال چوقماق شېخىغا ئىلىپتۇ، ئاندىن تاسمىنى تارتىپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ چىڭ ئىلىنغانلىقىغا ئىشەنگەندىن ئىلىنمىغانلىقىنى كۆرۈپ بېقىپتۇ. چىڭ ئىلىنغانلىقىغا ئىشەنگەندىن

كېيىن، تاسمىغا ئىسلاپ، بۇتىنى يۆتكەپ-يۆتكەپ يۇقىرىغا قاراپ يامىشىتۇ. ئۇ شۇنداق يەڭگىل يامىشىتكى، بىر دەمدىلا گۈل قاچىسىنى ئىسمە نويغان شاختا يېقىنلىشىپتۇ-دە، گۈل قاچىسىنى چىشلەپ ئېلىپ، تاسمىغا ئېسىلىپ چۈشۈپ، گۈل قاچىسىنى پادىشاھىمىز ئالدىغا ھويۇپتۇ.

كۆپچىلىك خۇشاللىقىدىن زانىنى كۆتۈرۈۋاپتۇ.

زانى كۆپچىلىككە رەھمەت ئېيتىپ، ئاندىن ئۇماچ قازىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قوشۇقنى قولىغا ئاپتۇ. مەيداندىكىلەر تىمتاس بولۇپ، ئونىكغا قاراپ تۇرۇپتۇ.

زانى لىق بىر قوشۇق ئۇماچنى ئېلىپ ئاغزىغا يېقىن ئاپىرىپتۇ-دە، ئۆرۈلۈپلا مەيداندىكى ئاممىغا قاراپ:

— سىلەرنىڭ ئىچىگىلەردە مېنىڭ دەسلەپكى غەلىبەم ئۈچۈن ئاپىرىن ئوقۇغانلار بار، بۇلار ئاق كۆڭۈل، سەمىمىي-سادىق ئادەملەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلار باشقىلارنىڭ تىرىشچانلىقىغا ياختى باھا بېرىپ، باشقىلارنىڭ نەتىجىسى ئۈچۈن چىن كۆڭلىدىن خۇشال بولىدۇ. بۇ دوستلارنىڭ مېنى قوللىغانلىقىغا رەھمەت ئېيتىمەن، بۇ دوستلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويماسلىق ئۈچۈن، ئاغزىم كۆيۈپ كەتسىمۇ، مۇشۇ بىر قوشۇق ئۇماچنى ئىچىۋېتىمەي، — دەپتۇ.

زانى بۇ گەپنى قىلغاندا، گەپلەرنى ناھايىتى ئەزمىلىك بىلەن قىپتۇ، قەستەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، سۆزلەرنى ھەتتا بوغۇملاپ بويىچە ئابرىپ-ئايرىپ دەپتۇ. نەتىجىدە ھېلىقى قوشۇقتىكى ئۇماچ سوۋۇپ بولغانىكەن، ئەمما ئۇ قوشۇقنى ئاغزىغا سېلىش بىلەن ناھايىتى قىينالغاندەك قىياپەتتە بولۇۋېلىپ، قوشۇقنى ئاغزىغا بىرلا

سېلىپ ئۇماچنى يۇتىۋېتىپتۇ.

ئاندىن ئۇ ئىسكىكىنچى قوشۇق ئۇماچىنى قولىغا ئېلىپ سۆز باشلاپتۇ:

— مەيدانىدىكىلەر ئېچىدە يەنە بەزى يامان ئادەملەرمۇ بار. مېنىڭ نەتىجەم ئۇلارنىڭ ئوغىسىنى قايىنىتىپ قويىدى، ئۇلارنى ئۆمىدسىزلەندۈرۈپ قويدى، شۇڭا ئۇلار بەكمۇ ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ. مەن دەرەخكە چىققانىدا، ئۇلار چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كەتتى، مەن بىرىنچى قوشۇق ئوماچنى ئىچكەنىدە ئۇلار ئاجايىپ ئەسەبىيلىشىپ كەتتى. بۇلار ئەخلاقسىز چاكىنا ئادەملەر، كىشىنى سەسكىندۈرىدىغان شەخسىيەتچىلەر. ئۇلارنىڭ قارا نىيىتى مېنىڭ تېخىمۇ زور غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشۈمگە ئىلھام بولىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرۇش ئۈچۈن، ئاغزىم كۆيسىمۇ چىرايىمنى زادىلا پۈرۈشتۈرمەي، مۇشۇ ئىككىنچى قوشۇق ئۇماچنى ئىچىۋېتىمەن، — دەپتۇ — دە، ئىككىنچى قوشۇق ئۇماچنىمۇ بىرلا ئوتلاپ يۇتىۋېتىپتۇ. مەيدان ئىچىدە تەنتەنە ساداسى كۆتۈرىلىپتۇ.

ئۇ قازاندىن ئىۋچىنچى قوشۇق ئۇماچنى ئۇسۇپ، قوشۇقتىكى ئۇماچنى كۆتۈرگىنىچە خان سارىيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— مۇشۇ ھەشەمەتلىك سارايدا ئاق كۆڭۈل، ئادالەتلىك پادىشاھ، ئانىلارىدەك مېھرى — شەپقەتلىك خانىش، پەرىسلەردەك گۈزەل مەلىكە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ قەلبى پاك، غۇبارسىز. ئۇلار پۇقرالارغا بەخت ئاتا قىلدى، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆمۈچىگە چوغ تارتمىدى. مەن ھازىر ھۆرمەتكە سازاۋەر مۇشۇ ئابرويلۇق زاتلار بىلەن تۇغقان بولۇشقا تىرىشىۋاتىمەن. شاھ ئائىلىسىنىڭ بۇ شانلىق ئەخلاق ئۇلچەملىرى مەڭگۈ ساقلانغاي. مەن

كەلگۈسىدىن خاتىرجەم بولالمايمەن، چۈنكى، يەر شارى ئۆزگىرىپ، ئاجىزلار كۈچلۈكلەرگە يەم بولىدىغان دۇنياغا ئايلىنىپ قالىدۇ، ئۇ چاغدىكى دۇنيادا، يىرتقۇچ قۇشلار كەپتەرلەرگە ئارام بەرمەيدۇ، رەزىللىك گۈزەللىك ئۈستىدىن غالىب كېلىدۇ. بىراق، ئۇ چاغدا ھەربىر ئادەمنىڭ ياخشى، يامانلىقلىرى ئالىلانىڭ دەپتىرىگە يېزىلىپ ماڭىدۇ. كېيىنكى ئەۋلادلار ياخشى ئادەملەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ. ھېلىقىدەك يامان ئادەملەرنىڭ ئەسكىلىكلىرىمۇ ئۇزاق يىللارغىچە لەنەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ تۇرىدۇ. قېنى، مەن شاھ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ سالاھىتىلىكى ئۈچۈن مۇشۇ ئاخىرقى بىر قوشۇق ئۈمۈچىنى ئىچىۋېتىمەن، — دەپتۇ. زانى ئاستا-ئاستا ئىچىۋېتىپتۇ، چىرايى ئۆزگەرمەپتۇ، روھى ھالىتىدىمۇ ھېچ ئۆزگىرىش بولماپتۇ.

مەيداندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، توختىماي ئۇزاققىچە چاۋاك چېلىپ، ئۇنتۇپ چىققۇچىغا بارىكاللا ئېيتىپتۇ.

پادىشاھ ئېلىسۇ ماباغا ۋەدىسى بويىچە گۈزەل مەلىكىنى ئەقىللىق زانىغا بېرىپتۇ. كېيىن، زانى بىلەن مەلىكە بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ.

گالۋاڭ ئەر بىلەن چېچەن خوتۇن

ئېغىزوپسىيدە بىر پوچىي ئادەم بار ئىكەن. بىر قېتىم ئۇ مەن پۇتۇن يەر شارىنى ئۆزلىچىلەيمەن دەپتۇ، ھەتتا كىشىلەر بىلەن قوللىشىپ، كۈن چىققاندىن كۈن پاتقىچە بولغان ئارىلىقتا يەرنىڭ نەلەرگىچە بارىدىغانلىقىنى ئەتە سەھەرگىچە ھېسابلاپ چىقالايمەن

دەپتۇ. كىشىلەر راستتىن ئۇنىڭ بىلەن پۇتۇن مال ـ مۈلكىنى تىكشىپ قوللاشقاندا، ئۇ ھۇدۇقۇپ قاپتۇ.

خوتۇنى بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ:

ـــ ئۆپكىڭزنى بېسىۋېلىڭ، ئەتە بېرىپ سىز بىلەن قوللاشقان ئادەملەرنىڭ ئالدىدىلا يەرگە بىر ياغاچنى سانجىڭ، ئاندىن ئۇلارغا: "كۈن چىقىشتىن بۇرۇن مۇنچىلىڭ، مۇنچىلىك يىراق، كۈن پېتىشتىن بۇرۇن مۇنچىلىڭ، مۇنچىلىك يىراق بولىدۇ، كىم ئىشەنمىسە ئۆزى ئۆلۈچەپ باقسۇن. بىرەر سۆڭنى خاتا ئۆلۈچەپ قويغان بولسام، ئۆيۈمنى ۋە ئۆيىدىكى بارلىق مال ـ مۈلكۈمنى ئۇتتۇرغان بولاي، دەڭ، ـــ دەپتۇ.

ئىرى خوتۇنىنىڭ بۇ ئاقىلانە گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بەكمۇ خۇشال بوپتۇ ـ دە، ئەتىسى خوتۇنىنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ئاقىلانىلىقى ھەممەيلەنىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ.

بۇ ئادەم توغرىسىدىكى خەۋەر تېزلا پۇتۇن شەھەرگە تارقىلىپتۇ، ھەتتا پادىشاھنىڭ قۇلىقىغىچە يېتىپ بېرىپتۇ.

پادىشاھ ئۇ ئادەمنى ئوردىغا چاقىرتىپ سوراپتۇ:

ـــ ئاڭلىسام، ھەممە ئادەم سىزنىڭ گېپىڭزنى قىلىشىۋېتىپتۇ ـ دەك، ئۇلار سىزنى كالىۋاراق ئادەم دەيدىكەن. بىراق ئەقىللىق ـ لارنىڭ ھەممىسىلا سىزچىلىك ئۇنداق جاۋاب بېرەلمەيدۇ، ئېھتىمال بۇ چارىنى سىزگە بىرسى ئۆگىتىپ قويغاندۇ؟

ـــ شۇنداق، ـــ دەپ ئىقرار قىپتۇ ھېلىقى پوچى، ـــ ئۇنى ماڭا خوتۇنۇم ئۆگەتكەن.

ـــ راستمۇ، ـــ سوراپتۇ پادىشاھ، ـــ سىزنىڭ راست ئاشۇنداق ئەقللىق خوتۇنىڭىز بارمۇ؟

پوچى خۇشال بولۇپتۇ ـ دە، يەنە پۇتىشقا باشلاپتۇ:

ـــ خوتۇنۇم ئەقللىق بولۇش بىلەنلا قالماستىن، چىرايلىق ھەم ياش.

ـــ بۇنداق ئەقىللىق، گۈزەل ھەم ياش خوتۇن، ـــ دەپتۇ پادىشاھ، ـــ پادىشاھنىڭ خوتۇنى بولۇشى كېرەك. بېرىڭ، مۇشۇ گەپنى خوتۇنىڭىزغا ئېيتىڭ.

چېچەن خوتۇن گالۇڭاڭ ئەرنىڭ گېپىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مۇنداق دەپتۇ.

ـــ كونىلاردا "ئاغزى ئىتتىك ئادەم پاراسەتسىز كېلىدۇ" دېگەن گەپ بار. قاراڭ بۇ قامىلاشمىغان ئىشىڭىزنى، كىمگە پۇ ئاتتىڭىز، شاھنىڭ ئالدىدا پۇ ئاتتىڭىزمۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىس كېرەك؟ ئامال تېپىپ، بۇ ئىشنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش كېرەك. سىز يەنە پادىشاھىڭ ئالدىغا بېرىپ: "گېپىڭىزنى خوتۇنۇمغا يەتكۈزدۇم، ئۇ بەك خۇشال بولۇپ كەتتى. شۇڭا خوتۇنۇم سىزنى كەچلىك تاماققا تەكلىپ قىلدى، ئۇنىڭ ئەتكەن مەززىلىك تامىقى بىلەن ئىشلىگەن ئېسىل ھارىقنى تېتىپ كۆرۈڭ" دەڭ، ـــ دەپتۇ.

ئېرى خوتۇنىنىڭ دېگىنى بويىچە پادىشاھنى كەچلىك تاماققا تەكلىپ قىپتۇ، خوتۇنى بولسا ئوي ئىشلىرى بىلەن ئالدىراپتۇ. جوزىنىڭ ئۇستىگە ھەر خىل ـ ھەر ياڭزا تەخسىلەرنى تىزىۋېتىپتۇ، تەخسىلەرنىڭ چوڭلىرى، كىچىكلىرى، چوڭقۇرلىرى، دۆڭىرەكلىرى بار ئىكەن. تەخسىلەرگە بىر ئوچۇمدىن توزۇندا سېلىپ، ئۈستىنى يېپىپ قويۇپتۇ. ئاندىن يېپىلغان تەخسىلەرنىڭ ئۈستىگە بىر

پارچەدىن لاتا ئارتىپ چىقىپتۇ. لاتىلارنىڭ ئىچىدە تاۋار-دۇردۇن پارچىلىرى، يۇڭ رەخت پارچىلىرى، يىرتىلىپ كەتكەن ئەسكى رەخت-لەرمۇ، ئالا-يېشىل يىپ رەختلەرمۇ، يوللۇق رەختلەرمۇ، گۈلدۇك رەختلەرمۇ بار ئىكەن. بۇنىڭ بەزىلىرى يېڭى، بەزىلىرى ئادەمنىڭ قارىغۇسى كەلمەيدىغان كونىراپ كەتكەن رەختلەر ئىكەن. بۇ خوتۇن جوزىلارنى ئوبدان راسلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كېتىپتۇ.

پادىشاھ ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىنى باشلاپ يېتىپ كەپتۇ. كۆپچىلىك جوزىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ مەسخىرە قىلىنغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئايالىنى چاقىرىپ، ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— سىز نېمە ئۈچۈن بۇ ئەسكى لاتىلارنى جوزا ئۈستىگە قالاي-مىقان قويۇپ قويىسىز؟ نېمە ئۈچۈن تەخسىلەرگە توزۇنىدا قويۇپ قويىدىڭىز؟

— سەۋرى قىلسىلا ئۇلۇغ شاھىم، كايىپ كېتىشلىرىنىڭ ھېچقانداق ئورنى يوق. ئۆزلىرىنى مەسخىرە قىلغىنىم يوق. ئۆز-لىرىنى مەن بىلەن سۆزلىشىدۇ دەپ ئۈمىد كۈتەلمەيمەن. شۇڭا، ئۆزلىرىگە قەلبىمنى گەپ بىلەن بايان قىلالمىسام، مۇشۇنداق بەلگە بىلەن بولسىمۇ ئىزھار قىلاي دېگەن يەرگە كەلدىم. قاراپ باقسىلا، جوزا ئۈستىدىكى تەخسىلەر تۈرلۈك لاتىلار بىلەن يېپىلغان، تەخسىلەرگە توزۇنىدا سېلىنغان، تەخسىنىڭ ھەممىسگە سېلىنغىنى ئوخشاشلا توزۇندا. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن لاتىلارنىڭ ھەممىسى — چىرايلىقى بولسۇن، چىرايلىق ئەمىسى بولسۇن، تاۋار-دۇردۇنى بولسۇن، ئادەتتىكى يىپ رەختلەر بولسۇن، ھەممىسى چىرىپ، توزۇندىغا ئايلىنىدۇ. ھەممە ئايال دەل-ئاشۇنىڭغا

ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ چىرايلىقى بولسۇن، چىرايلىق ئەمەسى بولسۇن، ھەممىسى ئوخشاشلا قېرىسىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا گۈزەل ئاتالغان ئايالالارنىڭمۇ قېرىيدىغان ۋاقتى بولىدۇ، چىرايلىق ھېسابلانمايدىغان ئايالالارمۇ قېرىغاندا ھەرقانداق گۈزەل ئايالنىڭ قېرىلىقىدىن بەكرەك سەتلىشىپمۇ كەتمەيدۇ. پەقەت بىرلا سادىق يۈرەك، مەيلى ياش چاغدا بولسۇن، ياكى قېرىغاندا بولسۇن، ئوخشاشلا گۈزەل تۇرىدۇ. مېنىڭ سىلىگە دېمەكچى بولغىنىم مانا مۇشۇ.

پادىشاھ ئايالىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ھەم ھەيران بوپتۇ، ھەم خىجىل بوپتۇ. ئۇ مەردلىك بىلەن يېنىدىن ئالتۇن چىقىرىپ، بۇ ئىككىيلەنگە بېرىپتۇ ـ دە، ئۆيدىن چىقىپتۇ.

"ھوي" بىلەن "ۋاي"

ئافرىقىدا مۇنداق بىر رىۋايەت بولغانىكەن:

بىر باي ئىشقا سېلىش ئۈچۈن بىر ئىشچى يالالىۋاپتۇ، ئۇ ئىشچىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئۈچۈن 200 لىيار (قەدىمكى ئىسپانىيە كۈمۈش پۇل بىرلىكى) بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ. لېكىن ئاي ئاخىرلاشقاندا باي ئىشچىغا:

ـــ سەن شەھەرگە بېرىپ ماڭا ئىككى نەرسە ئېپكېلىپ بەر، بولمىسا مەندىن ئىش ھەققى ئالمەن دەپ ئاۋارە بولما، ـــ دەپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىغان ئىككى نەرسىسى دۇنيادا يوق نەرسىلەر ئىكەن. ئۇ مۇشۇ يول بىلەن نۇرغۇن ئادەمنى ئالدىغانىكەن.

ئۇ بىر قېتىم يەنە بىر ئوغۇل بالىنى يالالاپتۇ، ئۇنىمۇ بىر ئاي ئىشقا سېلىپ، ئايلىقىغا 200 لىيار بەرمەكچى بوپتۇ.

ئاي ئاخىرلاشقاندا، باي بۇ بالىغا:

ــ شەھەرگە بېرىپ، بازاردىن ماڭا ئىككى نەرسە ئېكىلىپ بەر، ئۇنىڭ بىرسى "ھوي"، يەنە بىرسى "ۋاي"، ئېيكىلىپ بېرەلمىسەڭ، ئىش ھەققىي بېرىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، يەنە تېخى يۈز دەررە ئۇرىمەن، ــ دەپتۇ.

بالا بۇ گەپنى ئاڭلاپ قورقۇپتۇ. بىراق ئۇ ئاخىرى بىر ئامال ئويلاپ تېپىپتۇ. ئۇ يالغاندىن شەھەرگە بارغان بولۇپ، بايغا بىر شېشە ئېسپىكەپىتۇ ــ دە، ئۇنىڭ ئىچىنى سەكسەنسۆت ۋە چايان بىلەن تولدۇرۇپتۇ.

ــ سىز دېگەن "ھوي" بىلەن "ۋاي"نى ئېيكەلدىم، قولىڭىزنى تىقىپ ئېلىڭ، ــ دەپتۇ بالا.

باي دەسلەپتە بىرئاز ھەيران بوپتۇ، بىراق يەنىلا قولىنى شېشىنىڭ ئىچىگە تىقىپتۇ.

سەكسەنيۆت بايىنىڭ قولىنى چىشلەپتىكەن، ئاغرىقىغا چىدىمای "ھوي، ھوي" دەپ توۋلاپتۇ...

ئەمدى قولىڭىزنى شېشىنىڭ ئىچىگە يەنە بىر قېتىم تىقىڭىز، "ۋاي"مۇ چىقىدۇ، ــ دەپتۇ بالا كۈلۈپ كېتىپ.

باي بۇنىڭغا جۇرئەت قىلالمای، غىڭ قىلمای يېنىدىن پۇلىنى چىقىرىپ، بالىغا 200 لىيار بېرىپتۇ.

شمالىي ئامېرىكا

ئىسىق جەسەت

قىش كۈنلىرىنىڭ بىر كەچلىكى، ئامېرىكىدىكى خۇسۇسىي ساقچى روزۇبلىت ئائىلىسىدە ئارخېئولوگ دوكتور كېيىندىن تېلېفون ئاپتۇ. تېلېفوندا مۇنداق دېيىلگەن:

ــ روزۇبلىت ئەپەندىم، ئىشىڭ چاتاق بولدى، قەدىمىي مايا مەدەنىيىتىنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرلىق يادىكارلىقى ئالتۇن نەقاپ ئوغۇرلاندى. كاتىپ سىزنى ئەكىلىشكە كەتتى، تېزدىن تەتقىقات ئورنىغا كېلىڭ.

ئىككى سائەتتىن كېيىن ياش كاتىپ ماشىنا بىلەن يېتىپ كەپتۇ. ماشىندا كېتىۋېتىپ كاتىپ روزۇبلىتكە مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئوغۇرلانغان ئالتۇن نەقاپ مېكسىكىنىڭ يۇكاتان يېرىم ئارىلىدىكى مايا ئەلئىبرامىدىن قېزىۋېلىنغاندى، كېيىن بۇنىڭغا مىلىيادىر ئىگدارچىلىق قىلغان. دوكتور كېيىن بۇنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئارىيەت ئېيىكەلگەنىدى.

دوكتور كېيىنىڭ تەتقىقات ئورنىغا كەلگەندە كەچ سائەت 11 بولۇپ قاپتىكەن، يولغا ساق بىر يېرىم سائەت ۋاقىت كېتىپتۇ.

ــ دوكتور ئىككىنچى قەۋەتتىكى تەتقىقات ئۆيىدە، سىز بىردەم ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ، مەن ئۇنى چاقىراي، ــ كاتىپ شۇ گەپنى

دەب قويۇپلا ئىككىنچى قەۋەتىكە قاراپ مېڭىپتۇ. نېمە ئۈچۈنىدۇ، روزۋېلىت ئولتۇراي دەپ تۇرۇشىغا ئىككىنچى قەۋەتتىن قورقۇپ ۋار-قىرغان بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ:

— ۋاي توۋا، ئىش چاتاق بولدى، دوكتور ئۆلۈۋاپتۇ.

روزۋېلىت يۈگۈرگەن پېتى ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ قارىسا، تورۇستىكى تۆمۈر تۇرۇبىغا بىر تال تانا باغلانغان، دوكتور كېسىپ-نىڭ بوينى تانىغا كىرگۈزۈلگەن، دەسسەش ئۈچۈن قويۇلغان ئورۇندۇقنى تېپىپ ئۆرۈۋېتىلگەن.

— ئېھتىمال، — دەپتۇ رەئىگى ئۆگۈپ كەتكەن كاتىپ، — ئالتۇن نىقاپ ئوغۇرلانغاندىن كېيىن، مەسئۇلىيەتتىن چوڭ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ ئۆلۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن.

— جەسەت تېخى ئىسسىق تۇرۇپتۇ، — روزۋېلىت بۇنىڭدىن ھەيران بوپتۇ. ئۇ بەك سوغۇق ئىكەن، ئەمما ئۆلگۈچىنىڭ ھارا-رىتى ھايات ۋاقتىدىكىگە ئوخشاشلا تۇرۇپتۇ.

— بەلكى، — دەپتۇ كاتىپ، — بىز كېلىشىنىڭ ئالدىدا ئۆلۈۋالغان ئوخشايدۇ.

— بۇ تېمپېراتۇرا شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، بۇ ئادەمنىڭ ئۆلگىنىگە تېخى بىر سائەت بولمىغان. ئۇ بىرەر ۋەسىيەت قالدۇر-دىمۇ، يوق؟ — روزۋېلىت سۆزلەۋېتىپ دوكتور كىيگەن ئاق خالاتنىڭ يانچۇقىنى ئاختۇرۇپتۇ- دە، كۆموش قەغەزگە ئورالغان ئېرىپ كەتكەن يېرىم شاكلاتنى تېپىپتۇ.

روزۋېلىت يېرىم شاكلاتنى قولىغا ئېلىپ بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن، بىردىنلا كاتىپنى تىللاپ كېتىپتۇ:

— ھوي ئەبلەخ، ئەسلى قاتىل سەن! سەن ماشىنا بىلەن مېڭى

ئەكەلگىلى بېرىشتىن بۇرۇن، دوكتورنى ئۆزلىنىۋۇپ بولۇپ، ئاندىن ئۇنى ئېسىلىپ ئۆلتۈرۈلگان قىياپەتكە كەلتۈرۈپ قويىدۇك، بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئالنۇن نىقابنى ئوغۇرلىغانمۇ سەن.

ــ بۇ مۇمكىن ئەمەس، ــ دەپتۇ كاتىپ ئۆزىنى ئاقلاپ، ماشىنا بىلەن سىزنى ئېھكىلىشىم ئۈچۈن بېرىپ ـ كېلىشكە ئۈچ سائەت ۋاقىت كەتتى. ئەگەر دوكتورنى مەن ئۆلتۈرگەن بولسام، جەسەت ئاللىقاچان سوۋۇپ كەتكەن بولاتتى. بۇ ئۆيدە پار بولمىسا، جەسەت نېمىشقا ھازىرغىچە ئېسىق تۇرىدۇ؟

ــ مەسىلە مۇشۇ يەردە، ــ دەپتۇ روزۋېلت تامدىكى توك شتېپسىلىنى كۆرسىتىپ، ــ بەق مەيداندا يوقلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، سەن دانىشمەنلىك بىلەن ناھايىتى ئەپچىل بىر ئۇسۇل قوللانغان.

ئەسلىدە كاتىپ دوكتورنى ئۆلتۈرۈپ بولۇپ، ئۇنى ئېسىلىپ ئۆلگۈدەك قىياپەتكە كەلتۈرۈپ قويغاندىن كېيىن، ئاندىن جەسەتنى توك بىلەن ئىسىتىش ئەدىيىلغا ئوراپ قويغان. ھەممە ئىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن روزۋېلتنى ئەكەلگىلى بارغان، بايا ئاتىپ كاتىپ ئالدى بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىقاندا، جەسەتنى ئوراپ قويغان توك بىلەن ئىستىش ئەدىيىلىنى ئېلىۋەتكەن، شۇڭا، جەسەت ئۈچ سائەتتىن كېيىنمۇ ئىسىق تۇرغان، بىراق، كاتىپ ئۆلگۈچىنىڭ يانچۇقىدىكى شاكىلاتقا دىققەت قىلمىغان. شاكىلاتنىڭ ئېرىپ كەتكەنلىكى جەسەتنىڭ ئىسىق بىرنەرسە بىلەن ئوراپ قويۇلغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆلگۈچىنىڭ ئۆيدە توك بىلەن ئىسىنىدىغان ئەدىيال بار ئىكەن، روزۋېلت مۇشۇلارغا ئاساسەن كاتىپنىڭ سۆيقەستىنى ئېچىپ تاشلىغان.

بىر بولاق تېزەك

پىنكادۇن 1819 ـ يىلى ئەنگلىيىدە تۇغۇلغان، 23 يېشىدا ئامېرد-كىغا كەلگەن، ئۇ ئامېرىكىدا تۇنجى خۇسۇسىي ساقچىلىق پونكىتىنى قۇرغان ئادەم.

ئۇ چاغدا ئامېرىكىنىڭ ئىللىنويىس شتاتىدا بىر كالا فېرمىسى بولۇپ، بۇ يەردە ھەمىشە كالا ئوغۇرلاش ۋەقەسى بولۇپ تۇرىدىكەن، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى شۇكى، فېرمىدا كالا ئوغۇرلاش ۋەقەسى يۈز بەرگەندە، كالىنىڭ ئىزىلا قالىدىكەن، ئادەمنىڭ ئىزى بولمايدىكەن.

مەلۇم بىركۈنى ئاخشىمى، كالا ئوغرىسى يەنە پەيدا بوپتۇ. بۇ قېتىم فېرما باشلىقىنىڭ ئاز ـ تولا تەييارلىقى بولغاچقا، كالا ئوغرىسىنىڭ ئىشى ئەپلەشمەپتۇ. فېرما باشلىقى "ۋاي ئوغرى" دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئاتقا مىنىپتۇ ـ دە، قارا كۆلەڭگىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. بىراق كالا ئوغرىسىنىڭ سۈرئىتى ئۇنىڭدىنمۇ تېز بولغاچقا، بىردەم-لىك ئىچىدىلا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە كۆزدىن غايىب بوپتۇ. يەردە پەقەت كالىنىڭ ئىزىدىن باشقا نەرسە قالماپتۇ.

ـــ كالا ئوغرىسى كالىغا مىنىپ قاچقانلىقتىن، بۇ يەردە ئادەمنىڭ ئىزى قالمىغان بولۇشى مۇمكىن، بىراق كالا ئاتىتىنمۇ تېز يۈگرەمدۇ؟

پىنكادۇن فېرما باشلىقىنىڭ بۇ ھەقتىكى بايانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، نەق مەيدانغا كېلىپ، كالىنىڭ ئىزى بويىچە تەكشۈرۈشكە باشلاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئۇ قۇرۇق قول قايتىپ كەپتۇ ـ دە،

ھېرما باشلىقىغا:

ــ كالا ئوغۇرلىغۇچىنىڭ مىنگىنى كالا ئەمەس، ئات، ــ دەپتۇ.

ــ ئەمما، يەردە كالىنىڭ ئىزىدىن باشقا ئىز يوققۇ؟

ــ چۈنكى، ئۇنىڭ ئات تۈيىقىغا ئۇردۇرغىنى ئاتنىڭ تاقىسى ئەمەس، بەلكى كالىنىڭ تۈيىقى شەكلىدىكى مېتال قاپچۇق.

ــ بۇ گەپنىڭ نېمە ئاساسى بار؟ ــ سوراپتۇ ھېرما باشلىقى.

ــ بۇنىڭدىن تۆت كىلومېتر يىراقلىقتىكى جايدا كالا ئوغرىسى قالدۇرغان ھەقىقىي ئىسپات بار، مانا بۇنىڭغا قارا، ــ پىنكادۇن يانچۇقىدىن بىر قەغەز بولاقنى ئېلىپ، شۇ يەردىلا ئېچىپ، قارىسا ئات تېزىكى ئىكەن.

پىنكادۇن كېيىن تېزەك ۋە ئاتنىڭ ئىزىنى بويلاپ تەكشۈرۈپ، ئاخىرى كالا ئوغرىسىنى تۇتۇپتۇ.

ئاينىڭ يورۇقى گۈزۈاھ بولسۇن

ئامېرىكا زۇكىتۇڭى لىنكولىن (1809 ــ 1855) ئاتاقلىق ئادۇوكات ئىكەن. مەملىكەت بويىچە ئۇنىڭ ئاتىقىنى چقارغىنى ئامېرىكالان ئەنزىسى ئىكەن.

بىركۈنى، لىنكولىن گېزىتتىن بىر خەۋەرنى كۆرۈپ قاپتۇ. خەۋەردە: ئامېرىكالان ئىسىملىك بىر ياش مال ـ دۇنيانى دەپ ئادەم ئۆلتۈرگەنلىك جنايىتى بىلەن ئەيىبلەنگەن. ئامېرىكالىق لىنكولىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن بىر قەدىناس دوستىنىڭ بالىسى ئىكەن. ئۇ بۇ ياشـ نىڭ ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكى، ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگەنگە زادىلا ېبقىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىدىكەن. شۇڭا ئۇ جاۋابكارنىڭ ئادۇوكاتى

سالاهيتى بىلەن سوت مەھكىمىسىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا ئالاقىدار ئار-خىپنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ چىقىپ، بۇ ماتېرىياللار ئۈستىدە تەپسىلىي مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، كۆڭلىگە پىرنەرسىنى پۈككەندىن كېيىن، سوت كوللېگىيىسىنىڭ قايتا سوت قىلىشىنى تەلەپ قىپتۇ.

قايتا سوت باشلىنىپتۇ. پۇتۇن ئەنزىنىڭ ئاچقۇچى دەۋاگەر تەرەپنىڭ گۇۋاھچىسى فۇرسون ئىكەن. چۈنكى فۇرسون قەسەم ئىچىپ تۇرۇپ، 10 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاخشىمى ئاينىڭ يورۇقىدا، ئامستر-لاننىڭ ئۆلگۈچىنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئېنىق كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان.

لىنكولىن فۇرسوندىن سوراپتۇ:

ــ سىزنىڭ تۇرغان يېرىڭىز ئوت ـ چۆپ دۆڭىسىنىڭ ئارقىسى، ئامستر لانىنىڭ تۇرغان يېرى بولسا چوڭ دەرەخنىڭ كەينى، بۇ ئىككى جاينىڭ ئارىلىقى 20 ــ 30 مېتر كېلىدىغان تۇرسا، سىز قانداق قىلىپ ئۇنى ئېنىق كۆرەلىدىڭىز؟

ــ ناھايىتى ئېنىق كۆردۇم، ــ دەپتۇ فۇرسون جاۋاب بېرىپ، ــ چۈنكى ناھايىتى ئوچۇق ئايدىڭ ئىدى.

ــ ئۇنى ئېنىق تونۇشىڭىز ئۇنىڭ كىيىنىشى جەھەتتىن ئەمەس، شۇنداقمۇ؟ ــ سوراپتۇ لىنكولىن.

ــ شۇنداق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ فۇرسون، ــ مەن ئۇنى چىرايىدىن ئېنىق تونۇدۇم، چۈنكى ئاينىڭ يورۇقى دەل ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشكەنىكەن.

ــ ۋاقتىنىڭ كەچ سائەت 11 ئىكەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرالامسىز؟ ــ سوراپتۇ لىنكولىن.

ــ چاتاق يوق، ــ ئۇز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋاپتۇ فۇرسون، ــ

چۈنكى ئۇيىگە قايىتىپ بارغانىدا قارىسام سائەت 11 دىن چارەك ئۆتكەنكەن.

ــ دېگەنلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنىڭ ئەھمىلىسىەت ئىكەنلىكىگە ھۆددە قىلالامسىز؟

ــ قەسەم بېرىمەنكى، دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى راست.

ــ رەھمەت سىزگە، سورايدىغانلىرىم تۈگىدى.

لىنكولىن سوتتىكىلەرگە بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، تەنتەنە بىلەن شۇنى جاكارلاپتۇ:

ــ ھۆرمەتلىك خانىملار، ئەپەندىلەر، قەدىرلىك سوت خادىملىرى، سىلەرگە شۇنى ئېيتىشقا مەجبۇرمەنكى، بۇ گۇۋاھچىي ئۇچىغا چىققان ئالدامچى.

پۈتۈن سوتنىڭ ئىچى بىردىنلا قالايمىقانلىشىپ، ھەممىنىڭ سوئال نەزىرى لىنكولىنغا چۈشۈپتۇ.

ــ گۇۋاھچىمنى ئالدامچى دېيىشتە نېمە ئاساسىڭىز بار؟

لىنكولىس روھلۇق، تەمكىن ھالدا سۆز باشلاپتۇ:

ــ گۇۋاھچىڭىز فۇرسون 10 ــ ئاينىڭ 18 ــ كۈنى كەچ سائەت 11 دە ئاي يورۇقدا جاۋابكارنىڭ چىرايىنى تونۇۋالىدىم دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئويلاپ بېقىڭلار، 10 ــ ئاينىڭ 18 ــ كۈنى ئاينىڭ يانغان ۋاقتى، سائەت 11 دېگەندە ئاي ئولىتۇرۇپ بولىدۇ، ئۇ چاغدا ئاي نېمە قىلىدۇ؟ ماقۇل، ۋاقتىنى خاتا ئېيتىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن دەپ، ۋاقتىنى ئالدىغىراق سۈرسەك، بۇ چاغدا راستىنى ئاي بار بولغان بولىدۇ. بىراق ئۇ چاغدا ئاي غەربىسە بولۇپ، غەربىنىس تۇرۇپ شەرقىنى يورۇتىدۇ. ئوت ــ چۆپ دۆۋىسى شەرقىسە، چوك دەرەخ غەربتە تۇرىدۇ. ئەگەردە جاۋابكارنىڭ يۈزى ئوت ــ چۆپ

دۆڭسىگە قاراپ تۇرغان دېيىلگەندىمۇ، ئۇنىڭ يۈزىگە ئاي يورۇقى چۈشمەيدۇ، شۇنداق تۇرغان ئەھۋالدا گۈڭاھچى قانداق قىلىپ 20 — 30 مېتىر يىراقتا تۇرغان جاڭابكارنىڭ يۈزىنى ئېنىق كۆرەلەيدۇ؟

پۈتۈن سوتتا شاۋ ـ شۈڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. گۈڭاھچى كۆپچىلىكنىڭ تىل ـ ھاقارەتلىرى ئىچىدە، جاڭابكارغا قەست قىلىش ئۈچۈن باشقىلار تەرىپىدىن سېتىۋېلىنغانلىقىنى ئېقرار قىپتۇ. ئامىتىلان شۇ زامات گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلىپ، قويۇپ بېرىلىپتۇ.

نەق مەيداندا ئاياغ ئىزى قالمىغان قاتىللىق ئەنزىسى

ئادۇوكاتلىقتىن كېلىپ چىققان ئامېرىكا زۇڭتۇڭى لىنكولىن 24 يېشىدا نۇسالېمۇلىندىكى پوچتا ئىدارىسىغا مۇئاققەت ئىدارە باشلىقى بوپتۇ. خىزمەتىنى سەممىي ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپتۇ. ئۇزۇن ئىدارە باشلىقى بولۇپ تۇرۇپمۇ ئۆيىمۇ ئۆي يۈرۈپ خەت توشۇيدىكەن.

بىركۈنى ئەتىگەنلىكى، لىنكولىن سىمىت ئىسىملىك بىر ياشقا خەت ئاپىرىپتۇ. سىمىت بۇ يېزىغا پوپ بولۇش ئۈچۈن بېكىلا كەلگەنىكەن. چېركاۋ تېخى پۈتمىگەچكە، ئۇزۇن يالغۇز بىر ئېغىز ئۆيدە ۋاقىتلىق تۇرۇۋېتىپتۇ.

لىنكولىن ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ ۋارقىراپتىكەن. ئۆيدىن ئاۋاز چىقماپتۇ، ئىشكىمۇ ئېچىلماپتۇ. لىنكولىن ئىشكىنى قايتا ـ قايتا قېقىپ تىكەن، يەنىلا ھېچقانداق تىۋىش بولماپتۇ. لىنكولىن: ئېھتىمال سىرتقا ئايلىنىپ كېلىشكە چىقىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن، دەپ

ئويلاپ، ئۇنى ئۆيىنىڭ ئارقىسىدىكى ئېتىز بېشىدىن ئىزدەپىتۇ-دە، ئېتىزلىققا بېرىپ قارىسا، پوپ ئېتىزدا دۇم ياتقان، دۇمبىسىدە ھىندىيانلارنىڭ يادىن ئۇزگەن ئوقى سانجىلغان پېنى تۇرۇپتۇ.

خۇددى چاقىرىپ قويغاندەك، بىر ساقچى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپتىكەن، لىنكولىن بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا دوكلات قىپتۇ، جەسەتنىڭ دۇمبىسىدىكى ئوقيانىڭ ئوقىنى كۆرگەندە ساقچىنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ كېتىپتۇ-دە، چۆچىگەن ھالدا:

— "قارا قۇش" ئىنتىقام ئېلىشقا كىرىشىپتۇ، — دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ.

لىنكولىن "قارا قۇش" دېگەنىنىڭ ھىندىيان — ساگۇلارنىڭ قەبىلە باشلىقى ئىكەنلىكىنى بىلىدىكەن.

— ساگۇلارنىڭ قەبىلە باشلىقى بىلەن بۇ يېزا ئوتتۇرىسىدا ئادا-ۋەت بار، — دەپتۇ ساقچى.

— بىراق، قەبىلە باشلىقى ئىنتىقام ئالغىلى كەلگەن بولسا، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاياغ ئىزى قالمايدۇ؟ — سوراپتۇ لىنكولىن.

— قەبىلە باشلىقى ئوقنى يېراقتىن ئېتىپ ئۆلتۈرگەن، شۇڭا ئۇنىڭ ئاياغ ئىزى قالمىغان.

— ئۇنداق بولسا، پوپنىڭ ئاياغ ئىزىمۇ يوققۇ؟ تۇنۇگۈن كەچ يامغۇر ياغقان، ئېتىزلار تىپچىس نەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇپراق يۇمشاق، ئادەم ماڭغانلا بولسا، چوقۇم ئىز قالاتتى.

— ئەھۋالدىن قارىغاندا، يامغۇر پوپنىڭ ئىزىنى يوقىتىۋەتكەن بولسا كېرەك.

— ئۇنداق ئىش يوق، ساقچى ئەپەندىم، ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا، جەسەتمۇ ھۆل بولۇپ كەتكەن بولاتتى، ئەمما ئۇنىڭ

كېيىلىرى قىلچە ھۆل ئەمەس.

— بىر كىچە ۋاقىت ئۆتتى، بەلكى قۇرۇپ قالغان بولۇشى كېرەك.

— ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، — دەپتۇ لىنكولىن، — قاراپ بېقىڭ، ئوق تەككەن جايدا قان ئۇيۇپ قاپتۇ، يامغۇر ھۆل قىلغان بولسا، ئۇيۇپ قالغان قانمۇ يامغۇر سۈيىدە يۇيۇلۇپ كەتكەن بولاتتى.

— ئۇنداق بولسا، پوپ يامغۇر توختىغاندىن كېيىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن بولۇشى مۇمكىن.

— يوقسۇ، ساقچى ئەپەندىم، ئۇنداق بولسا نېمىشقا پوپنىڭ ئاياغ ئىزى بولمايدۇ؟ ئەجىبا ئۆلۈپ بولغان ئادەم ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆزىنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرۈۋېتەلەمدۇ؟

لىنكولىن گېپىنى تۈگىتىپلا ئەتراپىنى تەپسىلىي كۆزىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ دىققىتى پوپنىڭ جەسىتىدىن ئۇچ مېتر يىراقلىقتىكى ئىككى مېترچە ئېگىزلىكتىكى بىر تاختايغا چۈشۈپتۇ، بۇ ئەتراپ چىركاۋ سېلىنىشقا تەييارلاپ قويغان جاي ئىكەن. بويى بىر مېتر 93 سانتىمېتر كېلىدىغان لىنكولىن تاختايغا يېقىن كېلىپ، پۈتىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، تاختايىنىڭ ئۈ تەرىپىگە قاراپتۇ. ئۇ تەرەپتە چۆلدەرەپ قالغان بىر قورۇ بولۇپ، چوڭ بىر تۈپ دەرەخكە گولەندۈچ سېلىنغانىكەن. تۆۋە ئەتراپ ھېچ نەرسە ئۇنمەيدىغان قىزىل توپىلىق، ئادەمنىڭ ئىزىمۇ يوق.

— مەن بۇ ئىشنى ئەمدى چۈشەندىم، — دەپتۇ لىنكولىن.

— قانداق ئىشكەن؟

لىنكولىن پاكار ساقچىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ، ئۆزى كۆرگەنلەرنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ:

ـــ قاراڭ، چوڭ دەرەختە گۈلەنگۈچ تۇرامدۇ، باش پوپ ئويۇنغا ئامراق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ يەر چېركاۋ سېلىنىدىغان يەر ئىكەن، شۇڭا ئۇ خۇشاللىقىدىن گۈلەنگۈچ ئويناش ئۈچۈن بۇ يەرگە كەلگەن، ئۇ گۈلەنگۈچ ئويناۋاتقانىدا قەبىلە باشلىقىنىڭ ئوغلىدىن ئۇزگەن ئوقنى ئۇنىڭغا تەگكەن ـ دە، گۈلەنگۈچ ئىرغىتىپ ئۇنى بۇ يەرگە تاشلىغان. شۇڭا بۇ يەردە ھېچقانداق ئىز قالمىغان.

كېيىن تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە لىنكولىننىڭ ھۆكمى ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولۇپ چىقىپتۇ.

يورۇقلۇق يىغقۇچى ئادەم

ئامېرىكا ئالىمى ئېدىسون ھاياتىدا مەڭ خىلىدىن ئارتۇق كەشپىيات يارىتقانىكەن. بۇ "كەشپىيات خاقانى" 11 يېشىدىن باشلاپلا «پەن ئىنىكلوپېدىيىسى» ۋە نيۇتوننىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆرلۈكىدىن ئۆگىنىشكە كىرىشكەن، ئادەم ئولتۇرمايدىغان ئەسكى بىر ئۆينى ئۆزىنىڭ تەجرىبىخانىسى قىلغانىكەن.

ئۇ 11 ياشقا كىرگەن يىلى بىركۈنى كەچتە "تەجرىبىخانىسى"دىن چىقىپ ئائىلىسىگە قايتىپ كەلسە، ئانىسى كارىۋاتتا ۋايجانلىغىلى تۇرۇپتۇ، كارىۋاتنىڭ بېشىدا بىر تال شام پىلىلداپ تۇرغان، يېنىدا بىر دوختۇر تۇرۇپتۇ.

ـــ ئانا، قەيىرىڭىز ئاغرىيدۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئېدىسون ئانىسىغا ئۆزىنى ئېتىپ.

ـــ ئانىڭىز ئۆتكۈر سازاڭىسىمان ئۆسۈكچە يالىلۇغى كىسىلىگە گىرىپتار بوپتۇ، ياخشىسى دەرھال ئوپېراتسىيە قىلىش كېرەك، ـــ

دەپتۇ دوختۇر.

ئېدىسوننىڭ ئائىلىسى كەمبەغەل ئىكەن، بۇنداق ئەھۋالدا ئانىسىنى قانداقمۇ دوختۇرخانىدا ياتقۇزالىسۇن؟ ئانىسى دوختۇردىن ئۆيدە ئوپېراتسىيە قىلىشنى ئىلتىماس قىپتۇ. ئاق كۆڭۈل دوختۇر بۇنىڭغا ماقۇل بولۇپ، ئوپېراتسىيىنىڭ تەييارلىقىغا كىرىشىپتۇ.

ــ دوختۇر، ئۇنداق بولسا ئانامنى تېزراق ئوپېراتسىيە قىلىڭ، ــ دەپتۇ ئېدىسون تاقەتسىزلىك بىلەن.

ــ لېكىن، ھازىر ئۆي بەك قاراڭغۇ، ئوپېراتسىيىدە ئېنىق كۆرەلمەي قالىمەن، ــ دەپتۇ بارغانسېرى قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن دوختۇر.

ــ ئۇنداقتا، ئەتە يورۇق چۈشكەندە قىلايلى، ــ دەپتۇ ئانا.

ــ ئەتىگە قالسا، كېسىلىڭىز ھەتەرلىك بولۇپ قالىدۇ، ــ دەپتۇ دوختۇر.

ئېدىسون قورقمىنىدىن يىغلاپ كېتىپتۇ ــ دە، دوختۇرغا قاراپ:

ــ دوختۇر، ئوپېراتسىيىنى باشلاڭ، مەن سىزگە شام تۇتۇپ بېرەي، ــ دەپتۇ.

ــ بولمايدۇ، ــ دەپتۇ دوختۇر بېشىنى چايقاپ، ــ ئوپېراتسىيە قىلغان جايغا شام ئېقىپ كېتىدىغان بولسا، ئىش چاتاق بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنەچچە تال شام بىلەن ئىش قىلغاندا، يورۇقلۇق يېتىشمەيدۇ.

ئېدىسون يوروقلۇقنى بىر يەرگە يىغقىلى بولىدىغان بولسا، نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى، دەپ ئويلاپتۇ. ئۇ مۇشۇلارنى ئويلىغاندا كۆڭلى بىردىنلا يورۇپ كېتىپتۇ ــ دە، دوختۇرغا:

ــ دوختۇر، بۇنىڭ ئامالىنى تاپتىم، ــ دەپتۇ.

ئەدىسون ئۆيدىكى كىيىم ئىشكابىنىڭ ئەينىكىنى چقىرىۋاپىتۇ، يەنە كىچىك ھەمراللىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇلاردىن ئۇچ پارچە چوڭ ئەينەك، شام ۋە چىراغلارنى ئېلىكەپتۇ. ئۇ بۇ ئەينەك، شام ۋە چىراغلارنى ئۆينىڭ تۆت تەرىپىگە قويۇپتۇ. ئاندىن بۇلارنى بىر-بىرلەپ تەڭشەپ، ئەينەكتىن قايتقان نۇرنى بىر يەرگە يىغىپتۇ. نەتىجىدە يوروقلۇق ھەم تولۇق، ھەم تەكشى چۈشۈپتۇ. دوختۇر يېڭىدىنلا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بۇ ئاجايىپ "ئوپېراتسىيە خانا"نى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ.

ئوپېراتسىيە ئوكۇشلۇق بوپتۇ، ئانا قۇتقۇزۇۋېلىنىپتۇ.

كېيىن، دەل مۇشۇ ئىدىسون "ئالەمسىمان مەشئىلى"-ئېلېكتر چىرافنى كەشپ قىپتۇ.

تۇتۇشقا ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغان ئادەم

ژېننى قىزچاقنىڭ پۇتۇن ئەزايى بەدىنى تىترەيتتى، ئاۋۇ ئايال تۇتۇشقا ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغان ۋېلانكا كوتقا ئەجەپ ئوخشايدىكەنە!

بۇ كۆل بويىدىكى مېھمانخانىدا بولغان ئىش. ژېننى قىزچاق لەقتا يېڭى زامان پوسۇنغا لايىقلاشتۇرۇپ كېينىۋالغان ئەر-ئايال ئىككىيلەننى كۆرۈپ قاپتۇ-دە، بىردىنلا چۆچۈپ كېتىپتۇ. بۇ ئىككىيلەن چوڭراق كەلگەن قويۇق ئەينەكى تاقۇالغان بولسىمۇ، لېكىن ھېلىقى ئايالنىڭ ئاغزى ۋە ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى ژېننى قىزچاقنا يېڭى قويغان بىر كىنو فىلىمنى ئەسلىتىپتۇ. كىنودىكى ئايالنىڭ ئىسمى ۋېلانكار كوت بولۇپ، شۇ چاغدا ئۇ مەلۇم بىر داشۆدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. ئۇ ئايال ئۇچ ئادەم ئۆلگەن بىر قېتىملىق

پارتلتىش ۋەقەسى بىلەن چېتىشلىق بولغىنى ئۈچۈن، ھازىر ئۇنى تۈتۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغانلىكەن.

ژېننى قىزچاق ئۆزخانىسىغا كىرىپ كېتىۋېتىپ، ئەر-ئايال بۇ ئىككىيلەننىڭ يانىدىكى ئۆيگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپقالدى.

ژېننى قىزچاق ئويلاپقالدى: "ئۇ ۋېلانكا كوت بولماسلىقى مۇمكىن، ئەگەردە ئىشنىڭ تېگى-تەكتىنى ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ساقچى چاقىرىپ ئۇلارنى پاراكەندە قىلدىغان بولسام، ئۇ چاغدا دېگىز بويىدا خاتىرجەم دەم ئېلىشتىقا كەلگەن بۇ ياشىنىڭ ئالدىدا تازا سەت ئىش قىلغان بولىمەن، بىراق، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى بىلمۇالمىدىغان بولسام، بۇ مېنى ئاز-تولا يېپ ئۈچى بىلەن تەمىنلەيدۇ."

ئۇ قۇلقىنى تامغا يېقىپ ئاڭلاپتىكەن، ئاۋازلا ئاڭلىنىپتۇ، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى بىلەلمەپتۇ. ئۇ بىرسىتاكانىنى ئۆيىنى خۇيلىغان قىزىل قەغەزنىڭ ئۈستىگە قويۇپ ئاڭلاپ بېقىپتىكەن، يەنىلا ئاڭلىيالماپتۇ.

ئۇ مۇلازىمەت ئورنىغا تېلېفون بېرىپتۇ.

بىردەمدىن كېيىن تولىمۇ نازاكەتلىك ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم قارا سومكىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەپتۇ. ژېننى ئۆزىنىڭ گۈمانى ۋە قانداق قىلماقچى بولغانلىقىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپتىكەن، ھېلىقى ئادەم مۇرىسىنى قېقىپ تۇرۇپ:

ــ ئەپلەشمەسمىكىن، ــ دەپتۇ.

ــ مۇشۇنداق قىلساق ئەپلىشىپ قالىدۇ، بۇ ناھايىتى مۇھىم ئىش، سىناپ كۆرۈپ باقايلى.

ئوتتۇرا ياشلىق بۇ ئادەم دوختۇر ئىكەن. ئۇ سومكىسىدىن تېگىشىغۇچىنى ئېلىپ، ئۇنى تامغا چاپلاپ تۇرۇپ، يانىدىكى ئۆيدىكىلەر

ھىلىشۇاتقان گەپنى ئاڭلاپتۇ. ئەپلەشتى، ئېنىق ئاڭلىدىم. ئۇلار راست ئەر-خوتۇن كوتسلار ئىكەن. ئۇلار تۆتۈلۈش خەۋپىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، كېلەر نۆۋەتلىك ئايروپىلانغا ئولگۈزۈپ، ئارگىنىتىناغا بېرىۋېلىشنى مەسلىھەت قىلىۋېتىپتۇ.

ھېلىقى دوختۇر شۇ ئان ساقچى ئىدارىسىغا تېلېفون بېرىپتۇ.

شۇ كۈنى كەچتە، تېلېۋىزوردىكى بىرىنچى خەۋەر ئەر-خوتۇن كوتلارنىڭ مېھمانخانىدا تۇتۇلغانلىقى بوپتۇ.

ژېنىنىڭ ساقچىغا ئەھۋال مەلۇم قىلىشى

ئامېرىكىنىڭ مەلۇم بىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ئادەم ئولتۇرگەن بۇلاڭچى خوليىس بوتنى تۇتۇپ بەرگەنلەرگە ئىنئام بېرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى ئېلان قىلىۋاتقاندا، بۇ قاتىل كېچە قاراڭغۇلۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئازادە بىر داچىغا غىپىدە كىرىپ كەپتۇ.

ــ ئۇنۇڭنى چىقارما، بولمىسا ئېتىپ تاشلايمەن! ــ قاتىل بالكونىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ ئۆيگە كىرىپتۇ-دە، تاپانچىنى قورقۇپ تىترەپ تۇرغان ژېننى خېنىمغا تەڭلەپتۇ.

ژېنى خېنىم تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقان ئىكەن، ئادەمنى يېۋېتىددىغاندەك ئەلباز بىلەن كىرگەن بۇ ئادەمنى كۆرۈپ قورقۇپ كېتىپتۇ. ھېلىقى تۇتۇشقا ئۇقتۇرۇش قىلىنغان قاتىل مۇشۇ ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ ئارقىغا داجىپتۇ.

قاتىل ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ چىرايلىق بىر خېنىم ئىكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ، ئۇنىڭغا:

ــ خېنىم قورقماڭ، يۈڭاشلىق بىلەن نۇرسىكىز، سىزگە ھېچقاند-

داق زىيان يەتكۈزمەيمەن. ــ دەپتۇ ــ دە، ئۇشۇك، دىرىزلەرنى ئېتىپ، يېمەكلىكلەر شكابىدىن قېيىملىق بولكا ئېلىپ، ژېنىنى خېنىمنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، ئىشتىما بىلەن يېيىشكە باشلاپتۇ.

ــ چىرايلىق خېنىم، سىز نېمىشقا بۇ ئۆيدە يالغۇز تۇرسىز؟ ــ دەپتۇ قاتىل تاماق يەپ ئولتۇرۇپ، ــ پۇل بارمۇ؟ بولسا چاقىقان چىقىرىڭ!

ژېنىنى خېنىم بېشىنى سىلكىپتۇ.

قاتىلنىڭ كۆزى ژېنىنى خېنىمنىڭ ئاپئاق قولىدىكى بىرىلىيانت ئۈزۈككە چۈشۈپتۇ ــ دە، بىرلا تارتىپ ئۇنىڭ قولىدىن چىقىرىۋاپتۇ.

ئۇشتۇمتۇت ئۆينىڭ سىرتىدىكى يولدىن ساقچى ماشىنىسىنىڭ قۇلاقنى يارىدىغان چىرقىراق ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلاپتۇ، بىردەمدىلا شەپ ــ شەپ ئايىغ تېۋىشلىرى تېزلا يېقىنلىشىپ كەپتۇ.

ئىشىك قېقىلىپتۇ.

قاتىلنىڭ چىرايى تاتىرىپ كېتىپتۇ، ئۇ تاپانچىسىنى ژېنىنىڭ دۇمبىسىگە تەڭلەپ تۇرۇپ، پەس ئاۋاز بىلەن:

ــ كىيىمىنى سېلىپ يېتىپ بولدۇم، ئىشىكنى بولسا، ئەتە كېلىڭ دە! ــ دەپتۇ.

ــ كىم؟ ــ دەپتۇ ژېنىنى خېنىم قورقىنىدىن تىترەپ تۇرۇپ، سىرتتىكى ئادەمگە قارىتىپ.

ــ مەن ساقچى ستېۋېنس، خېنىم، بۇ تەرەپكە گۇمانلىق ئادەم كەلدىمۇ؟ ــ دەپتۇ سىرتتىكى ئادەم.

ژېنىنى ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە كۆڭلىدىكى قورقۇنچىنى بېسىپ تۇرۇپ، تەمكىنلىك بىلەن:

ــ كەلمىدى، ئېرىم ۋاشىڭتوندىكى ئويۇنىنى تۈگىتىپ قايتىپ

كەلدى، سىز دېگەن نەرسىنى ئالماچ كەپتۇ. بىراق، ستېۋېنس ئەپەندى، ئېرىم ئۇخلاپ قالدى، ئۇنىڭ بىلەن ئەتە كۆرۈشسىگىز بولارمۇ؟

ستېۋېنس بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇرۇپ قاپتۇ، چۈنكى ئۇ ژېننى خېنىمنىڭ تېخى توي قىلمىغانلىقىنى بىلمەيكەن، ئۇنىڭغا نەدىن كەلگەن ئەر ئۇ. بىراق ئۇ ئەمدى چۈشىنىپتۇ: ژېننى خېنىم ئۆيىگە بىر ئەر كىشىنى كەلگەنلىكىدىن خەۋەر بەرگەن، ئۇ ھازىر خەۋپ ئاستىدا تۇرۇۋاتقان بولۇشى كېرەك، شۇڭا ھەقىقىي ئەھۋالنى ئېيتالماغان. ئۇنداقتا بۇ ئەر چوقۇم ھېلىقى قاتىل بولۇشى مۇمكىن. بۇ ئەبلەخنى چۆچىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن، ستېۋېنس دەرھال ژېننى خېنىمغا ماسلىشىپ:

ــ بولىدۇ، رەھمەت سىزگە، مەن ئەتە كېلىپ، قەدىناس دوستۇم بىلەن كۆرۈشمەن، سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، كەچلىكىڭىز خەيرلىك بولسۇن، ــ دەپتۇ.

سىرتتىكى ئاياغ تىۋىشى يىراقلىشىپتۇ، قاتىلمۇ چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ خۇداغا شۈكۈر دەپتۇ ــ دە، يېمەكلىك شىكابىدىن ۋىسكى ئېلىپ، مەزە قىلىپ ئىچىشكە باشلاپتۇ.

تۈيۈقسىز بالكونىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، ستېۋېنس قورال كۆتۈرگەن پېتى ئۆيگە كىرىپ كەپتۇ، بىرلا ۋاقىتتا دېرىزىلەرنىڭ ئەينىكى چېقىلىپ قورالنىڭ ئۇچى دېرىزىدىن كۆرۈنۈشكە باشلاپتۇ. ژېننى خېنىم خېلى بۇرۇنلا ئىشىك مۈشۈندىڭ بولىدىغانلىقىنى پەملىگەنىكەن، شۇڭا ئۇ قاتىلغا قالقان بولۇپ بەرمەسلىك ئۈچۈن، سەكرەپ تۇرۇپ بىر تەرەپكە ئۆتۈۋاپتۇ.

قاتىل خولىس بوت مانا مۈشۈندىڭ قولىغا چۈشكەنىكەن.

گۆرۈگە ئادەم تۇتۇپ كەتكەن كىم

ئامېرىكىنىڭ لوس ـ ئانژېلېس شەھىرىدىكى مەلۇم بىر شىركەت ـ نىڭ مۇدىرىيەت باشلىقى A ئەپەندى ھۇدۇقىقان ھالدا، خۇسۇسىي ساقچى ل. ئاسانى تېپىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ ئوغلۇمنى تۇتۇپ كېتىشتى، ئامال قىلىپ تېزرەك تېپىپ بەرسىڭىز، ـــ دەپتۇ.

ـــ تۇتۇپ كەتكۈچىنىڭ شەرتى نېمە ئىكەن؟ ـــ سوراپتۇ ئاسا.

ـــ ئۇ تېلېفوندا 50 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى، يەنى 50 دوللار ـ لىكتىن مىڭ قەغەز بېرىسەن، بۇ پۇلنى ئادەتتىكى پوسۇلكا بويىچە ئەتە چۈشتىن بۇرۇن پوچتىغا سالىسەن، ئادرېسى چارلىستون شەھىرى ئېلزابېت كوچىسى 2 ـ تومۇر سېد كاسىم. ئاخىرىدا مېنى قورقىتىپ، ئەگەردە ئىشتىن بۇرۇن ئادرېسنى سۈرۈشتە قىلىدىغان ياكى ساقچىغا مەلۇم قىلىدىغان بولساڭ، بالاڭنىڭ ھاياتى خەۋپ ئىچىدە قالىدۇ، دېدى، ـــ دەپتۇ A ئەپەندى يېغلاپ تۇرۇپ.

ئاسا بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن:

ـــ بالىنى تۇتۇپ كەتكەن ئۇ جىنايەتچى ئۆزىگە ئالاقىدار بولغان ئادرېس بىلەن ئادەمنىڭ ئىسمىنى نېمە ئۈچۈن ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويىدۇ؟ بۇنىڭدا چوقۇم بىر ئويۇن بار، ـــ دەپتۇ.

ـــ سىز دەرھال چارلىستون شەھىرىگە بېرىپ تەكشۈرۈپ بېقىڭ، ـــ دەپتۇ مۇدىرىيەت باشلىقى، ـــ ئېلزابېت كوچىسى 2 ـ نومۇر ـ لۇق قورودىكى سېد كاسىم دېگەننىڭ كىملىكىنى ئېنىقلاڭ.

ئاسا دەرھال لۇغەت سانقۇچى قىياپەتتە ياسىنىپ، بالىنى تۇتۇپ

كەتكۇچسىك ئېيتىپ بەرگەن ئادرىسسىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپتۇ، قارىسا شەھەر راست چىقىپتۇ، ئەمما ئادرىس بىلەن ئادەم ئىسمىنى يالغاندىن ياساپ چىققانسىكەن. ئۇ ئويلاپتۇ: "ئەگەردە مۇدىرىيەت باشلىقى A ئەپەندى تۆلەم پۇلىنى پوچتىسىدىن يوللاپ بېرىدىغان بولسا، جىنايەتچى بۇنى قانداق ئالىدۇ؟ مۇمكىن ئەمەس، پوچتالەمۇن بۇنداق ئادرىس بىلەن ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى تەكشۈرۈپ بىلىپ قالسا، بۇ پوسولكىنى مۇدىرىيەت باشلىقى A ئەپەندىگە قايتۇرۇۋېتىدۇ. ئۇنداقتا، جىنايەتچىگە تۆلەم پۇل كېرەك ئەمەسمۇ؟ بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. بالىنى تۇتۇپ كەتكۈچى شۇنچە چوڭ خەۋپكە قارىماي ئىش قىلىپ، ئاخىرى قۇرۇق قول قالىدىغان ئىش نەدە بار؟ تۇغرا، ئەگەردە جىنايەتچى مۇشۇ شەھەردىكى پوچتا-تېلېگراف باش ئىدارىسىنىڭ پوسۇلكىلارنى ئايرىشقا مەسئۇل پوچتالىئونى بولسا، ئۇنىڭ بۇ پوسۇلكىغا ئىگە بولۇشى ئۇڭاي ئەمەسمۇ؟

ئاسا ئەپەندى ئۆزىنىڭ بۇ پەرىزىنى دەرھال يەرلىك ساقچى ئىدارىسىغا ئېيتىپتۇ، ئاندىن ساقچىلارنىڭ ماسلىشىشى بىلەن، بالىنى تۇتۇپ كەتكەن بۇ جىنايەتچىنى ناھايىنى تېزلا قولغا ئاپتۇ، جىنايەتچى راست دېگەندەك پوچتالئون ئىكەن.

مۇدىرىيەت باشلىقى A ئەپەندىنىڭ ئوغلىمۇ قۇنقۇزۇۋېلىنىپتۇ.

ئاجايىپ توي سوۋغىسى

ئامېرىكىدا ئاددىي بىر ئىشچى بىر مىليونېرنىڭ قىزى بىلەن مۇھەببەتلىشىپتۇ، ئۇلار بىر-بىرىنى شۇنداق ياخشى كۆرۈشىدىكەنكى، بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئەھۋالغا كەپتۇ. بىركۈنى بۇ

ئىشچى يۇرىكىنى قاپىتەك قىلىپ، مىليونېرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ قىزى بىلەن توي قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. باي بۇنىڭغا ھەيران قاپتۇ ـ دە، سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن:

ـــ بۇ، ئەلۋەتتە، ياخشى ئىش بوپتۇ. بىراق، سىز قولغا چىققۇ ـ دەك بىرنەچچە خىل توي سوۋغىسى ئېپكېلەلەمسىز؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ياش ئىسچىمۇ بوش كەلمەپتۇ. ئۇ:

ـــ مەن بىلەن قىزىڭنىڭ مۇھەببىتى ئۈچۈن، ئالىلاغا قەسەم قىلىپ شۇنداق ئېيتسەمنكى، مەندە ئاق كۆڭۈل، سادىق قەلب بار، ماھىر، ئەمگەكچان ئىككى قول بار، مەن چوقۇم بىرنەچچە خىل يارىغۇدەك توي سوۋغىتى ئالالايمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ بولىدۇ، ـــ دەپتۇ باي كۈلۈپ تۇرۇپ، ـــ ماڭا مۇنداق ئۇچىلا نەرسە كېرەك: بىر گرام يۇلتۇز، ئىككى گرام سالقىن شامال، ئۇچ گرام ئاق بۇلۇت.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ يىگىتنىڭ كۆڭلى لەسسىدە بوپتۇ، ئۇ، بايىنىڭ قىزىنى ئۇنىڭغا بەرگۈسى يوقلۇقىنى، شۇڭا گودباخ قىياسىدىنمۇ تەس مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى بىلىپتۇ. ئۇيىگە قايىتىپ بارغاندىن كېيىن كۆڭلى بىئارام بولۇپ كېچىچە ئۇيقۇسى كەلمەپتۇ، گېلىدىن غىزا ئۆتمەپتۇ، ئەتىدىن كەچكىچە ھەسرەت چېكىپ ئولتۇرىدىغان بوپتۇ.

ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، بايىنىڭ قىزى يىگىتنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ، دادىسىنىڭ ئۇنى قېيىن ئەھۋالدا قالدۇرغانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا:

ـــ سىز مېنى راستتىن ياخشى كۆرىدىغان بولسىڭىز، ئۇ دېگەن نەرسىلەرنى چوقۇم قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. سىز ئۇ نەرسىلەرنى

بىلىم دېگىزىدىن ئىزدەڭ، چۈنىكى بىلىمىنىڭ كۆچى چەكسىز. مەن سىزنىڭ تاپالايدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن، سىزنى بەش يىل كۈتەمەن، ــ دەپتۇ.

شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن، يىگىت كىتاب دېگىزىغا كىرىپ كېتىپتۇ، بىلىم دولقۇنىدا ئۈزۈپىتۇ. بەش يىلدىن كېيىن، ئۇ بىلىمى مول ئۇقۇمۇشلۇق بىر ئەربابقا ئايلىنىپتۇ.

بىركۈنى ئۇ ئۇچ تۇرلۇك توي سوۋغىسىنى ئېلىپ ياينىڭ ئۆيىگە كەپتۇ، خوددى ئېيتىپ قويغانىدەك، باي بىلەن قىز ئۆيدە ئولتۇرغانىكەن. يىگىت بايغا:

ــ سوۋغىلارنى ئېلىپ كەلدىم، ــ دەپتۇ.

ــ قېنى؟ ــ دەپ سوراپتۇ ھەيران بولغان باي.

ــ يىگىت قاپقارا بىر تال تاش، ئاغزى مەھكەم بىكىتىلگەن، كونىرۇاغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر تۆمۈر قۇتا ۋە بىر بوتۇلكىنى باينىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

ــ نېمىلەر بۇ؟ ــ سوراپتۇ باي ئۇنىڭدىن، ــ مەن دېگەن نەرسىلەرگە ئوخشىمايدىغۇ؟

يىگىت بايغا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ، قىزغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ قارا تاش دەل بىر گرام كېلىدۇ، ئاسمانىدىن ئېقىپ چۈشكەن يۇلتۇزنىڭ پارچىسى، يەنى مېتېئورىت. تۆمۈر قۇتىدىكىسى يېسىلاپ قاچىلانغان ھاۋا، ھاۋانى قويۇپ بەرسەك شامال بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىككى گرام شامال بار. ئېپكېلىشكە ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن، ئۇچ گرام ئاق بۇلۇتنى شەبنەم ئۇنچىسىگە ئايلاندۇرۇپ، بوتۇلكىغا قاچىلىغانىدىم، بۇ بوتۇلكىدىكىسى ئۇچ گرام ئاق بولۇت.

باينىڭ قىزى برچەتته تۇرۇپ ئۇنىڭغا يارەملىشىپتۇ:

ــ دادا، تويىنىڭ ئۇچ سوۋغىسىنىڭ بىرىمۇ كەم ئەمەس، ھەممىسى تولۇق بوپتۇ.

باي قايىل بوپتۇ، ئۇ بىردەم ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، يىگىتكە:

ــ ئەقىللىق يىگىت، كەمبەغەل بولغىنىڭ بىلەن بىلىمىڭ بار ئىكەن، ئەقلىڭ بار ئىكەن. قىزىم بىلەن ئىككىڭلارنىڭ ئىشىنى ئۆزۈڭلار بىر تەرەپ قىلىڭلار، ــ دەپتۇ.

يەرگە تاشلاقلىق مىس تاختا

1957 ـ يىلى، ئامېرىكىنىڭ چىكاگو شەھىرىدىكى يەرمەنكە مىسلەسىز دەرىجىدە كاتتا ئۆتكۈزۈلۈپتۇ، كۆرۈشكە، نەرسە سېتىۋېلىشقا ۋە مال زاكاز قىلىشقا كەلگەنلەر شۇنداق كۆپ ئىكەنكى، قىستى ـ قىستاڭنىڭ دەستىدىن ماڭغىلى بولمايدىكەن، كېلىپ ـ كېتىۋاتقانلار ـ نىڭ ئايىغى ئۆزۈلمەيدىكەن. چاپچاپ بازارغا ئۇچرىغان خوجايىنلار پۇلنىڭ كەل ـ كەل بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خۇشاللىقىدىن ئاغزىنى يۇمالماي قېلىشىپتۇ.

لېكىن، يەرمەنكىنىڭ چەتەرەك بىر بۇلۇڭىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر دۇكاندىكى خوجايىنىنىڭ زادىلا قاپىقى ئېچىلماپتۇ، خاپىلىقتىن يۈرەك ـ باغرى زەردابقا تولۇپتۇ. بۇ ئادەم ئامېرىكىدىكى مەشھۇر 57 ـ كونسېرۋا ـ يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ جىگىلىسى خانىنىس ئىكەن.

خانىنىس ئەسلىدە، چىكاگودا ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇ كاتتا يەرمەنكىسى ئاسان كەلمەيدىغان پۇرسەت، مۇشۇ يەرمەنكىدە مېلىمىنى

ئوتتۇرىغا چىقىرالسام، خېلى كۆپ بىرنېمسىگە ئىگە بولۇپ قالىمەن، دەپ ئويلاپ، بۇ ئىشنى ناھايىتى ئەنراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇپتىكەن، شىركەتنىك ئەك ياخشى كونسېرۋا، يېمەكلىرىنى ئاتاقلىق ئۇستىلارنى تەكلىپ قىلىپ ئوراتقۇزۇپ، شىركەتىسكى ئەك چىۋەر، چىرايلىق قىزلارنى تاللاپ مال ساتقۇچىلىققا قويۇپتۇ. بىراق، ئىش ئويلىغاندەك چىقماپتۇ، يەرمەنكىنىك تەيىارلىق كومىتېتى ئۇنىك بۇ ئىسىل مەھسۇلاتلىرىنى چەتتىكى بىر دۇكانغا قويۇشنى ئېيتىپتۇ.

خۇددى بېشىدىن بىر چىلەك سوغۇق سۇ قويىۋەتكەندەك، خانىمىنىك كۆڭلى سوۋۇپلا كېتىپتۇ.

ــ كەچۇرۇڭ باشلىق، يەنە بىر ئويلاپ بېقىپ، شىركىتىمىزگە كىشىلەرنىڭ كۆزى چۇشىدىغانراق جايدىن ئورۇن بەرسىڭىز.

ــ ئەپەندىم، ياخشى مالنى نەگە قويسا بولىۋېرىدۇ، ئۇنداق مال بەرىبىر خېرىدارلارنى ئۆزىگە تارتالايدۇ. بۇ ئەھۋالنىڭغا قاراپ، ھېسداشلىق قىلغۇم كېلىۋاتىدۇ، بىراق يەرمەنكىنىك ئورۇن تەقسىماتىنى كوللېكتىپ مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتكەن، شۇڭا، ئۇنى باشقىچە بىر تەرەپ قىلىش مېنىك قولۇمدىن كەلمەيدۇ.

كىشىگە يالۇرۇش سىلەن ئىش پۈتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن خانىم شىركەتنىك يەرمەنكىدە يولۇققان قېينىچىلىقىنى شىركەتنىك ئەزالىرى بىغىندا ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئۇ ئاخىرىدا:

ــ كىمدە ياخشى تەدبىر بولسا، ئوتتۇرىغا قويسۇن، ئۇنداق ئادەمگە شىركەت ئالغان پايدىسىنىك ئەھۋالىغا قاراپ، حەق مۇكاپات بېرىمەن، ــ دەپتۇ.

خانىمىنىك مۇكاپات بېرىش سىياسىتى راستتىنلا ئۇنۇم بېرىپتۇ. ئەتىسى، شىركەتىنىك بىر خىرمەنچىسى ئۆزىنىك ئاجايىپ بىر

تەسەۋۋۇرىنى خاننىسقا ئېيتىپتۇ. خانىنىس بۇنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز بېشىنى لىڭشىتىپتۇ.

نەتىجىسىدە، چىكاگودا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك يەرمەنكىدە كارامەت بىر ئەھۋال يۈز بېرىپتۇ. خانىنىسنىڭ چەت بىر يەردىكى كىشىلەرنىڭ نەزىرى چۈشمەيدىغان كونسېرۋاتىزملىغان دۆكىنى بىر-دىنلا ئاۋاتلىشىپ، دۆكانغا ئادەم پاتماي قاپتۇ، كىشىلەر ئالدىغا ئۆتۈش ئۈچۈن بىر-بىرىنى قىستىشىپ كېتىپتۇ، خانىنىسنىڭ خىزمەتچىلىرى ئالدىراشلىقتىن بىر قولىنى ئون قىلالماي قاپتۇ. يەرمەنكە ئاخىرلاش-قاندا ھېسابلاپ كۆرۈپتىكەن، خانىنىسنىڭ بىرنەچچە كۈنلۈك پايدىسى 550 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىپتۇ.

ئەسلىدە بۇ خىزمەتچىنىڭ تەدبىرى مۇنداق بولغانىكەن: يەرمەن-كىنىڭ زالىغا مىس تاختىلارنى چېچىپ قويۇپتۇ، بۇ تاختىلارغا: "بۇ مىس تاختىنى كىم قولىغا ئالسا، يەرمەنكە دۆكانلىرىنىڭ ئىچىدىكى خانىنىسنىڭ ھېلى تىزملىغان دۆكانغا بېرىپ، بىر كىشىلىك خاتىرە بۇيۇمى ئېلىۋالسا بولىدۇ..." دېگەن خەتلەر ئويۇلغانىكەن.

كىچىككىنە مىس تاختا خېرىدارلارنىڭ دىققىتە نەزىرىنى ئاشۇ كىچىك دۆكانغا مانا مۇشۇنداق تارتقانىكەن.

كېسەللەرگە پۇل بېرىدىغان داۋالاش پونكتى

ئام يېقىن دوستى ۋىلىيامنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ-دە، ئۇنىڭدىن كۆيۈنگەن ھالدا:

— ۋىلىيام، ئاناڭنىڭ ئاشقازان يارىسى كېسىلى ساقىيىپ قالدى-مۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئانامنىڭ كېسىلى تېخى ساقايمىدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋىلىيام روھى چۈشكەن ھالدا، — ئاغرىپلا تۇرىدۇ، ئاغرىغاندا ۋايجاندىن كېتىدۇ، بىراق دوختۇرخانىغا يەنە ئاپىرىپ داۋالتاي دېسەم پۇل يوق، ئۇ دوختۇرخانا پۇلنى بەك جىق ئالىدىكەن.

— ھە راست، ۋىلىيام، تېلېۋىزوردا ئېلان قىلىغان خەۋەرنى كۆردۈڭمۇ؟

— ياق، كۆرمىدىم.

— ۋىلىيام، تېلېۋىزوردا مۇنداق بىر ئېلان بەردى، مەخسۇس ئاشقازان يارىسىنى داۋالايدىغان بىر داۋالاش پونكىستى بار ئىكەن، كېسەللەرنى ھەقسىز داۋالايدىكەن.

— راستمۇ؟ ئۇنداق بولسا ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەن، مېنى بۇ ئىشتىن ۋاقتىدا خەۋەرلەندۈرۈپ قويغانلىقىڭ ئۈچۈن رەھمەت.

ۋىلىيام تەسىرلەنگەن ھالدا قولىنى پۇلاڭشىتىپ تام بىلەن خوشلىشىپتۇ-دە، ئەپسانىسلارغا ئوخشاپ كېتىدىغان ھېسلىقى تېلېۋىزور ئېلانىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇدۇل ئۆيگە يۈگرەپتۇ.

ۋىلىيام كەچتە تېلېۋىزوردىن ھېلىقى خەۋەرنى كۆرگەندە، كۆزلىرى چەكچىيىپ قېتىپلا قاپتۇ.

خەۋەردە مۇنداق دېيىلگەن: "سىز ئاشقازان يارىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولدىڭىزمۇ؟ راست شۇنداق بولغان بولسىڭىز، دوختۇرنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ۋاقتىنى كېلىشىپ قويۇپ، ۋاقتىدا داۋالىنىڭ. كېسىلىڭىزنىڭ ئاشقازان يارىسى ئىكەنلىكى ئېنىقلانسا، پۇلسىز داۋالىنىسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەرقېتىم داۋالىنىشقا كەلگەندە، داۋالاش پونكىتى سىزگە 25 ئامېرىكا دوللىرى ھەق بېرىدۇ...

راستلىقىغا گەپ كەتمەيدىغان بۇ تېلېۋىزور ئېلانى ئىقتىسادىي

جەھەتتە قىيىن ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقان ۋىلىيام ئائىلىسىگە ئۈمىد بېغىشلاپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە، ۋىلىيام ئاتىسىنى ئېلىپ، تېلېۋىزوردا ئېيتقان ۋودمان ـ بوكار داۋالاش پونكتىغا كەپتۇ. ئۇلار بۇ يەردە داۋالاش پونكتىنىڭ نامىنى ئاڭلاپ، ـ داۋالىنىش ئۇچۇن كەلگەنلەرنى كۆرۈپتۇ، ئانچە بەك كەڭ بولمىغان بۇ ئۆيدە ئادەم لىق ئىسكەن. كۆزەيىنەك تاقىۋالغان ئىككى دوختۇر تولىمۇ مۇلايىملىق بىلەن كىشىلەرنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى سوراۋاتقانسكەن. قارىغانىدا، بۇ ئىككى دوختۇرنىڭ ۋودمان بىلەن بوكار ئىكەنلىكىدە گەپ يوق ئىكەن. ۋىلىيام يەنە كېسىلى ئاغىرلىقلار بولۇپ ئېغىلانغانلارنىڭ راست دېگەندەك مۇلازىمەتچى ھەمشىرىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ 25 ئامېرىكا دوللىرى ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

نېمە ئۈچۈن كېسىلنى كۆرسەتكەنلەرگە پۇل بېرىدىغان مۇنداق داۋالاش پونكتى چىقىپ قالدى؟

ئەسلىدە، 53 ياشلىق باش جىڭلى ۋودمان ئەپەندى تىزمىغا ئالدۇرمىغان دورا سودىگىرى ئىكەن. 39 ياشلىق مۇئاۋىن زۇكىسي بوكار ئەپەندى خىمىيە پەنلىرى دوكتورى دېگەن ئۇنۇۋانىنى ئالغان خىمىيە ئالىمى ئىكەن. ئۇلار ئاشقازان يارىسى كېسىلىنىڭ كۆپىيىپ، بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ ئاۋۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مەقسەتلىك ھالدا بىرلىشىپ مۇشۇنداق بىر مەخسۇس ئاشقازان يارىسى كېسىلىنى داۋالايدىغان داۋالاش پونكتى ئېچىپتۇ. لېكىن، باشقىلارغا ئوخشاش، ئاشقازان يارىسى كېسىلىنى پۇل ئېلىپ داۋالايدىغان بولسا، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان داۋالاش ئورگىنى بولغان تەقدىر ـ دىمۇ، جىددىي رىقابەتتە ساقلىنىپ تۇرالىشى ۋە راۋاج تاپالىشى تەس

بولغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ ئارانلا بىر تەجرىبخانىسى ۋە سىناق قىلىپ داۋالاش ئورنىلا بار ئىكەن. شۇڭا ئۇلار ئاشقازان يارىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلارنى يەنىمۇ كۆپ جەلپ قىلىش ئۈچۈن، كېسەل داۋالاتقۇچىلارغا پۇل بېرىدىغان مۇشۇنداق بىر ئۆزگىچە داۋالاش پونكتىنى قۇرۇپتىكەن.

داۋالاش پونكتى ئىش باشلاش بىلەنلا، كېسەللەر توپ-توپ كېلىشكە باشلاپتۇ. قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، بۇنداق زىيان تارتىدىغان تىجارەتتە داۋالاش پونكتى ئىشكىنى تاقاپ قويغان بولسا بولاتتى. ئەمەلىيەتتە، بۇ ئودمان-بوكار داۋالاش پونكىنى 1976-يىلى قۇرۇلغاندىن تارتىپ بۈگۈنگە قەدەر ئەسلىدىكى بىر پونكتتىن 39 پونكتقا كۆپەيدى. دورا تەجرىبە شىركىتىنىڭ ئىقتىسادىي كۈچى كۈندىن كۈنگە ئېشىپ باردى.

داۋالاش پونكتى ئاشقازان يارىسى كېسىلىنى داۋالاش ئارقىلىق داۋالاش تەنقىقاتىغا لازىم بولىدىغان نۇرغۇن ئىشەنچىلىك مانېرىيال ۋە سانلىق مەلۇماتقا ئىگە بولدى. بۇ سانلىق مەلۇمات ۋە ماتېرىيالنى ئىشلىتىش بىلەن، يېمەكلىك ۋە دورا باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەسىتىقى ئارقىلىق، يېڭى دورىلارنى ياسايدۇ. دورا تەجرىبخانىسى بىر خىل يېڭى دورا ياساپ چىقىدىغان بولسا، ئىكىكى خوجايىن بەش مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا ئىگە بولىدىكەن.

چاتقاللىقتىكى ئەر كىشىنىڭ جەستى

بىر يەكشەنبە كۈنى ئاتاقلىق ساقچى خالىگىس ئورماندا ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەندە، تاغ ئارىسىدىكى چاتقاللىقتا ئوۋ كېيىمى كىيگەن بىر ئەركە-

شىنك جەستى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە شۇ نەرسە ئىسپاتلىنىپتۇكى، ئۆلگۈچى ئوۋ ملتقىدا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن، ئوق ئۇنىڭ كاسىسىدىن كىرىپ، ئۇچەي، ئاشقازان ئارقىلىق يۈرەككە بارغان. بەدەنىڭ سىرتىدا يارا يوق.

ساقچى تەرەپ تەكشۈرۈشتىن كېيىن ئۆلگۈچىنىڭ جون مىرس ئىسىملىك ئادەم بولۇپ، نيۇ ـ يوركتىن ئىكەنلىكى، يېقىندا دوستى ۋىت كېئېن بىلەن ۋەقە تۇغۇلغان جايىنىڭ ئەتراپىدىن ئوۋ كەپسىدىن بىرنى ئىجارىگە ئالغانلىقىنى ئېنىقلاپتۇ.

تەپتىش ئەمەلدارى 50 ياشلىق كېئېن ئۇستىدىكى سوراقنى باشلاپتۇ.

كېئېن ئېيتقان ھالدا:

ـــ جون ھەر يىلى مەن بىلەن بىللە ئوۋ ئوۋلاش ئۈچۈن بۇ يەرگە كېلەتتى، بىر كەپنى ئىككىمىز بىللە ئىجارىگە ئالاتتۇق، بىر ھەمە ۋاقىت تولۇق غەلىبە بىلەن قايتاتتۇق. ئالدىنقى كۈنى مەن چاتقال ـ لىق ئېچىدە چوقچىيىپ تۇرغان بىر تاشنى كۆرۈپ قالدىم ـ دە، تەلىيىمنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۈستىگە يامىشىپ چىقتىم. مېنىڭ بۇ يەرگە چىقىشىم ئېگىزدىرەك تۇرۇپ ئوۋلىغۇدەك بىرنەرسىنى ئۈچرىتىش ئىدى، توساتتىن جونىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم. قارىسام بىر قوڭۇر ئېيىق ئۇنىڭغا ئېتىلغانىكەن. ھۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ھېچنىمىگە قارىماي قورالىدىن ئوق چىقاردىم. بىراق ئوق ئېيىقنىڭ پۇتىغا تەگدى، ئىككىنچى ئوقنى ئاتاي دەپ تۇرسام، جون ئېيىقنى توسۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرۇپتۇ، شۇڭا ئوقنى ئۇنىڭغا تېگىپ كەتتى ـ دە، يەرگە يىقىلدى. ئېيىق قېچىپ كەتتى، بۇنى كۆرۈپ قاتتىق قورقتۇم، ساقچىغىمۇ مەلۇم قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدىم.

قەسەم بېرىمەنكى، بۇ ھەرگىز قەستەن قىلىنغان ئىش ئەمەس.

ــ قىلغان گەپلىرىڭىز نېمىڭ ھەممىسى يالغان، ــ دەپتۇ ئاتاقلىق ساقچى خالىگىن كېيىنكى سۆزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ــ سىز تاشنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ مىلتىقنى تۆۋەنگە قارىتىپ ئاتىسىز، ئۇ چاغدا مىلتىقىڭ نوري تۆۋەنگە قارىتىلىدۇ. بىراق جونىنى ئۆلتۈرگەن ئوق تۆۋەندىن يۇقىرىغا ئېتىلغان، شۇڭا كاسسىدىن كىرىپ يۈرەككە بارغان. بىردىنبىر ئېھتىمال شۇكى، جونغا ئوق تەگكەندە ئۇ كۆتىنى ئاسمانغا قىلىپ، يەردە ئۆملەپ كېتىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما سىر جون ئورنىدىن تۇرۇپ ئېيقىنى توسۇپ تۇرۇۋالىدى، دېدىگىز، بۇ گەپ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، شۇڭا بۇنى تاسادىپىي بولغان ئىش دېگىلى بولمايدۇ، سىز ئۇنى قەستەن ئۆلتۈرگەن.

كېيىن توقۇغان يالغانچىلىقلىرىڭ چىنىپ قالغانلىقىنى بىلىپ، ئىلاجسىز ئەلھوكمىللا دېيىشكە مەجبۇر بوپتۇ.

زىرائەتنىڭ كۆپىشى

ھاۋا سۇزۇق، ئايدىڭ كېچە ئىدى.

ئاتاقلىق ساقچى خالىگىن شەھەر سىرتىدىكى چوڭ يولدا پىكاپنى ئوچقاندەك ھەيدەپ كېتىپ باراتىتكەنىدۇق. ئۇ پىكاپنىڭ ئالدى چوڭ چىرىغىنىڭ يورۇقىدا بىر ئەركىشىنىڭ چوك يولىدىن ئىتتىرىك ئوتتۇب كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاپتۇ ــ دە، "شارت" قىلىپ جىددىي تورمۇز قىپتۇ.

ھېلىقى ئەركىشى قورقىنىدىن خودىدى قاتۇرۇپ قويغاندەك ئۇنىڭ پىكاپىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قاپتۇ.

خالىغىن سەكرەپ پىكاپتىن چۈشۈپ ئۇنىڭدىن سەممىي ئەھۋال سوراپتۇ:

— بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟

— ماڭا ھېچ ئىش بولمىغىنى يوق، — دەپتۇ ھېلىقى ئەر كىشى بىرنى تىنىۋېلىپ، — ئۇ تەرەپتە بىر ئادەم ھايۋانات باغچىسىدا يۈتىدۇ، بۇ چاقىقچە بەلكى ئۆلۈپ بولغان بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا ساقچىغا مەلۇم قىلاي دەپ ئالدىراپ كېتىپ باراتتىم.

— مەن ساقچى خالىغىن بولىمەن، سىزنىڭ ئىسمىڭىز نېمە؟

— ئىسمىم چارلىس تايلور.

— بولىدۇ چارلىس، مېنى ئاشۇ جەسەتىنىڭ قېشىغا باشلاپ بېرىڭ.

چوڭ يولغا يۇز مېتىرچە كېلىدىغان يەردە ئىشىك مۇھاپىزەتچىلىرى كىيىمىنى كىيگەن بىر ئەر كىشى قان ئىچىدە يېتىپتۇ.

خالىغىن جەسەتكە تەپسىلىي قاراپ چىققاندىن كېيىن، چارلىستا:

— بۇ ئادەمگە ئوق ئاتقا تەرەپتىن تەگكەن، تېخى بايىلا ئۆلۈپتۇ. سىز بۇ ئادەمنى تونۇمسىز؟ — دەپتۇ.

— تونۇمايمەن، — دەپتۇ چارلىس.

— باياتىن كۆرگەن ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بېرىڭ.

— بۇنىڭدىن بىرنەچچە مىنۇت بۇرۇن، يولنىڭ چېتىدە ئۇ ياقتىن — بۇ ياققا ھېكىپ يۈرسەم، بىر پىكاپ يېنىمدىن سۈركۈلۈپ ئۆتۈپ كەتتى، پىكاپنىڭ سۈرئىتى بەك ئاستا ئىكەن. كېيىن پىكاپنىڭ كەينى چىرغى يورىدى، ئاقىدىن زىرائەتنىڭ كىشىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، زىرائەت قوتىنىغا قارىسام، بىر زىرائەت ئۇ ياقتىن بۇ ياققا يۈگرەپ ئايلىنىپ يۈرۈپتىكەن، كېيىن بىردىنلا يەرگە

يقلدى. مەن بىرىپ ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى كۆرۈپ باقماقچى بولغاندىم، بىراق بۇ ئادەم مېنى پۈتلىۋەتتى.

خالىگىن بۇ ئادەم بىلەن بىللە توساقتىن ئارتىلىپ ئۆتۈپ، يارىلانغان زىرائىسىك ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، تەپسىلى قاراپ چىقىپ، بۇنىڭ بوينىغا ئوق تەگكەنلىكىنى بايقاپتۇ.

ــ مېنىڭچە، ــ دەپتۇ چارلېس، ــ قانسىل بىرىنچى ئوقنى بۇ ئادەمگە تەگكۈزەلمىگەن، ئوق زىرائىسنى يارىلاندۇرغان، ئاندىن يەنە بىر پاي ئوق بىلەن بۇ ئادەمنى ئۆلتۈرگەن.

ــ راست شۇنداق بولغان، ــ دەپتۇ خالىگىن، ــ بىراق سىز بىر ئىشتا راست گەپ قىلمىدىڭىز: سىز ئەسلىدە ساقچىغا مەلۇم قىلماقچى ئەمەس، بەلكى قېچىپ كەتمەكچى بولغان.

ــ ھەلىتە ئىش، نېمە ئۈچۈن قېچىپ كېتىدىكەنمەن؟ ــ دەپتۇ چارلېس ھېچ ئىشنى چۈشىنەلمەي، ــ يا مەن قاتىل بولمىسام.

ــ سىز قاتىل، ــ دەپتۇ خالىگىن ئۇ ئادەمنىڭ قولىغا كويزىنى سېلىۋېتىپ، ــ مەن بىلەن مېڭىڭ.

كېيىنكى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە بۇ ئادەمنىڭ راسىت قاتىل ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپتۇ.

ــ سىز شۇ چاغدا بۇ ئادەمنىڭ قاتىل ئىكەنلىكىنى قانداق بىلدىڭىز؟

ــ ئۇ ئۆزى، ــ دەپتۇ خالىگىن، ــ زىرائىسنىڭ كىشىسىگەن ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆلگۈچىنىڭ پۈتلىۋەتكەنلىكىنى ئېيتتى. بىراق، ئەمەلىيەتتە، زىرائىپ دېگەنىسىك ھەممىسى ئاچا كېلىدۇ، ئۇلار ھەرگىز كىشىنىمەيدۇ. ئۇ قاتىل بولمىغان بولسا، مېنىڭ ئالدىمدا ئۇنداق يالغان گەپ قىلىپ ئولتۇرمايتتى.

جەنۇبىي ئامېرىكا

ئۆمۈچۈك ئەسكەرلەر

جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ كەڭ ئىسسىق بەلباغ ئورمانلىقىدا دەرەخ-لەرنىڭ شاخلىرى بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەنىدى. ئورمانلىقىنى جىمجىتلىق قاپلىغان، نۇرغۇن ئىشلار بۇ يەردە سىر بولۇپ ياتقاقتا ئىدى.

15-ئەسىرنىڭ مەلۇم بىركۈنى، ئۇرۇش بىردىنلا بۇ يەرنىڭ جىمجىتلىقى ۋە خاتىرجەملىكىنى بۇزىدۇ. ئەسكەرلەر پارقىراپ تۇرىدىغان دوبۇلغا، ساۋۇتلىرىنى كىيىپ، ياپىشىل ئورمانلىقتا يۈرمەكتە ئىكەن.

كولومبىيە خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ قوماندانى مالۇن يەرلىك قوراللىق كۈچلەرنى باشلاپ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى بىلەن بۇ يەردە "موگۇ پىرقىرىتىش" ئۇيۇنىنى ئويناۋاتقان ئىكەن. مالونىسىڭ قوشۇنى تېك بىر دۆڭلۈك ئەتراپىدىكى ئورمانلىقنىڭ يېنىغا كېلىپ قاپتۇ، قارىسا ئورمانلىقىڭ ھەممە يېرى زەھەرلىك ئۆمۈچۈك بىلەن تولۇپ كەتكەنىكەن.

"ۋايجان!" دەپ ۋارقىراپتۇ بىر ئەسكەر ئەنسىز ھالدا. ئۇ چوڭ بىر ئۆمۈچۈكنىڭ چاچقان زەھىرىدىن زەھەرلىنىپ، پۈتۈن بەدىنى ئىششىپ كەتكەنىكەن. بىردەمدىن كېيىن پۈت-قولىدا جان يوق،

خۇددى بىر پارچە گۆشتەك يەردە يېتىپتۇ.

- مالۇن بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىردىنلا ئەقلىگە كەپتۇ- دە، دەرھال قوشۇنىي يىغىپ دەپتۇ:

ــ ئەمدى بىزنىڭ يارەمچى ئەسكەرلىرىمىز بار بولىدى، ئۇ بولسىمۇ ئورماندىكى "ئۆمۈچۈك ئەسكەر..."

قوشۇن تېزلا تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتۈپتۇ. دۈشمەنلەر بۇنى كۆرۈپ، دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ، يەرلىك قوشۇنغا ئېتىلىپتۇ. ئەمما بۇلارنىڭ ھۇجۇمىغا جاۋاب قايتۇرغىنى ئورماندىكى توپ- توپ "ئۆمۈچۈك ئەسكەرلەر" بوپتۇ. چۈنكى تاجاۋۇزچىلار زەھەرلىك ئۆمۈچۈكلەر رايونىغا كىرىپ قالغانىكەن. ئۆمۈچۈكلەر ئۇلارغا زەھىرىنى چېچىپتىكەن، ئۇلار بىر- بىرلەپ زەھەرلىنىپ، قوپالماي يەردە يېتىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ مالۇن ئۆمۈچۈك ئەسكەرلەرنىڭ "ياردەمى" بىلەن، تاجاۋۇزچىلارنى مەغلۇپ قىپتۇ.

ئوتنى ئوت بىلەن ئۆچۈرۈش

ۋەقە ئامېرىكىدىكى كاتتا بىر يايلاقتا يۈز بەرگەن.

بۇ يەر گويا يېشىل ئارىلاشقان ئالتۇن رەڭلىك دېڭىزغا ئوخشايدىكەن. پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەر قويماش نۇرىدا ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنىدىكەن. بىر توپ تاماشىچىلار چەكسىز كەتسەكەن بۇ كاتتا يايلاقتا خۇشال سەيلە- تاماشا قىلىپ يۈرۈپتۇ.

توساتتىن ئۇلارنىڭ بېشىغا بالايىئاپەت كەپتۇ، يەنى ئۇلار تۇرغان جايىنىڭ كەينىدە ناھايىتى چوڭ ئوت پەيدا بولۇپ،

شامالنىڭ ئۇرۇشى بىلەن بارغانسېرى ئاۋۇپ، ئۇلار تۇرغان جايىغا قاراپ كېلىشكە باشلاپتۇ. ئوتنىڭ ھەيۋىسىدىن قارىغانىدا گويا ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن پۈركۈلۈپ چىققان ئونقا ئوخشايدىكەن.

بۇ تاماشىچىلار بۇنداق دەھشەتلىك كۆرۈنۈشنى زادىلا كۆرۈپ باقمايتىكەن. شۇڭا ھۇدۇقۇپ نېمە قىلىشنى بىلمەي قالايمىقان قېچىشقا باشلاپتۇ. بىراق بارغانسېرى ئۇلغىيىۋاتقان ئوت يەنىمۇ شىدەت بىلەن كېلىشكە باشلاپتۇ. ئەھۋالىدىن قارىغانىدا، ھەرقانچە قاچقان بىلەنمۇ بۇ دەھشەتلىك ئوتنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇپ چىقىش مۇمكىن بولمايدىغاندەك قىپتۇ.

جان تۇمشۇققا كېلىپ قالغان مۇشۇ جىددىي پەيتتە، بىر پېشقەدەم ئوۋچى ئۇلارنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپتۇ-دە، سايادىكى ھەممىسىگە قاراپ:

— جانابلار، قاچماڭلار، مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاڭلار، ھەممىڭلار بىردەك ھەرىكەتلىنىپ، بۇ يەردىكى قۇرۇپ قالغان ئوت-چۆپلەرنى يۇلۇۋېتىپ، بۇ يەردىن بىر پارچە يەر چىقىرىڭلار، — دەپتۇ.

تاماشىچىلار بۇ ئادەمنىڭ پېشقەدەم ئوۋچى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇ ئادەمنى تەجرىبىلىك دەپ ھېسابلاپتۇ-دە، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئولاش-چولاش ئىشلەپ، بىردەمنىڭ ئىچىدە چوڭ بىر پارچە يەر چىقىرىپتۇ.

ئوت شىمال تەرەپتىن كۆيۈپ كېلىۋاتقان ئىكەن، پېشقەدەم ئوۋچى كۆپچىلىكنى ھېلىقى بىكار قىلىغان يەرنىڭ جەنۇب تەرىپىگە تۇرغۇزۇپتۇ، ئۆزى شىمال تەرىپىگە بېرىپ تۇرۇۋېتىۋ ۋە ئوت-چۆپلەرنىمۇ شىمال تەرەپكە يۆتكەپتۇ. ئاندىن گەپ-سۆز قىلىماي ئاستا-ئاستا يېقىنلىشىۋاتقان ئوتقا قاراپ تۇرۇۋېتىۋ، ئۇنىڭ بۇ تۇرقى

گویا بەتلەنسگەن قورالسنىڭ ئوقسنى مسدىر قىلسماى كۆتۈپ تۇرغان شىر، يولۋاسلارغا ئوخشايدىكەن.

تاماشىچىلارنىڭ ئىچىدىن بىرسى ھۇدۇققان ھالدا:

ــ ئۇۋچىسى ئاتا، ئوب يىھقىنلىشىپ كېلىشۋاتىدۇ، قانداق قىلىمىز؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئاسقماڭلار، ئۆزۈم بىر ئىش قىلىمەن.

بىردەمدىن كېيىن، ئوت تازا يېقىنلىشىپ كەلگەنسدە، پىشقەدەم ئوۋچى بىر باغلام قۇرۇق ئوتنى ئېلىپ تۇتاشتۇرۇپ، تاماشىچىلارنىڭ شىمال تەرىپىدىكى ئوت ــ چۆپ دۆۋىسىگە ئوت يېقىپتىكەن، ئوب شامالغا قارشى مېڭىپ، كېلىۋاتقان ئوتقا قارشى كۆيۈپتۇ. ئىكىكى تەرەپتىن چىقىقان ئوت دەرھال بىر ــ بىرى بىلەن ئېلىشىپتۇ. نەتىجىدە ئوتلار ئاستا ــ ئاستا پەسىيىپ، تاماشىچىلار تۇرغان جاي بارغانسىرى كېڭىيىپتۇ. ئىكىكى ئوت بىردەم قاتتىق ئېلىشقانىدىن كېيىن، ئاخىرى "چارچاپ ھالى قالمايى" ئاستا ــ ئاستا ئۆچۈشكە باشلاپتۇ. پەقەت ساغۇچ ئىس ــ تۈتۈسلەر چۈپلۈكسنىڭ ئۈستىدە ئايلىنىپ، يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىكەن.

ئوتتىن قۇتۇلغان تاماشىچىلار "ئوت بىلەن ئوتنى ئۆچۈرۈش"نىڭ سىرىنى پىشقەدەم ئوۋچىدىن سورىغىلى تۇرغانىدا، پىشقەدەم ئوۋچى چوڭقۇر بىر تىنىۋېلىپ:

ــ ئوتنىڭ ئۈستىدىكى ھاۋا ئىستىقلىقىنى كۆرگەنىدىن كېيىن، يەڭگىللىشىپ، يۇقىرىغا قاراپ ئۇرلەيدۇ. ھەر تەرەپتىكى سوغۇق ھاۋالار بېرىپ ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرىدۇ. نەتىجىدە، ئوتنىڭ ئەتراپىدا ئوت ئوچقۇنى بىلەن بىللە چىقىدىغان ھاۋا ئېقىنى بولىدۇ. ئوك تەرىپىمىزدىكى ئوت بىز دۆۋىلىسگەن ئوت ــ چۆپ دۆۋىسىگە

يېقىنلاشقاندا، مەن ئوت ـ چۆپ دۆۋىسىگە ئوت يېقىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن سىر تەرەپتىكى ئوت شامالنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ ماڭدى، ئىككى پارچە ئوتنىڭ ئارقىسىدا ئوت ـ چۆپ قالمىدى، نەتىجىدە ئوت ئاستا ـ ئاستا ئۆچتى. شۇنى بىلىش كېرەككى، ئوتنى بەك بالدۇر، ياكى بەك كېيىن يېقىشقا بولمايدۇ، ــ دەپتۇ.

تاماشچىلار بۇنى ئاڭلاپ ئەقلىگە كەپتۇ.

本书根据上海少年儿童出版社 1991 年第一版第一次印刷版本翻译出版。
بۇ كىتاب شاڭخەي بالىلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1991-يىلى نەشر قىلغان 1-نەشرى 1-باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە بەشر قىلىندى.

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇللا ئابلىز
مەسئۇل كوررېكتورى: خۇدابەردى خېلىل

تاڭ چى، ۋېن يا

چەت ئەل ئەقىل-پاراسەتكە دائىر ھېكايىلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى: ئېلى ئابىت

نەشر قىلغۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ۋە تارقاتقۇچى
(شىنجاڭ سەھىرى خىسىلى سىمالى كوچا 14-قورۇ،
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون: 64228007—010)
ساقلىغۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: دىنس باسما راۋۇنى
1999-يىل 3-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1999-يىل 3-ئايدا شىنجاڭدا 1-قېتىم تېسىلدى
ئاھاسى: 11.00 يۈەن سانى: 4000

ISBN7-105-03309-6/I·807
民文〔维152〕 定价：11.00元

ISBN 7-105-03309-6
9 787105 033096 >